DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

VI

PARTEA A II-A

Ediție îngrijită de
IOAN ADAM
și
GEORGETA ADAM
Note și comentarii,
indici și glosar de
IOAN ADAM

PUBLICISTICĂ
și
MEMORIALISTICĂ
(1917 — 1921)

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1987

DUPĂ MĂRĂȘEȘTI

Se apropie Paștele. În curînd fiecare bun român își va zice: „Christos a-nviat".

Cu inima strînsă de durere, dar cu sufletul plin de speranță, el va merge la preotul moldovean să aprindă făclia de Paște. Bietul om și-a lăsat *cula* pe malurile poetice ale Amaradiei sau via la Drăgășani, și, pornit în pribegie, a ajuns într-un spital, fără să știe cum.

Ceea ce el știe cu siguranță este că și-a făcut datoria cu vîrf și îndesat, s-a bătut, a suferit, s-a îngropat sub pămîntul obuzelor, iar acum a înviat a treia zi după Mărășești.

Preotul care îi va da lumina și care s-a bătut și el în lunca Siretului de la Cozmești va spune olteanului de pe Amaradie și piteșteanului de pe Argeș și gorjanului de pe Jiu, să-și ridice fruntea sus, ⟨...⟩ *.

Cît farmec e în vorba asta „acasă".

Ea pune în mintea soldatului taina cîmpului întins, brazda plugului, cîntecul ciocîrliii; codrii întunecați de umbra surоră a ramurilor; coarda mănoasă a viei. Și, în sărăcia lui, românul se vede primenit, îmbrăcat în straie curate, mergînd la înviere, cuminte, așa cum l-a lăsat în pămîntul Daciei divinul nostru împărat.

Că doar ceea ce este admirabil în acest popor al nostru e tocmai fericita îmbinare a tuturor temperamentelor — vesel la greu, liniștit la bucurie, îndurător la durere — s-ar

---

* Cele trei puncte încadrate în paranteze unghiulare indică intervenția cenzorilor timpului în care au apărut articolele respective.

putea zice despre dînsul că s-a născut cu secreta intuiție a esteticei de a trăi.

Și cei ce l-au chemat să se bată au avut dreptate să creadă în priceperea și în brațul lui. Că, deși nu știe carte, bietul om a înțeles că viața strămoșilor lui a fost bătută de vînturi, băjenari, pribegi, împinși de turci, siluiți de ruși, trădați de unguri; a înțeles toate, din glasul codrului și din puterea doinei. ⟨...⟩

Era gata să sufere orice, dar să învingă.

În înțelepciunea lui rusticană, el a priceput că atunci cînd strămoșii lui fugeau în pribegie, veneau năvălitorii peste el, iar el n-avea putere să se lupte; dar cînd domnii lui pămînteni se sculau din scaunul lor și-l chemau la arme, atunci dușmanii își lăsau oasele la Călugăreni sau la Valea-Albă ⟨...⟩

*

Dar de ce n-au avut *unelte* și de ce s-au retras rușii?

El nu cunoaște pe d. Const. Diamandy [1], nici pe generalul Iliescu [2] și poate nici pe d. Ion Brătianu. El a auzit vorbindu-se de *aliații noștri* și i-a văzut sub forma palpabilă a ofițerilor francezi, a medicilor francezi cari au murit de tifos exantematic, a tunurilor franceze cu care a cîștigat bătălia de la Mărășești, și e încredințat că *aliații* l-au ajutat. Dar atunci de ce n-au avut unelte și de ce s-au retras rușii? Rușii nu erau *aliați*? ⟨...⟩ — cum să spunem țăranului că n-a avut tunuri, și puști, și muniții, și îmbrăcăminte, din incapacitatea generalului Iliescu? Bunul lui simț ne va întreba: „pentru ce n-a fost destituit generalul acesta incapabil?".

Ce să răspund eu, alegătorilor mei de mîine, despre fuga rusească?

Ei au să mă întrebe care sunt cuvintele pentru care văditul incapabil ministru de la Petrograd [3] a fost ținut pînă în ultimul moment în postul cel mai primejdios al diplomației noastre, unde nu a înțeles nimic, nici din politica țarului, nici din politica lui Kerenski, nici din enorma și spăimîntătoarea revoluție rusească? Actele secrete, publicate de guvernul maximalist, printre care, în primul rînd, raportul generalului Polivanov [4], ministru de Război, dovedesc absoluta incapacitate a acestui agent.

Care sunt cuvintele pentru care d-l Al. Em. Lahovary, vinovat de a fi împins la război, cît și d-l Diamandy, a fost

ridicat de la Paris, unde era *persona gratissima* și unde cunoștea lumea și lucrurile, spre a fi dus la Roma, unde nu mai cunoștea pe nimeni? Un domn Victor Antonescu, care se pare că ar fi fost cîndva ministru de Finanțe, s-a născut rudă cu d. Brătianu și, ca atare, zînele i-au pus în scăldătoare regretabila floare a norocului.

Care sunt cuvintele pentru care d. dr. Angelescu [5] (doctor în medicină, spre deosebire de dr. Creangă [6], doctor în agronomie și în compatibilitate) a fost numit ministru la Washington.... Nimic nu-l indica pentru acest post. D. Angelescu fusese ministru al Lucrărilor Publice, ceea ce poate tot ar avea oarecare legătură cu medicina, pe laturea dezinfecțiunei trenurilor cu formol. Dar ministru la Washington! ... Nici măcar englezește nu știa nevinovatul bărbat.

Mai e nevoie să vorbim despre absurda ambasadă a d-lui N. Xenopol [7] la Tokio și de a d-lui Victor Ionescu la Lisabona? Cel dintîi mergea să studieze altoirea crizantemelor în calapăr, iar cel de-al doilea constituția republicană a coborîtorilor lui Vasco de Gama; căci nimic nu seamănă mai mult cu un portughez decît un tachist, ambele aceste variante de popoare neolatine fiind de o precoce veselie.

Care sunt cuvintele pentru care inteligentul ministru de la Roma, Dem. Ghica [8], a fost lăsat pe din afară?

Ce pot răspunde la aceste întrebări, decît că mizerabila organizare a partidelor noastre cheamă la locurile de căpitenie ale statului oameni inferiori. Cîți miniștri nuli nu am văzut în Externe, timp de 33 de ani; cîți maniaci, cîți ignoranți, cîți secretari ridicoli, în stilul răposaților Esarcu, Stoicescu și alții (spre a nu vorbi decît de cei morți); cîți dintre cei vii nu și-au bătut joc de legi, de carieră, de merite; cîți nu au tripotat în fondurile secrete în mod scandalos, tîrguind asupra cheltuielilor de drum ale unui biet interpret de la Ianina [9] și dînd sute de mii de franci favoritului de la Berlin sau din altă parte.

*

Ce să spui soldatului și alegătorului?

Ochii tuturor, osteniți de a căuta oameni politici curați și necompromiși se întorc către front, străbat liniile și ajung pînă la generalul Averescu. Către el se îndreaptă astăzi privirile unui popor întreg, rănit în tot ce avea el mai scump,

în aspirațiile, în pămîntul, în gloria lui. Pe acesta îl cunoaște *frontul*, adică tot românul care s-a bătut; pe acesta țăranul îl socotește ca părintele lui și l-ar alege în toate colegiele, ⟨...⟩ pe acesta vor să-l abată intrigile celorlalte partide, ca pe un stejar, copiii cu oile ⟨...⟩.

1918

DOUĂ DATE: 1913—1916

După campania din 1913, România se mărise cu două provincii mănoase, întinzîndu-și puterea pe Dunăre și pe malul Mării Negre, unde o mînă destinul său secret. Situația ei politică era consolidată, căci toate cabinetele recunoșteau că, deși Bulgaria și Grecia se întinseră foarte mult, prima putere în Orient era tot România. Pacea de la București fu omagiul adus de popoarele turbulente din Balcani poporului cuminte de la Dunăre.

Prin urmare, o asemenea situație trebuia păstrată și consolidată înainte de a ne hotărî la o întreprindere mai riscantă. Înainte de a lua Transilvania, trebuia garantată România.

Opinia publică de atunci, care ceruse primului-ministru Maiorescu să mobilizeze, avea altă noimă. Ea simțea mai întîi că faimosul protocol de la Petersburg [1] care da României, după lungi și rușinoase tîrguieli, orașul Silistra, cu o palmă de pămînt împrejur, era aproape o provocare; ea mai simțea că Peninsula Balcanică era istovită și că, la ivirea primului călăreț român, totul s-ar fi închinat ei; ea știa că, deși țara era și atunci nepregătită, granițele despre Ungaria erau deschise și, mai cu seamă, Dardanelele erau libere.

Cu totul altfel stau lucrurile în 1916. Opinia publică nu era provocată de nimeni, și știa, mai înainte de toate, că nu mai aveam în fața noastră pe bulgari, ci pe germani, adică un popor metodic, cu o armată formidabilă; că frontiera despre Austro-Ungaria nu numai că ne era închisă, dar încă ne era dușmană; că Dardanelele nu mai erau libere — în fine, că frontul nostru, care în 1913 era numai pe Dunăre și în Dobro-

gea, acum avea să se întindă pe munți, pe Dunăre și pe mare, fără putința de a primi de la aliații noștri, francezi, englezi și italieni, alt ajutor decît pe acela pe care ni-l puteau da rușii, cari ei înșiși aveau nevoie de ajutorul altora.

Cîtă deosebire între 1913 și 1916!

La 1913 și eu eram printre aceia cari cereau regelui Carol și ministrului Maiorescu să iasă din toropeală. Îmi aduc aminte că în camera mea de la otel „Boulevard" veneau tineri scriitori, cîte un om politic, cîte un membru al Academiei, cîte un diplomat, cari, cunoscînd vechile mele relațiuni cu primul-ministru Maiorescu, mă rugau să străbat pînă la sufletul său, pentru a-l îndemna la război. Eu, care știam că primul-ministru nu are suflet, dar are inteligență și un mare simț de orientare, asiguram pe fiecare că România va intra în acțiune, tocmai pentru aceste calități ale ministrului său.

Trebuie să mai adaog că la 1913 mai era și o altă considerație. Șef al Marelui stat-major era atunci generalul Averescu, în care eu aveam o foarte mare încredere. În afară de intuiția mea personală că acesta este un adevărat ofițer de stat-major, avusesem ocazie să-l văd la lucru în 1907, cînd cu răscoalele țărănești. Eram pe atunci secretar general la Ministeriul Afacerilor Străine. În cabinetul meu din palatul Sturdza a avut loc trecerea puterii din mîinile răposatului Iorgu Cantacuzino în mîinile răposatului Dimitrie Sturdza. În ministerul Cantacuzino, portofoliul Războiului îl ținea un alt răposat, generalul Manu. E locul aci, ca istoric imparțial, să aduc un omagiu d-lui Take Ionescu, unul din miniștrii „vii" din acel cabinet. Pe cînd de la Ministeriul de Război plecau ordine peste ordine să nu se tragă în țărani; ba da, să se tragă, dar cu cartușe fără glonț; ba nu, să se tragă cu glonț și, în fine, iarăși fără glonț, „fiindcă nu vrea regele", la Ministeriul de Externe, unde era interimar un al 4-a răposat, corectul Iancu Lahovary, venea în toate zilele d. Take Ionescu, foarte îngrijorat de întorsătura lucrurilor, să asculte pe optimistul Lahovary, care-l prindea de nasturul hainei și vrea să-i dovedească, perorînd la infinit, că nu se poate trage cu glonț, „ca să nu poarte ponosul numai Partidul Conservator", mai cu seamă că nu era nimic serios. D-l Take Ionescu, drept orce răspuns, își smulgea puținul păr ce i-a mai lăsat grijile țării și se ducea la răposatul Dimitrie Sturdza, să-i treacă puterea, ținută oficial de răposatul Cantacuzino.

Acolo, sub ochii mei, primul-ministru Dimitrie Sturdza, tremurînd de groază, întreba pe generalul Averescu: „ci dzîși, d-le gheneral, putem spera să-i astîmpărăm?" Bătrînul șef al liberalilor nu cunoștea, probabil, uneltirile criminale ale comitetelor secrete puse sub ocîrmuirea d-lui Haret [2], uneltiri cari, încă de atunci, duceau țara la pieire, căci două corpuri de armată străine stau gata să treacă frontiera. Aceasta este *Istoria pozitivă*.

Generalul Averescu, numit ministru de Război, a mișcat trupele cu atîta îndemnare, încît, cu toată cruțarea posibilă, în 8 zile revoltele erau domolite.

Ceea ce, dar, la 1913, era *cuminte* și *probabil* pentru intrarea în acțiune, la 1916 era mai mult decît riscat, din lipsă complectă de pregătire, în strînsă relațiune cu situația reală și din lipsa complectă de conducere superioară.

Cînd te uiți pe o hartă a țării noastre și te gîndești că noi am început un război ofensiv, cu rețeaua actuală de căi ferate, ți se pare că visezi. Este oare cu putință ca atîta lume care a învățat carte prin țări străine, atîția generali de stat-major, atîția oameni politici cari au fost miniștri de Război — Ion Brătianu-tatăl, Dimitrie Sturdza, Ion Brătianu-fiul — să nu fi înțeles nici unul că, în orce împrejurare și orcare va fi fost menirea armatei noastre, nu se putea începe un război ofensiv fără linii de drum-de-fier strategice?! E admisibil ca generalul, care pregătea planul de năvălire în Austro-Ungaria, să nu-și fi aruncat ochii o singură dată pe harta țării și să nu fi văzut că toate drumurile ce duc în Transilvania, toate trecătorile munților, de la Mehedinți pînă la Noua Suliță, nu erau legate prin nici un fel de linie subcarpatină? Că, de asemeni, tot malul stîng al Dunării, de la Severin pînă la Galați, nu avea un kilometru de cale ferată danubiană?

Orcît de inept și dement ar fi fost acest general, alături de dînsul trebuia să se găsească un ministru de Externe care să știe atîta lucru: că politica regelui Carol, bună sau rea, a fost limpede și consecventă. Ea ne dispensa de a ne apăra frontiera Carpaților, de a avea baterii de munte, de a construi linii ferate pe sub dealuri, de a instala fabrici de muniții la noi. În schimb însă, ne obliga să ne întărim în partea cealaltă, să luăm măsuri contra Rusiei. Și le-am luat cu linia forturilor Focșani-Nămoloasa-Galați.

Toate lucrurile acestea le-am spus în Academie, cînd am vorbit despre Dardanele; dar am fost taxat de vîndut nemților.

A face război și în Transilvania și peste Dunăre, semănînd trupele pe un front de 1 500 kilometri[3], fără a pregăti la vreme legături între capetele de linii de la periferie ce aduc trupe de la centru, este o așa de mare aberațiune, încît un român, care se simte dat pe mîna unor inconștienți de așa forță, își face cuferile și emigrează în America.

1918

HIMERICII

Către domnii colegi gazetari

Cu sfială, pășesc din nou pe drumul gazetăriei, cel atît de banal și totuși atît de necunoscut, ce pare a se întinde pe pustiuri sclipitoare, în zarea cărora tremură miragiul gloriei, al reputației literare sau al mizeriei.

Am mai fost gazetar acum 35 de ani, cînd, foarte tînăr, credeam în înfăptuirea himerilor celor mai absurde. Astăzi nu mai cred în înfăptuirea lor, dar cred în himere, în înțelesul în care toți oamenii visează, deși cei mai mulți se răzvrătesc împotriva visurilor. Este adevărat că am fost gazetar la *România liberă*, cu Dimitrie Laurian, Delavrancea, Al. Vlahuță, Anghel Dumitrescu; și mai este adevărat că, timp de 35 ani, nu am schimbat nimic din sufletul meu himeric. Pînă astăzi nu am făcut politică, dar, în toate manifestările mele intelectuale, în însăși viața mea *trăită*, am rămas credincios doctrinei himerilor, atît de mult, încît, la intrarea mea în Academie, m-am despărțit de omul pe care l-am iubit ca pe un părinte, de Titu Maiorescu, care, atunci, a scos o teorie estetică nouă.

În ce consistă doctrina „himerilor" și ce interes are ea pentru domnii gazetari?

Etica „himerilor", redusă la formula ei clasică, stă în reintegrarea lumei din fapte în imagini. Procesul contrariu este cunoscut și vulgar: toți violenții, toți apoplecticii tind să transforme imaginile în fapte.

Data de la care încep românii viața constituțională este 1866. La acea epocă, poporul nostru se găsea într-o stare haotică: toți discreierații, ieșiți din revoluțiuni străine, erau cu capul plin de imagini false, pe care voiau să le transforme

în fapte — și le-au și transformat, înzestrînd țara cu legi absurde, în politică, iar în literatură, latinizînd-o. Datoria oamenilor serioși de la acea epocă era ca miezul de popor ce trăia slăbănogit în Principatele Unite să fie reintegrat în idealitatea lui etnică. Așa sunt vremurile, că nu se poate vorbi mai mult.

Ce interes are această doctrină pentru domnii gazetari?

Iată-l. Politica, pentru gînditori, nu există decît în limitile în care există căsătoria pentru amor: oamenii se iubesc și fără a se căsători — s-ar putea zice chiar că, cu cît se căsătoresc mai mult, cu atît se iubesc mai puțin. Politica este, prin urmare, o disciplină a vieții. Toate regulele morale ale acesteia se aplică aceleia. Nimic din ceea ce este urît în viață nu e frumos în politică, și, dimpotrivă, o mulțime de lucruri admise ca frumoase în politică sunt detestabile în viață. Ce este mai monstruos, în istorie, decît Cèsare Borgia, care, totuși, în politică, trecea drept o valoare atît de mare, încît a ademenit pe Machiavelli să scrie *Il Principe*.

Dacă, prin urmare, admitem că *himera* este o necesitate sufletească, după cum *aerul* este o necesitate trupească, și că politica nu există decît în funcțiune de disciplină a vieții sociale, fără nici un adevăr absolut în sine — atunci iată ce mai urmează. Urmează o chestiune personală.

*

Unii dintre domnii gazetari mă acuză că eu, autorul discursului din Academie, cel cu teoria aristocratică și antipoporanist, am intrat în Liga Poporului [1].

Printre regulele fundamentale ale vieții, una, care trebuie neapărat să se aplice și la politică, este *de a nu spune minciuni*. Cu oamenii de rea-credință nu se stă de vorbă.

Generații întregi de tineri, ce se perindează prin școli, știu că eu am scris o serie de romane în cari *țăranul este cîntat, iar nu descris*. O știu din *Viața la țară*, *Tănase Scatiu*, *În război*, *Îndreptări* și *Anna*, care formează *texte* în cursurile superioare ale liceelor și la Facultățile de litere. Tinerii aceștia cunosc pe Sașa din *Viața la țară* și pe baciul Micu; cunosc pe țăranii răzvrătiți și pe țăranii torturați din *Tănase Scatiu*; cunosc pe soldații eroici din romanul *În război*; cunosc pe țăranii transilvăneni de la Poiana, descriși în romanul *Îndreptări*. Generațiele tinere au palpitat cu idealistul

Milescu, cu eroicul maior Șonțu, cu îndureratul baciu Micu, care închide ochii stăpînului său, ucis în război; și sper, dacă nu voi muri, să mai tremurăm împreună și la ultima epopee a soldatului nostru de la Mărășești [2]. Dar am făcut teorii aristocratice și am fost antipoporanist în literatură. Firește.

Aș vrea să știu cine a mai rămas astăzi poporanist în literatură. Cred că nici însuși d. Stere.

În artă, *geniul gustului* este fondamentul aristocratic, adică *de alegere*. Gustul se poate asemăna cu cravata. Pe Congo, oamenii s-au deprins fără cămașe; pe Dunăre s-au deprins fără cravată; la București o poartă, dar fistichie or îndoită la ceafă; la Londra, toată lumea o poartă bine, iar la Buckingham Palace [3], regele Eduard al VII-lea făcuse din cravată o poemă.

Este Oscar Wilde un mare scriitor? Da. Este Creangă un mare scriitor? Da.

Citește acum *L'Eventail de Lady Windermere* [4] și citește pe *Moș Nichifor Coțcariul*, ca să înțelegi ce deosebire este în substraturile sufletești. În lady Windermere tremură himera, se depărtează și cheamă la sine, pe cînd în Rebeca* se bucură carnea. Pe cea dintîi o rănește tot și-n sufletul ei răsună durerea disproporțielor; pe cea de a doua o mulțumește tot și-n sufletul ei nu răsună nimic.

Björnstjerne Björnson [5] scrie despre popor; d-l Speranță [6], de asemeni. Citește *Suflete trudite*, ale celui dintîi și citește *Anecdotele* celui de al doilea.

Cînd vom da întreg poporului nostru dreptul de vot, cu cele patru atribute: universal, direct, secret și obligatoriu, vom obține, poate, unele legi mai potrivite cu pămîntul și agricultura românească — dar nu vom obține o singură novelă bună.

Pe cîtă vreme, Ion Bolocan a crescut în Vrancea ca un crin într-o grădină singuratică, nalt, subțire, în haine albe și cu ochii triști. El cîntă pe la sărbători și pe la nunți, iar boierii, porniți pe chef, rămîn pe gînduri; din piepturile femeiești alunecă suspinul ca o stea pe firmament. Acesta este un aristocrat, un himeric și poate rosti cu poetul:

Tu ești sfioasă și curată
Ca floarea albă de pe stînci,
Dar ai făptură vinovată,
Cu ochii negri și adînci,

---

* În textul lui Creangă: Malca.

Și nu-nțelegi că eu sunt bietul
Nebun culegător de flori
Ce mă ridic încet cu-ncetul
Pînă la stîncile din nori. [7]

A cînta pururea, a rămînea singur și a fi nefericit este partea celor buni.

1918

COLEGIUL ȚĂRANILOR ȘI LEGILE D-LUI GAROFLID

Astăzi, cînd *Legea electorală* și *Legea agrară* sunt la ordinea zilei în Basarabia, pe temeiul votului universal și al împărțirii latifundiilor, iar cînd la noi, alegerea plebiscitară [1] a generalului Averescu a indicat cu preciziune pulsul țării — este interesant să examinăm cum reactivează guvernul d-lui Marghiloman față cu cererile legitime ale poporului.

Acest onorabil bărbat de stat seamănă cu Talleyrand prin aceea că dă prînzuri excelente și detestează vițiile altora; seamănă cu Napoleon Bonaparte, atît la portul său măreț, cît și mai cu seamă la marele dar de a descoperi pe agronomii și veterinarii neamului. Așa a descoperit d-sa pe d. Garoflid [2], bărbatul de la care România așteaptă regenerarea sa agrară — de care regenerare agrară depinde regenerarea politică, economică, poetică și militară.

*

În adevăr, țăranul începuse să se deprindă cu ideea că, într-un stat *eminamente agricol*, pămîntul se cuvine celui ce-l muncește, iar votul hotărîtor despre soarta țării, celui ce o apără. Și, cum el credea că pămîntul îl muncește el, țăranul, cu palmele lui noduroase, iar soarta țării tot în grija lui e lăsată — se aștepta acum, după război, să i se facă dreptate — cu atît mai mult că votul universal și împărțirea pămînturilor erau înscrise în Constituție, iar șeful statului dăduse poruncă slugilor sale să împartă moșiile între săteni.

Care a fost răspunsul guvernului d-lui Marghiloman? A fost legea d-lui Garoflid.

Legea d-lui Garoflid, ⟨. . .⟩.

Toată filozofia complicată a votului universal devine la noi simplistă. Țărănimea noastră, 70 la sută, este analfabetă; prin urmare, dacă a ști să-ți mîzgălești numele pe un buletin de vot este o dovadă de înțelepciune, țăranul nostru nu e înțelept.

Dar o asemenea logică e falsă.

Sufletul anonim al unui popor este depozitarul tuturor însușirilor sale caracteristice.

La vremuri de grea cumpănă, el trage de acolo puterea de rezistență și simțul de orientare ce-l scot la liman. În asemenea împrejurări, orce popor seamănă cu un corp ceresc, ale cărui infinite miliarde de molecule își exercită puterea lor de atracțiune, ca și cum centrul fiecărei molecule ar fi în centrul corpului ceresc din care face parte.

Poporul nostru, care, timp de 1 800 de ani, a trecut prin toate furtunile, a îndurat toate calamitățile, și totuși s-a strecurat prin veacuri atît de frumos — păstrîndu-ne limba neolatină, tradițiele daco-romane, tipul și poezia unei rase aparte — poporul acesta a dat o nouă dovadă, în războiul de astăzi, de calitățile sale fundamentale și mai cu seamă de înțelepciunea sa.

El a oferit patriei un milion de luptători, cari au trecut prin cele mai incredibile suferințe, fără să crîcnească.

Iar d-ta, domnule de Talleyrand, îi dai ca răsplată, *obligativitatea muncei*? . . .

Dar ia să vedem dacă, din punct de vedere științific cel puțin, d. Marghiloman are dreptate.

România veche avea 8 milioane de locuitori. După anumite regule de biologie și de statistică, bărbații reprezintă ceva mai mult de jumătate din numărul total, adică peste 4 milioane, iar, dacă punem mijlocia vieții omenești la 34 de ani, numărul bărbaților majori va fi ca 13 la 34, deci mai puțin de jumătate, prin urmare sub 2 milioane; dacă la aceasta mai adăogăm rarefacțiunea în straturile de sus, ajungem la 1 milion și jumătate bărbați majori. Aceștia, eventual, ar putea să voteze. În realitate, nu vor vota nici un milion.

Prin urmare, un popor de 8 milioane de locuitori, care a trimis pe cîmpul de bătaie 1 milion de luptători, își manifestă voința printr-un milion de voturi.

Ce este extraordinar în faptul acesta? Pentru ce caută d. prim-ministru *temperamente*? ⟨...⟩

Ar trebui să aibă intuiția secretă a sufletului acestui popor, care este cu mult mai presus de al nostru, cărturarii și eleganții neamului.

În suflet stă puterea cea adevărată — nu în avere și nici chiar în știință. A crede cu tărie într-un lucru ce nu există este o forță nebiruită.

1918

BĂRBAT DE STAT

Ce este un *bărbat de stat?*

El este, mai întăi, un bărbat. Tot feminismul modern n-a putut să creeze încă tipul *femeie de stat* — deși John Stuart Mill [1] afirmă că atunci cînd domnesc bărbații guvernează femeile. Teza aceasta, discutabilă, s-ar putea admite pentru capetele încoronate, deși, chiar atunci, spiritul întrevede antiteza: cînd domnesc femeile, guvernează cu certitudine bărbații. Pe timpul Elisabetei, guverna Essex; pe timpul Caterinei, guverna Potemkin; pe timpul Victoriei, guverna Melbourne sau Beaconsfield.

Însușirile morale ale bărbatului de stat se pot grupa în trei categorii, după tipurile ce le reprezintă: categoria machiavelică, cu tipul Cèsare Borgia; categoria eroică, cu tipul Cromwell; categoria orientală, cu tipul Metternich.

Prima categorie, vulgarizată prin numele marelui scriitor florentin care a codificat-o, este cu mult mai puțin cunoscută decît s-ar crede. *Il Principe* ne dă oglinda vieții și a artei de a guverna a lui Cèsare Borgia. Fundamentul său moral este conceptul pesimist: *homo homini lupus*. Nu poți să guvernezi pe om decît dacă-l ții sub călcîi. Să-l bați, să-l desprețuiești și să încerci a-l face fericit, dar să nu te încrezi în el. Pe inimic să-l distrugi, iar pe amic să-l bănuiești.

Cine nu cunoaște scrisoarea lui Machiavelli către *la Signoria* din Florența, asupra modului cum a prins Cèsare Borgia pe cei patru generali, inimicii săi, la Smigaglia — acela ignorează una din voluptățile literare ale tuturor timpurilor.

Școala aceasta a existat întotdeauna. Ea nu este specific italienească, deoarece reprezentanții săi cei mai iluștri nu sunt italieni: Richelieu, Mazarin și Bismarck.

Categoria a 2-a, care evoluează de la Cromwell la tipul omului de stat *gentleman*, este cea mai frumoasă. Plecînd de la caracterul atît de complicat al lui Oliver Cromwell, care era un amestec de înălțare sufletească și de cruzime, ea tinde către tipul eroic al nobleței omenești, cîntat de Carlyle [2]. A trăi pentru a te înălța pururi este scopul vieții. A nu minți, a nu înșela, a lucra și a face binele este programul adevăratului bărbat de stat, care nu trebuie confundat cu al preotului. Poporul englez pare adeseori crud, face războaie, urmărește cuceriri, dar totdeauna cu scop de civilizare. Coloniile sale, Australia cu minunile de la Melbourne, Sydney, Adelaida, Capul, cu bogățiile din Transvaal, Orange etc., Egiptul, redat civilizației, sunt atîtea dovezi de o înaltă concepție de stat.

Reprezentanții acestei școli sunt mai toți oamenii politici englezi din veacul al 19-lea, Palmerston, Melbourne, sir Robert Peel, Gladstone etc., etc., iar de pe continent, Cavour.

În fine, categoria a 3-a, orientală: aceia care confundă adesea interesele statului cu ale ministrului; pentru care toate mijloacele sunt bune; care guvernează cu teoriile [à] la Machiavelli și doarme cu liniștea unui binefăcător.

Reprezentanții săi cei mai iluștri sunt Talleyrand și Metternich. Ambii, aceștia, procedează de la Ludovic al XV-lea, cel mai neînțeles și mai fals diplomat al tuturor timpurilor. Amîndoi sunt *prinți*, îmbătați de formă și de deșertăciune. Portretul lui Metternich din galeria engleză este icoana omului vano-glorios, mititel, turbulent, preocupat pururi *de a părea*, gata să înșele pe toată lumea, tratînd căsătoria lui Napoleon I cu Maria Luiza și apoi lucrînd la constituirea Sfintei Alianțe.

Talleyrand este „le sosie" al celuilalt. Prinț ca și el, nestatornic ca dînsul, diplomat, popă, revoluționar, bonapartist, legitimist — ajunge la Congresul de Viena în culmea gloriei, după ce înșelase pe toată lumea.

Memoriile lui Talleyrand (cinci volume enorme) sunt goale ca un hambar părăsit. Episodul cel mai interesant este prînzul improvizat de bucătarul său la Congresul de Viena, care, dintr-un bou ce avea la dispoziție, a putut să ofere: *potage à la tortue, écrevisses en buisson, faisans rotis, truffes de Périgord* etc.

★

În ce categorie intră oamenii noştri de stat?

Este evident că situaţia geografică a României, tot trecutul ei imediat, o leagă de orientul Europei. Cu toate astea, ar fi o greşeală să se creadă că toţi bărbaţii politici ai ţării noastre sunt în stilul lui Metternich şi Talleyrand. Noi am avut oameni absolut de mîna întăi. Am avut pe vodă Ştirbey, am avut pe vodă Cuza, pe Kogălniceanu, pe Negri; în altă direcţie, am avut pe Eminescu, pe Neculai Bălcescu, pe Alexandru Odobescu; în iarăşi altă direcţie, am avut pe Iancu Bălăceanu, pe John Ghica.

Eminescu este o glorie naţională prin aceea că e născut român, şi parcă o mică parte din geniul său se revarsă asupra fiecărui dintre noi; altfel, Eminescu este al omenirii întregi prin melancolia atît de profund estetică a sufletului său, prin viaţa cea mai nobilă şi mai dezinteresată, care l-a făcut să treacă prin lume atît de străin.

S-a dus, fără vină şi fără noroc,
În lumea de unde-a purces,
Plutind peste margini de timp şi de loc,
Dar singur şi neînţeles.

Kogălniceanu apare ca expresia politică a poporului român, hotărît şi plin de duh, care nu se teme de nimeni şi de nimic, gata să răstoarne pe Barbu Catargiu, Camera, Senatul, oligarhia, pe Dumnezeu şi pe sine, numai să-şi ajungă scopul.

Amîndoi aceştia, Eminescu şi Kogălniceanu, sunt mai mari decît timpurile lor, ceea ce dovedeşte puterea creatoare a naţiunii, care se proiectează în viitor.

După Kogălniceanu, geniul inventiv al României, am avut şi alţi bărbaţi de stat, mai toţi însă *de memorie*. Am avut pe Ion Brătianu tatăl, pe Lascăr Catargiu, Dimitrie Sturdza, Petre Carp, Titu Maiorescu, şi avem astăzi pe Ion Brătianu fiul, Alex. Marghiloman, Take Ionescu, C. Stere etc.

E curios că, cu cît te depărtezi în timp de dominaţiunea fanariotă, cu atît te apropii de *categoria orientală* a bărbăţilor de stat români.

O excepţie trebuie făcută numaidecît în favoarea d-lui Carp. Neclintit în opinii, corect în procedeuri, cu o morgă înnăscută plină de farmec, d-sa mă miră ori de cîte ori îl găsesc în învălmăşeala politicei noastre, şi-mi aminteşte pe un alt bărbat de stat, mai mare decît timpurile şi ţara sa, pe d. Tricupis, [3] cu care seamănă şi fiziceşte ca două picături de apă.

O altă excepţie ar trebui poate făcută în cinstea d-lui Stere 〈. . .〉.

D. Ion Brătianu este, personal, simpatic. Ca mulţi români din Partidul Liberal, d-sa este victima teoriilor răposatului Dimitrie Sturdza, pentru care omul nu compta decît de la *picher* în sus, iar un doctor în drept era — pînă la dovada contrarie — un mizerabil. D. Brătianu şi-a răzbunat pe maistrul său, luîndu-i locul şi nepracticînd ingineria decît în aurora vieţii, cînd omul poate face greşeli în calcule.

D. Brătianu a guvernat ţara, în timp de pace, cu o mare îndemînare, cîntînd din flautul d-lui Bibicescu *allegro ma non troppo*. Discret şi naţionalist, cu o frumoasă casă zidită în stil românesc, dar ascunsă după o altă casă ceva cam dărîmată, d-sa călătorea, în tinereţe, cu o perechie de dăsagi, în loc de valiză, ca să pară mai apropiat de popor şi să ajungă mai repede.

De la declararea războiului mondial, d. Brătianu devine *Metternicul* României, declarîndu-se amicul d-lui von den Bussche [4], al contelui Czernin [5], al Turciei şi al Bulgariei, pe cînd pe sub mînă trata cu Antanta faimoasele convenţiuni relative la anexarea Transilvaniei şi a Banatului. În acelaşi timp, d-sa îşi punea toată încrederea în onorabilul domn Al. Constantinescu, [6] în general[ul] Iliescu şi în d. Const. Diamandy. Ceea ce, în caracterizarea sentimentală a d-lui Brătianu, ar fi o notă bună — în înţelesul că nu-şi părăseşte amicii niciodată — în caracterizarea sa politică este o notă rea. Un şef de guvern care, în momentele cînd pune în joc soarta ţării, nu are viziunea clară a lucrurilor şi a oamenilor, ci ţine în fruntea armatei un general submediocru, acoperindu-l cu autoritatea sa — comite un act de orientalism politic.

În unul din numerile viitoare vom face cunoştinţă mai de aproape cu d. de Talleyrand, prince de Bénevent, éveque d'Autun — dacă ne va permite Cenzura.

1918

DUNĂREA

Multă lume vorbește de chestiunea Dunării. Unii o cunosc prost; alții n-o cunosc deloc și tot vorbesc. Printre cei ce o cunosc, unii o înțeleg pe dos, și aceștia insistă s-o explice mai mult. S-au văzut oameni, pretinși serioși, ridicînd glasul împotriva Comisiunii Europene de la Galați, în numele suveranității naționale știrbite !.... Nu am avut bărbați de stat, ca Dimitrie Sturdza, cari cereau înlocuirea Comisiunii Europene, printr-o Comisiune riverană — adică tocmai ceea ce făcea tractatul de la Londra de tristă memorie !... Nu avem și astăzi militari superiori, cu răspundere de stat, cari nu pricep principiile stabilite de Actul Congresului de la Viena, relative la navigațiunea fluviilor care traversează sau dispart mai multe state !....

Tractatul de Paris din 30 martie 1856 este geneza regimului internațional al Dunării. Filozofia lui are o însemnătate covîrșitoare pentru țara noastră. Se știe că el este codificarea voințelor lui Napoleon al III-a, care ținea să micșoreze puterea Rusiei în Marea Neagră, îndepărtînd-o de Constantinopoli, și să pună în aplicare, pentru întîiași dată, principiul naționalităților, creînd din Principatele Unite un viitor stat neolatin, păzitor al gurilor Dunării. Principiul acesta generos avea să se desfășoare mai departe, în 1859, după pacea de la Villafranca [1], în avantajul Italiei.

Convențiunea de la Paris din 7/19 august 1858, care este corolarul tractatului de la Paris, așază temelia statului nostru. De aci am ieșit noi, din această Convenție s-a creat România nouă.

Prin urmare, între Dunăre și regatul român există nu numai legătura de dragoste dintre țărmure și apă; ci și legătura de onoare dintre sentinelă și depozitul sacru ce i se dă de pază.

Prin art. 16 al tractatului de Paris se creează Comisiunea Europeană a Dunării, compusă din reprezentanții Franței, Austriei, Marii Britanii, Prusiei, Rusiei, Sardiniei și Turciei, cu misiune de a cerceta și a executa lucrările trebuitoare pentru a curăți gurile Dunării, de la Isaccea în jos, precum și părțile din marea cea mai apropiată și *a le ține în cea mai bună stare de navigabilitate.*

Durata acestei Comisiuni este fixată la 2 ani.

Ea se pune pe lucru, și, în loc de 2 ani, durează 15, în care interval face un împrumut, garantat de Austro-Ungaria, Germania, Franța, Marea Britanie, Italia și Turcia.

Semnificativ este că Rusia nu garantează acest împrumut. Ea, care fusese învinsă la Sebastopol și silită a nu mai ține flotă în Marea Neagră, de îndată ce Franța este bătută la 1870, ridică fruntea și găsim pe Gorceacov protestînd în contra interdicțiunei de a avea flotă în Marea Neagră.

Tractatul din Londra din 13 martie 1871 consfințește existența Comisiunei Europene și-i prelungește viața cu 12 ani, adică pînă la 24 aprilie 1883, iar prin art. 7 pune lucrările Comisiunei sub garanția dreptului internațional, declarîndu-le neutre.

Tractatul de Berlin din 13 iulie 1878 are pentru noi o mare însemnătate. Articolul său 53 trebuie să fie cunoscut în întregime:

„Comisiunea Europeană a Dunării, în care România va fi reprezentată, este menținută în funcțiunile sale, pe care le va exercita pînă la Galați, în desăvîrșită neatîrnare de autoritatea teritorială“ etc.

În așa puține cuvinte, articolul acesta aduce trei inovațiuni regimului Dunării:

1. România intră oficial în Comisiunea Europeană, cu vot deliberativ, ca marile puteri;

2. Autoritatea Comisiunei se întinde de la Isaccea pînă la Galați;

3. Ea se va exercita fără nici un amestec din partea puterii teritoriale. Cu alte cuvinte, *exteritorialitate.*

Acesta este punctul care rănește pe unii patrioți cu pielea subțire.

Se va vedea mai departe că această pretinsă atingere a suveranității este pur formală și aparentă din momentul ce navigațiunea pe Dunăre este declarată ca făcînd parte din dreptul public al Europei. Dar ceea ce este hotărîtor absurd în judecata celor cu „atingerea suveranității" e faptul că România, luînd parte prin delegatul său la toate hotărîrile Comisiunei Europene, poate opune un *veto* în orce moment la hotărîrile acestei Comisiuni ce i s-ar părea jignitoare și, în toate cazurile, o exercită această suveranitate. Dar, în fapt, puterile Comisiunei nu se întind decît la *oglinda apei* și la drumul de halaj, adică la 20 de picioare engleze (6 metri și jumătate) pe ambele maluri ale fluviului. Or, din momentul ce dreptul public al Europei a admis că *navigațiunea pe Dunăre nu va putea fi supusă la nici un fel de redevență sau împiedecare, nici la taxe de navigațiune sau drepturi asupra mărfurilor ce plutesc*, ce mai rămîne din *oglinda apei*? Rămîne dreptul de pescuire, care e sfînt și respectat de Comisiune; ar rămînea dreptul de a căuta aur sau perle, în apele teritoriale, dacă Dunărea ar conține metalul galben sau stridii bolnave.

După retrocesiunea Basarabiei, Rusia ținînd să pună tractatele în concordanță cu starea de fapt, a provocat o conferință la Londra, în anul 1883, care s-a terminat cu tractatul din 10 martie.

Acesta este unul din actele publice ale Europei, care a avut efecte incalculabile asupra destinelor țării noastre. Mai întîi, el a sustras brațul Chiliei de sub autoritatea Comisiunei Europene; apoi a încercat să întindă autoritatea ei pînă în Brăila; în fine, a creat faimoasa Comisiune riverană, pentru tot restul Dunării, de la Brăila pînă în Turnu-Severin, compusă din România, Bulgaria, Serbia și Austria, sub prezidența perpetuă a acesteia și cu vot preponderent în caz de paritate. Și, ca și cum toate acestea nu ar fi fost de ajuns, reprezentantul nostru la Londra, John Ghica, [2] era primit numai cu vot consultativ — deși România era reprezentată în Comisiunea Europeană cu vot deliberativ, iar Dunărea era mai toată românească, pe ambele maluri.

Ministrul nostru a primit ordin să se retragă de la conferință, protestînd. Guvernul român a declarat că nu vă recunoaște întinderea puterilor Comisiunei de la Galați pînă la Brăila și nici nu va lua parte la funcționarea Comisiunei riverane. Regele Carol, în primul mesaj de la deschiderea Corpurilor legiuitoare, a amenințat pe față. Austro-Ungaria, cuminte, a cedat; dar urmarea a fost că România, părăsită de Europa, s-a înțeles de-a-dreptul cu Austro-Ungaria, intrînd în Tripla Alianță.

Consecvențele sunt cunoscute.

Din tractatul de la Londra din 10 martie 1883 rămîne în picioare art. 2, care se referă la durata Comisiunei Europene. El zice textual:

„Puterile Comisiunei Europene se prelungesc pe o perioadă de 21 de ani, cu începere de la 24 aprilie 1883.

La expirarea acestei perioade, puterile zisei Comisiuni se vor reînnoi prin tacitică reconducțiune din trei în trei ani, afară numai dacă una din Înaltele puteri contractante nu ar notifica, cu un an înainte de expirarea uneia din aceste perioade trienale, intențiunea sa de a propune modificări în constituirea sau în puterile Comisiunei."

Va să zică, pînă la 24 aprilie 1904, Comisiunea Europeană a trăit fără amenințare. De atunci, puterile sale s-au reînnoit, în mod automatic, la 1907, 1910, 1913, 1916. <...>

1918

DIPLOMAȚIE ROMÂNEASCĂ
Divinul nostru împărat

Prin art. 16 al tractatului de la Paris din 30 martie 1856, se hotăra că cheltuielile necesare pentru a curăți gurile Dunărei se vor acoperi prin încasare de taxe asupra navigațiunei, ce se vor stabili de către Comisiunea Europeană.

Prin *Actul public* din 2 noiembrie 1865 se fixa un tarif al acestor taxe, iar prin articolul 15 se stabilea că, din cinci în cinci ani, aceste texte vor fi revizuite, spre a se vedea dacă nu pot fi reduse.

Prin urmare, tractatele admiteau, înainte de intrarea României în Comisiunea Europeană, că sumele necesare la rectificarea cursului Dunărei nu vor fi suportate nici de statele componente ale Comisiunei, nici de puterea riverană care beneficia direct, ci de navigațiune — cu alte cuvinte de publicul consumator.

Situația era oarecum contradictorie: prea multe greutăți la intrarea în canalul Sulina și de-a lungul acestui canal nu erau bune; dar și taxe prea ridicate iar nu erau bune. Dacă ținem socoteală că unele țări, ca Anglia și ca Grecia, cari reprezintă cel mai mare tonaj la Dunăre, erau înzestrate cu o serie de vase speciale, ce se puteau strecura prin toate cotiturile fluviului, ușor putem înțelege interesul acestor țări de a nu mări taxele de navigațiune, spre a nu scumpi navlul. Dar tot așa de ușor putem înțelege și dorința celorlalte state reprezentate în Comisiunea Europeană, de a deschide drumul larg al apei și a ajunge pînă la Brăila cu o încărcătură de 5000 de tone și a pleca la Marsilia sau la Rotterdam cu altă încărcătură de grîu, tot de 5000 tone.

Pînă la intrarea României în sînul Comisiunei (1878), lupta se mărginea la mici hărțuieli, în cari guvernul englez făcea cuvenitele concesiuni inginerului său, ilustrul sir Charles Hartley. Acesta, deși englez — sau poate tocmai pentru că era englez — nu vrea să ție socoteala de politică: el era chemat să rectifice cursul Dunării, și ținea să-și facă datoria în mod cinstit.

Printre cererile serviciului tehnic al Comisiunei, una mai cu seamă prima: tăietura marelui M.

Vorbind prin proză, asta înseamnă că meandrele pe care le forma brațul Sulina pe la mijlocul său și care semănau cu litera M trebuiau să fie tăiate de o linie dreaptă, care să scurteze drumul și să fixeze adîncimea la 22—24 picioare.

Firește, pentru a duce la bun sfîrșit o asemenea lucrare, trebuiau fonduri. Ele se puteau găsi prin împrumut sau prin avansuri din partea guvernelor respective, dar trebuiau plătite tot din taxele de navigațiune.

Atunci începu lupta între cele două tabere, „tăietorii" și „netăietorii", și ea merse astfel pînă către anii 1889—1890, cînd deveni acută.

România, în calitate sa de putere teritorială, avea tot interesul ca obstacolele navigațiunei să dispară. Orce îmbunătățire făcută Dunării, sub orce formă, este o îmbunătățire adusă României. Țara noastră este „Regatul Danubian" prin excelență. Orce vor face dușmanii noștri, Dunărea va rămîne tot românească — sau noi vom pieri.

Chiar atunci cînd Dardanelele vor fi puse sub un regim internațional și noi vom avea accese la mare, fie în Dobrogea, fie în Basarabia, sau *și* în Dobrogea *și* în Basarabia, calea Dunării va rămîne tot cea mai scurtă și cea mai economică, pentru exportul cerealelor noastre. Districtele cele mai mănoase sunt pe Dunăre: Mehedinții, Doljul, Romanații, Teleormanul, Vlașca, Ilfov, Ialomița și Brăila. De la Severin la Calafat; de aci la Corabia; de la Corabia la Turnu-Măgurele; de la Măgurele la Zimnicea; de la Zimnicea la Giurgiu; de la Giurgiu la Oltenița; de aci la Călărași; de la Călărași la Gura-Ialomiții și de aci la Brăila — nu există un kilometru de cale ferată. Apa leagă tot, înlesnește tot. De la arie, grîul merge la șlep, iar șlepul îl duce pînă la Brăila, Galați sau Sulina, unde se așază la dreapta sau la stînga vaporului de 7000 de tone și, prin elevator, îl varsă în pîntecele monstrului marin.

Silozurile sunt bune, dar sunt complicate.

Prin urmare, era firesc că România să treacă de partea puterilor ce votau pentru tăietura marelui M.

Anglia face acum o chestiune de *sport* diplomatic și, evident, cu marea sa înrîurire internațională, ajunge să obție majoritatea voturilor în sînul Comisiunei, adică 5 contra 3. Chestiunile bugetare nefiind *chestiuni de principiu,* nu cer unanimitatea voturilor exprimate.

*

Astfel stau lucrurile cînd, la Legațiunea de la Roma, se primi o notă din București, prin care ministrul Afacerilor Străine făcea un apel disperat către misiunile noastre în străinătate, pentru a *salva încă o dată* chestiunea Dunării.

Ce se întîmplase?

Se întîmplase cele povestite mai sus — că adică *marele M* iar rămăsese netăiat.

Ministerul român se adresă în special către Italia, *sora mai mare, protectoarea noastră firească* (tot arsenalul pe care-l scoatem la lumină cînd avem de cerut ceva la Italia și pe care-l uităm cînd Italia face apel la noi).

Sunt de atunci 27 de ani. Ministru de Externe era Al. Lahovary, zis *marele Lahovary*; ministru la Roma era Al. Plaino, zis *Plaino bătrînul.* Aceste calificative erau întrebuințate spre a-i deosebi de cei tineri și de ceilalți. Consilier de legațiune era Rosetti-Solescu; prim-secretar, Dim. Perticari. Secretar al II-lea, subscrisul. Prim-ministru și ministru de Externe al Italiei, teribilul Francesco Crispi.[1]

Ministrul nostru ne cerea nici mai mult, nici mai puțin decît să intervenim pe lîngă guvernul italian, pentru a da ordine delegatului său din Comisiunea Europeană să repună chestiunea pe tapet și să caute a obține un *răsvot.*

Rosetti-Solescu și Perticari se aflau în concediu. Ministrul Plaino era la Sorrento, bolnav. El avea o situație excepțional de bună la Roma.

În lipsa factorilor principali, rămînea ca secretarul cel mai tînăr și cu mai puțină experiență să prezinte chestiunea primului-ministru italian.

Într-unul din saloanele de la Consulat, bătrînul bărbat de stat sicilian sta cufundat într-un enorm fotoliu, cu un pled pe picioare, cu o figură de pandur, ale cărei mustăți zbîrlite reclamau un iatagan la brîu. Își poate orcine închipui pe neamțul lui Edmond About [2] intrat pe mîinile lui Hagi-Stavros. Cu smerenie și cu frica lui Dumnezeu, își spune tînărul secretar păsul, căutînd să pună în evidență interesul Italiei de a ajunge pînă la Galați cu vasele noei sale marine de comerț și făcînd apel, mai cu seamă, la protecțiunea *surorii mai mari* și la echitate. Încetul cu încetul, ochii teribili se îmblînzesc. Francesco Crispi se interesează de Dunăre, de România, de regele Carol și, luînd un *Almanah da Gotha,* supune la un adevărat examen pe tînărul român. Sfîrșește cerîndu-i o mică notă în scris.

Partida părea cîștigată, cînd Legațiunea află că aceleași insistențe erau făcute de „netăietori" în sens contrar. Noi demersuri, noi concluziuni în scris. Tăietorii invocau greutățile navigațiunei; netăietorii invocau art. 15 al Actului Public — așa încît, bătrînul Crispi își aplică zicătoarea italienească: „tra il *si* e il *no,* di parere contrario", adică: „între *da* și *nu,* de părere contrarie".

În cele din urmă, într-o memorabilă ședință de la palatul Roccagiovine, unde era sediul Legațiunei noastre, bătrînul om de stat, uitîndu-se pe fereastră și dînd cu ochii de coloana traiană rosti aceste cuvinte:

„Chestiunea în sine poate fi rezolvată în amîndouă felurile. Poate că interesele Italiei sunt mai aproape de soluțiunea românească, dar nu trebuie uitat că noi, italienii, avem atîtea cuvinte să ne păstrăm bunele relațiuni cu Marea Britanie, încît am trece ușor peste *marele M* al domniilorvoastre.

Speram să găsesc pe amicul meu Plaino. Sunt mulțumit că te găsesc pe d-ta, ca să-ți întorc vizita și să te rog să telegrafiezi la București să nu piardă răbdarea... V-ați așezat în fața forului lui Traian. Cuminte împărat a fost. Cunoști corespondența lui cu Pliniu cel Tînăr?..."

Apoi, vorbindu-și oarecum sieși: „La urma urmei, dacă v-a așezat el acolo, a știut ce face. Telegrafiază la București că Italia se raliază la propunerea românească."

Și iată cum „divinul nostru împărat" ne-a salvat Dunărea *și altă dată.*

1918

POEȚII

Sub acest titlu, dorim a da cititorilor *Îndreptării* oarecari îndrumări, fie sub formă de observațiuni critice, fie sub forma, directă, de *literatură*.

Viața noastră este atît de risipită, încît te miri că se mai găsesc români care să se poată *concentra* altfel decît milităreşte. A scrie şi a tipări versuri, pe aşa timpuri, este, în aparență, o mare nepotriveală. Cu toate astea, s-ar zice că sufletul, rănit în toate aspirațiunile sale, s-a refugiat în colțul cel mai ascuns al individualității, de unde ia atingere cu cerul prin accentele unei dureri personale, a cărei notă de generozitate universală s-a atrofiat.

Dacă am întreba pe cititorii noştri care sentiment li se pare mai subiectiv: *amorul* sau *iubirea de patrie*, marea majoritate ar răspunde: *amorul* — şi ar avea dreptate.

Dar, cu *subiectiv* şi *obiectiv*, în literatură n-o scoți uşor la cale. În literatură, cu cît un lucru este mai adînc subiectiv — cu cît este mai personal şi mai dureros — cu atîta devine mai obiectiv. Ceea ce este paradoxal în cuvinte rămîne adevărat în fond — cu o singură condițiune: intervenirea eternei frumuseți a formei. A cînta patria prost este mai prost decît a cînta prost amorul, pentru că, în cazul amorului, fiecare pasăre își cîrîie dragostea cum poate, de la privighetoare pînă la bufniță, dar *trebuie* să şi-o cîrîie; pe cîtă vreme în cazul patriei nu ai obligație s-o cînți; dacă-ți simți inima caldă, te duci pe front. E o mare frumusețe morală în gestul bărbatului care lasă tot şi pleacă la frontieră, dar e frumusețe morală, iar nu estetică, şi literatura nu se ocupă de ea decît

în măsura în care se ocupă de descoperirea unui serum antirabic.

Ce este *Werther*? O aventură sentimentală a lui Goethe — tot ce poate fi mai banal şi mai simplu — pentru care omenirea palpită de o sută de ani, în toate limbele. Ce s-a întîmplat? Nimic, decît faptul că autorul era un artist incomparabil, care din sufletul său aruncă pulbere de aur peste lume. Subiectivitate împinsă pînă la exces.

Ce este *Graziella*? O întîmplare sentimentală din viața lui Lamartine, care a făcut să plîngă atîția ochi tineri.

Îmi aduc aminte, cînd am fost întîiaşi dată la Sorrento, cu cîtă durere am constatat că Lamartine mă induse în eroare.

Cititorul ştie, poate, că una din cele mai frumoase poezii ale lui Lamartine, *Le premier regret*, este scrisă în amintirea Graziellei. Ea începe astfel:

Sur la plage sonore où la mer de Sorrente
Déroule ses flots bleus aux pieds de l'oranger,
Il est, près du sentier, sous la haie odorante,
Une pierre petite, étroite, indifferente,
Au pas distrait de l'étranger.

Ajuns la Sorrento cu vaporul, prin urmare venind de pe mare, primul lucru pe care l-am putut constata a fost lipsa oricărui fel de plaje, deoarece poeticul orăşel e zidit pe un mal de piatră. Atunci unde e înmormîntată Graziella? Unde e *la plage sonore où la mer déroule ses flots bleus*?[1]

Şi, cu oarecare milă pentru autorul lui *Jocelyn*, m-am dus sus, să caut cu ochii plaja, de care aveam absolută nevoie, ca să trăiesc în pace cu viața mea sentimentală.

N-am găsit nici o urmă de plaje, dar, fireşte, am găsit splendoarea golfului de Napoli, portocalii înfloriți, femeile ca portocalii, lumina cerului ca ochii femeilor.

N-a trecut însă mult timp şi am început să umblu prin împrejurimi. Am fost, pe uscat, la Castellamare di Stabia, la Amalfi, la Paestum; pe mare, la Capri, la Ischia, la Procida.

În fine!... La Procida mi s-a lămurit misterul. Cititorul îşi aduce aminte că romanul lui Lamartine se petrece în insula Procida. Ei bine, aici am găsit o mică plaje, cu nisipul de aur şi răsunătoare ca o harfă eoliană, cînd valurile mării o ating, iar această mare se numeşte *il mar di Sor-*

rento. Prin urmare, aci la umbra portocalilor, a iubit Lamartine şi tot aci trebuie să fie mormîntul Graziellei...

*

Poeţii nu înşală niciodată. Ei se înşală singuri uneori, pentru satisfacerea unei necesităţi hiperbolice.

Cînd Schliemann s-a pus să descopere Troia şi Mycena, toţi heleniştii şi istoriografii n-au făcut două parale, şi tot poeţii şi mitologia l-au ajutat.

Ce-a spus Homer a fost adevărat. Şi să nu se uite că Herodot este el însuşi poet în felul lui, adică adunător de legende, care însă nu crede în ele.

Poeţii nu înşală. Ei apropie sau depărtează evenimentele, măresc detaliele, admiră atitudinele plastice, dar, spre deosebire de pictori şi de sculptori, ei nu se adresează numai sensibilităţii, ci întregului suflet omenesc. Întru aceasta sunt superiori chiar şi muzicanţilor, cari, totuşi, pătrund foarte adînc în personalitatea îndurerată a omului, dar pătrund numai pe o cale: a auzului, şi cu un ajutor absolut necesar: interpretul. Un surd rămîne indiferent la un brio de Beethoven, iar unul care aude rămîne rece faţă cu muzica *imprimată*, dar *neexecutată.*

Şi aici nu e vorba de vechea zicătoare *nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*, pe care filozofia nu o recunoaşte decît ca un vehicul experimental, ci e vorba de puterea reprezentativă şi de puterea evocativă a artelor omeneşti. Durerea personală a unui mare poet este mai întotdeauna durerea personală a milioane de oameni, dar devine comună tuturora, nu pentru că e durere, ci pentru că e artă. Intensitatea suferinţii produce uneori accente cu totul noi şi personale, şi atunci *subiectivul* devine *obiectiv*, în înţelesul pe care l-am dat la începutul acestui articol.

Lamartine a publicat *Graziella* la 1849.

Cînd a scris-o? Nu se ştie. Cum însă întîmplarea aceasta de tinereţe face parte din *Confidences*, e probabil că a scris-o tîrziu. Cînd a apărut *Graziella*, Lamartine avea 59 de ani şi tocmai ieşea din învălmăşeala politică de la 1848, în care jucase un rol de mîna întîi.

Ce putem şti despre momentul în care sufletul unui om care a iubit ia forma poeziei?

În fundul unei grote feerice, lacul albastru oglindeşte stalactitele bolţii. Cînd au luat forma de cristale aceste lacrămi?

Goethe a trăit cu sufletul lui Werther şi a iubit pe Charlota la 1774, cînd avea 25 de ani; acelaşi Goethe, peste 30 de ani, lăsa cu lăcrămile pe obraz pe sărmana fată de la Albano, pe care încearcă s-o mîngîie Angelica Kaufmann. Acestea sunt întîmplări comune, cari devin adorabile fiindcă e vorba de Goethe, adică de o atît de absorbantă personalitate.

Dar publicul, care vrea să cunoască viaţa marilor scriitori şi doreşte să ştie dacă Charlota era Frederica de la Sessenheim, iar fata de la Albano, însăşi pictoarea Angelica Kaufmann, nu se înşală în dorinţa sa, căci intensitatea de simţire a acestui mare poet a scos din amorul Charlotei pe *Werther*, iar din copila de la Albano, *Elegiele romane*, cari sunt glorificarea frumuseţei absolute.

1918

POEȚII ȘI POLITICA

În vremurile dureroase prin care trecem, poeții au dreptul să facă politică? Sau se cuvine să rămînă în rolul lor, deocamdată pasiv, de cîntăreți ai acestei dureri?

Răspunsul nostru categoric este că ei au dreptul să facă orce, ca unii ce sunt oameni liberi, cu obligațiuni egale cu ale celorlalți cetățeni. Dacă este ceva în lume liber și inviolabil, acest ceva se refugiază în gîndire, de la care decurge convingerea și, prin urmare, dreptul de a lucra într-un sens sau în altul.

Dar întrebarea se pune altfel: este în interesul patriei ca un mare poet, chiar dacă are și calități de om de stat, să cînte nefericirile țării sale, sau să lucreze, politicește, la salvarea ei?

Aci răspundem categoric că un mare poet, dacă există în vremuri de grea cumpănă, are îndatorire *să cînte*, iar nu *să lucreze;* acesta, pentru că poezia are în sine o atît de mare valoare, încît covîrșește tot restul, iar, din punct de vedere utilitar, acțiunea ei poate fi mult mai puternică asupra maselor decît o lege sau un decret regal.

Însă, în realitatea vieții adevărate, întrebarea nu se pune nici așa, ci într-un al 3-a fel.

Suferințele țării noastre, ⟨. . .⟩ durerea ei nu s-au sfîrșit. Cînd și cum se vor sfîrși? Nu știm.

Cît timp durează această stare de lucruri, în care suferința însăși este în funcțiune de devenire, orce adevărată inspirație este imposibilă. Se nasc o sumă de impresii, critici de detaliu, constatări de mizerii, nedreptăți și scandaluri, în cari poetul

nu a încetat de a fi un instrument de analiză și nu a început încă a înregistra ca sinteză.

În asemenea împrejurări, instinctiv, fiecare om de treabă caută să-și facă datoria cît mai complect, și, de îndată ce are un moment de reculgere, fiecare român are un singur gînd: *să-și salveze țara.* Cum? În toate felurile, dar mai cu seamă într-unul: ridicînd sus sufletele. Pentru aceasta, orce mijloc e bun. Acțiunea directă sau indirectă; pe calea tiparului sau a discursului; în versuri sau în proză. Nu există sacrificiu de sine destul de mare față de salvarea patriei.

★

Este interesant să cunoaștem părerea poeților ei înșiși. Să luăm poeți contemplativi și poeți combativi, cîte doi din fiecare popor civilizat: doi francezi, doi germani și doi englezi.

Unul dintre poeții contemplativi cei mai bine caracterizați, care a jucat și un rol politic însemnat, Lamartine, zice: „Poetul nu este omul în întregimea sa, după cum închipuirea și sensibilitatea nu sunt tot sufletul lui. Ce ar însemna un bărbat care, la sfîrșitul vieții sale, ar constata că nu a făcut altceva decît să legene visuri poetice, pe cînd contemporanii săi se luptau, cu orce armă, pentru patrie sau civilizație, și toată lumea se trudea, împrejurul lui, în zămislirea ideilor și a faptelor? Un asemenea om ar fi un fel de trubadur, bun cel mult pentru a amuza pe semenii săi și care călătorește la furgonul de bagaje, cu muzicanții armatei. Orce s-ar zice, este semn de mare neputință sau de egoism sălbatec izolarea contemplativă a oamenilor de gîndire, în vremuri de luptă sau de grea muncă. Gîndirea [și acțiunea] se completează una pe alta, și amîndouă creează omul."

Ar fi multe de zis împotriva acestei teorii. Dar Lamartine are dreptul să fie ascultat, fără contraziceri, cînd vorbește în numele lui *Jocelyn*.

Victor Hugo, al 2-lea poet francez, a jucat un rol politic atît de mare, încît a avut o înrîurire serioasă nu numai asupra formelor de guvernămînt din țara sa, ci chiar asupra propriei sale inspirații poetice. În 1852, la Jersey, scrie *Les Châtiments*, care este poate opera cea mai complectă, cea mai profundă, a acestui om rar, și care e datorită unei politice ce inspira geniul său poetic. Gonit de la Jersey și refugiat la Guernesey, concepe și scrie prima parte din *La Légende des siècles*, opera cea mai perfectă a maturității sale, în care ura contra tiraniei

persistă cu o rară conștiință. În timpul asediului Parisului, la vîrsta de 68 de ani, face de gardă ca orcare cetățean francez și întrebuințează venitul unei noi ediții din *Châtiments* pentru a turna tunuri și a organiza ambulanțe. Ales deputat în 1871, se rosti contra păcii; cînd izbucni Comuna, fu contra ei; cînd Comuna fu învinsă, se ridică împotriva măsurilor luate contra comunarzilor. Astfel își trăi viața de apărător al tuturor libertăților acest mare scriitor, pînă ce muri, în 1885, în apoteoza extraordinară a unui popor întreg.

Trecînd la germani, despre cei doi mari poeți ai lor, Schiller și Goethe, nu se poate vorbi decît cu rezervă. Cel dintăi n-a făcut niciodată politică, iar cel de-al doilea a făcut-o ca un suveran constituțional, lăsînd răspunderea prostielor pe socoteala altora, iar gloria succesului pe a sa. Dar și unul și altul au contribuit la rectificarea conștiințelor politice ale timpului lor, Schiller, prin violența dramelor tinereții sale, *Die Räuber, Fiesco, Kaballe und Liebe,* în cari entuziasmul pentru libertate domină totul, Goethe, prin superba stăpînire a frumuseții asupra restului existenții. Goethe a fost amestecat mai direct în politică, prin viața sa intimă la curtea de la Weimar, dar, fie ca ambasador, fie ca ministru, a știut întotdeauna să pună politica la picioarele poeziei, spre complecta bunăstare a ambelor dame.

Venind la englezi — nu știi cu cine să începi, atît este de mare confuzia între cele două cariere. De la Bacon [1] pînă la Gladstone, toți oamenii politici sunt și scriitori și toți poeții sunt și oameni politici. Însuși marele și nefericitul Oscar Wilde a trăit o parte din dramele sale în lumea politică, iar lordul Illingworth rămîne ca tipul diplomatului englez, din care țara noastră a putut cunoaște un exemplar, pe lord Dufferin.

Dar să luăm pe cei mai idealiști, un poet și un istoric, Shelley și Carlyle.

În timpuri normale, mi-aș permite să trimit pe cititor la încercările mele precedente asupra lui Shelley. Dar cine mai are bibliotecă — și mai cu seamă românească?

Shelley este un tip unic în istoria omenirei, care, în scurta sa viață de 30 de ani, a putut răscoli atîta suflet, a băut atîta lumină și a iradiat atîta ideal. Eu am umblat după dînsul pe la Livorno și la Spezzia, să văd insula unde încercase să se refugieze, marea în care se înecase, țărmul pe care rămășițele sale pămîntești fuseseră arse în prezența lui lord Byron, și de cîte ori n-am mers la cimitirul protestant de la

Roma, să mă odihnesc la umbra molifților sub care doarme pururea cenușa marelui om!...

La vîrsta de 20 de ani fu izgonit de la Oxford pentru o compoziție de student, *Necesitățile ateismului,* și imediat începu o viață bătută de vînturi — dar totdeauna susținută de idealism — amorul său platonic pentru vară-sa Hariet Grove; apoi raptul și căsătoria cu o fetică de 16 ani, H. Westbrook; apoi prietenia cu Godwin și amestecul în politica militantă, pentru care trebuie să fugă urmărit de poliție; apoi neînțelegerile și separațiunea de soție; în fine, fuga cu Mary Godwin. Vorba „în fine" e numai o necesitate de stil, căci *finele* acesta era mai mult un început. Familia îi taie mijloacele de existență; soția îi moare; se căsătorește cu Mary Godwin, abia ieșit din niște încurcături cu Clara Clairmont, una din prietenile lui Byron, care trăia acum pe socoteala lui Shelley împreună cu o fetiță a lui Byron, Allegra. În mijlocul acestei rafale de viață, două din cele mai frumoase poeme ale literaturei engleze ies la lumină: *Spiritul singurătății* și *Revolta Islamului.* S-ar zice că omul acesta numai singur nu trăia, dar ce-i faci sufletului trudit!... În 1818 fugi din Anglia și se statornici în Italia, unde regăsi pe Byron, căruia consemnă pe fiica sa Allegra și cu care legă cea mai strînsă prietenie. Aci avea să cunoască pe încîntătoarea Emilia Viviani, pentru care scrisese pe *Epipsychidion* și, în fine, pentru nefericitul Keats, lucrarea sa de căpetenie, *Adonais.*

II

În numărul precedent ne-am oprit la Shelley, către sfîrșitul scurtei sale vieți.

Îmi aduc aminte de un articol al lui Paul Bourget [2], intitulat *Sensations d'Oxford,* în care vorbește despre Shelley cu mare competență. Căci așa e de greu de pătruns în *cauzalitatea* unor mari poeți, ca în sanctuarul templu din Cartagina, unde se păstra misteriosul *Zaimf* [3] — încît numai inițiații au dreptul să încerce a străbate pînă la dînșii.

„Acest suflet, prins de Absolut, era stăpînit de nevoia unui idealism pur. Pentru el, ca pentru Spinoza, ca pentru Hegel, n-a existat niciodată vreo deosebire între Idee și Fapt, între Spirit și Realitate. Oare nu există cea mai strînsă legătură între Gîndire și Natură? Oare nu este aceeași putere

care susține și persoane și lucrurile noastre și care se dă pe față, în noi, prin gîndire, în afară din noi, prin forme? Am putea noi oare să pricepem cel mai mic detaliu, cea mai neînsemnată porțiune din lumea asta înconjurătoare, dacă legile rațiunii noastre nu ar fi de aceeași esență cu legile existenței lumii? Aplicată în politică, această concepțiune de identitate între Ideal și Real a condus pe Shelley la revoltă contra societății existente. El a văzut limpede imagina Justiției și a priceput deodată că așezămintele vechii noastre Europe sunt întemeiate pe nedreptăți seculare..."

★

Să se oprim un moment și să nu pierdem din vedere titlul nostru, *Poeții și politica.*

Va să zică, aplicînd această înaltă concepție de idealitate lumei reale, Shelley vede imagina Justiției mînjită.

Tocmai așa o vede țăranul român.

Fără a se ridica la *cauzalitate,* el știe un lucru hotărît: că pentru el nu există dreptate. De cincizeci de ani de cînd avem Constituție și Tribunale și Casație și avocați și jurisprudență, asta s-a statornicit în sufletul lui: nu există dreptate.

Acum între noi, așa este sau nu este așa?

Să vedem.

Justiția noastră nu e mai rea decît armata noastră, decît administrația noastră, decît diplomația noastră, decît agricultura noastră. Da. Dar asta nu-i destul. Ea trebuie să fie cu mult mai bună, *fiindcă hotărăște despre onoarea și averea cetățenilor.*

Luată în indivizi, justiția românească prezintă numeroase și cîteodată chiar remarcabile excepțiuni. Luată însă în sine, ca instituția supremă de balanță socială, e detestabilă. Ea are două viții organice: 1) e justiție politică, 2) e justiție formală.

Ce înseamnează justiție politică?

Necesitatea de a parveni a falsificat sufletul magistratului, alipindu-l de un partid sau de o grupare, a cărui șef amenință să devină ministru de Justiție — ceea ce face că procesele se cîștigă sau se pierd după importanța și crezul politic al avocatului care pledează, iar nu după fondul afacerii. De la cel mai mic Tribunal pînă la Înalta Curte de Casație, opinia publică desemnează mai dinainte care va

fi partea care cîștigă, după compoziția secțiilor și după numele avocaților.

Ei bine, lucrul acesta este grozav.

În toate celelalte ramuri ale vieții publice, instituția vițiată nu periclitează *onoarea* și *averea cetățenilor.*

Și justiția noastră mai este *formală,* adică de procedură și de fiscalitate. Într-o țară ca România, care nu are cadastru, chestiunea ipotecilor și, în general, a titlurilor de proprietate, este o nenorocire. Un om de cea mai perfectă bună-credință, care și-a dat banul de la cheotoare pentru a-și cumpăra un imobil, se vede deposedat de avutul său, fiindcă bunica despre tată a soției vînzătorului fusese măritată de două ori. De aceea asistăm la spectacolul extravagant că românii cumpără de preferință moșii puse la Credit, adică grevate de sarcini ipotecare, chiar atunci cînd pot și doresc a plăti prețul integral. Dreptatea omului cinstit este totdeauna răpusă de *forma* pehlivanului.

Pentru țăran apoi, procedura și fiscalitatea sunt adevărată mizerie: de la cel mai de jos zgîrie-brînză pînă la „domnul aucat", timbrul fisc, timbrul mobil, timbrul de ajutor; termenul de apel, termenul de opoziție, termenul de recurs; citația, somația, afiptele. Cînd a intrat în proces, își vinde găina, vita, căciula, și cu asta se alege.

★

Un suflu nou, de generozitate, trebuie să treacă peste țara noastră. Fiindcă politicienii au adus-o aici, să vină poeții și entuziaștii s-o salveze.

Un om, un erou!

Niciodată teoria lui Carlyle nu apare mai adevărată decît în vremile și-n țara noastră. Orce societate condusă de mediocrități merge către descompunere.

Generația românească de la '48 și '59 era cu adevărat o generație de eroi, a cărei cea mai înaltă expresie a fost Alexandru Ion I și Kogălniceanu. De atunci ne-am coborît, ne-am coborît, iar astăzi am ajuns atît de jos, încît am atins fundul. Turpitudinea infinită în care bălăcește viața noastră publică este revoltătoare.

Plutocrația incultă, care a secătuit pămîntul și pe țăran, iar acum s-a aruncat asupra băncilor, s-a organizat în partid politic pe acțiuni și speră să exploateze țara mai departe.

Asta nu se poate.

Poeților și vizionarilor, toți acei cari mai vibrați la o idee generoasă și pe care soarta vitregă v-a silit să vă lăsați căminurile și să rătăciți pe pămîntul ospitalier al Moldovei, aduceți-vă aminte, aici, la Iași, de Anastasie Panu, de Alecu Russo, de Costache Negri, de Vasile Alecsandri — de toți aceia cari și-au sacrificat interesele lor personale, pentru alcătuirea unei Românii de sine stătătoare. Această Românie, astăzi primejduită, trebuie salvată.

1918

EXPRESIUNEA POETICĂ

Semnul hotărîtor al individualității unui poet este *expresiunea poetică*: cu cît aceasta va fi mai personală, mai colorată și mai proprie cu atît poetul va fi mai puțin banal.

Expresiunea poetică este, pentru versuri, aceea ce este *stilul* pentru proză. Sunt oameni foarte onorabili, cuminți, unii chiar culți, alții cu o întorsătură de spirit originală, cari sunt incapabili să pună mîna pe un condei fără să devină absurzi; și sunt, dimpotrivă, alții cari se înfățișează fără personalitate, șterși la chip și la grai, și cari nu par a deveni *cineva* decît atunci cînd rămîn singuri, la masa lor de scris. Lucrul acesta este adevărat pentru toți scriitorii, dar mai cu seamă pentru poeți.

A vedea și a simți altfel decît toată lumea sunt însușiri fondamentale pentru un poet; dar *a spune* altfel decît toată lumea e o calitate atît de rară, încît adesea covîrșește pe cele de fond, și uneori poate deveni un defect. În arta de a vorbi sunt oameni al căror succes este datorit, în mare parte, *modului* de a vorbi. Lucrul acesta se adeverește la citirea discursului. Așa, spre exemplu, discursurile lui Maiorescu sunt cu mult inferioare reputației oratorului, și, dacă n-ar fi introducerea magistrală ce le însoțește, volumele ce le cuprind ar muri în praful celei mai legitime uitări[1].

Unul dintre poeții noștri cei mai personali în arta de a spune este, fără îndoială, Eminescu. Într-o poezie a sa din prima tinerețe, *Floare albastră*, se simte lipsa de control,

acea autocritică pe care numai vîrsta și experiența o dau, dar, în schimb, cîtă originalitate în *expresiunea poetică*!

Astfel zise mititica,
Dulce netezindu-mi părul.
Ah! ea spuse adevărul;
Eu am rîs, n-am zis nimica.

„Hai în codrul cu verdeață,
Und' isvoare plîng în vale,
Stînca stă să se prăvale
În prăpastia măreață.

Acolo-n ochi de pădure (?),
Lîngă bolta cea senină
Și sub *trestia* cea lină (?)
Vom ședea în foi de mure.[2]

Și mi-i spune-atunci povești
Și minciuni cu-a ta guriță,
Eu pe-un fir de romăniță
Voi cerca de mă iubești."

Iată o poezie scrisă *de chic*, ceea ce se numește italienește *di maniera*, cînd pictorul face un tablou fără model. Evenimentele din această poezie nu s-au întîmplat așa și s-ar putea zice că nu s-au întîmplat deloc, fiindcă, dacă s-ar fi întîmplat, poetul ar fi putut să se încredințeze că-n poieni de pădure nu cresc trestii și mai cu seamă că doi amorezați nu pot ședea în foi de mure fără primejdie pentru persoanele lor fizice, deoarece murele cresc pe curpeni cu ghimpi. Dar cît farmec e în strofa

Hai în codrul cu verdeață
Und' isvoare plîng în vale,
Stînca stă să se prăvale
În prăpastia măreață.

Verbul *prăvale* e o formă de indicativ necorectă a infinitivului reflexiv *a se prăvăli*, care ar trebui să sune *să se prăvălească* (a iubi, a cerși, a zdrobi, a dezvăli = iubească, cerșească, zdrobească, dezvelească). Pe cînd *prăvălească* este comun și neexpresiv, *prăvale* e nou, eroic și plin de înțeles: vezi stînca rostogolindu-se în prăpastia măreață.

Cuvintele au suflet, ca oamenii. Tinerii care vorbesc cu florile nu și-ar permite niciodată să ceară o consultație unor petale cu nume românesc. Trebuie să fie cel puțin *une paquerette*, dacă nu *une marguerite*. Dar să te adresezi la o *romaniță!* De ce nu *ceai de mușețel?!*

Și totuși, ce frumos grăiește poetul pe românește:

Și mi-i spune-atunci povești
Și minciuni cu-a ta guriță,
Eu pe-un fir de romăniță
Voi cerca de mă iubești.

Verbul *a cerca*, întrebuințat mai mult la imperativ: *cearcă!*, este prescurtarea lui *a încerca*, cu înțeles de *a proba*, și nu departe de *a căuta* — ceea ce ar fi italienescul *cercare*, cu imperativul *cerca*, românescul *caută* sau *cearcă*, francezul *chercher*, latinul rustican *circare* (a înconjura).

E o facultate de o rară noblețe intelectuală de a întrebuința în limba poetică vorbe neoașe românești, care sunt identice cu surorile lor din limbile romanice și cu mama lor latină sau rusticană. După războiul acesta nefericit, care ne-a pîngărit rasa cu atîtea elemente străine, trebuie să ne facem din nou păzitorii sufletului și graiului nostru strămoșesc.

Dintr-o altă poezie a lui Eminescu, care este, desigur, și una din cele mai frumoase ale limbei noastre, *Freamăt de codru*, se revarsă aceeași nespusă armonie, aceeași jubilațiune platoniciană a frumosului, pe care o dă *expresiunea poetică* adecuată, și aceeași noblețe intelectuală, de a regăsi, în întregime, identitate de cuvinte în limbile franceză și italiană:

Tresărind scînteie lacul
Și se leagănă sub soare;
Eu, privindu-l din pădure,
Las aleanul să mă fure
Și ascult de la răcoare
Pitpalacul.

. . . .

Teiul vechi un ram întins-a,
Ea să poată să-l îndoaie,
Ramul tînăr vînt să-și deie
Și de brațe-n sus s-o ieie
Iară florile să ploaie
Peste dînsa.

Strofa din urmă se poate traduce textual în cuvinte franceze și italienești:

La vieux tilleul un rameau a tendu
Pour qu'elle puisse le ployer;
Le rameau tendre vent se donnera
Et par les bras sus l'èlevera
Tandis que les fleurs pleuvront
Sur elle.

Il vecchio tiglio un ramo stende
Perche essa possa piegaro,
Il ramo tenero vento si dasse
E per la braccia in su la portasse
Mentre fiori piovessano
Su di essa.

Negreșit că traducerea e schilodă și e numai de sunete; dar sunetele sunt, și fiecare vorbă cu înțeles identic în cele trei limbi romanice. Nu mai insistăm asupra unor detalii, ca, bunăoară, cuvîntul dialectic italienesc *in suso*, care este identicul *în sus* românesc.

Revenind la *expresia poetică*, unul din cei mai mari gînditori ai omenirii și poate și cel mai complect artist al sunetelor evocative, cu o întindere și o emotivitate de înțelesuri incomparabile — Leopardi — zice, adresîndu-se lunei:

Pur tu, solinga, eterna peregrina,
Che sì pensosa sei, tu forse intendi,
Questo viver terreno,
Il patir nostro, il sospirar, che sia;
Che sia questo morir, questo supremo
Scolorar del sembiante...
E tu certo comprendi
Il perché delle cose, e vedi il frutto
Del mattin, della sera,
Del tacito, infinito andar del tempo.

Pe românește:

Și totuși tu, singurateco, pururi călătoareo,
Care atît de gînditoare ești, tu poate înțelegi
Ce poate să fie acest trai pămîntesc,
Suferința și suspinul nostru;

Ce este acest *a muri*, această supremă
Îngălbenire a feței...
Și tu, desigur, înțelegi
Cauza lucrurilor, și vezi rodul
Dimineții, al serei,
Al tăcutei, nemărginitei treceri a vremii.

Traducerea palidă și prin aproximație a acestei incomparabile poezii nu dă nimic din splendoarea originalului. Cînd zice: *il perché delle cose* sau *il tacito, infinito andar del tempo* sau *pur tu, solinga, eterna peregrina, che sì pensosa sei* — cine poate îndrăzni să traducă atîta frumusețe.

1918

IGNORANȚII

S-ar zice că omenirea cea mai civilizată, aceea care locuiește în Europa, e guvernată de un aforism paradoxal, și anume: cu cît lumea trăiește mai mult, cu atîta învață mai puțin.

Revoluția franceză este un punct de plecare, de unde începe neliniștea popoarelor. După cum Florența deșteaptă lumea din întunericul barbariei feodale și o cheamă la splendoarea Renașterii, tot așa Parisul trezește conștiința adormită a cetățeanului și o îndeamnă către guvernare de sine.

Cel ce scrie aceste rînduri nu este un admirator al Revoluțiunei franceze; dimpotrivă. Cu toate astea, el nu poate să nu recunoască fermentul pe care această mișcare l-a aruncat în conștiințele oamenilor. *„L'Etat c'est moi"* nu numai nu funcționează ca aforism de guvernămînt, dar devine o frază goală și tristă. Dreptul divin al suveranilor trece în domeniul operei bufe. Autocratismul se reazemă pe cazaci.

Și cu toate astea, bărbații politici nu învață nimic.

Cînd ciclonul napoleonian cade, pe ruinele sale se ridică reacțiunea cea mai neinteligentă, care n-a învățat nimic din suferințele exilului și n-a auzit nimic din gemetele popoarelor oprimate. În Franța, Bourbonii reîncep domnia lui Ludovic al XVI-a; în Austria, Metternich inaugurează politica Sfintei Alianțe, căutînd să reconstruiască întregul regim politic și social dinainte de 1789 și punînd, în scaunele mîncate de carii, pe regii, margravii, electorii și prințișorii mumificați, de cari nu-și puteau trage sufletul iobagii Imperiului.

Acesta este omul cel mai nefast al Europei din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Timp de 40 de ani, tendințele sale reacționare au lucrat la stabilirea dogmei lui Gentz [1] „că numai suveranii au calitate de a regula destinele popoarelor, iar ei nu sunt răspunzători decît în fața lui Dumnezeu". Insurecțiunea elenică; revoluția din 1830 care goni pe Bourboni de pe tronul Franței; proclamarea independenței Belgiei, nimic nu servi să înțelepțească pe acest erou al asupririi.

Și, cu toate astea, un exemplu viu se desfășura sub ochii lui Metternich: Prusia. După criza din 1806—1807, cînd sfărîmată la Iena și la Auerstaedt și redusă prin pacea de la Tilsit la jumătate din teritoriul său, se credea îngenuncheată pentru totdeauna, Prusia se redeșteaptă mai tare ca orcînd. Frederic-Wilhelm al III-lea [2] și regina Luiza au transformat monarhia feodală absolutistă a veacului al 18-lea într-un stat modern, care-și trăgea puterea din sentimentul național, dînd astfel satisfacțiune principiilor de reforme și de libertate ale Revoluțiunei franceze. Stein [3] și Hardenberg[4], puși în fruntea trebilor publice, începură opera de refacțiune. Cinci zile după ce fusese numit ministru, Stein desființează iobăgia, iar regele împarte domeniile coroanei între țăranii ce le munceau. Domeniile statului fură vîndute, iar pămînturile împărțite la muncitori, firește, pe bani. Regele făcu mai mult: în 1815 făgădui o Constituție și un Parlament. Din nenorocire partidul iunkerilor — cari și astăzi duce Germania la ruină — ajutat de reacționarii Sfintei Alianțe și mai ales de Metternich, ieși biruitor și Constituția rămase literă moartă.

★

Oamenii nu învață nimic. S-ar zice că nu numai nu învață nimic din experiența altora, dar nici din propria lor experiență și durere nu trag învățăminte.

A le spune din experiența altora că oamenii cu adevărat liberi și stăpîni pe avutul lor caută să se grupeze după limbă și tradiții; că naționalismul este urmarea firească a democrației; că demagogia este o bubă ce crește pe trupurile ignoranților și șarlatanilor, a le spune toate acestea este a vorbi surzilor.

Dar ce e mai grozav e incapacitatea lor de a trage învățăminte din propria lor durere. Revoluția țărănească a adus foc și pîrjol peste întreaga țară — asmuțită de demagogia cea mai criminală, care exploata lipsa pămîntului și lipsa de vot pentru țăran. ⟨. . .⟩

Ce vă trebuie să vă deșteptați?

1918

PRINȚUL DE BISMARCK

Jumătatea a 2-a a veacului al XIX-a este dominată de statura uriașă a prințului de Bismarck.

Lăsînd la o parte laturea anecdotică și pînă la un punct eroică a acestei naturi, să examinăm complexitatea sa intelectuală și mai cu seamă aplicarea ei la politică.

Vremile pot cere în curînd țării noastre o adîncă stăpînire a materiei: pe ce baze se va încheia viitoarea pace? Care teorie din trecut are mai mulți sorți de-a fi acceptată de toate statele coparticipante și aplicată la harta Europei?

Personalitatea prințului Bismarck este atît de covîrșitoare, încît Germania trăiește și astăzi sub farmecul geniului său politic, care, o spunem chiar de acum, a fost incomplect, de o putere de analiză colosală, dar fără structură de sinteză.

Născut cam pe timpul bătăliei de la Waterloo, n-a visat toată viața lui decît *fier* și *foc*. Intrat pe scena politică într-un moment de mediocritate generală, avea să-și joace mendrele cum îi plăcea. Sub Frederic-Wilhelm al IV-a [1] zmeul n-avea sfoară — politica internă nu-i îngăduia să-și întinză mrejele asupra Europei cum ar fi dorit; dar, cu venirea la tron a protectorului și amicului său Wilhelm I [2], își găsește doi colaboratori remarcabili, în persoana d-lui de Roon și a generalului Moltke, și atunci zmeul se înalță.

★

Cariera politică a prințului de Bismarck se poate împărți în patru perioade: perioada parlamentară (1846—1851), în

care se face adeptul teoriei lui Metternich de-a susține drepturile divine ale regalității, în contra dreptului poporului; perioada diplomatică (1851—1862), în care, ca delegat la dieta de la Frankfort, ca ambasador la Petersburg și mai cu seamă ca curtizan al lui Napoleon al III-a, pregătește îngenuncherea Austriei înaintea Prusiei; perioada ministerială (1862-71), în care acțiunea sa devine hotărîtoare în stat, prin ajungerea la tron a lui Wilhelm I, amicul și protectorul său, și în care interval stabilește, prin două mari războaie, supremația Prusiei; în fine, perioada a patra, de la 1871 încoace, în care este arbitrul Europei și în care nu e preocupat decît de consolidarea noului imperiu germanic și menținerea lui cu orice preț în fruntea lumei politice.

Aceste patru perioade se pot caracteriza și mai bine prin ideea fixă ce urmărește pe prințul de Bismarck în primele trei perioade, de a înjosi cu orice preț pe Austria și casa de Habsburg, și prin aceeași idee fixă, răsturnată, de a ridica și întări pe Austria, în perioada a 4-a, pentru a o opune Franței și a forma cu dînsa viitoarea Triplă Alianță.

Această inconsecvență, pe care o vom regăsi-o în cariera politică a prințului de Bismarck, va urma una din lacunele cele mai regretabile ale politicei guvernului german în viitor, căci sperăm că lumea cultă pricepe că tot figura morală a lui Bismarck guvernează Germania de astăzi, sub o altă mască.

O a doua inconsecvență și mai gravă fu lupta sa după 1870 pentru a distrage Franța de la chestiunile continentale și a o împinge către o politică colonială, care, după cucerirea Tunisului în 1881, trecea la expediția Tonkinului — pe cînd el însuși împingea la crearea unui imperiu colonial german, pe coastele Africei Australe, Noei-Guinee, Insulele Samoa și atingea pentru prima oară chestiunea Congoului, care, mai tîrziu, cu Marocul, era să devină scînteie de război.

Dar ia să vedem cine erau actorii cu cari avea să se măsoare prințul de Bismarck.

Dacă lăsăm la o parte oamenii de stat englezi, Palmerston,[3] John Russel[4] și lord Granville[5], tot restul bărbaților de stat ai Europei de pe timpul prințului de Bismarck erau niște figuranți, fără valoare. Unul singur spunea ceva — dar acela sta sus de tot: Napoleon al III-a. În afară de el — cel mai mare ministru de pe continent, pe vremea prințului de Bismarck, era reprezentantul celui mai mic stat, contele Cavour al Piemontului.

Încolo, în Rusia, Nesselrod se retrăsese, ca să lase locul unui mediocru pretențios, prințul Gorceacov, pe care Bismarck l-a dat în leagăn toată viața, iar la tractatul de la Berlin l-a dat de mal.

În Austria, suirea pe tron a tînărului împărat Franz Iosef I ne dă același spectacol pe care ni-l oferă astăzi nepotul său, împăratul Carol I, schimbînd ministere la nesfîrșit fără să găsească un bărbat de reală valoare. Astfel în timpul guvernărei necondiționate a prințului de Bismarck, Austria a trecut printr-o serie de cabinete: Schwarzenberg,[6] Schmerling, Belcredi-Larisch-Mensdorf și multe altele, pînă la saxonul conte Beust și pînă la ungurul conte Andrássy, cari — aceștia doi din urmă — cu puțin înainte de a ajunge la guvern, erau inamicii monarhiei habsburgice.

În Franța, de la căderea lui Ludvic Filip,[7] toți oamenii politici de valoare, ca Guizot, Thiers, Casimir Perier,[8] erau în opoziție, iar imperiul aducea la guvern oamenii ca Le duc de Morny, Benedetti, de Gramont etc., figuranți ai dramei care începuse cu lovitura de stat de la 1852 și care avea să sfîrșească cu 1870.

În mijlocul acestei lipse generale de caractere de care dă dovadă Europa, se ridica omul cel mai personal, spiritul cel mai adînc observator al detaliului, temperamentul cel mai brutal și mai insinuant, totdeodată, pe care l-a produs virtuțile rasei saxone pînă astăzi — Otto, Eduard, Leopold von Bismarck, născut la 1 aprilie 1815, la Schönhausen, orășel din Brandeburg.

★

Recapitulînd, în trăsături mari, opera prințului de Bismarck, îl găsim în politica internă biruit pururea, iar în politica externă pururea biruitor.

În politica internă își începe cariera, din prima zi, printr-un conflict cu Camera, care, dizolvată, se întoarce în mai mare majoritate de opoziție, iar în cele două chestiuni cari agitară viața sa de cancelar, Kulturkampf și socialismul de stat, a ieșit bătut complect.

În politica externă, dimpotrivă, a fost pururi învingător.

Primul său pas, intervențiunea în Danemarca, constituie un scandal internațional, dar un mare succes personal. Puterile semnatare, ale tractatului de Londra din 1852, stau cu brațele încrucișate și permit ca, printr-un tractat în regulă

(Viena, 1864), Danemarca să fie deposedată de Schleswig, Holstein și Lauenburg.

Apoi, vine chestiunea *Ducatelor* în *comun* cu Austria.

Apoi, pregătirea și executarea fulgerătoare a războiului cu Austria, care la 3 iulie 1866 este sfărîmată la Sadowa, ceea ce dă Prusiei hegemonia în confederațiunea germanică.

Apoi, în fine, războiul cu Franța, pregătit și condus cu tot atît talent ca și cel cu Austria.

Din toate aceste decurge creațiunea Imperiului german — de unde, cum am arătat, intrăm în a 4-a fază a vieții marelui bărbat: *cancelarul.*

Cu aceeași violență, omul de acțiune intră în perioada de pace: garantarea imperiului.

Dar ce vițiu organic avea această creațiune a Imperiului german, pentru ca prințul de Bismarck să fi fost de mai multe ori în preziua unei declarări de război Republicei franceze, iar după moartea sa, moștenitorii săi materiali și morali să fi ajuns totuși la obligațiunea inevitabilă de a începe groaznicul război din 1914?

Și altă întrebare:

Ce aport moral va aduce Germania, mîine, cînd pacea se va discuta în mod mai serios? Pe ce baze se va reorganiza harta Europei?

Oare calitățile de minte și de voință ale prințului de Bismarck, care l-au ajutat atît de mult întru exploatarea Europei, nu-și vor da pe față goliciunea lor morală, cînd alături de ele se vor ridica, sfioase, teoriile unui mare vizionar, ale lui Napoleon al III-a?

Vom cunoaște răspunsul în unul din numerile viitoare.

1918

NAPOLEON AL III-A

Născut, ca fluturele cel mai încondeiat pe aripi, în grădinele unui palat; fiul unei creole și al Necunoscutului; botezat în sala tronului din Tuileries și avînd ca naș și ca unchi putativ pe Napoleon I; crescut, în primii ani ai copilăriei, în cea mai strălucită epopee a timpurilor; prigonit mai pe urmă, obligat să fugă în Anglia, să se ascunză în Franța, să fie pus la închisoare, să evadeze ca un răufăcător; conspirînd pururea și legat cu toate sectele de vizionari; păstrîndu-și, cu toate astea, un oarecare înțeles al realității practice și o mare cunoștință a sufletului francez, care aveau să-l ducă la tron; plin de contradicții, închis la suflet, cu mari avînturi de generozitate, cu tot atîtea *irezuri*, singur și neliniștit — acesta era să devie împăratul francezilor, adică omul atotputernic care, în 20 de ani, avea să ridice Franța la un apogeu de mărire incomparabilă, ca apoi s-o precipite în dezastrul de la Sedan, ⟨...⟩ acesta se năștea pentru binele și ajutorul patriei noastre, într-un moment în care România era amenințată să piară. ⟨...⟩

Lui îi datorim creațiunea noastră ca stat, el ne-a salvat de dominațiunea rusă, el ne-a îndemnat la Unire, el ne-a dat Dunărea în păstrare, și trebuie să constat cu durere că pînă astăzi nu am putut să ne ridicăm peste slăbiciunea noastră sufletească de-a maimuțări tot ce ne vine de la Paris și de-a da uitării numele unui om care ne-a făcut atîta bine, numai fiindcă acesta a căzut la Sedan. Să scrie Victor Hugo *Napoléon le petit*; noi trebuie să scrim *Napoléon le Grand,* ⟨...⟩.

Dar, ia să examinăm dacă nu care cumva s-a înșelat toată lumea — și Franța cea dintîi — în judecata sa critică asupra calităților de *bărbat de stat* ale lui Napoleon al III-lea. 〈...〉.

Napoleon al III-lea credea că este echitabil și mai cu seamă este în interesul păcii generale ca, în Europa cel puțin, popoarele să se împartă politicește după etnografia lor.

În timpul călătoriei lui Wilhelm I la Compiègne (1861), Anglia se temea de o alianță între Paris, Berlin și St. Petersburg, pentru realizarea ideilor napoleoniene, aplicate celor trei rase, latină, germană și slavă, iar lord Palmerston judecă situația ca fiind nu numai *gravă*, ci chiar *gravidă* de 5 sau 6 războaie.

Nimeni nu pricepe nimic.

Bărbații de stat englezi simțeau că s-a schimbat ceva de la Napoleon I și că nu e nici un cuvînt serios de a continua o politică de dușmănie între Franța și Marea Britanie, mai cu seamă după ce amîndouă țările se bătuseră una lîngă alta în Crimeea. Ei nu prevedeau că amîndouă națiunile vor lupta din nou, cu 50 de ani mai tîrziu, strîns unite 〈...〉.

D. de Bismarck își exercita ironia sa 〈...〉 la adresa lui Napoleon al III-lea, cînd zicea: „en somme, c'est une grande incapacité méconnue" sau „sa réputation de profondeur n'est qu'une idéologie vague".

Astăzi, cînd toată lumea se bate cu toată lumea, nu se găsește altă formulă care să împace popoarele decît *ideologia aceasta vagă*.

Este o rețetă de fericire sigură?

Nu știm. Poate că mai tîrziu, cînd oamenii vor ajunge să trăiască fără prejudecăți, cu o limbă universală, cu o singură religie, cu o noțiune clară a *datoriei* și cultul desăvîrșit al *adevărului*, poate că atunci să dispară necesitatea grupării politice.

Pînă atunci, lumea setoasă de pace nu găsește altă formulă. 〈...〉

Unde am fi astăzi, dacă Napoleon al III-a nu s-ar fi bătut la Solferino și Wilhelm I la Sadowa? 〈...〉 aceeași necesitate imanentă duce popoarele guvernate de tirani sau de oligarhii corupte către revoluții. Adesea, statul național și revoluția nu dau individului mai multă cantitate de fericire decît dominațiunea străină sau guvernul autocrat. Milanezii erau poate mai bine administrați de austriaci, iar rușii desigur mai fericiți sub Neculai al II-lea decît sub d. Troțki. [1] 〈...〉

Prin urmare, Napoleon al III-a 〈...〉

El a văzut just cînd s-a apropiat de Anglia, ca să bată pe ruși la Sebastopol, pentru a pune capăt năzuințelor moscovite și a libera Marea Neagră; el a văzut just cînd a înlesnit crearea statului român și i-a încredințat Dunărea. 〈...〉 el a văzut just cînd a mers în China cu Anglia și cînd a ocupat Cochinchina, punînd astfel temeliele imperiului colonial francez din Extremul-Orient.

S-a înșelat în 1870. Dar să ne înțelegem.

S-a înșelat în pregătirea și executarea campaniei militare, nu în conceptul politic. 〈...〉

Necesitatea unui echilibru sănătos cerea 〈...〉 formarea unei confederațiuni germane 〈...〉, unificarea Italiei, îndepărtarea Rusiei de la Constantinopoli și, în fine, dezvoltarea unui stat latin la gurile Dunării, care să garanteze internaționalizarea fluviului și să taie drumul de la slavii de nord la slavii de sud. Pe atunci, Balcanii nu-și dezvoltaseră fragranța parfumului lor.

Iată un program de adevărat bărbat de stat. Și acesta era programul lui Napoleon al III-lea.

1918

INTELIGENȚA ANIMALELOR

Un elefant din Indii pompa apă în toate zilele, la aceeași oră, pînă ce umplea mai multe jgheaburi, pentru adăpostul vitelor. Îl deprinsese așa de bine cornacul lui, încît acum, elefantul mergea singur la fîntînă, apuca mînerul de la piston cu trompa, și trăgea apă pînă ce umplea jgheabul întîi, din care apa trecea în jgheabul al 2-a, care se umplea și el, din care trecea în jgheabul al 3-a, iar din acesta în al 4-a, și așa mai departe, pînă se umpleau toate jgheaburile. Atunci, elefantul se ducea glorios la grajd, iar turmele veneau să se adape. Dacă, pentru o cauză oarecare, elefantul întîrzia să tragă apă, turmele nu dau nici un semn de nerăbdare, ca și cum setea lor nu ar fi fost a lor, ci ar fi atîrnat de acțiunea elefantului.

Cornacul lui, un înțelept, se gîndea că vitele sunt curioase, parcă ar fi oameni.

Dar se întîmplă într-o zi că elefantul pompă în zadar. Jgheaburile de la sfîrșit nu se umpleau, elefantul băgă de seamă că un căprior de la jgheabul al 4-a era căzut; îl ridică, nivelînd jgheabul, și reîncepu să pompeze. După puțin timp, toate ulucile erau pline, iar elefantul mergea la grajd tare mulțumit.

Cornacul crezu cu adevărat în metempsihoză și-și zise că-n trupul elefantului sălășluia acum un inginer de poduri și șosele.

★

Un învățat, din cei ce se îndeletnicesc cu viața gîndacilor, bagă de seamă cum un fel de cărăbuș, care, pe limbă străină,

se numește *sitaris*, își depune larvele în preajma fagurelui trîntorilor, unde așteaptă momentul *zborului nupțial*, ca să se prindă de ei; de la bărbat trece la femeie; de la aceasta trece pe ouăle ei, cu care plutește în miere și pe care le mănîncă; în miere i se întîmplă prima metamorfoză; consumă și această hrană; devine nimfă și apoi insectă complectă.

Învățatul începe să creadă că instinctul acesta seamănă grozav cu *inteligența*, căci atunci cînd cărăbușul este destul de priceput ca să-și aleagă fagurul pe care să-și depună larvele, el este încredințat că larva sa *va ști* cum să urmeze ca să se dezvolte.

★

Un mic proprietar, crescător de paseri, era totdeauna mirat de priceperea și îndemănarea puiului de a sparge ghioaca tocmai atunci cînd nu mai are hrană în ou și cînd e complect dezvoltat, după cum era mirat de superba indiferență a tătălui, măreţul cucoș, și mai cu seamă de nebunia mamei, liniștita găină, care, devenită cloșcă, ia cîmpii.

Acest mic proprietar, filozof, cu o ușoară înclinare către poligamie, găsea că e foarte bine așa cum e, deoarece își vindea puii de sex bărbătesc, fără ca crescătoria să sufere.

Dar simțimîntul maternității la cloșci îl punea pe gînduri. Proprietarul nostru era un om echilibrat, căruia nu-i plăceau exagerările. Ouăle de la o cloșcă sunt de la 12 găini. Prin urmare, fiecare pui are altă mamă. Spre deosebire de ceea ce se petrece în lumea oamenilor, fiecare pui e sigur de tatăl său, iar nu de mamă-sa [1].

★

Și, cîteșitrei acești bărbați, cornacul, învățatul și propietarul, se găsiră pe unul din fronturile războiului.

Era o seară de toamnă. De-abia încetase focul artileriei, care cutremurase pămîntul, dezlănțuise vînturile, spărsese bolta tăriei. În fund, ardea orașul, apărat eroic de nobile și tinere vieți. Catedrala, un monument de artă, pe care geniul omenesc o împodobise cu farmecul celei mai elegante invențiuni, se mistuia în flacări. Fumul albăstrui colora cerul cu fantastica înfăptuire a unor monștri de plumb, parcă Rembrandt s-ar fi pus să zugrăvească Apocalipsul.

În tranșee, umezeala străbate pînă la oase.

Nici pînza, nici lîna, nici cauciucul nu apărau trupurile. Bietul om, înlemnit de frig, trăia numai prin nervi. Făptura lui, care în timp de pace oglindește universul în vastitatea

egoismului, era acum un mizerabil atom de pulbere, întors în nimic.

Învățatul, care admira natura în toată puterea ei creatoare, n-avea destulă vreme să se mire de nebunia omenească, de delirul acesta de moarte. Văzînd pe indian lîngă el, îi trecu prin minte fugara idee că poate cornacul elefantului să fie unul dintre puținii mulțumiți cu distrugerea universală a războiului. Și îi zise încet:

— Înțeleptule, iată *nirvana*.

Indianul dete ușor din cap și răspunse:

— Çākya-Muni este *cuminte* și este *singur*. Cel ce e singur nu omoară pe nimeni. *Gautama* te învață să te perfecționezi cu sufletul atît de mult, încît Buddha să te ducă în nirvana de îndată ce ai închis ochii. Pentru asta însă trebuie să trăiești.

Învățatul zise crescătorului de paseri:

— Dacă ai avea lumină, ai putea să scrii vorbele cornacului.

— E de prisos: ți le șterge cenzura.

1918

„IL PRINCIPE", MACHIAVEL—FÉNELON ȘI D-L DR. GEROTA

Citeam, cu cea mai nespusă plăcere, discursurile d-lui dr. Gerota [1] rostite în Senat și publicate în *Monitorul oficial* și nu știam dacă trebuie să admir mai mult forma oratorică sau curajul și sinceritatea sa, cînd izbucni așa-zisa afacere „Principele moștenitor"[2].

Nu ating această chestiune din punct de vedere politic. Cu ea se însărcinează șefii de partide, pe care îi vom urma în hortărîrile lor.

Deocamdată vorbesc despre ea, în numele literaturei, a poeților și a sentimentalilor.

Iată un tînăr de 25 ani, care poartă pe umerii săi răspunderea viitorului unui tron și, prin urmare, și a intereselor țării. Tînărul acesta, zămislit din părinți străini, este născut pe pămînt românesc, botezat în religia părinților noștri, crescut în societatea românească modernă și pregătit să domnească peste ea.

Cum e pregătit? Unii spun că e rău pregătit, alții spun că e bine pregătit. Aceia care-l cunosc adînc, vorbesc de el cu entuziasm. În toate cazurile, dacă e rău pregătit, vina este a oamenilor noștri de guvernămînt.

Orcum ar fi, tînărul acesta trece printr-o criză sentimentală: iubește. Bine, rău, pe drept sau pe nedrept, el și-a dat cuvîntul unei femei, care a crezut într-însul, și se ține de cuvînt, trecînd peste toate rațiunile de stat care trebuiau să-l împiedice a se purta ca orce muritor îndrăgostit.

Noi știm foarte bine ce însemnează „noblesse oblige". Un prinț nu se poate bucura de toate măririle, de toate onorurile, de toate avuțiile pămîntului, și să fie, în același timp,

și un simplu burghez cu drept de a iubi pe cine-i place — căci ar fi prea mult. Un prinț nu poate iubi decît după *pragmatica sancțiune*.

Da. Așa scrie la carte. Dar viața curge și pentru dînsul cu violența legilor sale, și iată-l atins de nebunia amorului, care e în dezacord cu trebile dinastice. De o parte avem beția sufletului, dragostea caldă și dezinteresată, cea mai covîrșitoare dintre puterile naturii, de altă parte *interesele*.

Cum are să se manifeste prințul?

Dacă e cu inima seacă, ambițios, strîmt la suflet, are să mintă pe femeie și să rămînă *moștenitor de tron*; dacă e generos, cu inima la locul ei, are să uite tronul, să renunțe la el, dacă e nevoie, dar nu va înșela.

În care caz, tînărul acesta va da dovadă că *este om*?

Pentru mine, fără nici o îndoială, în cazul al doilea.

Și acum, vine marea întrebare: ce ne trebuie la tron? Un anemic pițigăiat, care înșală amorul pentru a-și păstra avantagiele dinastice — sau un tînăr voinic, care-și uită interesele și-și salvează sufletul?

Desigur, tînărul voinic.

Acesta, la 40 de ani, cînd va fi rege și-și va da cuvîntul, *nu va minți pe nimeni*.

Așa judecă toți poeții adevărați — adică toți oamenii care nu umblă după căpătuială și nu fac curte minciunei și oportunității.

E bine înțeles că femeia nu ne interesează ca persoană, ci numai ca *specie*. Toate chestiunile de validitate de căsătorie sunt *formale* și ca atari supuse legilor statului personal și real.

Care sunt tipurile de „prinți" în istorie?

Avem pe Hamlet, prințul Danemarcei. Acesta este *tip de un om*, nu de *prinț*.

Avem pe Cèsare Borgia, le Duc du Valentinois, acela care a servit de model lui Machiavelli, pentru frumoasa sa lucrare, *Il Principe*. Acesta a dat loc la nesfîrșite comentarii, și toată lumea vorbește despre el — l-a citit sau nu l-a citit — mai cu seamă dacă nu l-a citit.

Avem pe Louis, duc de Bourgogne, nepotul lui Ludovic al XIV-a, bărbatul acelei delicioase Marie-Adelaïde de Savoie și elevul lui Fénelon [3].

Avem pe Alexandru I al Rusiei, cunoscut ca Mare Duce, prin creșterea ce i-a dat-o Laharpe [4].

Ne vom ocupa pe rînd de cei mai importanți, lăsînd la o parte teoriele pure, ca cele ale lui Jean-Jacques Rousseau din lucrarea sa *Émile ou de l'Éducation*.

★

Entuziasmul lui Machiavel pentru Cèsare Borgia trebuie să fie înțeles. Dacă un om modern, un preceptor înnăscut, pedagog tip, s-ar pune să facă un curs de etică unui prinț regal după Schopenhauer și Leopardi, ar fi bun de legat. Ar sări din mormînt „l'archevêque de Cambrai", ilustrul, nobilul François de Salignac de la Mothe-Fénelon, preceptorul ducelui de Burgundia, s-ar scula elvețianul Laharpe, înțeleptul dascăl al împăratului Alexandru I, ar tresări toți pedagogii ce au trudit pămîntul de la greci și romani pînă în zilele noastre. Caton cel Bătrîn învăța pe fiul său arta de a vorbi, cu aceste cuvinte: *vir bonus, dicendi peritus*. Dar la romani, *vir bonus* nu însemnează un *om bun*, ci un *om de bine*, adică un om de treabă în toată puterea cuvîntului, împodobit cu toate virtuțile, așa cum era el, bătrînul și austerul Caton, al cărui strănepot se omora singur, la Utica, pentru libertățile pierdute contra lui Iuliu Caesar.

Florența Renașterii este orașul tuturor frumuseților, al tuturor pasiunilor, al virtuții și al vițiului și nu trebuie uitat că la finele lui 1500, cînd ne mișcăm noi, Dante, Petrarca și Boccaccio erau morți de aproape două veacuri, dar că pasiunile lor, *Infernul* și *Decameronul*, erau mai arzătoare ca orcînd.

Drama pe care o joacă acest bandit genial, Cèsare Borgia, are drept teatru Italia centrală, adică un furnicar de state și stătulețe, în mijlocul cărora trăia papa de la Roma, care putea fi un om de treabă, un om de geniu, un idiot, un mediocru, rareori un sfînt, dar totdeauna înconjurat de bande de soldați mercenari, în luptă cu cele două mari familii feodale, Colonna și Orsini, și, cu ei împreună, în luptă cu statele dimprejur.

Cînd cardinalul Borgia devine papă, în 1492, sub numele de Alexandru al VI-a, el era deja un fel de *însurat legal*, cu casă și copii, recunoscuți și adulați de toată lumea. Politica papei Borgia se reduce la lupta și umilința familielor nobile italiene și la ridicarea propriei sale familii spaniole, care n-avea nici o tradiție. Amîndoi fiii săi devin unul cardinal și duca Valentino, altul duca de Gaudia, iar fiica sa, Lucreția, ducesă de Ferrara și alte multe lucruri.

Papa Borgia avea o slăbiciune specială pentru fiul său Cèsare. Acesta era inteligent — dar era, mai cu seamă, stricat, lipsit de lealitate, crud, mincinos, bandit, care omorî pe frate-său, deboșă pe soră-sa, înșelă pe toată lumea, sub toate formele și atît de mult, încît, în adevăr, minciuna și disimulațiunea deveneau *o artă* care putea să captiveze.

Dar se poate oare vorbi serios despre asemenea creștere pentru un prinț regal?

E cu atît mai curioasă admirația lui Machiavel pentru acest bandit vulgar, cu cît, exact la aceeași epocă și la o mică distanță de Roma, trăia curtea de Urbino, unde păreau a se fi refugiat toate virtuțile, toate artele, dar mai ales *arta de a domni*, despre care un prozator tot atît de tînăr ca Machiavel, contele Baldassarre Castiglione, a scris pagini nemuritoare în lucrarea sa *Il corteggiano*.

Printr-o bizară voință a soartei, Rafael ne-a lăsat două admirabile portrete, unul a lui Cèsare Borgia (în galeria Borghese), altul a lui Baldassarre Castiglione (la Luvru).

★

Fénelon avea alt concept despre creșterea unui prinț regal. I s-a dat pe mînă un copil vițios, cu un caracter violent, cum era duca de Burgundia, iar el a făcut un om de mîna întîi, pe care Franța punea cele mai mari speranțe. Fénelon a scris, pentru regalul său elev, *Fabule*, *Dialogul morților*, *Télémaque*, în care nu se sfia să facă aluzii și să critice guvernul pentru bunele pilde pe care se credea dator să le dea elevului său. Și să nu se uite că guvernul era Ludovic al XIV-a, *l'Etat c'est moi*. Elevul a murit, Fénelon a căzut în dizgrație, dar sforțările pedagogului au rămas.

Urmașul lui Ludovic al XIV-a, care era fiul elevului lui Fénelon, nu a avut pe pedagogul tatălui său, și a devenit un rege detestabil.

Timpurile moderne au cunoscut două tipuri de prinți regali, cu adevărat demni de a trece la posteritate. Unul a fost prințul Albert de Saxa-Coburg și Gotha, devenit bărbatul reginei Victoria și cunoscut sub numele de *prince consort*. Altul a fost actualul rege al Italiei, cunoscut, ca prinț regal, sub numele de *Principe di Napoli* sau scurt, *Il Principino*.

Amîndoi aceștia au fost oamenii tuturor virtuților, a căror viață publică și privată este trăită după protocol și după Constituție.

★

Și este un al treilea tip de *prinț* — a cărei incarnațiune contemporană a fost regele Eduard al VII-a [5] al Angliei, care este un om în toată puterea cuvîntului, cu o lungă pregătire de comandă și o mare experiență de viață, chemat a domni, a guverna și a trăi, destul de abil pentru a pune de acord aceste trei ipostaze ale unității sale.

Căci este inutil să ne ascundem după ficțiuni și să credem serios că *domnul domnește, iar nu guvernează*. Constituția dă suveranului puteri atît de imense, încît *domnul guvernează fără voia lui*. Nici una din cele trei puteri ale statului nu sunt complecte dacă nu au colaborațiunea regelui.

Într-o țară tînără ca a noastră, un suveran *complect*, adică un bărbat care să știe să domnească, să guverneze și să trăiască, este o binecuvîntare a cerului.

Iată la ce mă gîndeam, citind discursurile onorabilului senator Gerota.

1918

SUPREMA LEX

Suntem acuzați de inconsecvență.

Reaua-credință în politică este măsura cu care se constată gradul de civilizație al unui popor: cu cît ea este mai dezvoltată, cu atît poporul este mai înapioat.

În binecuvîntata noastră țară reaua-credință este incomensurabilă. S-ar zice că oamenii, nepregătiți pentru politică și văzînd în ea un mijloc de îmbogățire, se simt slabi și întrebuințează toate armele, insinuațiile, minciuna, calomnia, pentru a birui pe adversar. Se știe că numai cei tari sufletește sunt leali.

Noi, ceștia de la *Îndreptarea*, am explicat de nenumărate ori bazele pe care s-a construit Liga Poporului. O explicăm încă o dată, ca să se vadă că nu suntem inconsecvenți.

În goana cumplită a soartei, cînd țara era pe marginea prăpastiei, au tresărit sufletele atîtor români cari, din toate unghiurile, s-au căutat unele pe altele, pînă ce s-au găsit. Erau suflete de conservatori, de liberali, de takiști — dar suflete curate.

Bărbații cari au pus temelia Ligei Poporului la prima lor întîlnire și-au zis:

— Ne prăpădim.

— Trebuie să salvăm țara.

— Cu orce preț.

Și atunci, privind în jurul lor, ei au văzut un singur om, pe generalul Averescu, care reprezenta nu numai pe militarul nebiruit, dar și pe omul de stat de mîna întîia, răsturnat de la guvern într-un mod neleal [1]. Pe acesta l-au înconjurat cu afecțiunea și respectul lor, și, întinzîndu-și mîinele, au rostit

un program în cinci cuvinte: *salus populi suprema lex esto.*

Cele 4 puncte ale *crezului* Ligei răspund, probabil, unei necesități organice a cugetului românesc, deoarece înscrierile la Ligă cresc pe fiecare zi. Iar aceia ce vin la noi știu că nu avem ce să le oferim, nici funcții, nici gheșefturi; mai mult: că atunci cînd vom veni la guvern nu vom oferi funcțiile statului la incapabili.

Cu aceste restricțiuni, și numai cu acestea, fiecare din noi și-a păstrat individualitatea sa.

În desfășurarea evenimentelor — printre cari acele de pe front se precipită cu o repeziciune uimitoare — se înfățișează probleme neprevăzute. Pentru soluționarea lor, partidele vechi au un clișeu, uzat, dar infam: interesul partidului. Se prezintă *legea agrară*. Noi o combatem, fiindcă nu răspunde conceptului nostru asupra împroprietăririi și mai cu seamă nu răspunde programului nostru. Dar recunoaștem valoarea lucrării prezentată Camerilor de ministrul Garoflid, lucrare pe care o considerăm ca o foarte serioasă tentativă de împărțire științifică a proprietății rurale. Partidul Liberal o combate și el, dar din spirit demagogic și pentru a face opoziție.

Banca Națională este fundamentul institutelor de credit din țară și singura bancă de emisiune. Din nenorocire, ea e în mîna Partidului Liberal, care o întrebuințează în scopuri politice. E rău că e așa, și un temperament trebuie găsit. Dar de aci pînă a o arunca în aer și a provoca criza ministerială prin retragerea d-lui Săulescu [2] e departe.

Asupra fiecărei din aceste chestiuni, generalul Averescu își are părerile sale, pe care, atunci cînd va fi chemat să ia puterea, le va face cunoscute. Pînă atunci e dreptul său să nu vorbească sau să vorbească numai pentru acele chestiuni care ating punctele programului Ligei. Tot așa și cu ceilalți membri ai Ligei Poporului: ei sunt ținuți la o elementară regulă de disciplină de spirit, întru cît privește punctele din program. În afară de aceste puncte, ei pot avea părerile lor pînă în ziua în care sunt chemați să colaboreze cu șeful grupării la răspunderile guvernului: atunci totul se contopește într-o acțiune unitară.

Cazul prințului Carol este tipic, întru cît privește spiritul haotic al oamenilor și al timpului.

Din punct de vedere formal, guvernul a fost în regulă. D. Marghiloman n-a făcut nici o declarațiune oficială care

să prejudece chestiunea sau să-l compromită pe d-sa personal. În schimb, Camera a fost absurdă. Pe de-o parte, aplaudă cuvintele prezidentului, d. Meisner, cari constituiesc o profesie de credință dinastică, iar pe de alta primește cu ovații discursul antidinastic al d-lui Pătrășcan, care, el însuși, se declară dinastic, deși vrea altceva decît aceea ce vrea regele, pe care ține să-l convingă că trebuie să-și decapiteze fiul: *il guillotine par persuasion*. Tot cam aceeași intonațiune o are interpelarea tînărului deputat Lupu Kostaki.

Prin reacțiune, Partidul Liberal a îmbrățișat cauza prințului; după cum face demagogie în chestia agrară, face dinasticism în chestia moștenitorului tronului numai din interes de partid. ⟨...⟩

Iar țara, la mijloc, hămesită, înfometată, se uită la ei cu o infinită tristețe și așteaptă de la fiii săi ce i-au rămas credincioși s-o salveze.

Să fim acuzați de inconsecvență, dar să ne salvăm patria: *salus reipublicae suprema lex*.

1918

„RĂSĂRITUL"

Acesta este numele unei *Reviste*, ce se intitulează „pentru învățături și îndemnuri bune" și se publică la Chișinău, sub conducerea d-lor I. Manolescu [1] și I. U. Soricu [2].

Nu se poate calificație mai nemerită! Aveam dreptate cînd afirmam că nu e nimic compromis în literatură. Nu numai nu e compromis, dar e încă în plină dezvoltare.

Aproape toată materia acestui număr e bună. O nuvelă a părintelui Agârbiceanu, cu care m-am împăcat definitiv, pentru însușirile sale de scriitor înțelept (a cetit și a prins nota *gustului*). O nuvelă atît de adînc tăiată în suflet omenesc, încît, dacă ar avea mai mult echilibru, ar sta alături de cele mai fericite inspirații ale lui Andersen. E păcat că nu se pricepe bine de unde răsare călugărița care ridică inima din pieptul bătrînei și o îngroapă; nu era un vis, căci autorul ne spune că „Anastasia nu ațipise, ci, cu ochii închiși, urmărea o vedenie". Fantasmagoria vedenielor, atît de interesantă, bunăoară, în *Visătorul de vise* [3] al m.s. reginei Maria, nu merge în novela d-lui Agârbiceanu, care e bună prin aparența de realitate a dramei pe care o creează și prin bărbăția stilului.

Aș mai avea de observat că într-o lucrare atît de sigură, cu un stil atît de potrivit cu subiectul, prin dramatismul și sobrietatea sa, nu ar trebui să se strecoare cuvinte tîrgovețe ca *motivul*, *senzația*, *fluviul* etc. „Preoteasa Anastasia avînd *senzația* că-i soarbe și-i poartă pe toți același *fluviu misterios* al vieței" — înțelegi, părinte, că nu merge.

Și de ce *senzație* cu *z*, cînd în *sensație*, *s* litera nu e între două vocale. Din gazetele austriace și ungurești ne-au venit

mai multe bucurii fonetice de acestea, pînă la *bazin* (prin franțuzescul *bassin*, care insistă pe sunetul *s* cu de două ori *s*) și pînă la *seziune* (pentru *session*, cu doi *s*).

O altă bună povestire populară este *Steagul* d-lui Teodor Miron, scrisă curgător, naiv, cu sfînta credință *că s-a întîmplat așa*, cu toate că sunt multe lucruri inverosimile în coprinsul ei, printre cari căpitanul de la Plevna, actualmente general în activitate și steagul însuși, păstrat în lada soldatului Mihal Faur.

Mai multe poezii bune. *Patria* de d. Nichifor Crainic [4], cu următoarea excelentă strofă:

Sus cupa morții cu dureri amare!
Sorbind-o, te vom binecuvînta:
Ca rîurile ce se-neacă-n mare
Noi vom muri în nemurirea ta.

Iubirea de d. Nică Românaș [5], *E ziua ta* de d. Liviu Marian [6] și cîteva versuri populare din război cu

Frunză verde și-un bujor
Viteze mitralior
Unde-ți fu ziua să mori.

Lucrurile nouă aduc oameni noi și cuvinte nouă. În curînd o să auzim o poezie populară cam așa:

Frunză verde maghiran
Măi șofer de la volan
Ești un mare pehlivan.

O foarte interesantă popularizare e legenda lui Icar, de d. Soricu.

O *populară* din război, a soldatului Ion Budoi din regimentul 6 artilerie, care sună astfel:

Ține, Doamne, și protege
Pe viteazul nostru rege,
Că noi făurim cununa
Măriei-sale regina.
Noi, ostașii României,
Strînși în fața datoriei,
Suntem mîndri de război
Căci e regele cu noi.

Și din ceasul strălucit
Cînd la luptă am pornit,
Suveranii mari și mici
S-au retras cu noi aici.
Dumnezeu le dea noroc
Că-n dușmani noi dăm cu foc,
Și luptînd strigăm cu anii
Să trăiască suveranii!...

Evident, soldatul Ion Budoi are inimă și sentiment dinastic foarte dezvoltat. Totuși, exagerează, și redacția ar fi putut să-l facă atent asupra ingratei și ostenitoarei sarcini „de a striga cu anii: să trăiască suveran*ii*".

Domnul Ștefan Bălcești are o poezie în *stil alvițian*, adică cu o strofă foarte bună, dar restul în paiantă. La noi, școala simbolistă modernă admite că poți să scrii un vers de opt silabe și altul de opt kilometri; că poți să întrebuințezi *iambi* și *trohei* unii după alții, și să zici:

s-a dus / încet // omul / nostru

adică iambii

s-a dus încet

și troheii

omul nostru

Strofa bună a d-lui Bălcești este următoarea:

Liniștea duce-n ecouri
Sub priviri de lună pală
Clinchetul domol din linul
legănării de zăbală,
Și-l ducea curat pe unde
să-l anine de vreun tei
Sau cu gîndurile mele
să-l încurce-n părul ei.

Iar stilul *alvițian* este acesta:

Clipele de bine repede mai trec.
Parcă nu mă înduram
Parcă nu-mi venea să plec
Cu tot zorul ce-l aveam.
Și-am plecat.

Vuia șoseaua
Și cu cît strîngeam de frîu

Cu atît mai rău pe alături ca de vînt
S-apleca pîn'la pămînt
Lungul lanului de grîu.

Dar deodată murgul, murgul s-a oprit.
A privit o clipă împrejuru-i și-napoi
Și cu capu-n jos și trist, a pornit
la pas apoi.

Iată un murg care-și avea convingerile sale. A privit o clipă împrejur și-napoi, și cu capu-n jos, a pornit-o la pas. Probabil era la regim.

Dacă ar putea cineva să vorbească serios cu domnii aceștia cari au nume de sate sau de vîrfuri de munți, s-ar așeza lucrurile în înțelesul lor. De ce Ștefan Bălcești și nu Ștefan Bălcescu? Mania de a-și anina de coada numelui un oraș sau județ îmi amintește pe evreii din străinătate, cari, ieșiți din fundul unui *ghetto* medieval, iau numele orașului unde sunt născuți.

Așa, în Italia, cînd cineva se numește Ancona, sau Capri, sau Sinigalia, poți fi sigur că e latin cu zulufi. Tot așa în Franța, cînd se numește Bordeaux sau Perpignan, e rudă cu Iuda.

Pentru ce d. D. Munteanu, care scrie un *apel* atît de bine simțit, pentru alcătuirea unei „Societăți istorice și literare" la Chișinău, se mai numește și Râmnic? Pentru a se deosebi de alt Munteanu? Dar sunt două Râmnicuri: Râmnicu-Vîlcii și Râmnicu-Sărat. Atunci cum stăm? Este colegul nostru, D. Munteanu-Râmnicu-Vîlcii? sau d. Munteanu-Râmnicu-Sărat?

Firește că e vexant să se numească cineva Popescu sau Ionescu. Depinde de om să schimbe *porecla în renume*. Printre nenumărații Ionești, unul singur este Take Ionescu. Dar și aci, s-ar zice că gustul public s-a vițiat sau umblă după *pitoresc*, căci partizanii d-lui Take Ionescu, în loc să devină Ionescani sau Ionășești, s-au făcut Takiști: e mai distins.

Cu aceste mici rezerve, cari sunt glume, *Revista* basarabeană se prezintă bine și merită să fie susținută de public.

1918

SFÎNTA NEVOIE

Ironia soartei voiește ca primul guvern cu adevărat popular în Germania să fie condus de un prinț de casă domnitoare, un om cu suflet curat.

Marele Ducat de Baden este unul din statele federative ale Imperiului german de astăzi, pe malul drept al Rinului, cu două milioane locuitori, cu pozițiuni încîntătoare, unde s-a așezat prima *Gomoră* a Europei, și de unde Alfred de Musset a scris minunata poemă *Une bonne fortune*.

Karlsruhe, la picioarele Pădurei Negre, era capitala democrației, iar Baden-Baden orașul eleganței. Generația de la 1830—1840 alerga aici din toate colțurile lumei, unii căutînd odihnă, alții emoții, iar Turgheniev ne-a lăsat o frumoasă descriere a acestui loc, unde se rezolvase problema cea mai grea a vieții, de a se crede omul singur, trăind totuși în mijlocul semenilor săi cei mai zgomotoși.

De aci pornește noul cancelar al imperiului, prințul Max von Baden [1].

Nu ne oprim prea mult asupra persoanei noului șef al guvernului german, fiindcă, orcît de originală este, nu ea ne interesează în primul loc, ci colaborarea sa cu partidele populare ale Germaniei. Afară de asta, nu am voi să anticipăm asupra evenimentelor, căci guvernul prințului de Baden, fiind *un guvern de pace*, numai atîta valoare și durată are cît succes vor avea demersurile sale.

Ceea ce este interesant la cel mai înalt grad și trebuie să servească de lecție orbilor și surzilor e nevoia pe care o simt, astăzi, *elementele de sus*, în Germania, de a chema la cîrma statului *elementele de jos*. Sperăm că cenzura nu va vedea nici un gînd ascuns în afirmațiile noastre, căci nu avem

gînduri ascunse și nici aluzii răutăcioase nu vrem să facem. Căutăm cu toții, în măsura mijloacelor noastre, să tragem învățăminte de la lucruri și de la oameni mai maturi decît noi, ca să ne salvăm țara.

Am învățat cu toții puțină istorie și sociologie, și știm că oamenii se nasc inegali, că liberatate absolută nu există, că fraternitatea este un cuvînt de morală creștină, iar nu o pornire instinctivă, că un singur om inteligent face mai mult decît o mie de proști la un loc, că vor exista clase sociale cît va exista omenirea, și așa mai departe. Acestea sunt armele unui arsenal cam învechit și argumentele unei filozofii cam ușoare, care trage din brutalitatea egoismului pesimismul pentru alții și optimismul pentru sine[2].

Ceea ce n-am învățat, fiindcă, experimental, n-am avut de unde, este valoarea participării maselor la guvern.

Să ne explicăm.

*

Poporul de jos a fost întotdeauna *condus* și *exploatat*. A fost condus printr-o inferență necesară, pentru că, de la particular la particular, omul superior conduce pe omul inferior, iar de la particular la general, mai mulți oameni la un loc, grupați pentru o acțiune, sunt conduși tot de un *singur* om, și anume de cel *superior*.

Tot așa, poporul de jos a fost exploatat cam din aceleași cauze și dintr-o necesitate socială a cărei origină stă ascunsă în însăși rațiunea de a fi a societății, și anume: individul de jos este pompat de necesitățile sociale, tocmai pentru că este slab, iar el se lasă să fie pompat tocmai pentru că numai așa se întărește. Pe calea selecțiunii, el ar dispărea.

Religia lui Isus a căutat să îndulcească soarta celor de jos. Felahul, ilotul, sclavul, iobagul, pînă la colonul din zilele noastre, sunt aceleași manifestări ale inferiorității individuale. Ei au împlinit funcțiuni mecanice de civilizațiune: au canalizat Nilul; au creat aqueducuri, Partenonul, Coliseul, au dus, prin cruciade, civilizația Occidentului în Orient și viceversa. Dar au și murit sub bici.

Admirabila religie creștină a fost întotdeauna în funcțiune de morală, iar partea sa mecanică este în funcțiune de societate; judecata cea din urmă, învierea morților, împărăția cerurilor făgăduită celor sărmani cu duhul sunt atîta îndemnuri la răbdare.

Catacombele sunt dovada hotărîtoare a robustei credințe în *învierea morților*. Ele se construiau pe ascuns și înfloreau în proporția în care creșteau persecuțiile și nebunia împăraților romani.

Din toate corvezile la care a fost supus întotdeauna poporul, în trecut, una singură i-a fost aplicată cu măsură: războiul. Cariera armelor era rezervată nobililor, cadeților de familie, sau, în timpurile medievale, unei clase speciale de mercenari, în care intra orice aventurier, iubitor de pompoane, de chef și de acțiune. Ideea *naționalității* în armată nu exista, iar tipul unui adevărat *fante* era acela care se bătea astăzi cu amicul de ieri și mîine cu cel de astăzi. Poporul dă rare exemplare de scudieri credincioși, *il fide Bertrando* sau *Sancho Pança*. Numai elvețienii se înregimentau în masă, în serviciul altor națiuni. *Les Suisses* au format un corp, în armata franceză, pînă la 1830.

Tot astfel banii, bugetul Ministerului de Război, nu se scoteau prin impozite sau rechizițiuni repartizate deopotrivă pe masa poporului, ci prin avuții personale, prin vexațiuni, sechestrațiuni de bunuri, biruri asupra provinciilor cucerite etc.

Aceasta era situația de drept și de fapt, în trecut.

Deodată lucrurile se schimbă. În mai puțin de un veac armata se naționalizează complect, și nu numai nu se caută străini care să se bată pentru comptul altora, dar încă străinii sunt îndepărtați, iar serviciul militar devine obligatoriu și este considerat ca o onoare cetățenească. Reforma aceasta ne vine din Germania, după Iena și Auerstaedt.

Tot din Germania ne vine, după Sadowa și Sedan, ideea *națiunei armate*. Tributul de sînge atinge pe toată lumea, și, cu el, tributul de bani, impozite în natură, rechizițiile, vite de tras, vite de hrană, cereale, efecte de îmbrăcăminte. Se ridică din casa săracului tot, și acest *tot* este atît de mult, încît această acțiune a statului nu-și mai păstrează caracterul său de măsură generală, ci devine o calamitate familială pentru orcare cetățean.

Pentru întîiași dată și sub această nouă formă, poporul este direct pus în cauză, iar noțiunea abstractă a statului și a guvernului devine *tangibilă*. Nu mai e vorba aci, pentru englezi, de drepturile înscrise în *Marea Chartă* din 1215, sau, pentru francezi, de *Charta constituțională* din 1814; mai mult decît atît: nu mai e vorba nici chiar de a pierde o provincie, de a suferi o umilință națională, o înfrîngere

militară, o bătălie navală — Waterloo, Trafalgar — la care națiunea, în masa ei compactă, ia parte numai cu sufletul, ci e vorba de doliul direct, de foametea directă, de suferința individuală a fiecărei familii, a fiecărui ins, bogat sau sărac, nobil sau plebeu, e vorba de durerea colectivă a unui popor, care se ridică în masă și vrea să vadă și să judece el.

Iată explicată, în puține cuvinte, democratizarea guvernului german și venirea la cîrma statului a prințului de Baden.

S-a sfîrșit cu iunkerii!

★

Și ce învățăminte pentru noi tragem de aci? Au noi nu avem un popor căruia i-am cerut toate sacrificiele,care ne-a dat tot, copilul, vita, buleandra, pînă la cenușa din vatră?

Da.

Poporul acesta e cuminte. [...]

Să-l respectăm și să-l iubim. Să facem pentru poporul nostru ceea ce face prințul de Baden pentru poporul german— să-l chemăm la exercițiul drepturilor politice, lăsînd la o parte vechea și răsuflata afirmațiune că nu e pregătit pentru politică.

Un om care știe să moară pentru țara lui are dreptul s-o și guverneze, sau cel puțin să fie consultat de cei ce o guvernează.

1918

O ABSURDITATE

Împrejurările din afară sunt urmărite de atenția publică cu o încordare extraordinară. Ce răsunet vor avea ele asupra politicii noastre interne?

⟨...⟩

se ventilează ideea unui *guvern național.* (Sper că cenzura nu se va supăra, căci este o pură ipoteză.)

Noi credem că realizarea unei asemenea idei nu e posibilă în practică și nu e necesară în teorie.

Cine zice guvern național afirmă colaborarea tuturor partidelor și a grupărilor mai importante, pentru a da un cabinet, eterogen prin origină, dar omogen prin program. Într-un asemenea guvern ar trebui să intre reprezentanții Partidului Conservator, cu subdiviziunile sale, reprezentanții Partidului Liberal, reprezentanții d-lui Take Ionescu, Liga Poporului, o parte din liberalii disidenți (lăsînd la o parte grupările extreme, ca acele de la *Lumina* [1] și de la *Renașterea* [2]) Și atunci, punînd punctul pe i, vede cineva putința traiului la un loc a d-lui Marghiloman și a d-lui Brătianu, cu noi și cu d. Take Ionescu?

Cu ce Parlament ar guverna un asemenea minister? Cu actualul Parlament? cu un Parlament ieșit din noi alegeri? sau cu dezmormîntarea vechiului Parlament al d-lui Brătianu?

Cu actualul Parlament nu e posibil — căci nu se poate cere d-lui Al. Constantinescu, abia ieșit din penitenciar, să voteze alb cu alb alături de d. Murgășanu, actualmente acuzatorul său.

Cu un Parlament ieşit din noi alegeri, noi am primi imediat, fiindcă ar fi de presupus că aceste alegeri s-ar face în libertate, în care caz generalul Averescu ar fi trimis în Cameră de toate colegiele ţărăneşti. Dar încercarea aceasta nu ar face-o nici chiar un *guvern naţional*.

Dezmormîntarea vechiului Parlament al d-lui Brătianu este o monstruozitate ce nu se poate concepe. Răstălmăcirea art. 128 din Constituţie, în acest înţeles, este o exegeză absurdă şi revoluţionară.

Prin urmare, ideea unui guvern naţional nu e posibilă în practică.

Atunci vine a doua întrebare: este ea necesară în teorie?

Să vedem.

Un *guvern naţional* presupune o mare primejdie, riscuri, necesitatea de a reuni toate răspunderile * şi deci de a chema la cîrma statului toate partidele. El ar fi fost natural la 15 august 1916, cînd s-a declarat războiul, şi ar fi natural şi astăzi dacă poporul român ar fi chemat să ia o hotărîre dependentă de voinţa lui 〈...〉

Dealtfel, teamă îmi este că se face confuziune între un guvern naţional, care implică, după cum am spus, colaborarea tuturor grupărilor politice, şi guvernul de coaliţiune care implică întovărăşiri vremelnice şi într-un anumit scop a cîtorva din grupări. Prima am arătat că este o imposibilitate azi; a doua este de examinat.

1918

---

* În text: *răspunderilor*.

„ÎNDREPTAREA LITERARĂ"

Explicarea titlului

Titlul acestei foi nu are nimic simbolic, fiindcă nu avem nimic de îndreptat în literatură. Nu doar că totul este perfect, dar nimic nu e compromis. Aşa că, titlul adecvat ar fi trebuit să fie *orientarea literară*.

Ceea ce este compromis e politica ţărei. Dar despre ea nu ne vom ocupa. *Îndreptarea literară* se adresează tuturor scriitorilor de talent, fără deosebire de partid, şi îi roagă să colaboreze la această orientare.

Avem de rectificat conştiinţe şi de păstrat sufletul şi graiul nostru strămoşesc. Pe calea literaturei noastre, credinţa că tot ce este fals nu e admis în artă; că minciuna şi plagiatul nu duc la nimic; că chiar numai imitaţia omoară pe scriitori. Sub îndemnul lui Maiorescu, prin exemplele vii ale lui Creangă, Odobescu, Alecsandri, ne-am întors de la latinişti, la graiul adevărat al poporului; prin geniul lui Eminescu, poezia lirică a atins deodată culmi necunoscute în limba română; Vlahuţă, Delavrancea, Brătescu-Voineşti, Popovici-Bănăţeanul, P. P. Negulescu, Mihail Dragomirescu, Rădulescu-Pogoneanu, Cerna, Stere, Ibrăileanu, Rădulescu-Motru şi alţii mai tineri, Sadoveanu, Dragoslav, Sorbul şi atîţia uitaţi sau necunoscuţi de noi dovedesc o vigoare şi o sănătate morală pe care nu o întîlnim în politică.

România are un popor de ţărani, un guvern, cu două sau trei ipostaze, de avocaţi, iar, de cîtva timp, o clasă de acţionari de bănci, în cea mai strînsă legătură cu tertipurile politice, care este pur şi simplu odioasă.

O literatură sănătoasă şi conştientă trebuie, astăzi, să distrugă ceea ce era mucalit la paşopt, şi ceea ce a fost ri-

diculizat de Caragiale a devenit în zilele noastre dramatic, a devenit cangrenă, care trebuie cauterizată.

Ce cîmp întins de activitate pentru poeți și romancieri! Alături de simțirile eterne — amorul, iubirea părintească și filială, egoismul, avariția etc. — răsare durerea nouă a patriei rănite; visul gloriei, a unirei legitime a tuturor românilor; epopeea trecerii în Transilvania; drama opririi în munți și a răsturnărei armatei noastre în Dobrogea, pe Dunăre și în cîmpie; tragedia exodului în Moldova și în țara rusească; chinurile exilului; specula, cu îmbogățirea nerușinată a unora; danțul milioanelor — cîte subiecte de roman, ce gamă de senzații, ce vibrare de lumină nouă!

Entuziasmul poeților pentru gloria visată, pentru splendoarea sacrificiilor pentru Mărăști, Mărășești, Oituz; observațiunea și povestirea pentru romancieri; satira pentru ironiști — iară căile pe care literatura poate veni în ajutorul țării. În acest înțeles apare *Îndreptarea literară*.

Ea privește cu o specială dragoste către Basarabia, către admirabilii săi țărani, cari au avut virtutea rară de a păstra limba, cu toate prigonirile soartei. Dealtminteri, cu aceeași dragoste privim noi către toți țăranii, din toate cuprinsurile românești, către eroii binecuvîntați ai frontului.

1918

[RAPORT ASUPRA LUCRĂRILOR LITERARE ALE D-LUI IOAN BRĂTESCU-VOINEȘTI]

D-l Brătescu-Voinești este autorul destul de cunoscut de toți cetitorii și iubitorii de literatură.

Neavînd o bibliotecă la dispozițiune, nu pot menționa numele lucrărilor sale (și îmi rezerv a face un raport complet asupra activității sale). Astăzi îmi va fi destul să vă raportez la referatele ce s-au făcut în trecut asupra activității sale, și nu mai departe decît la ultima alegere, cînd a venit în concurență cu colegul răposat Coșbuc.

1918

ACADEMIA ROMÂNĂ ȘI SENTIMENTUL NAȚIONAL

Ziarului „Mișcarea"

Domnule Director,

Răspund la articolul domniei-voastre din 14 octombrie — aproape cu plăcere — deși polemica personală îmi repugnă.

Am două motive să vă răspund *cu plăcere*: unul, fiindcă îmi oferiți ocazie de a mă explica în cazul alegerii d-lui Stere; altul, pentru că articolul domniei-voastre este cuviincios. *Mișcarea* mă deprinsese cu lucruri mai puțin fine...

CAZUL STERE

Nici n-am visat să propun pe d. Stere la un scaun în Academie. Interpelat de d. Iacob Negruzzi, de care mă leagă o vechie și statornică prietenie literară, fără nici un caracter politic, dacă aș fi dispus să votez pe d. Stere în secția noastră, pentru a-l prezenta plenului, am răspuns afirmativ. Propunerea a fost făcută, în secție, de către onorabilul d. Philippidi [1]. Eu am votat pentru.

Trecînd la consfătuire cu toți membrii Academiei, numele d-lui Stere a dat loc de protestări violente. Prin reacțiune, și indignat de ostracismul ce se rostea împotriva unui om, pentru convingerile sale politice, am ridicat glasul.

Nu pot admite să se aducă în Academie sistemul învinuirilor nedovedite, sectarismul partidelor, violența polemicilor de ziare.

Academia trebuie să rămînă templul adevărului și al frumosului: artă pentru artă și știință pentru adevăr. Tot restul nu există De-aș trăi trei viețe și de-aș ști că nu ajung la nimic în politică cu această formulă, și nu aș schimba-o.

Eu, personal, sunt dinastic și sunt naționalist. Dar înțeleg că poate să fie cineva antidinastic, republican sau nihilist — cu o singură condiție: să fie de bună-credință. Opiniile politice, utilitățile sociale sunt relativități istorice, brutale și variabile.

CAZUL „MIȘCAREA"

Deși cuviincios în formă, articolul domniei-voastre cuprinde insinuațiuni. Aveți aerul de a spune că eu am interese comune cu d. Stere sau cu autoritățile germane.

Domnia-voastră știți bine că lucrul este inexact. Pentru ce-l spuneți?

M-ați primblat prin toate văzduhurile, de la împărații bizantini pînă la cîrciumarii din Focșani. Puteam să vă răspund găsind vreo legendă popească libidinoasă sau vreo calomnie trivială la adresa corifeilor partidului.

Pentru asta am intrat în politică?

Nu știu în ce termeni să vorbesc, ca să vă asigur că *Îndreptarea* nu este numai un nume de ziar, ci un cuvînt cu înțeles profetic. Domniele-voastre, care nu puteți respira fără program, trebuie să pricepeți că pînă nu vom schimba deprinderile, pînă nu vom renunța la minciuna intenționată, la calomnia perfidă, la mediocritatea partizanilor, pînă atunci degeaba ticluim programe.

Ca să dovediți tendințele mele, citați din articolul-program al *Îndreptării literare* cîteva nume și omiteți intenționat altele. Eu am început tocmai cu acele nume, scumpe d-voastre — și scumpe și mie — care trebuia să vă paralizeze argumentul acesta, și anume: Vlahuță, Delavrancea, Brătescu-Voinești, Popovici-Bănățeanul. D-voastră citați numai pe ceilalți, pe dd. Negulescu, Rădulescu-Pogoneanu, Stere, Ibrăileanu, Sadoveanu (și Sadoveanu?!), iar pe d. Dragomirescu, care este scriitor de incontestabil talent, nu-l menționați, fiindcă nu știți încă ce direcțiune va lua gruparea sa[2]. Am omis, din eroare, și alți scriitori de talent, ca dd.

Cosmin[3], Tutoveanu[4], Ranetti[5]. Pe aceştia unde-i punem?

În articolul ziarului d-voastră dovediţi că sunteţi în curent cu polemicele ce s-au urmat între mine şi d. Stere. Un om fin ar fi înţeles că era o chestiune de elementară bună-cuviinţă, pentru mine, de a nu combate pe adversarul de ieri cînd solicită un loc în Academie. Tot pentru acelaşi cuvînt nu aş fi combătut pe d. Goga.

Vă previn că sunt în curent cu tentativele de a fi *ponegrit* în sferile înalte, la Curte, în faţa Legaţiunilor, chiar în propriul meu partid.

Asemenea încercări mă lasă rece.

Adresaţi-vă la cel dintîi elev din clasa VII-a şi el vă va spune că învaţă patriotismul în volumele mele. Citirea lor este obligatorie la cursul de limba română. De 30 de ani de cînd scriu, preocuparea mea a fost de-a întoarce sufletul românilor către iubirea de propria lor ţară şi către înfăptuirea idealului naţional. Citiţi *Viaţa la ţară, Tănase Scatiu, În război, Îndreptări, Anna* etc., etc. şi veţi găsi popularizarea ideii războiului nostru de astăzi, dar, fireşte, nu cum l-aţi făcut domniele-voastre[6]. Luaţi tipurile create de mine, pe Comăneşteanu, pe Milescu, pe baciul Micu — chiar şi femeile din romanele mele — şi veţi vedea că visez la o *Românie Mare* de cînd eram tînăr. Vă citez pagini întregi din *Îndreptări* şi *Anna* în care vibrează sufletul unei patrii comune a tuturor românilor.

Prin urmare, ce pot să dovedească insinuaţiile d-voastre de astăzi şi apropierea intenţionată pe care o faceţi între politica mea actuală şi candidatura lui Stere la Academie? Nimic, decît dorinţa de a doborî un adversar politic, amic al generalului Averescu.

E regretabil că e aşa, dar vă pot eu schimba?

Primiţi etc.

Duiliu Zamfirescu

1918

DARDANELELE (I)
Bizanţul

Continentul european este despărţit de continentul asiatic printr-o limbă de mare ce poartă numele de *Dardanele sau strîmtoarile de la Gallipoli*. Ele pun în legătură Marea Neagră cu Arhipelagul şi la mijloc se lărgesc, formînd o mare interioară, numită Marea de Marmara.

Aci se ridică oraşul Constantinopoli, pe coasta europeană. El este astăzi capitala imperiului turc, sub numele de Stambul, şi a jucat cel mai mare rol, în istoria lumei, după oraşul Roma.

În vechime, numele strîmtorilor era *Helespont*, iar al oraşului, *Bizanţ*. Acesta a înlocuit, un moment, pe însăşi „mama Roma", devenind capitala întregului imperiu, iar, mai tîrziu, capitala Imperiului de Orient — pînă ce turcii l-au supus stăpînirei lor, sub Constantin Dragases (Paleologul), la 1453.

De la căderea Romei, oraşul acesta a fost capitala lumei civilizate. În palatul Blachernelor de pe Bosfor se află apartamentul de porfir, în care destinul hotăra pe a cui mînă să dea stăpînirea Imperiului, căci acolo se năşteau copiii Autocratorului (numiţi pentru aceasta „porfirogeneţi"). Dar mulţi dintre *stăpînitorii lumei*, şi adesea cei mai de valoare, nu erau născuţi în apartamentul de porfir, ci prin bordeie sau colibe, căci revoluţiile interne sau răscoalele militare aduceau în fruntea statului pe cel mai îndrăzneţ sau pe cel mai tare. Nimic nu se poate compara cu orgia sărbătorilor din hipodromul imperial, unde adesea se hotăra succesiunea la tron, după cum nimic nu se apropie de solemnitatea şi strălucirea

Curței bizantine de pe vremea Irenei Ducas[1], bunăoară, sau a lui Andronic Comnenul[2].

Legătura țării noastre cu Imperiul de Orient este cu mult mai mare decît se crede în general, căci dacă noi avem sînge daco-roman, avem cultură bizantină. În afară de epoca strict fanariotă, cînd s-au petrecut împilări și stoarcere de bani, țara noastră nu a avut decît cîștig din relațiunile sale cu Bizanțul: arhitectură, îmbrăcăminte, obiecte de artă, cultură etc., totul ne venea direct din Bizanț, iar acolo venea de la *Serenissima*, de la divina Veneție și de la străluciții mauri, singurul popor semit inventiv. Cînd cineva examinează arta noastră decorativă poporană — care este printre cele mai bogate — recunoaște numaidecît influența bizantină, trecută prin naivitatea optimistă a poporului nostru.

Dar mai mult decît atît: toată cultura claselor noastre de sus vine tot de la Bizanț. S-a vorbit despre fanarioți, la noi, cu aceeași ușurință și cu aceeași lipsă de simț critic cu care se vorbește de toate chestiunile mari. Fanarioții au fost niște mizerabili, care ne-au mîncat veniturile și ne-au conrupt sufletul. Se poate. În parte este chiar exact. Dar numai în parte[3].

De cînd Franța se ocupă cu studiul artei și literaturei bizantine, se dă pe față o civilizație nebănuită. Și e curios cum nimenea n-a întrevăzut, aprioristic, adevărul acesta: că nu se poate trece de la cultura păgînă a atenienilor la cultura ortodoxă a Orientului decît prin canalul popilor și învățaților bizantini — după cum nu s-a putut trece de la clasicismul latin la cultura Occidentului decît prin mijlocirea preoților și a bibliotecelor catolice.

Istoria modernă studiază serios influența bizantină asupra întregului Orient al Europei, influență fericită, care a creștinizat o mulțime de popoare, a dat goților alfabetul lui Ulfila [4], slavilor alfabetul lui Ciril. În cronicile bizantine găsim numele nostru de „România“ pentru întîiași dată.

Ceea ce pînă acum cîtva timp se pierdea sub numele haotic de „Imperiul de jos“ (le Bas-Empire), astăzi începe să se dezgărdineze din întuneric și să ia formele unei civilizații medioevale foarte caracteristice, civilizația greco-slavă, cu subdiviziunile sale, greco-croată, greco-serbă și greco-bulgară. Este interesant pentru noi, românii, a constata că rasa noastră daco-romană a luat o parte activă la această civilizație medioevală, ca o nouă subdiviziune, română-serbă, română-bulgară și română-greacă. Popoarele de stepă, grosolane și incapabile de a-și apropia civilizația bizantină, au dispărut. Așa au fost avarii, cumanii și pecenegii — iar ungurii, așezați mai departe de centrul bizantin, au rămas semibarbari.

Dar pe cînd civilizația greco-bulgară dispărea cu desăvîrșire sub jugul dominațiunii turcești și nu rămînea decît un popor turanic, cu instincte sălbatice, redus în stare de sclavie — poporul român de pe malul stîng al Dunării continua să fie liber, și, pe vremea lui Mircea cel Bătrîn, stăpînea și malul drept, iar acest domn român din familia Basarabilor a ținut piept Osmanliilor în epoca lor cea mai strălucită, căci a bătut pe Baiazid-Fulgerul în memorabila luptă de la Rovine, lîngă Craiova, în anul 1394[5]. Tocmai atunci, Bulgaria era prefăcută în provincie turcească, sub țarul ei Șișman (1393).

În timpul dominațiunei fanariote, țările române au avut mult de suferit, de schimbarea nesfîrșită a domnilor — dar cultura greacă s-a infiltrat pe nesimțite în clasele noastre dominante, punînd în atingere spiritul vioi al nobilimei pămîntene cu disciplinele teologice, cu filozofia, cu științele matematice ale doctorilor din Fanar. Mai întîi favoriții sultanilor, medicii și dragomanii lor, cari erau întotdeauna oameni învățați, apoi patriarhii, cînd începu administrarea averilor mănăstirești, căutau să trimită în Principate tot oameni de mîna întîi, egumeni, stariți, călugări, doctori, profesori, cari, în general, rămîneau în țară și împrăștiau cultura elenică printre boieri.

După marea Revoluție franceză; după retragerea lui Napoleon I din Rusia — emigrații francezi ce au ajuns pînă la noi au găsit în clasele de sus un spirit destul de luminat ca să-i asculte și să-i înțeleagă în expunerea teoriilor lor filozofice. Cum se explică repedele progrese ale limbii franceze, la noi, dacă nu printr-o afinitate de rasă neolatină și printr-o afinitate de cultură neoelenică?

Pentru ce Ungaria, care este mai aproape de Occident decît noi, a rămas refractară culturei franceze? Pentru însăși Polonia, care a avut pe tron un rege francez (le duc d'Anjou — Henri III) și a dat Franței o regină (Maria Leszczyńska), simte mai puțină atracțiune către geniul francez decît simte poporul român?

Nu mai vorbim de bulgari, care n-au păstrat nimic din civilizația bizantină de pe timpul primei lor neatîrnări. În

formaţia lor modernă, poporul acesta este în întîrziere cu mai multe veacuri de rectificare sufletească.

Se va vedea în alt articol asupra Dardanelelor pentru ce facem această expunere[6]. Deocamdată mă mulţumesc a constata că, dintre toate popoarele din bazenul Mării Negre, nici unul nu are mai multă afinitate cu sufletul trecutului de pe Helespont şi mai mare interes pentru absoluta libertate a strîmtorilor ca poporul român.

1918

ARMISTIŢIUL DREPTĂŢII

Condiţiile armistiţiului impus Germaniei sunt grele. Sunt însă drepte. Ele corespund ţelului pe care şi l-au făgăduit Aliaţii, lor şi restului lumei, ameninţată în drepturile şi libertăţile ei prin agresiunea puhoiului germanic, dezlănţuit pentru a cuceri dominaţiunea universală.

Belgia, nordul Franţei, Serbia, România ştiu printr-o lungă şi dureroasă experienţă ce ar fi însemnat o victorie a germanilor.

E destul să ne gîndim la tratativele de pace de la Brest-Litovsk şi de la Bucureşti, ca să ne dăm seama de concepţia acelora care au început războiul strigînd că tratatele dintre popoare sunt nişte petece de hîrtie — asupra „păcei onorabile".

Pacea „fără anexiuni şi despăgubiri" de la Brest-Litovsk a sfărîmat Rusia în bucăţi, anexate pe cale lăturalnică către Germania, la dispoziţia căreia rămîneau imensele bogăţii ale solului rus. La Bucureşti, România mutilată, spoliată, cotropită „se bucura — au spus ziarele germano-austriace — de o pace avantagioasă, menită să lege iarăşi vechile relaţiuni de prietenie dintre dînsa şi Statele Centrale". Pace cu ocupaţie, cu ausweiss, cu prădăciuni, pace care ne făcea străini în ţara noastră şi muritori de foame pe pămîntul nostru rodnic — iată cum înţelegeau germanii să trateze pe cei care nu capitulau, care îi pusese pe goană la Mărăşti, le sfărîmase ofensiva de la Mărăşeşti şi care nu se mai puteau bate prin trădarea unui aliat şi debandada lui.

România n-a fost învinsă și totuși a fost tratată ca o sclavă. Vai de aceia pe care Germania i-ar fi învins, astfel cum a fost dînsa, și care s-ar fi găsit, cum se găsește, la discreția învingătorilor.

Te înfioară gîndul unei asemenea perspective. Toată lumea s-ar fi aflat a doua zi sub voința brutală a unei stăpîniri pe care orgoliul exasperat de *beția triumfului* ar fi transformat-o în cea mai nesuferită tiranie.

De aceea Aliații nu se puteau mulțumi numai cu înlăturarea acestei primejdii, care amintea de năvălirea barbarilor. Trebuia ca un astfel de atentat determinat de asemenea instincte să nu se mai poată repeta niciodată.

Cataclismul provocat de hipertrofia nebunească a unei națiuni sau cîtorva dintre conducătorii ei, nevisînd decît cotropirea și robia altora, nu urma să atragă numai sancțiuni pentru autorii lui, dar și împiedicarea oricărei resurecțiuni viitoare a unor atare porniri.

Este desigur ceva tragic în ceea ce i se întîmplă azi poporului german, educat numai în religia forței și a exploatărei ei împotriva tuturor.

Prăbușirea asta teribilă după fantasticul miraj ce i se desinase și de înfăptuirea căruia s-a crezut de mai multe ori aproape — este distrugătoare pentru echilibrul moral al unei țări.

Să nu se uite însă că este o dreaptă răsplată.

Poporul german întreg a aclamat lozinca hidoasă că forța primează dreptul, precum a făcut cu toată literatura și elocința războinică a pangermanismului.

Că ar suferi de pe urma armistițiului de azi și a păcei de mîine este în logica firească și fatală a lucrurilor.

Dar militarismul german și aspirațiile lui trebuiau strivite, ca o condiție indispensabilă a vieței libere, a dreptăței și civilizației în lume.

1918

MEDIOCRII

Inegalitățile etnice, despre care Gobineau [1] scria acum 50 de ani, au ajuns să formeze singura bază serioasă pe care se împart popoarele astăzi, cînd soarta lor se hotărăște la Paris. Revoluția rusească a inventat un cuvînt nou, *autodeterminarea*, adică dreptul oricărui popor de a hotărî de soarta sa. Dreptul acesta se referă atît la modul de a se guverna înlăuntrul granițelor sale, cît și la determinarea acestor granițe.

Poporul român nu a dat niciodată mai mult decît astăzi dovadă de virtuțile sale fizice și morale.

Guvernat prost, vîrît într-un război pentru care nu era pregătit, martirizat prin boale și suferinți de tot felul, el s-a ridicat deodată la înălțimea tragică a conștiinței de *a muri* sau *a învinge*. Și a învins.

Iar acum se hotărăște la Paris dacă biruitorul de la Mărășești are drept să rămînă el stăpînul ohavnic al Daciei Traiane, al pămîntului de baștină, pe care l-a îngrășat cu oasele sale și cu sîngele său.

Reprezentanții la Paris ai acestui popor de elită ar trebui să fie icoana lui credincioasă, expresia gîndirei și simțirei sale colective — cu alte cuvinte bărbații cei mai superiori, în fiecare disciplină a spiritului, fără culoare politică. În realitate, ei sunt expresia unui partid — ai Partidului Liberal — care este fondamental și iremediabil *mediocru*.

Poporul nostru nu a avut *burghezie*, adică acea clasă mijlocie cultă, a cărei origină se găsește în organizația *comunelor* din evul mediu și care a produs atîtea geniuri. Poporul nostru a avut *boieri* și *țărani*. Din dominațiunea fanariotă

au rămas vătaşii de curte, arnăuţii, cămăraşii, pisarii, dăscăluşii de greceşte, medicii etc., etc., care au dat un embrion de burghezie, din care s-au recrutat partidele politice, de îndată ce Divanul ad-hoc a pus temelia parlamentarismului român. Aceste molii detestabile au fost repede pricepute de *boierii liberali*, de Cîmpineanu, de Goleşti, de Bălceşti, de Alecsandri, de Negri, de Kogălniceanu, de Cuza, dar şi ei au priceput pe boieri, cari, bogaţi şi tîrzii, aveau vreme să facă teorii; ei voiau să facă averi. Atunci s-a desprins din nobilul trunchi al liberalilor patrioţi un ram detestabil, aşa-zisul *partid al roşilor*, care a trăit cîtva timp fără disciplină, încercînd revoluţii şi detronări, pînă şi-a găsit stăpînul şi organizatorul: pe Ion Brătianu-tatăl. Acesta, cu tipuri clasice împrejurul lui, ieşite din coaliţia de la Mazar-Paşa [2], ca ilustrul Carada [3] la Banca Naţională, Radu Mihai la Interne, Evghenie Stătescu [4] la Justiţie, fraţii Maican [5] la Război, s-a pus *să organizeze ţara*, adică partidul.

Una din primele lor preocupări a fost tocmai de a arunca în spinarea altora viţiul lor congenital, grecismul şi bizantinismul fanarioţilor săi, poreclind pe Lascăr Catargiu,[6] boier vechi de sute de ani, cu numele de *Katara-tis-ghis* — şi recrutînd partizani printre fiii mahalagiilor din Bucureşti, de prin Dealul Spirei, Olari, Delea-Veche, Delea-Nouă şi din putregaiul provinciilor, Pătărlăgenii, Mihăileştii, Vizantii şi alţi agenţi electorali.

Liberalii de astăzi sunt coborîtorii acestora. Cu puţine excepţiuni onorabile, generaţiile lor tinere sunt mai rele decît generaţia bătrînă, fiindcă au rămas mediocre, dar au devenit cinice. Cu o imprudenţă revoltătoare ele se constituiesc în bănci, sindicate, comisiuni, biurouri, menite a exploata buna-credinţă a alegătorului şi pe cît se poate şi avuţia lui.

În atmosfera aceasta deleteră, fireşte, nu creşte nici un talent, nu se iveşte un scriitor, un poet, un orator — ultimul rimagiu simbolist, care să fie produsul specific al partidului. Numai avocaţi şi oameni de afaceri, dar şi aceştia mediocri. Toţi sunt mediocri. Mediocritatea este generică şi congenitală a liberali, cum este pigmentaţiunea galbenă la rasa mongolă.

*

Cu aşa fel de oameni a plecat d-l Brătianu la Paris, să reprezinte splendidul popor românesc.

Nu e oare o nedreptate şi o ruşine?

Care este bărbatul care să cunoască dreptul public extern al României? care este istoricul care însoţeşte pe d-l Brătianu? care este stilistul său diplomatic? care este militarul superior, ofiţerul de stat-major care să stea în faţa eroilor lumei? care este diplomatul care cunoaşte chestiunea strîmtorilor şi regimul Dardanelelor?

Presupunînd că d-l Brătianu ar fi Jean Pic de la Mirandole[7] şi încă n-ar putea să ştie atîtea minuni.

Este oare admisibil că astăzi, cînd suntem atacaţi la nord de ucrainieni sub forma bolşevistă, la vest de unguri, în Banat de sîrbi, pe Dunăre de bulgari, şi cînd se discută, pe temeiul hrisoavelor, drepturile noastre, înaintea aeropagului european, să nu fie d-l Iorga la Paris? Noi nu putem fi bănuiţi de o specială dragoste pentru directorul *Neamului românesc*, dar omul politic e una şi învăţatul e alta. D-l Iorga posedă o aşa de vastă cultură, are o atît de mare competenţă în dezlegarea problemelor istorice cu Orientul Europei, încît domnia-sa este consultat de învăţaţii străini. Iar în ziua în care ţara sa are nevoie de cît mai multe dovezi pentru a-şi redobîndi frontierele istorice, d-l Iorga este lăsat la Bucureşti, iar la Paris merge d-l Creangă.

Este iarăşi admisibil ca, în momente atît de hotărîtoare pentru viitorul ţării noastre, ilustrul general Averescu să nu fie consultat asupra Ligei Naţiunilor, a regimului militar ce va trebui să adoptăm faţă de turbulenţii noştri vecini?

Şi, în fine, se poate concepe înlăturarea d-lui Take Ionescu de la masa verde de la Paris, cînd omul acesta părea într-adins inventat de împrejurări ca să-şi servească ţara cu tot incomparabilul său talent, cu erudiţiunea sa, cu întinsele sale relaţiuni europene?

Ne aducem aminte cu groază de greşelile comise în 1878 la Congresul din Berlin. Şi să nu se uite că plenipotenţiarii de atunci se numeau Ion Brătianu-tatăl şi Mihail Kogălniceanu, iar şeful statului, regele Carol I.

Ce se poate întîmpla cu mediocrii de astăzi?

Fie ca Dumnezeul românilor să inspire pe d-l Brătianu-fiul cu gîndul bun din urmă.

1919

OBRAZURILE PATRIEI MELE

Întors în țară și intrat în politică, am avut plăcerea să fac cunoștință cu o mulțime de obrazuri ale patriei mele, pe care numai le bănuiam, fără să fi crezut vreodată *că ele trăiesc, în adevăr, viața lor intensă și reală.*

Cînd scrii, tipurile omenești se prezintă în *speța eternității*. Dacă sunt infame, plăcerea creațiunei este mai mare decît mizeria existenței lor; dacă sunt frumoase, plăcerea este îndoită. Balzac a scris, probabil, cu voluptate pe oribilul père Grandet și cu o nespusă poezie a sufletului pe divina Henriette din *Le Lys dans la Vallée.*

Obrazurile patriei mele, pe care numai le bănuiam, sunt, în realitatea lor, atît de infame încît am înțeles, deodată, că n-am să fac nimic în politică. Și atunci, descurajat, m-am întors la mîngîierea cetitului.

Printre cărțile pe cari amabilii germani au binevoit să mi le lase, am găsit o *Viață a lui Isus*. Cartea, cetită și recetită, a fost o revelație.

Cum a putut adolescentul din Nazaret să pornească de pe lacul Tiberiadei și din valea Iordanului și să ajungă a cuceri lumea, lumea asta imensă, plină de farisei și de *cărturari?* Cum a putut să biruie scolastica bizară a doctorilor din Ierusalim tînărul acesta, care pricepuse numai poezia delicioasă a psalmilor, ce răspundea atît de bine sufletului său liric?

Nu e decît un răspuns.

A biruit prin farmecul încîntător al persoanei sale, atît cît a trăit, iar după moarte, a biruit prin puterea de infiltrațiune a unei morale superioare, care, în întregime, este numai blîndețe, iertare și adevăr.

Fiindcă lumea, luată în expresiunea sa imensă și anonimă, suferă. În vremuri de pace, ea suferă în cei ce muncesc mult și cîștigă puțin; în cei ce se nasc bolnavi și nu se pot lecui; în cei ce vor să învețe și nu au cu ce; în cei ce se simt superiori și sunt umiliți de mediocrități. În vremuri de război, ea suferă în cei ce mor de glonț, de foame, de boale, în părinții rămași fără copii; în copiii rămași orfani; în patrioții rămași fără patrie; în eroii tăgăduiți de *chibiții* bătăliilor; în toți cei ce s-au dus să se sacrifice pentru o cauză sfîntă; și, dacă n-au murit, au descoperit o pehlivănie.

Va să zică, *morala* lui Isus, adică blîndețea, iertarea și adevărul, sunt *necesități* ale sufletului mulțimei, care nu pot fi tăgăduite și în numele cărora se poate lupta, peste capul fariseilor.

Iată în ce stă revelațiunea.

Firește, un om la vîrsta mea a trecut prin multe și cînd s-a hotărît să facă politică și-a dat seamă de ceea ce-l așteaptă.

Cu toate astea, viața are o atît de mare putere de iluzionare a propriilor sale slăbiciuni, încît omul își închipuiește că va fi totdeauna mai presus de puterea imanentă a *ananghiei*. Viața însăși, care ascunde în sine greutățile, poartă și miragiul biruinței.

Cînd am pornit să facem România Mare, mi-am dat seama că eram tot *cei 9 din Vaslui*. Dar credeam că aceștia păstrează în sîngele lor o rezervă de virtute românească, pe care nu a atacat-o corosivul politicei zilnice și care va izbucni, atunci cînd va suna ceasul, cu violența marilor hotărîri.

Urmăresc pe d-l Brătianu de cînd a revenit la minister. D-sa a făcut greșeli și poartă răspunderea nepregătirei războiului. Dar are meritul că a văzut just — ceea ce alții nu au văzut, ceea ce eu nu am văzut. Nu vreau să intru în cercetarea politicei sale din 1914, despre care vorbea d-l Stere. E inutil și e nedrept să facem proces de intenții oamenilor politici. Cum este răspunzător de nepregătirea războiului, tot așa trebuie să beneficieze de victoria finală.

Dar, ajuns în punctul culminant al păcii de la Paris, cu Basarabia, Bucovina și Transilvania virtualmente unite cu patria mamă — cînd toată lumea i-ar fi iertat greșelile — d-l Brătianu o ia d-a capo, și cum a voit să facă războiul cu generalul Iliescu, vrea să facă pacea cu d-rul Creangă, cu d-l Băicoianu [1] și alți asemenea bărbați de stat.

Încă o dată, nu am nimic cu nimeni.

D-l Creangă și-a făcut studiile cu Wagner — nu se știe bine dacă cu muzicantul sau cu economistul. În toate cazurile, cunoaște finanțele *pe noate*... și fiindcă Paderewski [2] guvernează Polonia, de ce d-l Creangă n-ar guverna Dacia Traiană? După tăietura elegantă a făpturei sale, ar avea dreptul să cînte din flaut și să fie cehoslovac, ceea ce, firește, ar întrista umbra strămoșilor latini. Administratorii săi însă pot fi liniștiți: de la cehoslovaci, d-sa a repudiat pe *slovaci* și a păstrat numai *cecul*.

D-l Băicoianu poartă numele a doi oameni renumiți prin frumusețea lor — cărora însă, printr-un sentiment de demnitate individuală, nu a voit să le semene. D-sa este o ramură din copacul care a dat *creanga* de mai sus, cu aceeași eleganță de forme, cu aceeași scăpărătoare inteligență, cu aceeași înclinare către cifre, acvatice, dacă se poate spune, căci este autorul unei voluminoase monografii asupra Dunării. Răposatul Dimitrie Sturdza, care a descoperit pe d-l Creangă, nu a avut timpul să-l descopere și pe d-sa — ceea ce este regretabil din punct de vedere sculptural și etnografic.

Cu acești bărbați și cu alte obrazuri ale patriei mele a pornit-o d-l Brătianu să ne reprezinte la Paris.

Cel puțin cu d-nii generali Coandă [3] și Văitoianu, [4] primul-ministru putea să dea străinătății o vagă idee de acea delicioasă creațiune a m.-s. reginei, numită *Hilderim*, atît de iubită și de neînțeleasă de români. Se înțelege Hilderim pensionar.

Cu toate astea, d-l Brătianu, care nu mai e tînăr decît în comparație cu d-l Clemenceau[5], ar fi putut să-și încheie cariera politică printr-o adevărată apoteoză. Să fi format un Minister Național, să fi făcut alegeri liberale cu vot universal (fără să se teamă de popularitatea generalului Averescu, căci sfera de influență a fiecărui partid a fost limitată), să fi plecat la Paris cu tot ce țara are mai strălucit în fiecare ramură, iar la întoarcere să aibă dreptul a cere să fie primit cu flori.

Domnia-sa e prea inteligent ca să nu priceapă înlesnirile pe care i le-ar fi adus un guvern național în tratativele de la Paris și mai cu seamă un vot al Parlamentului în contractarea împrumutului exterior.

Nu mai e un mister pentru nimeni că împrumutul intern a mers greu. În toate cazurile, mijloacele bănești ce i-a oferit țara nu înlătură necesitatea unui împrumut în străinătate.

Valuta noastră nu se poate restabili decît prin export și prin credite pe piețile Europei și Americei. Export nu putem încă avea. Rămîne deci împrumutul exterior.

*

Nu a făcut-o și a rămas tot șeful unui partid.

Prin urmare, nimic nu e schimbat, în România de la 1919, din România de la 1916. Cel puțin *nimic* din apucăturile politice.

Și cu toate astea, nu!

Este ceva schimbat.

Transilvania, după care suspinăm de 40 de ani toți cei ce ne-am trăit o viață adorînd pe Traian; Bucovina, cu mormîntul de la Putna; Basarabia, cu amintirile de la Ștefan cel Mare și cu poporul său de țărani moldoveni, toate acestea s-au reintegrat în Dacia Traiană, în România Mare.

În această țară nouă trebuie să înceteze tirania revoltătoare a băncilor politice, sectarismul și mediocritatea unui partid.

Cu Maniu [6] și cu Flondor;[7] cu Inculeț [8] și cu Ciugureanu; de la Constanța la Akerman; de la Nistru la Tisa, de la Turtucaia la Ekrene, în noile frontiere ale României Mari, este ceva schimbat. Acest *ceva* este credința noastră în bine.

De la Mîntuitorul nostru să învățăm blîndețea, iertarea și dragostea de adevăr. Dacă vom fi biruiți astăzi, vom învăța pe copiii noștri să fugă de lepra băncilor politice, de sectarismul cluburilor, de lăcomia ariviștilor, să aibă respectul adevărului, să recunoască meritul — chiar al adversarului — și pînă în cele din urmă vom birui noi.

România Mare merită să fie guvernată altfel de cum a fost guvernată România mică.

1919

D-l GEORGEL MÂRZESCU

Actualul ministru de interne este fiul unui om de spirit. Părintele său, conu Ghiță Mârzescu, era un bărbat scund, ceva cam gras, cu o figură inteligentă, tăiată pe patronul avocaților francezi de la 1870, Jules Favre și Jules Ferry, cu mersul legănat, purtînd capul sus, bon-vivant, frondeur, ceva în stilul d-lui Manole Culog[l]u [1], mai puțin mustățile și gazeta franțuzească. D-nul Georgel Mârzescu [2] este înalt, voinic, adus de spate către pămînt, cu chipul bronzat, parc-ar fi un metis de caraib antropofag cu o virgină monegască; prin urmare, nu seamănă cu tatăl său.

Asta nu înseamnează însă că nu are spirit.

Are spirit, și mai cu seamă *esprit de suite*.

Nu cunosc meritele speciale ale d-lui Mârzescu. Îmi închipuiesc că trebuie să fie un bun avocat, ca orice român. Nu știu dacă este scriitor. Poezii n-a publicat. În proză, este autorul unei însemnate lucrări, pe care, cu tactul său obicinuit, n-a iscălit-o: *Calendarul săteanului pe anul 1919*, în care domnia-sa este pus printre făuritorii României Mari, iar generalul Averescu caricaturizat.

Pictură nu face. Muzică de asemeni nu, decît dacă stă prea mult în opoziție, iar atunci lucrează mai mult în stil popular, fiind elevul maistrului Haret, autorul cunoscutei opere *Hora Unirei* de la 1907. Alte pasiuni nu i se cunosc. Poate mai merge cîteodată la vînătoare de dropii, antrenat de cumnatul său, d-l Duca [3], remarcabilul prefect și om politic de la Buzău.

D-l Mârzescu a ajuns la situațiunea importantă pe care o ocupă în Partidul Liberal grație unor împrejurări care sunt oarecum în afară de sfera individualității sale; Partidul Liberal voia *tineri* — d-l Mârzescu era tînăr; Moldova trebuia să fie reprezentată în minister — d-l Mârzescu era moldovean.

În calitatea aceasta de moldovean, d-l Mârzescu a avut norocul să găsească în preajma sa un om de mîna întîi, la ale cărui lumini recurge destul de des, pe d-l Atanasie Gheorghiu, elegantul bărbat de stat al capitalei a doua.

Dar a fi nedrept să nu i se recunoască și meritele sale personale. Partidul Liberal este guvernat de două curente; curentul oamenilor de spirit și curentul oamenilor de voință. Cel dintîi este reprezentat de amabilii epicuriani, cu o ușoară tintă de mormonism, cari iau lumea ca o grădină. Printre aceștia putem număra pe conul Vasilică Morțun [4], d-l Mișu Ferekide [5], d-l Em. Porumbaru [6], d-l Alexandru Gussi [7], d-l Corbescu [8] etc., etc. D-l Morțun, amorezat pururea de pictură și de muzică, este încîntător, d-l Ferekide vînează și astăzi tînăr și dezinteresat; d-l Porumbaru urmărește visul unei Gioconde pe care s-o ia de soție; d-l Gussi a trecut la acoperișul telegrafiei fără fir, comme les chats de gouttière; d-l Corbescu cultivă emisfera boreală din steaua Vega. Toți aceștia procedează de la d-l Ionel Brătianu.

Curentul oamenilor de voință vine de departe, de la Dimitrie Sturdza și are ca șef, astăzi, pe d-l Vintilă Brătianu [9]. De la acesta procedează bărbații cu moravuri austere, care nu au amante, nu joacă popice, nu umblă cu muscal, nu-și rad mustățile, nu merg la teatru.

Deși prin firea sa d-l Mârzescu ținea mai mult de cei dintăi decît de cei de-al doilea, a avut puterea de a se lepăda de bunurile înșelătoare ale vieții și a primit botezul lui Cromwell.

Un om susținut de d-l Vintilă Brătianu este cu mult mai tare decît își închipuiește d-l Alecu Constantinescu.

Și astfel d-l Georgel Mârzescu a devenit ministru.

Dar, ajuns sus, d-sa îmbătrînește. Nostalgia ștrengăriilor îl roade. Un pahar de șampanie, un pocher, un glas cald de femeie fac din domnia-sa un Faust înainte de aparițiunea lui Mefisto.

1919

GUVERN NAȚIONAL

De cînd am început campania electorală, gruparea noastră de la Liga Poporului continuă să ceară guvern național.

Împrejurările se pare că ne dau dreptate.

Nu trebuia să fii mare *ghicitor* ca să prevezi că nu vom lua Transilvania fără vărsare de sînge; nu era nevoie să fii Bismarck ca să pricepi greutățile ce vom întîmpina cu anexarea Basarabiei[1].

Ne explicăm:

Transilvania este pămînt românesc, de la Traian. Acolo, poporul nostru s-a păstrat sub forma lui cea mai pură, a tipului etnic daco-roman; acolo, moravurile sunt curate, iar sufletul stă sus; acolo vom găsi noi complectarea lipsurilor noastre.

Dar dacă lucrul acesta este adevărat, nu mai puțin adevărat este că Transilvania e atît de necesară ungurilor, încît, din ziua în care vor pierde-o, Ungaria nu mai are rațiunea de a fi. Politicește, ea cade la rangul de stat de mîna a 4-a, pe cînd împrejurul său se ridică Polonia și România la rangul de state de mîna a 2-a.

Din punctul de vedere sentimental, feodalitatea ungurească trăiește în Transilvania de veacuri întregi. Acolo își au castelele lor toți baronii opresori ai neamului nostru: Andrássy [2], Apponyi [3], Károlyi [4], Tisza[5].

Prin urmare, ungurii vor face toate sacrificiile înainte de a se hotărî să renunțe la Transilvania.

★

Basarabia este, de asemeni, pămînt românesc, iar poporul său, țăranul, acela ce dă nota hotărîtoare a dreptului de posesiune teritorială, este român. Și istoricește și după teoria d-lui Wilson [6], Basarabia este țară românească.

Cu toate astea, stăpînirea rusească a lăsat urme adînci în orașele Basarabiei, între marii proprietari și în populațiunea israelită. Infiltrațiunea ucraineană a fost cu atît mai ușoară, pe timpul țarismului, cu cît Ucraina avea veleități de independență și cultiva prietenia poporului dintre Prut și Nistru.

Cînd dar Basarabia s-a declarat de sine stătătoare, Ucraina a recunoscut-o și-a poftit-o la pacea de la Brest-Litovsk, cu generozitatea pe care o pun toate popoarele tinere în recunoașterea dreptului celorlalte popoare.

De îndată însă ce s-a simțit veleitatea României de a încorpora Basarabia, vecinii noștri de peste Nistru și-au schimbat politica.

Cînd se va putea scrie istoria momentelor tragice actuale, se va vedea cîtă dreptate avea generalul Averescu atunci cînd voia să păstreze republicii moldovenești dintre Prut și Nistru caracterul unei autonomii complecte, garantată și păzită de armata noastră, pînă la organizarea ei militară și pînă la alipirea definitivă, ce ar fi venit de la sine.

Am fost cel dintîi comisar regal în Basarabia, trimis acolo de generalul Averescu, în momentul tratativelor de la Buftea, pentru a indica, d-lor Inculeț și Ciugureanu, drumul de urmat. Era vorba de a salva Dobrogea, fără a compromite Basarabia. Se va vedea mai tîrziu ce vra să zică adevăratul patriotism.

Lucrurile acestea se petreceau în februarie 1918, cînd totul era întuneric, durere și lăcrămi.

Astăzi, cînd s-a limpezit orizontul pentru toată lumea ce ține de Antantă, noi suntem din nou în primejdie. La nord ucrainenii, ungurii la apus, bulgarii la sud. Mai rămîneau sîrbii. Dacă împrejurările politice se întorc astfel la Paris încît ne stricăm și cu sîrbii, situația noastră devine foarte grea.

Sper că vorba mea va fi auzită mai sus.

Nu mai incriminez pe nimeni. Nu acuz pe acei ce au făcut din alipirea Basarabiei o reclamă electorală, nici pe cei ce au dat votul universal ca să nu-l aplice, nici guvernarea anticonstituțională prin decrete-legi, nici incapacitatea celor

ce înconjură pe d-l Brătianu la Paris. Nu vreau să ating chestiunea atît de delicată a călătoriei reginei noastre la Paris, vizita sa la d-l Clemenceau. Vom acoperi-o cu flori cînd se va întoarce, ⟨...⟩

Scriu astăzi pentru a cere *guvern național.*

În momentul retragerii guvernului Coandă—acel produs hibrid al unei silfide cu un rinocer — se vorbea iarăși de guvern național. Am scris atunci, în *Îndreptarea* de la Iași, că un asemenea guvern nu avea rațiune de a fi. Germanii erau bătuți pe toată linia, iar România se vedea stăpînă pe destinele sale, în granițele dintre Nistru și Tisa. Prin urmare, nefiind răspunderi de împărțit, d-l Brătianu era îndestulător.

Atunci nu se putea prevedea greșeala ce s-a comis de a se lăsa ungurilor armamentul și munițiile cu care astăzi terorizează Transilvania, și nici bolșevicilor ruși posibilitatea de a se organiza în mod serios. Astăzi, ungurii și ucrainenii își pot da mîna în nordul Bucovinei.

Pe de altă parte, conflictul dintre Italia și Serbia ne pune în cea mai penibilă situațiune. Către Italia ne atrag afinitatea de rasă, origina comună a trunchiului latin, splendoarea Renașterii și binefacerile civilizației venețiene, gloria armatelor sale actuale și, în fine, modul atît de nobil cu care a tratat pe prizonierii transilvăneni din armata austriacă. În același timp, cu sîrbii am avea tot interesul să trăim deocamdată în relațiuni amicale. Nu știm ce se va întîmpla mai tîrziu, cînd toți slavii de miazăzi își vor da mîna. Poate că atunci mulți vor regreta dispariția Austriei, dusă la pieire de o feodalitate imbecilă și de grandomania maghiară.

Conflictul acesta este, pentru noi, mai grav decît însăși chestiunea Torontalului[7], Italia neadmițînd cu nici un preț condominiul sîrbesc în Marea Adriatică.

Cînd dar așa de multe și atît de complicate probleme se prezintă atențiunei noastre, în politica externă, putem noi, care trăim înlăuntru sub un regim despotic, fără Parlament, cu stare de asediu și cenzură, putem noi face alegeri peste două luni, dezlănțuind toată patima partidelor?

Starea de asediu, care trebuie suspendată cu orice preț în timpul campaniei electorale, poate fi impusă de necesitățile apărării naționale. Niciodată nu s-a prezentat țării acesteia necesitatea formării unui guvern național, mai inexorabilă ca astăzi.[8]

Noi, cei de la Liga Poporului, renunțăm la beneficiul popularității noastre—care este imensă, s-o creadă liberalii—numai pentru a da țării un guvern tare, cu autoritate în afară și putere înlăuntru.

1919

DEMOSTENE BOTEZ: „MUNȚII“
Versuri

Printre multele versuri pe care le-a produs războiul, cele șase bucăți ale d-lui Botez răsar ca un pom înflorit într-un pustiu. Sunt numai șase. Dar fiindcă Premiul Adamachi este divizibil, iar „munții“ ne sunt atît de dragi și indivizibili de naționalitatea noastră, să dăm o dovadă de mulțumire poetului care a găsit aceste accente duioase și o estetică orografică nouă, pentru a însufleți cu simțiri românești piscurile Carpaților noștri:

Cu cît ne depărtăm de ei mai tare,
Așa cum sunt de veci, pietroși și goi,
Pornesc și dînșii parcă după noi.
Mutînd încoace depărtata zare.

1919

UN ANIMAL PRIGONIT
Domnului Director al Cenzurei din țara românească

Domnule Director,
Un colaborator al nostru, *Amărîtul de pe Amaradia,* a încercat să publice, în *Îndreptarea*, un articolaș de cronică veselă, intitulat *Aventurile unui porc.* Funcționarii d-voastre au cenzurat o parte din articol și—lucru nou!—au cenzurat chiar titlul.

Nu pricep bine care este criteriul cenzurei. Credeam că sunteți chemați să apărați numai interesele țării și, pe ici pe colo, interesele Partidului Liberal. Interesele țării nu se pot confunda cu ale animalului în chestiune; și nici ale Partidului Liberal. În toate cazurile, nu pînă la identificare.

Dar, admițînd că ați avea oarecari cuvinte de meteorism sufletesc de a vă solidariza cu acest grațios fenomen al naturei, am dori să binevoiți a ne comunica o listă de cuvintele românești cu care trăiți rău sau să ne indicați animalele vivipare și ovipare pentru care aveți o slăbiciune specială. Am înțeles pînă acum că nu vreți să se vorbească de „vagon ministerial“, de „resturile adormite ale excelenței-sale“, de „d-l Nistor [1] din Bucovina“, de „interim la Lucrări Publice“, de toate produsele de măcelărie, ca *osînză, costițe, tobă* etc. Am înțeles că nici litera alfabetului *P* nu vă place, dar, din seria animalelor vivipare, care altul, în afară de cel cu Sfîntul Anton, vă este cu deosebire scump? Profilul unor oameni seamănă cu al oilor; al altora, cu al cailor. Unii au pigmentațiunea de morcov sentimental; alții, de baragladină apoplectică. Domnul Mortun, cînd surîde, are aerul de a cînta din nai; d-l general Prezan [2] vorbește cu o grație de nimfă politică. Unii bărbați din Partidul Liberal poartă nume de păsări zburătoare, d-nii Porumbescu[3], Corbiță[4], Bibilicescu [5] etc.

Care sunt cuvintele ce vă displac?
Preferați verbele *regulate* sau *neregulate?*
Care credeți că este cea mai bună formă a gerundiului de la verbul *a fugi: fugind* sau *fugînd?*
Comisiunea *Dicționarului Academiei* v-ar fi foarte recunoscătoare pentru toate aceste informațiuni, iar Presa, în general, v-ar turna un bust de bronz, dacă mai aveți nevoie de acest *fac-simile*.
Primiți etc.

Duiliu Zamfirescu

1919

DOMNUL ORLANDO ȘI DOMNUL BRĂTIANU

Nu am nevoie să spun cu cîtă dragoste urmăresc politica Italiei în desfășurarea evenimentelor de la Paris și cîtă încredere am în viitorul acestei țări. Era o vreme cînd Italia, fiind rău cunoscută la noi, era rău apreciată.

Pentru mine, care, de la 1888, am luat parte la toate evenimentele însemnate ale poporului italian; care am cunoscut pe Crispi, pe Rudini [1], pe Visconti-Venosta [2], pe San-Giuliano [3], pe toți oamenii Italiei de astăzi; care, într-o moștenire de familie, am găsit urme palpitante ale dominațiunei austriace la Milano [4], autografe a lui Cavour și Manara; [5] care am asistat, în momentul bătăliei de la Adua[6], la disperarea unui popor, rănit pe nedrept în orgoliul său; care l-am văzut reculegîndu-se și am fost martor la acest fenomen economic extraordinar, că, în interval de 10 ani, și-a răscumpărat toată datoria publică externă, care se ridica la aproape 8 miliarde; care cunosc expansiunea sa în America-de-Sud, unde Argentina este total italienească, Uruguay în mare parte, Brazilia, total, în unele provincii, ca San Paulo; care știu că, după renașterea artistică zisă *del quattrocento*, Italia a trecut prin renașterea politică de la 1859 și 1870, iar astăzi se găsește într-o a treia renaștere, cea mai strălucită, cea mai complectă, în care artele plastice, pictura și literatura își dau mîna cu arta militară și cu arta *politicei externe* — pentru mine, a vedea pe d-l Brătianu că se apropie de d-l Orlando [7] este o bucurie aproape familială.

Pentru că, dacă cunosc adînc Italia, cunosc și mai adînc România, și mă bucur a găsi profunda afinitate de rasă, care face că țăranii din Mehedinți și din Comitatul Hațegului,

adică de pe locurile pe unde s-au bătut dacii cu romanii, sunt identic țăranii din Campania romană, bruni, voinici, cam taciturni, iute la sînge, cînd femeia și vinul le aprind inima, generoși cu copiii și nefericiții, trăind și astăzi din păstorie și agricultură, cu alte cuvinte, tipul etnic al Lațiului, care este leagănul tuturor subdiviziunelor neolatine.

Mă bucur, cu atît mai mult, cu cît, pe timpul cînd trăiam la Roma, eram mai de aproape preocupat de a deștepta în conștiința românilor ideea reintegrării lor în Dacia traiană, — ceea ce mi-a dat curajul să nu mă depărtez de la planul unei lucrări unitare, aceea a unei serii de romane care trebuiau să se sfîrșească, în cel din urmă, cu luarea Transilvaniei. Pe acesta nu l-am scris, căci l-a scris poporul românesc, cu sîngele lui.

*

Se înțelege deci cu cîtă simpatie am urmat orientarea politică a d-lui Brătianu către politica d-lui Orlando.

De la începutul războiului mondial, atît Italia cît și România se găseau încătușate prin tractate internaționale față de Puterile Centrale, din care au știut să iasă cu onoare. Atît una cît și alta au încheiat cu Aliații franco-englezi convențiunile din 1915 pentru Italia și 1916 pentru România, prin care se preciza viitoarele posesiuni ale ambelor țări, în caz de victorie. Atît una cît și alta se găsesc astăzi în dificultăți identice, prin nerespectarea convențiunilor din 1915 și 1916.

Dar atît și nimic mai mult.

Căci, pe cînd d-l Orlando s-a dus la Paris ca expresiunea cea mai pură a unui Minister Național, care era el însuși expresiunea complectă a unui Parlament, ce palpita la unison cu țara întreagă; pe cînd d-l Orlando lua cu sine toți specialiștii Italiei, care nu făcuseră niciodată politică (și o știu pentru că, printre dînșii, am rude și prieteni), la noi, d-l Brătianu pleca la Paris ca expresiunea unui Minister de partid, fără Parlament, ducînd cu sine o serie de delegați tehnici, mediocri sau incapabili, scoși *numai* din partidul său, cu excluderea sistematică a somităților țării.

Amînarea nejustificată a alegerilor; guvernarea monstruoasă prin decrete-legi; cenzura care încătușează orice discuție liberă; starea de asediu care împiedică întrunirile, presiunea politică sub toate formele, a cărei ultimă întruchipare este

îndepărtarea de la comandament a generalului Petala [8], care a displăcut unui satrap de provincie — toate aceste manifestări orientale pun pe d-l Brătianu la antipozi de d-l Orlando.

Cînd dar, astăzi, aud vorbindu-se, în ceasul al 13-lea, de părăsirea Parisului, de apel la națiune, de hotărîrea de a nu semna pacea — mi se pare că visez.

România care, politicește, a fost creată de Europa, la Paris, în 1856 și 1858; care a fost instituită ca păzitoare a gurelor Dunării; care și-a înfăptuit unirea, la '59, sub privirea lui Napoleon al III-a; care și-a aplicat tot programul Divanului ad-hoc, a secularizat mînăstirile, și-a ales dinastia străină — sub egida puterilor garante — astăzi, cînd e vorba de atingerea reală a umbrei după care alergăm de două mii de ani, să plecăm de la Paris și să nu semnăm pacea, mi se pare o aberațiune atît de monstruoasă, încît nici nu mă opresc la ea.

Atît numai:

Cînd d-l Orlando părăsește Parisul și merge la Roma, este așteptat de Ministerul Național, de Parlament și de rege.

D-l Brătianu n-are nici Minister Național, nici Parlament.

1919

PETRE CARP

În caietul meu de note găsesc un portret al d-lui P. Carp, scris în 1914 și menit să nu se publice decît după moartea sa și după moartea mea.

Portretul acesta e scris cu hotărîrea și verva unui om sănătos, care vorbește despre moarte cu aceeași infinită vanitate a părerei care face că ne credem nemuritori.

Și, cu toate astea, iată: modelul a murit. Pictorul se simte zdruncinat. Tragica majestate a morții ridică deodată între noi solemnitatea ireparabilului.

Într-o țară ca a noastră, în care oamenii, luați în detaliu, par mai meschini decît în alte țări, Petre Carp răsare ca un masiv puternic dominînd coline, dealuri și pustietăți și, ca el, rămîne singuratic.

Judecata imparțială a Istoriei va hotărî despre faptele sale politice. Noi, contemporanii, nu ne putem sustrage de la înrîurirea pe care a exercitat-o farmecul unui suflet ce părea cîteodată violent, dar care, în realitate, era numai mîndru și drept.

Înainte de a închide ochii, bătrînul bărbat de stat a văzut înfăptuirea visului tuturor românilor — pe altă cale decît aceea ce o urma el.

Ultimul omagiu ce i se poate aduce este credința că s-a bucurat.

În întocmirea viitoarei Românii luminile sale ar fi fost de un mare folos. Acuma, la încheierea păcii, cînd orce mică greșeală de tactică ne poate aduce la dezastru, prudența și vioiciunea spiritului său ar fi găsit dezlegări practice și garanții sigure.

Nimeni nu are dreptul de a răspunde singur pentru România viitoare, nici d-l Brătianu, nici alți bărbați, fiindcă România viitoare este patria noastră a tuturor, zămislită din sîngele fiului lui Petre Carp, a fiilor noștri, țărani și boieri la un loc, și numai fiind drepți și cumpătați, iubindu-ne țara pînă la sacrificiu și onorînd morții, vom învinge greutățile Păcii, cum am biruit pe cele ale Războiului.

1919

DUHAMEL

Țara se găsea sub ocupațiune rusească — o fericire pe care a cunoscut-o și acum în urmă. Comandantul trupelor, generalul Duhamel, era tipul soldatului rus, așa cum îl fasonase Neculai Pavlovici — brutal, bețiv, ignorant, afemeiat și pravoslavnic.

Duhamel suferea de *nebunia succesului*. Personal, omul acesta era fricos. Doi chirchizi enormi dormeau de-a curmezișul ușei, iar ziua umbla armat ca un evzon. Ori de cîte ori ieșea pe *podurile* Bucureștiului, sotniile de cazaci se țineau după el lanț și nimeni n-avea voie să stea la fereastră sau în ușa prăvăliei, fără a fi plesnit de nagaică.

Dar tot ce încercase în viață îi reușise, așa că avea toate îndrăznelile, chiar și pe a curajului.

Angaralele curgeau pe biata țară. Tot felul de levantini o exploatau în modul cel mai nerușinat.

Boierii încercau să meargă la palat spre a se tîngui — căci Duhamel locuia în chiar palatul nostru domnesc. Erau totdeauna bine primiți, li se făgăduia tot ce cereau, dar, îndată ce boierii ieșeau, trimitea să se cheme pe un om de-al său, Burali-oglu, cu care se sfătuia. Regulat, făcea altfel de cum făgăduise.

Partidul Liberal era cel mai exasperat. Dar Partidul Liberal de atunci era alcătuit din boierii generoși ai țării, din aceia cari, mai tîrziu, aveau să aleagă pe Cuza și să facă Unirea. Printre aceștia se găseau și scriitorii noștri, cu Ion Eliade Rădulescu în frunte.

Cu toată strășnicia cenzurei, pamfletele curgeau. Dar, pe atunci, lumea citea puțin.

Într-o zi, către seară, iată un țigan cu ursu că iese din spatele casei Crețeanu și se oprește la scara palatului. Pe atunci nu era grila de astăzi, nici copacii, nici aripa din fund a palatului, nici corpul de gardă, ci numai casa Golescu, așa cum se vede și astăzi pe Calea Victoriei.

Duhamel, singur, se uita pe fereastra de la etajul de sus, prins și el de melancolia vremei trecătoare.

Ursarul, de jos, îi face semn cu ciurul, să-i dea voie să joace ursu. Cazacul din gheretă vrea să se opună. Dar Moș Martin era deja în două labe, urlînd de mînie și sărind împrejur. Lumea începea să se adune.

Țiganul bătea din ciur și striga:

Joacă bine, măi Martine,
Că-ți dau pîine cu măsline
Și-o ursoaică cu botine,
Duhai-Duhai-Duhaimel.

La refrenul acesta lumea se bucura și se aduna tot mai multă. Eliade Rădulescu — căci el era ursarul — trăgea de lanț, suna din ciur și cînta:

Să trăiești cît Barbă-Cot
Ghinerar cu rubla-n bot,
Suflet de Iscariot,
Duhai-Duhai-Duhaimel.

Lumea făcea mare chef și piața era acum plină de trecători, opriți să vadă un așa saltanat la ușa palatului. Sentinela se îmblînzise și ea. Cazacul blond lua parte la veselia generală, prin acea secretă contagiune ce trece din om în om la mulțimea ce conspiră. Firește, el nu pricepea nimic din înțelesul refrenului.

Eliade striga la urs:

Pentru hoațele de fuste,
Ne-ai dat piatră și lăcuste,
Gușterul să mi te guste,
Duhai-Duhai-Duhaimel.

Du-te liftă din palat,
Că toți pomii s-au uscat
Și fîntînele-au secat,
Duhai-Duhai-Duhaimel.

Bucuria se citea pe toate fețele și vestea se împrăștie ca fulgerul că ursarul era marele scriitor Eliade Rădulescu. Dar scena ce urmă puse vîrf la toate.

Ursul, plictisit de a tot, sări într-un picior, își scoase botnița singur, se duse la ursar, îl luă de braț și, amîndoi săriră într-o trăsură, făcîndu-se nevăzuți. Ursul era tînărul Simion Mihălescu, zis mai tîrziu Warșawski.

Ce urmă după aceea, ușor se poate înțelege. Duhamel, de la fereastră, văzu toată scena. Sentinela fu bătută cu vergi. Poliția se puse în urmărirea ursului și a ursarului, cari se refugiară la Brașov — toți țiganii din țară fură cercetați și schinguiți — șeful cenzurei fu schimbat, ministrul trebilor dinăuntru destituit, iar Burali-oglu fu decorat de Neculai Pavlovici.

Trebuie să mai fie și azi urmași din familia asta.

1919

D-NUL BRĂTIANU PE DIN AFARĂ ȘI PE DINĂUNTRU

Cititorii sunt rugați să nu confunde forma cu fondul. *D-l Brătianu, pe din afară și pe dinăuntru* nu însemnează *fizicul* și *moralul* d-lui Brătianu, ci pur și simplu *politica externă* și *politica internă* a d-lui Brătianu.

Dealtminteri, și în înțelesul celălalt, d-l prim-ministru este un bărbat interesant. Dacă ar fi călugăr și catolic, domnia-sa ar semăna cu papa Innocențiu al X-a Doria-Pamphili [1], al cărui cap a trecut în posteritate — dacă antonimia este permisă — prin geniul lui Velásquez. Cu o cămașe albă, brodată, peste pantaloni; cu o pelerină pembé peste cămașe; cu tichiuță liliachie pe cap; așezat într-un fotoliu pontifical — d-l Brătianu ar fi, leit, Innocențiu al X-a. Inocențiu și nu prea. Dar nici papa lui Velásquez nu era pe atît de *inocențiu* pe cît se chema. Amant al acelei delicioase Dona Olimpia Maidalchini, ai cărei papuci brodați cu perle erau renumiți în toată creștinătatea, Innocențiu al X-a se grăbi să exileze pe cardinalii Francisc și Antoniu Barberini, care-l făcuseră papă, hrăpi statele ducelui de Parma, prezidă marele Jubileu din 1650 și afurisi pe Jansenius [2].

În viața d-lui Brătianu, amîndoi cardinalii Barberini ar fi reprezentați prin d-l Take Ionescu [3]; ducele de Parma ar fi d-l Iancu Flondor; marele Jubileu ar fi pacea de la Versailles, iar Jansenius ar fi d-l Stelian [4]. Pe cît se poate.

★

Dar să ne coborîm în lumea civilicească.

Ambiția ascunsă a d-lui Brătianu este de a semăna cu un alt italian, care, în politica externă a țării sale, a fost

aproape genial: contele Camillo Benso di Cavour. Şi, în adevăr, pe unele laturi, seamănă cu Cavour.

Aşa, bunăoară, contele di Cavour, înainte de a intra în politică, era militar de carieră; d-l Brătianu era inginer de carieră, înainte de a deveni preşedinte de Consiliu; în 1852, Cavour fu ministru de Comerţ; d-l Brătianu fu ministru de Lucrări Publice. Cavour fondă un ziar, *Risorgimento*, d-l Brătianu fondă un altul, *Viitorul*. Cavour lucră pe sub mînă cu Mazzini [5] şi cu Garibaldi, pentru unificarea Italiei, iar în 1859 trimise pe Mazzini să se răcorească la Londra; d-l Brătianu lucră cu socialiştii în mai multe rînduri, dar mai cu seamă în 1907, iar în 1918 îi împuşcă. În 1855, contele di Cavour impuse lui Napoleon III colaborarea armatei italiene la războiul Crimeei; d-l Brătianu impuse Aliaţilor colaborarea armatei române la războiul mondial, prin actul său din 1916, de care nu se ţine nici o seamă. Contele di Cavour numi, la comanda supremă a armatei italiene din Crimeea, pe generalul La Marmora, care se distinse în lupta de la Traktir; d-l Brătianu numi, la comanda supremă a armatei române, pe generalul Iliescu, care se distinse la Turtucaia şi la alte traktiruri. Contele di Cavour, după întrevederea de la Plombières, negocie căsătoria prinţului Napoleon cu prinţesa Clotilda şi hotărî alianţa franco-piemonteză; d-l Brătianu, după întrevederea de la Constanţa, negocie căsătoria prinţului Carol cu marea ducesă Tatiana şi hotărî alianţa ruso-română, care avea să dea rezultate atît de strălucite. După pacea de la Villafranca, contele di Cavour se supără pe Franţa şi părăsi ministeriul; după pacea de la Versailles, d-l Brătianu făcu întocmai, supărîndu-se pe Franţa şi căutînd un om de paie căruia să-i treacă puterea.

În politica internă, d-l Brătianu suferă de aceeaşi ambiţie de a semăna cu Cavour şi La Marmora.

Într-o şedinţă a parlamentului piemontez, vorbindu-se despre arma *carabinierilor*, care costă atît de scump, s-a rostit celebra frază „tagliatelli fatti in casa". Adică: nu trebuia să se atingă nimeni de carabinieri, deoarece ei erau o invenţie pur italienească, care, oricît ar fi fost de slabă, tot era mai bună decît o imitaţie străină: *tăiţei de casă*.

D-l Ion C. I. Brătianu este, în mare parte, victima *tăiţeilor făcuţi în casă*.

Cît a trăit răposatul Carada, acesta a fost *tăiţelul* cel mai considerabil. După moartea sa, el a fost înlocuit cu

Banca Naţională. Din aluatul acesta s-au făcut tot felul de *paste alimentare*: Creditul funciar rural, Creditul funciar urban, Banca Românească, Societatea Tramvaielor, Casa rurală, Locuinţele ieftine, Banca viticolă etc., etc., fără a mai socoti diversele bănci străine, unde bîntuie spiritul colectivist, sub forma *sequeştrilor judiciari*.

D-l Ion I. C. Brătianu, primul-ministru al ţării româneşti, este prizonierul acestor institute, care, cu unele onorabile excepţiuni, sunt conduse de oameni mărginiţi şi uneori direct şi categoric *incapabili*. În zadar încearcă minoritatea cultă a partidului să reacţioneze împotriva acestui detestabil sistem. Ea este ameninţată cu eliminare sau distrugere.

Din această oficină ies prefecţii prevaricatori, comisiunile de alimentare cărora le merge pomina în ţara întreagă, sistemele de impozite absurde, fixarea preţurilor la alimente de primă necesitate şi altele. O şleahtă de agenţi inferiori, cari se agită împrejurul bursei, latră în vînt, convinşi şi violenţi, denunţînd infamiile Europei şi preamărind virtuţile d-lui Ion I. C. Brătianu, care ştie să reziste articolului 5 din tractatul de pace cu Austria [6].

★

Dar dacă Parlamentul ar exista şi n-am fi guvernaţi de mediocritatea şi demenţa decretelor-legi — noi am întreba pe d-l Ion I. C. Brătianu:

— Crezi dumneata serios că vei putea duce ţara românească pe calea progresului echilibrat, închizîndu-te într-un zid chinezesc, fără să închei convenţii comerciale cu restul lumei, fără să faci înlesniri de tranzit pe teritoriul României şi chiar fără să dai garanţii serioase că nu vei mai reînnoi cazul cu articolul 7 din Constituţie?

Poziţia financiară a guvernului este clară; el merge la faliment sigur. De la aprilie pînă astăzi, deficitul trece de jumătate de miliard. D-l Kiriacescu face parte din şcoala d-lui Costinescu — cu alte cuvinte este un caleidoscop care, cu aceleaşi mărgele, prezintă figuri totdeauna noi. Cu toată inventivitatea sa fiscală, d-l ministru de Finanţe vede falimentul bătînd la uşe.

Salvarea stă într-un împrumut exterior. Lumea financiară străină cunoaşte foarte bine bogăţiile ţării noastre şi ştie că putem plăti. La România veche, care singură exporta de la 600 la 800 milioane cereale, trebuie să se adaoge

grînarul Basarabiei, care are aproape 4 milioane de hectare arabile, adică mai cît jumătate din vechiul regat. La grîne trebuie să se adauge admirabilele zăcăminte de petrol. La petrol, trebuie să se adaoge pădurile. La păduri trebuie să se adaoge sarea gemă, care se prezintă sub formă de munți întregi și care poate da loc la cele mai variate industrii.

Lumea financiară străină știe toate acestea și e gata să ne vină în ajutor, cu condiția, bineînțeles, de a-și avea partea sa de beneficii. În materie de finanțe, nimeni nu face nimic pentru nimic. Cei cu *tăițeii făcuți în casă* cunosc prea bine acest aforism, fiindcă nu fac un pas și nu dau un ban fără a nu-l exploata, și bănește, și politicește.

Prin urmare, rodomontadele d-lui Brătianu, dacă sunt serioase, duc, direct, la faliment.

Or, falimentul unei țări însemnează intervenția străinilor, instalarea unei Comisiuni internaționale, care să conducă interesele unui minor bogat, ce se ruinează.

Așadar, d-l Brătianu, care nu vrea să discute cu Europa încheierea unor convențiuni comerciale și de drumuri-de-fier, onorabile, lucrează prin toate mijloacele pentru aducerea străinilor pe calea neonorabilă a falimentului.

Vom vedea în unul din numerile viitoare, cu dovezi de detaliu, la ce sumă se ridică datoria consolidată și datoria flotantă a României, precum și incapacitatea de cuvertură a Băncii Naționale, fără ajutorul creditului străin.

1919

APELURI LA UNIRE
Din corespondența mea cu T. Maiorescu

Sub acest titlu, ziarul *Românul* din Arad, vorbind despre convocarea Marelui Sfat Național și despre nevoia solidarizării tuturor românilor din teritoriele alipite, se exprimă astfel:

„E un început frumos și o pildă ce credem că va fi urmată de întreaga presă din regat.

Atunci cînd această presă va înceta să apere mărunte interese personale și neînsemnate ambiții de partid; atuncea cînd oamenii politici vor renunța la atacuri violente, dictate de chestiuni de amor propriu, se va putea găsi și timpul și obiectivitatea necesară pentru a se da soluții tuturor problemelor referitoare la interesele superioare ale țării."

Îmi iau libertate să mă adresez amicilor din Ardeal și din toate teritoriele alipite — tuturor acelora care știu cu cîtă dragoste curată urmăresc eu, de 40 de ani, formarea unei conștiințe a *Daciei lui Traian* în sufletele românilor din regat—îmi iau libertate să mă adresez lor cu următoarele două rugăminți, una de ordin general, alta de ordin particular:

De ordin general

„Nu confundați luptele noastre politice (ale celor din vechiul regat) cu aspirațiile noastre patriotice: *nu există partid în România vechie care să nu fi visat întotdeauna la România Mare.*"

De ordin particular

„Nu confundați Liga Poporului cu celalalte partide."

*

★

Să dezvoltăm prima teză.

Din lunga şi foarte interesanta mea corespondenţă cu Maiorescu, o parte, aceea ce mi se păruse de interes pur literar, era catalogată şi pusă la o parte, spre a fi publicată. Armatele inamice au distrus-o cu furia şi inconştiinţa cu care rod şoarecii manuscrisele. Din fericire, au rămas şi alte scrisori, cari, fiind mai intime, erau păstrate cu restul corespondenţii mele de familie. E poate un noroc că s-a întîmplat aşa, deoarece, cum zice însuşi Maiorescu într-o scrisoare a sa din 18 aprilie 1901, „orce scriere e o *meşteşugire*"[1], cu atît mai mult este *o meşteşugire* atunci cînd se ocupă de literatură, care este ea însăşi cea mai înaltă formă a meşteşugirei gîndului.

Printre aceste scrisori, iată una de un interes covîrşitor. E vorba despre cunoscuta discuţiune literară la care a dat loc discursul meu de recepţiune în Academia Română, relativ la *Poporanism*.

„Sinaia, Hotel Ungarth
Luni, 6 aprilie 1909

Iubite domnule Z[amfirescu],

...Manuscriptul d-tale nu l-am recitit în agitarea politică din Bucureşti. Dar miercuri, 25 martie, îndată după închiderea Parlamentului, am venit cu el în traistă la Sinaia. Însă pe drum (în urma pîclei din ultima şedinţă a Senatului) mi s-a umflat obrazul, am avut o erupţie de eczemă, doctorul Mamulea m-a ţinut înfăşurat în comprese de acid boric pînă alaltăieri. În sfîrşit, alaltăieri am putut încerca prima plimbare de o oră, şi ieri am citit cu îndoită luare-aminte cele 57 de pagine, la care ai redus discursul d-tale.

Partea despre latinitatea noastră este admirabil concepută şi admirabil scrisă. Am citit-o împreună cu nevastă-mea şi am fost amîndoi încîntaţi, eu pentru a doua oară.

Dar partea ceailaltă, toată teoria d-tale literară, afirmarea de la început că poezia populară «ca produs estetic nici nu există la naţiunile civilizate», părerea filozofică despre timp şi spaţiu, împotrivirea în contra poeziilor lui Goga şi novelelor lui Popovici-Bănăţeanul etc., etc. sunt diametral opuse nu numai convingerilor mele *in petto*, ci *scrierilor* mele de vreo 40 de ani încoace, începînd cu lauda lui Alecsandri pentru adunarea poeziilor populare (1867), continuînd cu aprobarea romanului popular de felul lui Slavici (1882), cu recunoaşterea fără rezervă a lui Popovici-Bănăţeanul (1895), cu relevarea poeziei populare ca rădăcina poeziei mai înalte (articolul despre poetul Victor Vlad, 1898), toate aceste publicate în *Convorbiri literare*, şi încheind cu propunerea de premiere a poeziilor lui Goga, publicată în *Analele Academiei*...

Prieteneşte, al d-tale
T. Maiorescu"

Această scrisoare s-a salvat tocmai pentru că era începutul unei neînţelegeri care mi se părea menită să rămînă în acea rezervă melancolică a sufletului în care nu străbate nimeni. Cum însă neînţelegerea a devenit în 1913 ruptură pe faţă şi definitivă, ea intră în domeniul istoriei, fiindcă se leagă, pe o lature, cu politica noastră internă şi cu campania din 1913, iar pe altă lature, cu istoria literaturei române.

Împrejurările vieţii s-au întors astfel încît anul 1906 m-a găsit secretar general la Externe, numit de răposatul Iorgu Cantacuzino şi de generalul Lahovary, cari, deşi cunoşteau vechile mele legături cu „Junimea" (sau tocmai pentru că le cunoşteau), m-au adus de la Roma la Bucureşti, dîndu-mi toată încrederea pe care o comportă direcţiunea Ministerului Afacerilor Străine. Nu am primit acest post decît cu învoirea lui Maiorescu şi Carp — dar, fireşte, rapoartele noastre cele atît de adînc prieteneşti (după cum se va vedea din încîntătoarea corespondenţă a lui Maiorescu) s-au rărit. Ele s-au rărit şi mai mult cînd, în anul 1907 (cel cu răscoalele ţărăneşti), Partidul Liberal a venit la putere, cu Dimitrie Sturdza la Externe. Era o chestiune de elementară bună-cuviinţă, pe care orice om cu simţ o va înţelege.

Rapoartele mele cu Dimitrie Sturdza erau dintre cele mai rele. Din cea mai fragedă a mea tinereţe, îi fusesem semnalat ca un fel de Antichrist, care trebuia să acopere pămîntul de impietăţi şi eram înscris, în unul din numeroasele carnete, cu trei cruci. M-a răsturnat în Academie de vreo patru ori şi am trecut numai la limită cînd răposatul Iancu Kalinderu[2] şi răposatul dr. Istrati[3] l-au luat de scurt. Dimitrie Sturdza argumenta cu degetul arătător: „Aista este un pornograf". În adevăr, în prima mea tinereţe literară, comisesem un roman fără nici o valoare, care se sfîrşea cu fraza: „Ah, viaţa, ce mai porcărie!"

Prima noastră întîlnire la Ministerul de Externe a avut loc în prezenţa d-lui Theodor Rosetti, care, văzîndu-mă cu părul cărunt, zise: „Ei, bre omule, îmbătrîneşti şi dum-

neata!" Ca și cum aș fi cunoscut secretul frumoasei *Fontaine de Jouvence*, după care alergau cavalerii evului mediu, sperînd s-o găsească atunci cînd s-a descoperit America. Poate s-o găsim acum...

Cu această frază am început serviciul cu Dimitrie Sturdza. Treaba mergea greu. Revoltele țărănești duceau țara la pieire. În cabinetul meu de lucru din Ministerul de Externe, d-l Take Ionescu căuta să convingă pe Dimitrie Sturdza de gravitatea situațiunei. Atunci am cunoscut pe generalul Averescu, care, în uniforma sa scînteietoare de cavalerist, îi asculta pe amîndoi cu o deplină liniște sufletească.

După cîtva timp devenisem atît de intim cu Dimitrie Sturdza, încît cunoșteam întreaga sa viață politică, cu toate detaliele relative la Cuza, la lovitura de stat, la intrigele din Partidul Liberal, la chestiunea transilvănească, la propaganda catolică etc., etc.

Dar, cu cît mă apropiam de Sturdza, cu atît simțeam că mă depărtez de Maiorescu. Orice explicație devenea inutilă, deoarece eu înțelegeam să trăiesc cu propria mea judecată.

În fine, la 1913, o chestiune despre care nu pot încă vorbi mă puse față în față cu amicul meu de 30 de ani, devenit acum inamic. Prim-ministru și ministru de Externe — urît și excomunicat de Carp. De la prima ciocnire scăpărară scîntei.

— Uitați că vorbiți primului-ministru al țării românești!

Ultimele două cuvinte erau rostite cu un ifos atît de actoricesc, încît nu mai recunoșteam pe omul cuminte, care fugise toată viața de patos.

— Și domnia-voastră uitați că vorbiți unui ministru plenipotențiar de clasa I.

Scena se petrecea la Sinaia. Eram după pacea de la București. Ceva nou și măreț se rostogolea în sufletul acestui om, a cărui mască devenise tragică.

Tocmai atunci se deschise o ușe lăturalnică și o persoană amică se ivi între ușori:

— Cine te-a făcut ministru de clasa I? zise ea, zîmbind.

Firește, cu această întrebare, toată încordarea căzu.

De atunci nu am mai văzut pe amicul cel mai iubit, care a închis ochii pe cînd mă aflam în pribegie.

*

Rostul acestei lungi digresiuni este următorul:

Luptele între românii din vechiul regat sunt uneori atît de crîncene încît ele rup relațiuni de prietenie, de rudenie — desfac pe Maiorescu de Carp, pe mine de Maiorescu, pe alții de mine — fără ca totuși, să ne facă să uităm țelul comun: patria noastră, România Mare.

Am reprodus într-adins scrisoarea lui Maiorescu, în care se vorbește de morți și de vii, de convingeri literare, de păreri filozofice etc.

Ceea ce este organic așezat în structura noastră sufletească nu se schimbă; ceea ce este numai împrumutat se schimbă sau se îndreptează. Părerea mea asupra *poporanismului* rămîne nestrămutată; opinia asupra oamenilor se modifică, după evoluția talentului sau a vieții lor. Credințele mele literare cu privire la Popovici-Bănățeanul trebuiesc primite numai în cadrul general al exagerării poporaniste; individual, Popovici-Bănățeanul avea talent. Tot așa cu Coșbuc și Goga. Am lucrat cît am putut pentru intrarea lui Coșbuc în Academie, și dacă ar fi trăit, probabil aș fi fost chemat să răspund la discursul său de recepțiune.

Cu toții la un loc, ne putem asemăna cîrdurilor de cucoare, ce merg prin văzduhul nețărmurit, sub cîrma celui mai ager, iar cînd poposesc, fiecare face de caraulă pentru paza cîrdului.

Nici Maiorescu, nici Brătianu, nici Take Ionescu, nici generalul Averescu, nici alți bărbați din vechiul regat nu au luptat și nu luptă decît pentru mărirea și consolidarea patriei. Mijloacele lor pot să se deosebească, dar gîndul este același.

Noi oamenii politici din regat trebuie să fim considerați ca Edison în electricitate: cu oarecare știință, cu oarecare empirism, dar cu multă dragoste și cu o scînteie de geniu am inventat transmiterea energiei la distanță. Tinerii electricieni din teritoriele alipite să ducă mai departe invențiunea noastră, fără a ne critica prea mult.

Această energie poate să ajungă la Budapesta — ceea ce ar fi suprema satisfacere a românilor transilvăneni și a noastră.

Pentru a doua teză, mîine.

1919

APELURI LA UNIRE [II]
Din corespondenţa mea cu T. Maiorescu

În precedentul meu articol, adresîndu-mă amicilor din Ardeal şi din toate teritoriele alipite, îi rugam să nu confunde Liga Poporului cu celelalte partide.

Se înţelege foarte uşor pentru ce, cînd e vorba de vechile partide istorice.

Este o glorie a neamului nostru a constata profunda conştiinţă cu care au lucrat toate clasele sociale — şi mai cu seamă cele de sus — atunci cînd a fost vorba, cu adevărat, de interesele României.

La 1859, priveliştea este înălţătoare. De la o moşie din preajma Galaţului, [1] unde trăia Costaki Negri, pleacă scînteia genială a unirei Principatelor, prin alegerea aceluiaşi domnitor la amîndouă scaunele. Nimic nu rezistă înfăptuirei acestei idei.

Trebuia să asculţi pe Dimitrie Sturdza (care era un inimic personal al lui Cuza) istorisind peripeţiile călătoriei domnitorului de la Iaşi la Bucureşti, entuziasmul oraşelor, bucuria ţăranilor, care sărutau pămîntul la sosirea lui vodă şi apoi îl însoţeau la drum pînă le plesneau caii de goană. Toţi competitorii la tron, Mihalachi Sturdza, fiul său beizade Grigori, Todiriţă Balş, Vasile Alecsandri, marele Costaki Negri, Lascar Catargiu — toţi se deteră la o parte, cînd, în seara de 3 ianuarie 1859, în adunarea de la Costaki Rolla, Pisoski propuse candidatura lui Cuza.

Tot aşa la Bucureşti, liberalii, cu fraţii Brătianu şi Costaki Rosetti în frunte, conservatorii, cu Barbu Catargiu, beizade Dimitrie Ghica, fraţii Brăiloiu şi alţii uitară vrajba

dintre dînşii şi primiră cu braţele deschise pe primul suveran al României Unite.

Dar, de abia se înfăptui ideea Unirei şi lupta partidelor începu cu o violenţă extraordinară. Întreaga domnie a lui Cuza fu un lung martir, cu ministere fantastice, care durau trei săptămîni sau trei zile, trecînd de la *albi* la *roşi* cu propriri vremelnice pe la Manolaki Costaki Epureanu, Neculai Kreţulescu etc. Cele două volume ale lui Xenopol, asupra lui Cuza-Vodă sunt foarte instructive. Din fericire, veni şi Kogălniceanu!

Şi cu toate astea, cîte fapte frumoase nu s-au săvîrşit în scurta domnie de 7 ani a lui Cuza! Împroprietărirea ţăranilor, secularizarea mînăstirilor, recunoaşterea de către Sublima Poartă a Unirei, codul civil — s-ar putea zice întreaga alcătuire organică a statului nostru — se datoreşte lui Cuza, Kogălniceanu şi Negri, care constituiesc trinitatea creatoare a acelei domnii. S-au săvîrşit şi fapte urîte şi cel mai urît este însăşi detronarea domnitorului. Dar există un document de o urîţenie surprinzătoare, care nu trebuie uitat, tocmai fiindcă este opera unuia dintre oamenii cei mai bine pregătiţi ai acelei epoce, care, mai tîrziu avea să devină unul din cei mai mari scriitori ai ţărei noastre: John Ghika. Acesta, în calitate de ministru de Externe al Locotenenţii domneşti din 1866, adresează reprezentanţilor străini din Bucureşti un raport, prin care caută să explice raţiunea detronării, raport care este un monument de nedreptate şi de sofistică bizantină. Atîta e de vinovată ura politică!

Cele două partide istorice, liberalii şi conservatorii, îşi trag origina din *roşii* şi *albii* de pe timpul lui Cuza. Şi-au mai pus ei zorzoane şi calificative, „liberali-naţionali", „conservatori-democraţi" — superfetaţiuni şi antinomii copilăreşti — care nu schimbă nimic din fondul lucrurilor.

Mirarea mea este de a vedea că nu se mai găseşte un singur bărbat politic conservator care să apere cu convingere *marea proprietate*. Din punct de vedere ştiinţific, agricultura fărămiţată este mediocră, iar, din punct de vedere social, o ţară care are 50 de indivizi pe kilometru pătrat poate tolera şi proprietate mică şi proprietate mare.

Dar asta îi priveşte.

*

Prin urmare, partidele istorice îşi au calităţile lor şi viţiile lor congenitale.

Cînd noi ne-am hotărît să ne strîngem în jurul generalului Averescu, cunoşteam aceste calităţi şi aceste viţii şi aveam impresia că poporul românesc merită *mai mult* şi *mai bine*. Inutil să punem în evidenţă viţiile vechilor partide. Ceea ce era latent a devenit militant şi catastrofal, de îndată ce războiul a cerut politicanţilor români să facă dovada pregătirii lor. Partidul Liberal, care are oameni de reală valoare şi era mai cu seamă o admirabilă organizare de partid, s-a dovedit a fi de o incapacitate revoltătoare în pregătirea celui mai mare eveniment al neamului nostru, războiul—şi aceasta cu atît mai mult, cu cît era mai calificat s-o facă, prin aceea că se găsea la guvern cu mult înainte de declararea lui. Partidul Conservator de sub conducerea d-lui Marghiloman, care numără, de asemeni, oameni de necontestată valoare, a comis monstruoasa greşală de a primi să formeze un guvern românesc sub călcîiul dominaţiunei străine, cu agravanta unui Parlament care trebuia să voteze şi să ratifice pacea separată. Singur d-l Take Ionescu a fost cu adevărat consecvent în politica românească de pe timpul războiului — cu această mică rezervă, că d-sa credea orbeşte în putregaiul rusesc.

În aceste împrejurări, o mînă de oameni, poate cam naivi, dar crezînd cu hotărîre în „bine" şi „mai bine" şi mai cu seamă entuziasmaţi de comoara de viaţă a poporului nostru, de adîncile şi neclintitele sale calităţi latine,[...] s-a hotărît s-o rupă cu celelalte partide şi să înceapă o viaţă nouă.

Nu găsesc altă pildă mai convingătoare decît formarea junimismului în mijlocul partidelor de la 1866 şi 1888.

Este evident că Liga Poporului nu are nimic comun cu „Junimea", decît împrejurările externe în care a luat naştere.

La 1866, „Junimea" a răsărit ca o necesitate organică a vieţii politico-intelectuale româneşti, ca un reactiv contra pantalonadelor Rosettaki, contra greco-bulgărimei partidului său, contra falşei latinităţi a lui Laurian, Fontanin etc. şi contra ciocoilor tuturor partidelor.

Aşa se naşte Liga Poporului. Însemnătatea extraordinară a timpurilor, cînd, după 1800 de ani, sufletele noastre, uitînd mizeriile vieţii, se desfată în spaţiul liber al Daciei Traiane, dau o importanţă covîrşitoare creaţiunii Ligei.

Vrem să începem o viaţă nouă, în care „aprovizionările", permisurile de export, vagoanele să rămînă pe al doilea

plan. România Mare cere preocupări de ordin superior.

Băncile să fie lăsate pe seama celor ce fac finanţă şi industrie, şi, chiar la aceştia, ele să fie subordonate unui ideal de purificare. Scandalul cu lansarea acţiunelor şi specula de bursă, la care participă o burghezie trivială, pentru care soldatul ce moare pe Tisa n-are decît o valoare de „ridicare la bursă", trebuie să înceteze.

Dau mai jos două scrisori ale ilustrului Maiorescu, din care se va vedea ce preocupări aveam noi la 30 de ani.

E vorba de suflet, de năzuinţa de dezrobire a bietului om, care şi aşa rămîne destul de încătuşat în butucul nevoilor materiale.

Asta vrea Liga Poporului: rectificarea conştiinţelor, îndreptarea vieţii noastre publice, şi aceasta, nu de pe catedră, ci în practică, în funcţiuni, în alegeri, în însăşi esenţa vieţii noastre de popor demn de-a trăi şi a creşte.

Iată scrisorile:

„Reichenhall, luni, 20 aug./1 sept. 1890

Iubite domnule D[uiliu],

Ai vrea 100 000 franci pe an, pentru mine, ca să mă dezrobeşti de advocatură şi să am răgazul de a scrie? [2] Ţi-o las mai ieftin cu jumătate; o fac şi cu 50 000. À la rigueur şi cu 40 000. Dar cînd ai pînă acum numai 5 000 ca procente din capital, 7300 din profesură, trebuie să trimiţi 11 000 franci pe an familiei, înţelegi că restul trebuie să-l scoţi din salahorie. Şi « primum vivere, deinde philosophari ». Ceea ce, dealtminteri, precum ştii, nu m-a împiedecat încă de la seninătatea vieţei. Fiecare din noi e mărginit în limitele firii sale şi a unei poziţii devenite definitive de la 40 de ani încolo; şi gîndurile ce ar fi fost, dacă n-ar fi fost ce a fost, sau cum ar fi, dacă ar fi cum nu e, le-am alungat de mult. Dar adevărat este că mă apucă —aşa , la 2 luni o dată — dorul de a scrie ceva mai cu temei şi o adîncă părere de rău că pentru aşa ceva nu am timpul liber.

Toate merg « à bâtons rompus » în viaţa mea literară. Îmi pare însă că aş avea multe de spus şi de scris, care uneori tind să-mi spargă ţeasta de tare ce bat la uşe — însă e probabil că mulţi se coboară în groapă ca o puşcă încăr-

cată și ruginită în dorul de a face explozie — proastă imagine, dar exactă idee.

Precum vezi, ploo afară, și atunci ploo și înlăuntru.

Nevastă-mea stă întinsă pe o canapea și citește din George Eliot; e veselă ca totdeauna, și aceasta mă readuce și pe mine la simțimîntul unei realități în definitiv plăcute.

Complimente și salutări amicale da tutti a tutti.

T. Maiorescu"

„București, 7 (19) fevr. 1894

Iubite domnule Z[amfirescu],

Retrimit scrisoarea Sturdza. Am avut o lungă convorbire cu el , și cred că am restabilit adevărul în mare parte. E probabil că D. St. va veni la guvern în a[nul] 1895. Pînă atunci pare a sta solid guvernul de astăzi. De atunci încolo nu mai vrea Carp să stea, în orce caz.

Romanul d-tale, trimis pe jumătate, nu ne-a fost adus încă spre cetire[3]; sper sîmbăta viitoare. Dar mie-mi pare foarte bine că ni l-ai trimis, că l-ai scris, că te fură literatura, și pricep și împărtășesc ce-mi scrii: « Viața lumească mi-a fost, în vremea asta, așa de indiferentă, că parcă nici n-aș fi trăit într-însa. » Aceasta este fericirea stranie (3/4 exultantă, 1/4 melancolică) a adevăratului autor, de care cei nechemați și nealeși n-au cel mai mic habar. E lumea impersonală a idealului, semnul de recunoaștere al francomasonăriei intelectuale, care, dealtminteri, nu are mulți inițiați.

Auzul meu s-a îndreptat mult, și mă aflu cu el iarăși cum eram acum vreo 10 ani. Mai mult nu pot cere de la cei 54 de ani ai mei, decît să devie 44!

Mișcarea noastră literară, înfiripată cu foștii mei școlari universitari, crește. Remarcă în *Conv[orbiri]* de la fevruarie *finul* articol de Evolceanu (un cap excelent), deși explicarea lui *Fulger* e prea lungă. Un foarte bun studiu asupra « supraviețuirii — survivance — în locuțiuni și jocuri de copii la români » de Anastasescu-Floru ni s-a citit alaltăieri și va apare în *Conv[orbiri]* de la martie sau aprilie. Un alt studiu interesant ni l-a trimis Teohar Antonescu din Atena (e acolo pentru săpăturele arheologice de la Olympia) asupra concluziilor etnografice din cercetările arheologice. Floru e aici, dar acest Antonescu și acel Evolceanu au fost (Evolceanu este încă) împreună cu Dragomirescu și Negulescu [primăvara aceasta] la Berlin și au format acolo « Junimea » generației a doua, prin entuziasmul lor de bună-credință pentru tot ce este aspirație curată, *nematerialistă* (în deosebire de...[4] cari. asupra *acestei note caracteristice* s-au dezbinat de noi) în căutarea și iubirea adevărului și frumosului.

Dar adecă eu n-am vreme să-ți scriu, sunt copleșit de lucrări oficiale și vreau numai să salut în grabă pe... și să-ți strîng mîna, totdeauna prietenește.

T. Maiorescu"

Nu cred că mai am nevoie să atrag atențiunea cititorului asupra căldurei cu care scria acest mare român, acum 25 de ani, asupra *entuziasmului de bună-credință pentru tot ce este aspirație curată în căutarea și iubirea adevărului și frumosului.*

Iată din ce trebuie să se inspire Marele Sfat Național.

1919

DOMNUL VENIZELOS ŞI DOMNUL BRĂTIANU

Pe cînd România palpită de îngrijorare, fiind adusă de politica d-lui Brătianu pînă la ruperea relaţiunilor diplomatice cu Aliaţii, Grecia se ridică în stima lumei şi în propria sa stimă, obţinînd de la Consiliul Suprem tot ce doreşte. Presa bulgară se ocupă de o nouă clauză introdusă de Aliaţi în tractatul de pace cu Bulgaria, în virtutea căreia Bulgaria se obligă formal să respecteze pe viitor neutralitatea Greciei. De unde ar rezulta că această neutralitate a fost garantată de toate puterile reprezentate la Versailles.

Pe cînd, dar, poporul elin, care, din punct de vedere financiar, era ajuns la faliment, iar din punct de vedere politic, la haos, se vede îmbrăţişat de Europa ca un copil preferat, poporul român este tratat ca un copil vitreg.

Pentru ce? Ce am făcut noi ca să merităm acest tratament? Ce am făcut noi, pentru ca Europa să se creadă autorizată a falşifica istoria, punînd în „Convenţiunea specială" inexactităţi ca aceasta: „Considerînd de altă parte că principalele puteri aliate şi asociate doresc să recunoască fără condiţiuni independenţa regatului român, *atît* pe *vechile* cît şi pe noile sale teritorii..."?

Consiliul Suprem greşeşte cînd are aerul de a pune în joc independenţa regatului român pe vechile sale teritorii.

Este adevărat că prin tractatul de la Berlin recunoaşterea independenţei României era condiţionată de aplicarea art. 44l cu alte cuvinte de admiterea evreilor în bloc; mai este adevărat că guvernul liberal de atunci a subtilizat art. 44 al tractatului de la Berlin şi l-a înlocuit cu art. 7 al Constituţiei noastre, obligînd pe evrei să fie împămînteniţi, individual, prin votul Camerelor, ca toţi străinii. Dar tot atît de adevărat este că independenţa României a fost recunoscută pe cale diplomatică de puterile semnatare ale tractatului de la Berlin şi cea care a luat iniţiativa recunoaşterii a fost Italia, în 1881, care, prin baronul Fava, a admis oficial independenţa României; după Italia, a venit Austria, iar după aceste puteri, au venit toate celelalte.

Dacă nu am fost primiţi la tractatul din Londra, din 1883, decît cu vot consultativ, cauza este că în acel tractat era vorba despre noi în conflict cu ruşii, despre regimul braţului Chiliei şi despre faimoasa chestiune a Dunării. Dar tocmai de aceea guvernul român de atunci nu a recunoscut nici o valoare, în drept, tractatului de Londra şi a retras plenipotenţa dată lui John Ghika, ministrul său. Ca urmare, tractatul de Londra, întru cît priveşte Dunărea românească, a rămas literă moartă.

*

Acestea zise, noi cerem Partidului Liberal să explice Parlamentului ostilitatea Consiliului Suprem contra României. A fost vorba despre publicarea unei *Cărţi verzi*, care să coprindă documentele diplomatice ale conflictului. Nu s-a publicat nimic, fiindcă nu-i nimic de publicat. D-l Brătianu a avut grije, în momentul plecării sale de la Paris, să imprime textul protestului său, însoţit de patru anexe, referitoare la art. VI al tractatului de pace cu Austria.

Ceea ce este interesant pentru ţara noastră este să ştie cum a ajuns d-l Brătianu la conflict cu Aliaţii.

Cărei împrejurări se datoreşte succesul d-lui Venizelos [1] şi cărei împrejurări se datoreşte insuccesul d-lui Brătianu?

Sacrificiile pe care le-a făcut Grecia în folosul Aliaţilor sunt incomparabil inferioare sacrificiilor pe care le-a făcut România. Grecia ne este amică; e o ţară simpatică, cu pămîntul clasic al armoniei, unde am mers să ne ridicăm sufletul pînă la înălţimea frumosului absolut. Dar atît. În ordinea intereselor practice, pe cînd ţara noastră era pustiită de armatele Puterilor Centrale şi pe cînd noi aşteptam ofensiva de la Salonic, generalul Sarrail [2] era imobilizat de nesiguranţa armatei greceşti.

Iar astăzi d-l Venizelos obţine tot, pe cînd d-l Brătianu nu obţine nimic.

Căci România Mare, una şi nedespărţită, este opera sufletelor noastre româneşti; este închegată cu sîngele copiilor noştri; este zămislită din puterea aspiraţiilor noastre, de

dincoace şi de dincolo de munţi, de dincoace şi de dincolo de Prut.

D-l Brătianu, mergînd la Paris, avea să valorifice aceste sacrificii.

Şi, din nenorocire, n-a ştiut s-o facă.

Eu admit că d-l Brătianu este un bun român, dacă admite şi d-sa că este nepregătit pentru marele rol pe care vrea să-l joace.

D-l Brătianu a rezolvat o problemă insolubilă: fiind insuficient, este de o suficienţă revoltătoare, şi, lucru ciudat pentru vîrsta d-sale, de o lipsă de tact copilărească.

Ajuns la Paris, d-l Brătianu a găsit pe d-l Clemenceau la apogeul gloriei. Drept aceea, d-sa a devenit prietenul duşmanilor d-lui Clemenceau—al d-lor Briand[3], Barthou[4] şi Bouillon. Pasiunea sa pentru acesta din urmă a mers atît de departe, încît a însărcinat pe nevinovatul primar al capitalei să dea unei străzi din Bucureşti numele d-lui Bouillon. Nu era destul cu strada Lueger, Michelet, Edgar Quinet, mai trebuia şi acest *bouillon* la lista de bucate, ca să înţeleagă fraţii de peste munţi gusturile noastre.

D-l Venizelos are, se vede, altă artă culinară. D-sa e modest şi dispeptic, dar, ca toţi oamenii cu stomacul slab, e pesimist, şi, ca toţi pesimiştii, cere pururea.

Vom vedea ce obţine.

1919

SUFLETE CASTE

Cu o nespusă bucurie asist la primele manifestări ale grupului transilvănean în Parlament. Dacă o rigidă disciplină de partid nu m-ar fi împiedicat de a mă găsi pe aceleaşi bănci cu reprezentanţii poporului de peste munţi, aş fi fost fericit să colaborez cu ei la îndrumarea politică a României Mari către destinele sale, o colaborare de fapt, căci, cu gîndul, colaborăm de mult.

Sunt fericit de a constata, o dată mai mult, sensul de orientare pe care-l au bărbaţii transilvăneni în aşezarea vieţii politice de colaborare cu vechiul regat. Deşi cam bănuitori, cam tineri în unele apucături, ei ne aduc două elemente fundamentale în organizarea României viitoare: o mare castitate sufletească şi o ştiinţă consumată de rezistenţă politică.

Castitatea sufletească este adevăratul izvor al fericirei omeneşti. A crede, a nu bănui, a nu calomnia, a nu admite două morale, una privată şi alta publică; a respecta şi a iubi femeia, a nu te despărţi de ea cînd ai luat-o, a crede în Dumnezeu şi în Traian; a merge la biserică şi la statuia lui Mihai-Eroul; a avea preoţi culţi şi a-i respecta; a face din tricolorul naţional simbolul tuturor aspiraţiunilor; a ignora turpitudinile homosexuale; a da creiţarul din fundul pungei pentru a cumpăra şi a citi literatură naţională — sunt calităţi specific româneşti, pe care se va aşeza clădirea unitară a României Mari.

Cu cîtă nespusă bucurie am văzut sala de şedinţe a Academiei invadată de senatori şi deputaţi transilvăneni, venind să asculte comemorarea lui Mihai Viteazul! Erau acolo adunaţi, în cultul unui mare general şi al celui mai mare om de stat din trecutul nostru, erau adunaţi episcopii şi preoţii

de peste munți, cu reverendele lor curate, cu înfățișare serioasă, cu acel ton de bună-cuviință iertătoare ce stă așa de bine unui creștin, alături de „doctorii" și avocații lor, alături de autenticii țărani daco-romani!...

Priveliștea aceasta mi-a amintit biserica din satul Poiana din munții ce domină Săliștea Sibiului, biserică în care cultul propriu-zis și patriotismul se confundau atît de intim, încît Domnul ne-a auzit glasul.

Această Academie, pe care neputincioșii o insultă, dar care a fost terenul pe care s-au întîlnit patrioții din toate provinciile locuite de români, a avut satisfacerea sufletească de a da primele onoruri Senatului și Camerii daco-romane.

★

Rezistența pasivă la împilările ungurești a învățat pe frații noștri de peste munți să fie prudenți și circumspecți, să nu se lege repede cu orișicine, să risipească ofertele ispititoare ale politicanților noștri.

Înainte chiar de a se organiza în *blocuri*, o înțelegere tacită s-a stabilit între deputații și senatorii transilvăneni, aceea de a distruge regimul liberal, cu turpitudinile, specula și cinismul său.

Odată distrus acesta, blocul transilvănean trebuie să examineze cu maturitate avantagiile și dezavantagiile semnării păcii. El va vedea că este o nebunie criminală a nu semna pacea, punînd în joc existența însăși, în dreptul public internațional, a României Mari, pentru că ni se impune controlul minorităților, tranzitul și convențiile de comerț.

Tranzitul și convențiile de comerț le-am avut întotdeauna, iar controlul minorităților îl merităm, fiindcă am înșelat Europa la 1877, iar liberalii sunt gata să reînceapă jocul încă o dată, dacă judecăm după discursurile d-lui Dinu Brătianu la Muscel.

Partea jicnitoare din acest control va fi ușor înlăturată dacă România își va da alt guvern, cu altă mentalitate. Consiliul Suprem e compus din oameni cu bun-simț, iar nouă nu ne trebuie d-l d'Annunzio.

Prin urmare, din sufletul cast și din prudența trecutului' să scoată frații noștri de peste munți hotărîrile prezentului, ajutînd pe aceia din vechiul regat care [se] sufocă în atmosfera pestilențială creată de decretele-legi, de stare de asediu și de rezistență, să scoată țara din primejdie.

1919

PĂRINTELE EPISCOP CRISTEA

Buna părere pe care o avem despre deputații și senatorii transilvăneni, luați fiecare individual, ne facem să credem că se formează cu încetul, în sufletele lor, conștiința colectivă că România Mare nu poate fi guvernată de la periferie. Domniilelor nu trebuie să ia drept bani buni acuzările ce ne aruncăm noi, cei din vechiul regat, că suntem ușurei, venali, alergători după emoții ieftine, coprinzători de femei scumpe, și alte asemenea grațiozități neolatine.

România Mare s-a creat prin veghea perpetuă a bărbaților de stat din vechiul regat. Unirea Principatelor au făcut-o Cuza, Kogălniceanu, Negri și Alecsandri.

Prima împroprietărire au făcut-o Cuza și Kogălniceanu, prin lovitură de stat, în contra voinții lui Barbu Catargiu, care a și căzut victima convingerilor sale. Bonurile de tezaur, așa-numitele *bonuri rurale*, erau căutate ca iarba de leac.

A doua împroprietărire a făcut-o Petre Carp.

A treia împroprietărire a încercat s-o facă guvernul Sturdza din 1907, cu concursul grațios al d-lui dr. Creangă, și din ea au ieșit *izlazurile*.

A patra împroprietărire, dacă o vrea Dumnezeu, o face d-l Mihalache [1], cu concursul d-lui Inculeț, al d-lui Nistor [2] și sub auspiciile d-lor Iorga, Cuza [3] și Bujor [4], președinții Corpurilor legiuitoare din anul gloriei 1919.

Va să zică, de la Mihalache Kogălniceanu, la Mihalache învățătorul, iar de la Alexandru Ion I Cuza, la domnul profesor Alexandru Cuza.

Discursul stupefacent al acestuia din ședința de la 18 decembrie este un farmec mai mult la numeroasele și varia-

tele sale manifestări de bărbat de stat. Cel ce a redactat şi iscălit în casa d-lui Matei Cantacuzino [5] de la Iaşi, în aprilie 1918, *Răspunderile*, să ceară în decembrie 1919 în Parlamentul României întregite respectarea tractatului din 1916 — este o culme!... Dar la oamenii superiori, culmile nu mai sunt obstacole.

★

Luînd cuvîntul la Senat, părintele episcop Miron Cristea [6] a vorbit cu bun-simţ. Preasfinţia-sa a crezut, hotărît, că primul guvern ieşit din sînul celui dintîi Parlament al României unite va fi un guvern naţional. Compus din bărbaţi politici aparţinînd tuturor partidelor, acest guvern ar fi avut în sprijinul său luminile şi experienţa oamenilor celor mai încercaţi.

Cu alte cuvinte, părintele episcop Cristea a spus că în guvernul Vaida [7] ar fi trebuit să figureze toţi bărbaţii cu experienţă, şefii de partide şi de grupuri, aceia cari cunosc nevoile reale ale ţării şi cunosc, mai cu seamă, interesele sale actuale în politica externă. Aceşti bărbaţi, astăzi, sunt: d-l Ion Brătianu, d-l Take Ionescu, d-l Marghiloman, d-l general Averescu; iar de peste munţi, poate, d-l Maniu, d-l Vaida şi părintele Cristea însuşi, care trebuia neapărat să fie preşedintele Senatului.

Dintre bărbaţii aceştia, d-l Brătianu s-a eliminat singur, prin intransigenţa sa în chestiunea semnării păcii. D-l Marghiloman era mai dinainte eliminat, prin politica de pe vremea ocupaţiunei — ceea ce nu l-a împiedicat de a rosti un discurs remarcabil, prin curajul cu care şi-a recunoscut greşeala şi prin sinceritatea sacrificiilor sale. Rămîneau d-nii Take Ionescu şi generalul Averescu.

În vremile din urmă se ridică, în politică, un om plin de talent, care, ca scriitor, este în fruntea mişcării noastre intelectuale, d-l Goga. D-sa a explicat blocului ardelenesc pentru ce se retrage din minister odată cu generalul Averescu, fără ca, totuşi, să iasă din partid.

A guverna, astăzi, fără generalul Averescu este o absurditate. Omul care se bucură de o imensă popularitate, generalul care a salvat onoarea ţării, bărbatul înzestrat cu adevăratele calităţi ale unui şef de guvern, sobru, neagitat, prevăzător, nu poate să fie eliminat de la cîrma ţării fără pedeapsă pentru intriganţii care lucrează să-l elimineze.

Şi, fiindcă am ajuns să fim sufocaţi de minciuni şi compromisiuni, trebuie să recunoaştem numaidecît şi valoarea ultimului dintre şefii de partide şi de grupuri, d-l Take Ionescu.

Ţara nu are astăzi un om mai bine pregătit pentru a relua tratativele de la Paris. Cu semnarea păcii, se încheie o perioadă de agitaţie factice, dar adevărata cercetare a politicei noastre externe de-abia acum începe. Cum se vor redacta convenţiile viitoare ale României? Ce alianţe fireşti ni se impun? Ce garanţii trebuie să căutăm pentru frontierele Basarabiei? Pe ce baze punem creditul statului şi viitoarea noastră politică economică? Cum stă grava chestiune a Dunării?

Părintele episcop Cristea trebuie să fi fost tot aşa de mişcat ca şi noi cînd a văzut că primul nostru delegat la Paris a fost ales în persoana d-lui dr. I. Cantacuzino, remarcabilul bacteriolog. Nimeni nu are mai multă stimă pentru persoana d-lui dr. Cantacuzino decît noi. Dar, fiindcă am hotărît să o rupem cu minciunile convenţionale, trebuie să ne întrebăm ce pregătire are domnia-sa în politica externă şi ce ar zice d-l doctor dacă la un congres de bacteriologie primul-ministru ar trimite, bunăoară, pe d-l Filodol, eminentul nostru reprezentant la Atena?

Noi credem că toate boalele îşi au specialiştii lor, şi orice durere în dreapta nu se poate confunda cu o criză hepatică, după cum orice cardiac nu poate face pe nebunul din amor.

1919

MOMENTE GRAVE ÎN POLITICA EXTERNĂ

În ceasul plecării la Paris a noei noastre delegațiuni, cu d-l dr. I. Cantacuzino în frunte, se petrec două evenimente capitale: la Londra mesagiul regelui George al V-lea, cetit în Parlamentul englez; la Paris discursul d-lui Clemenceau rostit la palatul Bourbon.

D-l Clemenceau a informat Camera franceză că, asupra cererei sale, d-l Lloyd George[1], primul-ministru englez, a consimțit să se reia în cercetare chestiunea Galiției orientale, care fusese hotărîtă de Consiliul Suprem într-un mod atît de contrar intereselor poloneze, încît Dieta Poloniei l-a dezaprobat în unanimitate.

Iată, dar, un punct cîștigat, și anume că faimosul Consiliu Suprem revine asupra hotărîrilor sale atunci cînd i se dovedește că a greșit.

Noi nu vrem să facem greutăți delegațiunei noastre, cerîndu-i să obțină revizuirea tractatului asupra pactului „Torontal", căci știm să facem, în efecte, deosebirea ce există în cauze; actualul ministru de Externe polon, d-l Patek, a avut de luptat cu prusienii și nu i-a fost greu să dovedească Aliaților că o revanșă prusiană pe Vistula ar pregăti o revanșă prusiană pe Rin — pe cînd noi avem de luptat cu un aliat, și din punct de vedere anglo-francez Torontalul, fie românesc, fie iugoslav, nu primejduiește pacea viitoare.

Alături de chestiunea Torontalului se prezintă delegațiunei române rara ocaziune de a cere Aliaților rectificarea fruntariilor cu Ungaria. În adevăr, mesagiul regelui Angliei

zice, vorbind despre marile probleme internaționale nerezolvate:

„Rămîne a se încheia pacea cu Imperiul otoman și cu republica Ungariei și am încredere că negocierile ce se urmează vor duce la bun sfîrșit".

Deși comisiunea de delimitare s-a pronunțat, noi suntem în drept a face apel la simțimintele de supremă justiție ale d-lor Clemenceau și Lloyd George, care susțin pretențiile Poloniei față de un inamic, pentru a recunoaște și susține cererile noastre față de un alt inamic, care nu a fost mai puțin primejdios decît germanii. Cînd se va dovedi d-lui Clemenceau că frontiera noastră despre Ungaria a fost opera inconștientă a unui creion roșu, care a umblat prin satele noastre orbește, fără [no]rma[2] etnografică sau strategică, atunci sperăm că ni se va face dreptate. Și suntem cu atît mai mult autorizați a spera lucrul acesta, cu cît d-l Clemenceau a declarat, acum în urmă, că comptează foarte serios pe amiciția României și pe sprijinul ei. Înțelegem pe d-l Clemenceau. În greaua problemă ce se prezintă Aliaților cu bolșevismul ridicat la dogmă de guvernămînt, România poate fi chemată să joace un rol precumpănitor.

Vom vorbi ceva mai departe despre rolul acesta.

Deocamdată, delegațiunea română are a se ocupa și de chestiunea tractatului de pace cu Imperiul otoman, despre care vorbește mesagiul regelui Angliei.

Chestiunea strîmtorilor este o chestiune capitală pentru România. Cu cît ne mărim mai mult, cu cît coastele occidentale ale Mării Negre devin tot mai mult românești — cu atît Bosforul și Dardanelele ne interesează mai direct.

Dunărea și-a pierdut din importanța sa în dreptul public internațional. În linie de fapt, Dunărea este un fluviu românesc. Pe tot malul stîng, de la Porțile-de-Fier pînă la canalul Patapov; pe malul drept, de la Turtucaia pînă la extremitatea canalului Sf. Gheorghe — totul este românesc, țăranul, apa, gurile Dunării, Delta Dunării, locurile pline cu pește, ostroavele etc. Așa că nu vedem bine interesul de a mai trăi sub regimul unei Comisiuni internaționale, care forma stat în stat și, din punctul nostru de vedere, nu era justificată decît de prepotența rusească.

Pe cînd cu Dardanelele chestiunea stă altfel.

Strîmîmtorile sunt „fosele nazale" pe care respiră plămînii noștri. Ele nu pot rămînea în mîinile sultanului, dacă acesta rămîne la Constantinopol. Un regim de libertate cu toate

garanțiile internaționale se impune în mod imperios — și la aceasta trebuie să lucreze delegațiunea română.

O acțiune comună cu guvernul polon se poate duce la Paris, căci acesta din urmă este tot atît de interesat ca și noi, deoarece o parte din importul său actual se face prin Galați.

★

Dar unde chestiunea devine de un interes covîrșitor este cînd mesagiul regelui Angliei vorbește de țara rusească viitoare. D-l Clemenceau îl comentează în înțelesul unei constante preocupări de a nu lăsa un popor de 150 milioane prada anarhiei, deocamdată, iar mai tîrziu pradă influenței germane.

Noi nu putem intra în prea multe detalii. [. . .]

Domnii delegați români mai știu că este și o altă variantă a cîntecului: dacă n-ar fi existat bolșevismul, ar fi trebuit inventat. O asemenea variantă însă este nedemnă de noi și sperăm că vocea intonată a d-lui dr. Cantacuzino nu o va cînta.

1920

ACTUL UNIREI NEÎNȚELES

Ziua de 29 decembrie 1919, cînd s-a consacrat prin act public unirea patriei noastre, va rămînea pentru generațiile viitoare data sfîntă a românismului, sărbătoarea națională prin excelență.

Noi, aceia ce am trăit timpurile dramatice ale războiului, suferințele pribegiei, momentele înălțătoare ale victoriilor de la Mărăști și Mărășești, palpităm de emoțiune și ne găsim cu sufletul în mijlocul reprezentațiunei naționale, pentru a striga: *Trăiască România, una și nedespărțită!!!*

Firește, oarecare melancolie se întinde peste cugetele noastre atunci cînd ne gîndim că actul acesta, atît de măreț, este înfăptuit de un guvern alcătuit numai din tineri reprezentanți ai provinciilor alipite și că discursurile ce au răsunat în Parlament cuprind ironii la adresa bărbaților de stat ai vechiului regat. Cine s-ar fi așteptat să audă pe d-l Inculeț rostind cuvinte atît de îndrăznețe acelora dintre oamenii noștri politici cari l-au inventat!. . .

Cel puțin pentru d-l Marghiloman ar fi trebuit să aibă d-l Inculeț oarecare considerațiune, că doar au jucat împreună „actul unirei“ de la 27 martie [1], iar d-l Marghiloman i-a dat primele noțiuni ale cursului său de chirurgie politică, pe care le dezvoltă atît de bine d-l Inculeț, tăind beregata tuturor președinților de Consiliu sub care a servit, începînd, credem, cu Kerenski.

Păcat că d-l Halippa[2] nu-i ceva mai îndemînatec, ca să opereze pe amicul său după aceeași metodă.

D-l Nistor, care a vorbit în numele Bucovinei, este un înțelept. D-sa trăiește în umbra d-lui Iorga, a cărui pro-

tecțiune, fiind numai verticală, nu-l acoperă îndestul, de aceea își ia reasigurări, învățînd codrul să repete numele drăgălașei Amarylt[3].

Gîndul de sfînt patriotism ne-a fost întunecat prin melancolia ce o produce la părinții răbdători nerecunoștința fiilor, violența și cruzimea lor atunci cînd timpurile noi răstoarnă pe cele vechi.

Părinții zîmbesc cu milă, fiindcă știu că nici un timp nou nu răstoarnă timpul vechi; cel mult îl modifică.

Dar rana rămîne — rana de a avea copii prost-crescuți, fără caracter și fără inimă.

★

Melancolia devine și mai mare cînd se vede d-l Iorga, care s-a bucurat de reputația unui om care nu falsifică adevărul, instalat în scaunul de președinte al Camerei, cu *intenția de a rămîne*, dumnealui, care știe că a fost ales prin surprindere și chiar așa că a întrunit un număr de voturi atît de mic încît nici rabinul de la Sadagura nu s-ar fi mulțumit cu ele, deși este indicat mai mult prin tradiție decît prin alegere.

Și tot același domn Iorga știe *cu siguranță* că la ultimele alegeri din vechiul regat, 60 la sută din alegători au urmat sfatul generalului Averescu, *abținîndu-se de la vot*. O asemenea abținere echivalează cu o alegere. Prin negațiune, majoritatea Parlamentului din vechiul regat este averescană.

În asemenea condițiuni, cum îndrăznește d-l Iorga să acopere cu personalitatea d-sale o alegere, vițiată în fond și în formă, și mai cu seamă cum îndrăznește să se cramponeze de scaunul prezidențial și să dea asigurări *țărăniștilor* și altor trecători pe la banchetul vieții că nu vor fi dizolvați.

E o chestiune de bună-credință, nu politică, ci pur și simplu de bună-credință.

Și, fiindcă vorbim de rabinul de la Sadagura, o altă melancolie ne-o pricinuiește fostul nostru viitor coleg din Liga Poporului, d-l A. C. Cuza, spiritualul d. Cuza, cel ales în trei colegii ca averescan și căzut în două ca naționalist, cînd și domnia-sa se unește cu intermitentul său șef, d-l Iorga [4], spre a declara că actualul Parlament este *nemuritor*. Dacă înțelegem bine lucrurile, d-l Cuza se teme poate de viitoarele alegeri, din cauza elementului israelit . . . E o temere nejustificată. Țara nu va permite ca un om atît de spiritual, atît de consecvent, atît de sobru să rămînă afară din Parlament, și, întru cît ne privește, am hotărît deja să-i rezervăm cîteva colegii din Oltenia, la Strehaia, Polovraci, Baia de Aramă și de alte metaluri, unde nu se pomenește nici picior de jidan. Prin urmare, nu pricepem de ce contribuie și d-l Cuza la melancolia noastră! . . .

★

Mai sunt cîteva figuri mediocre, în actul unirei, care însă nu fac zgomot, ci se mulțumesc ca diaconii a ține de pulpana arhiereului.

1920

SCRISORI CĂTRE PROPRIUL SĂU SUFLET

Trăim de atîta timp împreună și nu ne cunoaștem încă.

Tu tot mai știi cîte ceva despre mine, greșelile, pasiunile, năzuințele mele te ating cîteodată. Eu nu știu nimic despre tine. Atîta numai înțeleg, că unile din pasiunile mele te zdruncină așa de mult, încît te identifici cu ele — și cu mine — și atunci intri în funcțiune *de durere*, te individualizezi și te trudești, și cu cît ești mai personal, cu atît mai repede încetezi de a fi „tu" și devii „eu". Tu ești o harfă eoliană, care cu fiecare vînt cînți pe o altă notă și cu fiecare vibrare tremuri în alt fel, iar eu palpit cu tine atît de dureros, încît inima își închide valvulele, să nu se rupă.

Femeile. Eu le doresc pe toate. Tu, dimpotrivă, parcă n-ai vrea pe nici una, deși stai pururea la fereastră și aștepți. Aștepți ființe imposibile, puncte de contact între vis și realitate, *le lys dans la vallée*, sau adorabila creatură a lui Fromentin [1] din *Dominique*, sau nobila Edith din *Rose d'automne* a lui Benson [2]. Și cînd ți se întîmplă să ți se potrivească vreuna, arzi din toate făcliile unei biserici fantastice, cînți cu arhanghelii, desinezi cu Leonardo da Vinci, iar noua ta Giocondă trebuie să-ți ascundă mîinile, ca să nu i le ostenești, sărutîndu-i-le. Și asta trebuie s-o fac eu.

Iar cînd nu ți se mai potrivește, aceeași femeie devine „absurdă", o chinui și o respingi; dacă nu vine, te duci să tremuri sub ferestre; dacă vine prea repede, îi închizi ușa. Și astea trebuie să le fac tot eu.

Atîta mă trudești, încît o separațiune de corp se impune.

Bani și onoruri. În afaceri ești un „nevinovat". De îndată ce ți se prezintă o chestiune bănească, te pui să o visezi.

Știu toate locurile unde ai hotărît să-ți construiești vile și palate, cunosc pe cele ce le-ai locuit, la Amalfi, la Anacapri, la Belaggio, pe lacul de Como, în Europa întreagă, pe unde ai fost cu mine. În Andaluzia, pe unde ai fost singur, și zîmbesc cînd te văd atît de încrezător în samsarii cari vor să-ți vîndă armura d-lui Iorga.

De cînd te-ai întors în țară, visezi la o culă de piatră, cu 4 rînduri, în care să trăiești, cu muzică și singurătate. Îți voi construi eu cula. Te-ai gîndit însă la muzică? Dacă îți trebuie iar o femeie, s-o căutăm în străinătate și ne încurcă valuta.

Știi ce este *valuta*? Nota pe care ne-o prezintă America, Anglia și Franța, pentru că ne-au lăsat sînge.

Operația a reușit admirabil, cu mult mai mult decît puteam să sperăm, atît cît nici tu, care îndrăznești de toate, nu ai fi îndrăznit să îndrăznești.

Politica. N-am crezut niciodată că te va interesa. Ce poate să fie comun între un partid politic și un suflet omenesc? Nimic.

Pe mine politica m-a atras din cauza poftei de stăpînire și a beției de cuvinte. De la o vreme, omul devine tiran. Dacă are o moșie, ar vrea să aibă toate moșiile; dacă e medic, ar vrea să nu mai fie alți medici; dacă e poet sau muzicant, nu vrea să i se vorbească de Enescu sau de Eminescu. Iar beția de cuvinte devine o *necesitate*, ca tutunul sau gazetele. Într-o zi, la Senat, ascultam pe un preot transilvănean, cunoscut mie ca om de treabă[3]. Vorbea de vreo jumătate de ceas de la tribună și nu spunea nimic. Unii țărăniști se deșteptau ca din vis și strigau „trăiască". D-l Bujor aplauda. Pentru ce?

Dar tu, suflete, ai palpitat și pentru politică. Erai atins, de la Roma, de divinul nostru împărat.[4] În galeria busturilor imperiale, stă el acolo, între Plotina, Matidia și Marciana — privind departe cu ochiul melancoliei sale bărbătești, atît de insondabile — departe, pînă la Dunăre, unde poporul inimei sale stă în lanțuri. Și ai venit cu mine, de la Roma în munții Carpați; de pe apele clasice ale Digenției lui Orațiu, pe apele taciturne ale Streiului, și ai regăsit masca legionarului roman în toate chipurile ciobanilor, diadema împărătesei Plotina în conciul mocancelor, iar sufletul Matidiei și al Marcianei, în toate femeile munților noștri.

Și atunci ai tresărit, te-ai legat cu mine să stăruim în a iubi pe frații noștri. E atîta de dulce a iubi pe cineva!

A-i iubi și a-i apăra; a-i apăra pînă la pieire; a pieri pentru a-i scoate de sub jugul ungurilor.

Și atunci ne-am dat sîngele, noi, cei din vechiul regat, vlaga vieții noastre; fiii de țăran și de boier din cîmpiile Dunării au mers să moară pe Nistru și pe Tisa, pentru că divinul nostru împărat, Marcu-Ulpiu Traian, se uita trist la Dacia sa fărămițită.

Iar astăzi, în Cîmpiile Elizée, acolo unde nobila sa umbră se strecoară către idealul tangibil al eternității, întinde brațul către Pliniu cel Tînăr și îi zice încet:

— Mi carissime secunde. Dacia Traiană e guvernată rău. Vrei să mergi ca proconsul?

— Stăpîne, stăpîne, sunt o umbră la picioarele tale.

— A... Suntem umbre... Strănepoții noștri sunt vii. Surora mea Marciana să trimită o vestală către preoții lor. Au să înțeleagă că vrem pace și unire între dînșii. Poporul meu latin e nobil, iar împrejur sunt barbari. Să nu mă uite.

Și trecu divina umbră către sferele luminei eterne.

1920

DE VORBĂ CU PROPRIUL SĂU SUFLET

Ți-ai pus candidatura la Senat, suflete.

Din strana ta, te-ai coborît în Tîrgul-Cucului, ca să faci fericirea lumei!

Sărmane naiv!

Oare cît am să mă mai trudesc eu cu tine, ca să te învăț să trăiești viața reală, cu nevoile ei, cu ironiile ei, cu legile inexorabile ale ananghiei, în care estetica ta nu mai face două parale?

Trebuie să înțelegi odată că tu nu stai la mine cu chirie, ci stai în devălmășie, mă bucuri și mă întristezi, îmi faci inima să palpite cîteodată cu atîta putere încît nu mai pot respira. Suntem amîndoi ca o mamă burgheză cu un fiu ștrengar — ștrengar, dar iubit. Eu aș fi mama și tu ai fi fiul.

Și ce e mai curios e faptul că toată logica și tot bunul meu simț se spulberă, cu un fel de secretă bucurie, la raza nebuniei tale estetice. Căci tu ai o estetică de a trăi, care este a ta. Așa, bunăoară, tu n-ai fi zis niciodată *ai fi fiul*. „Fi-fiul“ acesta e bun pentru un prozator simbolist.

În estetica ta de a trăi, femeia joacă un rol de căpetenie, și ești pururea preocupat de enigma pe care Leonardo a pus-o în chipul divinei Mona Lisa Gioconda. Ai trăit ani întregi fără a iubi, așteptînd întruchiparea icoanei.

Am cercetat împreună țări și neamuri. Eu m-am bucurat de modele noastre, care pînă acum în urmă dezbrăcau femeia cu desăvîrșire și o acopereau ca pe o umbrelă subțire, cu o teacă de mătase, iar acum o îmbracă numai pînă la genunchi. Sensul meu practic mă făcea să consider lumea femeiască modernă ca un bazar oriental, în care totul se *etalează*, pînă

și mărgăritarele. Îți amintești de bazarul de la Constantinopoli? Nu-i așa că unele colțuri, pline de umbră albastră, se pot asemăna cu o gură cu gropițe?

La această priveliște de pulpe, tu te întristezi. Pe cînd ajutam pe o doamnă să-și scoată pălăria, tu tremurai de indignare că torsada de păr, adorabilă, era pusă sub un fel de căciulă bizară, imitație de potcap și de cauc.

Firește: tu visezi la Venera de Cnido. De cîte ori nu m-ai dus în muzeul capitolin, unde tremură de frig scumpa fecioară a undei, Anadiomena — al cărei păr a fost strîns de mîna unui mare poet și așezat așa încît nici o căciulă nu ar îndrăzni să-l acopere. Dacă Praxitele te-a înțeles, eu nu te înțeleg. Protestezi împotriva femeilor moderne, ce nu se acoperă destul și-ți place Venera de Cnido, ce nu se acoperă deloc. Vii cu aforisme latine: *natura pudor*. Știu. Dacă aforismul acesta s-ar aplica serios, unde nu ne-ar duce!...

E mai bine să ne oprim.

Dar estetica de a trăi se izbește de lucruri mult mai grave decît o rochie subțire, ce se poate repede așeza cum se cuvine.

Ți-ai pus candidatura la Senat. Asta ai făcut-o pe seama ta. Ideea patriei te frămîntă de cînd ne cunoaștem. Mai ales acum, cînd „România Mare" trăiește ca *realitate*, ești turburat de tot. Ai vrea s-o vezi cuminte, tînără pururea, așezată în scaunul domnesc din palatul de cristal al munților noștri, privind către Marea Neagră corăbiile ce merg la gurile Tibrului. Din panteonul lui Agrippa — Iulia tresare, parcă o adiere, caldă ca o rugăciune, ar veni de la poetul de la Pontul Euxin.

Te înțeleg. Și pe mine mă orbește imagina României Mari.

Dar, dacă m-ai ierta, te-aș întreba dacă nu cumva intră și oarecare vanitate în cugetul acesta curat, de a guverna România Mare în mod cinstit. Maturitatea deșteaptă pofte de dominațiune.

Oricum ar fi, mi-ai dat prilejul să fac o campanie electorală.

Ești mulțumit?

Ți-ai pus candidatura împotriva țărăniștilor.

Ai văzut ce prubă de om este un țărănist?

În comuna Boțîrlău, de pe front, m-ai pus să fac întrunirea publică. Am făcut-o. Au alergat țăranii la numele generalului Averescu, și din două cuvinte ne-am înțeles.

Ceea ce, văzînd *țărăniștii*, au pus pe unul de-al lor să vorbească. Iată discursul:

„Boierilor, vedem că ați venit să ne vizitați. Bine ați făcut. Să vă spunem și noi păsurile noastre. Noi suntem *țărăniști*. Țaranul este *talpa* și *omega*. D-l general Averescu ne-a scăpat de *unchiul morții*. Adevărat este. Dar iată aici preotul satului. Acesta este liberal. De cînd au ieșit partidele noi, averescanii, naționaliștii, țărăniștii, obrazul bisericesc nu mai pricepe nimic, și așa a rămas popa în suspensor."

Preotul se uita la el, foarte mirat. Oratorul era omul cel mai slut din sat și ceva cam ciupit:

— Urît tată ai avut, zise popa, scuipînd pe dreapta.

Lumea începuse să rîdă.

— Bine, mă idiotule, urmă preotul, ai auzit și tu de *alfa și omega* și o faci talpă de ciubotă? Dar cu *unchiu morții*, ce-i, mă? Ai auzit de *triunghiul morții* și ți l-ai făcut *unchi*, mă?! Strînge-te-ar unchi-tu să te strîngă.

Unul dintre noi întrebă pe popă:

— Dar sfinția-ta cum ai rămas?

Ceea ce, auzind popa, se bătu peste gură:

— Mi-i și rușine să mai vorbesc.

Iată, suflete, cum stai cu cronica electorală. Ai auzit un dobitoc în patru picioare. Ai să mai vezi și alte animale „cu coandă"[1].

Estetica ta de a trăi are să-ți aducă multe neajunsuri în campania electorală. Iar dacă vei intra în Senat, tot cu transilvănenii să mergi: preoții și țăranii lor sunt oameni de treabă și sunt români adevărați. De aceștia să te apropii. Ei au păstrat nestinsă, în lungul veacurilor, candela naționalității noastre.

1920

DISCURSUL D-LUI DUILIU ZAMFIRESCU

Domnilor deputați,

Dîndu-mi votul, v-ați ales ca președinte pe un coleg care, nemaifiind tînăr în viață, este încă tînăr în politică, și mai cu seamă în discuțiunile parlamentare. Din această lipsă de experiență decurge necesitatea de a fi prudent și, de aci, necesitatea de a fi imparțial.

Dar *a fi imparțial* este nu numai o necesitate impusă de împrejurări, ci este o hotărîre a liberei mele voințe. Am trăit o viață întreagă căutînd să pun de acord clasele sociale ale țărei noastre, pe laturea lor estetică, și nu voi deveni parțial acum, cînd e vorba de a le pune de acord pe laturea vieții lor practice.

Pentru atingerea acestui scop, am nevoie de sprijinul domniilor-voastre. Rog majoritatea să fie îngăduitoare și rog să se păzească de violență în grai, care este semnul sigur al inferiorității intelectuale.

Domnilor deputați,

Toată gama vieții noastre trăite oscilează între vis și realitate, adică între poezie și știință. Acestea sunt cele două extreme între care se mișcă relativitatea convingerilor omenești. S-ar părea că politica se ocupă de realități. Cu toate astea, ea este o artă, iar nu o știință. Cauza acestei aparente contraziceri stă tocmai în puterea covîrșitoare a relativității: totul în politică este relativ.

Adevărurile economice și sociale sunt relativități între suflet și natura înconjurătoare, deci esențialmente schimbătoare; pe cînd adevărurile științifice sunt relativități numai

în natura înconjurătoare și, ca atare, constante. Sufletul le înregistrează fără să le poată schimba natura. Cînd Malthus observă legea populării și depopulării face teorii instabile; pe cînd Newton, cînd găsește legile gravitațiunii universale, face teorii stabile.

Așadar, în materie de sociologie, mai toate sunt schimbătoare și nu se cuvine să ne dărîmăm sufletul unii altora, ci să ni-l cruțăm și să ni-l respectăm: atît cît face sufletul omului face natura în care sălășluiește el. *(Aplauze.)*

Domnilor deputați,

Natura în care ne-a așezat divinul nostru împărat este atît de încăpătoare, încît înțeleg foarte bine că toți românii care își simt inima caldă vor s-o guverneze. Noi avem aci valea de aluviune a celui mai mare fluviu al Europei — după Volga — conca de aur a Olteniei și a Basarabiei, în care crește grîul din belșug; avem munții în care găsim de toate, de la cărbuni pînă la aur; avem plaiurile cu fînețe și cu fructe; avem o rasă de oameni ieșită din fericita încrucișare daco-romană, în care toate însușirile sunt răsădite, de la eroism și poezie, pînă la cumpătare și smerenie; în care nu va pătrunde niciodată nebunia criminală a distrugerii și nihilismului. Și nu va pătrunde, fiindcă, în afară de sufletul său, poporul român mai are norocul să trăiască într-o masă de 16 milioane de oameni, pe o întindere de 300 000 kilometri pătrați, ceea ce dă o mijlocie de 53 de inși pe kilometrul pătrat — cu alte cuvinte, 53 de inși pe 100 hectare, ceea ce însemnează că fiecare om din România, fie el de la oraș, sau de la sat — bărbat, femeie sau copil — ar putea să stăpînească o întindere de aproape două hectare, adică 20 de mii de metri pătrați. Lucrul acesta are o însemnătate capitală, dacă socotim că în bogata Franță 39 milioane de oameni trăiesc fericiți pe 550 000 kilometri pătrați, cu alte cuvinte 70 de inși pe kilometrul pătrat, iar Belgia, cea mai cuminte, cea mai harnică și cea mai nenorocită dintre țări, care, după ce a fost devastată într-un mod barbar, s-a pus pe lucru cu demnitate, fără să rostească un cuvînt de indignare, Belgia are o suprafață de 30 mii kilometri pătrați și o populațiune de 7 milioane locuitori, cu alte cuvinte 233 de inși pe kilometrul pătrat. Și, cu toate astea, nici urmă de bolșevism!

De aceea, chestiunea agrară la noi nu poate să fie numai o vînătoare demagogică de popularitate — ci este o problemă de o gravitate extremă, în care atîtea interese vin în

conflict, interese de ordin intern și de ordin extern, căci străinătatea ne urmărește de aproape pentru a vedea cît suntem de drepți cu admirabila clasă a țăranilor noștri, care trebuie să primească pămîntul și cît suntem de echitabili cu clasa care dă pămîntul.

Bogățiile noastre sunt urmărite de lumea civilizată cu un interes mereu crescînd și depinde de noi ca acest interes să nu ia alt caracter decît acela al unei colaborări echilibrate între capitalul străin și produsele naționale, din care suveranitatea statului să nu iasă știrbită. Vă conjur să vă strîngeți împrejurul codrilor noștri, nu numai pentru a-i exploata, ci și pentru a-i păstra generațiilor viitoare, iar solul și subsolul să vă fie sfînt pentru că acolo, deasupra straturilor de petrol, zac osemintele de două mii de ani ale unui popor eroic, care a știut să moară, apărîndu-l. În acest pămînt s-a închegat, acum în urmă, cu sîngele nostru sîngele generos al marilor noștri aliați și în această măsură gratitudinea noastră le este cîștigată.

Domnilor deputați,

În așezarea geografică a poporului nostru, un singur lucru îi lipsește: ieșirea la marea liberă. De aceea și cred eu că una din problemele cele mai grave ale politicei noastre este astăzi chestiunea Dardanelelor, de care se leagă, în mod atît de strîns, chestiunea Dunării. A fi admiși pe picior de egalitate cu marile puteri în Comisiunea internațională a strîmtorilor este nu numai un drept al nostru, ci este o îndatorire de a veghea ca apărarea efectivă a acestor strîmtori să nu cadă în mîini interesate. Prin vechiul regim al strîmtorilor (convențiunea din 1841), Dardanelele erau puternic fortificate, iar trecerea vaselor de război interzisă; prin noul regim (tratatul de pace cu Turcia), fortificațiile sunt rase, iar trecerea vaselor de război este îngăduită.

Cine ne garantează că aliații de astăzi vor fi pururea aliați? La cel dintîi conflict între Rusia viitoare și unul din aliații săi de astăzi, va fi o cursă către gîtuirea strîmtorilor, la course à l'embouteillage. Fiecare din semnatarii noei convențiuni — chiar și Rusia — poate trăi, dacă Dardanelele sunt închise. Numai noi, nu. Sau dacă trăim, cum zice poetul: „vivit sub pectore vulnus".

Căci, domnilor deputați, Bosforul și Dardanelele nu sunt decît prelungirea Dunării (cu adaosul unor ape secundare), iar Dunărea este fluviu esențialmente românesc. Fluviul

acesta a fost declarat internațional cu consimțămîntul nostru și noi trebuie să facem orce sacrificiu ca el să devie navigabil pînă la Regensburg, iar de acolo, prin canaluri, prin Mein și Rin, să ajungem pînă în inima Franței și Germaniei și pînă la Marea Nordului. Aceasta ar fi și salvarea noastră de tirania Dardanelelor.

Respectuoși de hotărîrile Europei, noi trebuie să ne valorificăm la timp drepturile noastre fără fanfaronadă, dar și fără slăbiciune, așa cum s-a făcut pentru admiterea României la conferința de la Spaa — lucrul pentru care felicit guvernul.

Dar departamentul politicei externe este încredințat unui bărbat de mîna întîi care va ști să justifice încrederea pe care președintele consiliului a pus-o în domnia-sa.[1]

Salutînd în numele majorității ministerul în noua sa formațiune; salutînd această ramură a Parlamentului României Mari, vă urez la toți să fiți voioși și spornici la lucru.

1920

CAMPANIA CONTRA „REŞIŢEI"
O scrisoare a preşedintelui Camerei

4 noiembrie 1920

Domnule Director,

Ziarul *Viitorul* continuă campania sa împotriva „Reşiţei", cu perfidia bancherilor liberali, care amestecă afacerile cu politica, într-un mod atît de iscusit, încît Codul de Comerţ, onoarea familielor şi poezia clasică sunt deplin satisfăcute. Torquato Tasso poate dormi în pace: maurul de la Bagdad, Rinaldo şi Tancredo Suini stăpînesc lumea.

Cum însă eroii aceştia amestecă numele meu, intenţionat, în împărţirea acţiunilor „Reşiţei", am onoarea a le aduce la cunoştinţă următoarele, cu rugămintea de a nu uita niciodată că chestiunile mele personale le rezolv pe altă cale:

1) Nu am dat nici o acţiune de ale „Reşiţei" nici unui deputat şi nici unui senator, pentru simplul cuvînt că nu am împărţit eu aceste acţiuni.

2) Dacă aş fi dispus eu de aceste acţiuni, le-aş fi prezentat direct marelui public, spre subscriere, şi nu aş fi stat de vorbă cu d. Vintilă Brătianu şi băncile sale de frica bombardărei.

3) Dacă aş fi dispus de aceste acţiuni, aş fi rezervat o parte din ele deputaţilor şi senatorilor partidului meu, pe care îi cred oameni de treabă şi care ar fi ţinut acţiunile în mîinile lor. Cred că eroii lui Torquato Tasso nu au pretenţiunea să oferim acţiunile „Reşiţei" simpaticului domn Costaki Cociaş. În cel mai rău caz pentru noi am putea să facem această operaţiune în schimbul unui număr de acţiuni de ale Băncii Naţionale; de ale Societăţei de Navigaţiune Maritimă şi Fluvială, de ale Tramvaielor comunale, de ale infinitelor Astre, Stele şi alte corpuri cereşti liberale. Pe alegere, fiindcă nu toate corpurile liberale sunt cereşti.

4) Nu am solicitat să intru în consiliul de administraţie al „Reşiţei". Cînd mi s-a oferit locul de membru în consiliu şi de *preşedinte,* am primit oferta, tocmai fiindcă ştiam cîtă importanţă are industria fierului în ţara noastră. Eram mulţumit că pot cunoaşte şi controla o societate ca „Reşiţa", de care depinde soarta României Mari, căci armamentul ţării atîrnă de „Reşiţa", drumurile-de-fier atîrnă de „Reşiţa", flota noastră viitoare atîrnă de „Reşiţa". Înţeleg regretele eterne ale d-lui Vintilă Brătianu că nu a putut pune mîna pe această duioasă făptură. Rodomontadele sale că o va desfiinţa, cînd va veni Partidul Liberal la guvern, sunt şi rămîn neavenite.

5) Nu admit să se stabilească vreo corelaţiune între înalta demnitate de preşedinte al Camerei şi libertatea mea individuală. Cine cunoaşte viaţa mea ştie că nu am tripotat în nici o afacere, nu cumpăr şi nu vînd case, nu mă ocup de bursă, nu am procese cu statul, nu umblu după permisuri de export, nu am creat nici o „Carte românească", deşi am scris atîtea volume, nu zidesc „Locuinţe ieftine", nu am ţinut cu arendă moşiile Academiei, deşi sunt membru al acestei instituţiuni; nu fac parte din nici o Bancă viticolă, deşi sunt unul din marii proprietari de vii; nu am participat la nici o societate forestieră, deşi sunt de prin munţii Vrancii, pe care sper să-i salvez de lăcomia politicianilor.

Aşadar, mă socotesc liber a face parte din consiliul de administraţie al societăţei „Reşiţa", deşi sunt preşedinte al Camerei—ba, aş zice, *tocmai* fiindcă sunt preşedinte al Camerei — pentru controlul pe care Parlamentul trebuie să-l exercite asupra acestei foarte importante industrii.

Nu admit ca d. Vintilă Brătianu, cu gazetele ce atîrnă de finanţa liberală, să continue a taxa „Reşiţa" de *tîlhărie,* atîta timp cît eu voi face parte din consiliul de administraţie al acestei societăţi. Altfel, voi avea regretul să *corectez* stilul fiecăruia după obrazul său.

Primiţi etc.

Duiliu Zamfirescu

1920

VALOAREA LEULUI

Ziarele străine aduc ştiri îngrijorătoare despre starea economică a ţărilor cu „schimb“ ridicat. S-ar părea că Elveţia, bunăoară, al cărei franc valorează 2 franci şi 54 c. francezi sau 12 lei româneşti, să fie ţara făgăduinţei, deoarece puterea liberatorie a francului elveţian este atît de mare, încît grîul românesc (dacă am presupune că-l poate importa de la noi) costă de 12 ori mai ieftin decît în timp normal. Tot asemenea, Anglia, a cărei liră sterlină de 25 de franci valorează 61 de franci sau 300 lei, s-ar părea că poate cumpăra pe nimic toată munca ţărilor cu „schimb“ scăzut.

Aşa, se pare, şi nu este aşa.

Pentru ca Elveţia să fabrice franci elveţieni, iar Anglia lire sterline, au nevoie, şi una şi alta, să cumpere nu numai grîu, care se transformă în energie omenească producătoare, ci şi materii prime, la cari se aplică această energie şi apoi să revîndă aceste materii, sub formă de manufactură, tocmai acelora de la care au cumpărat materiile prime pe nimic. Iar aceştia nu pot să cumpere.

Dar este şi mai rău decît atît.

Elveţia şi Anglia sunt autoproducătoare de anumite lucruri ce nu se pot consuma numai în interior. Astfel, Elveţia are de exportat, sub formă de valoare estetică şi sentimentală, priveliştea munţilor săi, albastrul lacurilor, puritatea aerului. *Exploatarea străinului* este o industrie dintre cele mai lucrative, care, în timp normal, reprezintă un miliard. Astăzi, afară de englezi, de americani, de argentini, de spanioli, de olandezi şi de scandinavi, toate celelalte naţii ale globului se abţin de a merge în Elveţia. Şi astfel, nu merg germanii,

nu merg italienii, nu merg austriecii, nu merg ungurii, nu merg polonii, nu merg sîrbii, nu merg cehoslovacii, nu merg bulgarii, nu merg belgienii, nu merg ruşii, iar un român, ca să meargă în Elveţia, trebuie să fie atins de oftică galopantă şi de oarecare nebunie.

Tot aşa cu industria instrumentelor de preciziune. Pentru ca un român să cumpere un ceasornic Patek, pe care înainte de război îl plătea 600 lei, astăzi trebuie să vîndă 15 hectare de pămînt, şi încă din regiunile unde nu stăruieşte d-l Inculeţ.

Anglia are şi ea de exportat, în afară de obiectele manufacturate, produsele solului său şi, în rîndul întîi, cărbunele. Stocul de cărbuni aflat în depozitele minelor este enorm, iar producătorii îl oferă, pentru export, cu 20 şilingi tona, adică cu 50 la sută mai ieftin decît îl plăteşte industria engleză. Cu toate astea, o armată de muncitori de 850 000 de oameni e rămasă fără lucru.

În industria propriu-zisă, casele care fabrică bumbacuri au mers mai departe. Comandele, în Franţa, fiind nule, din cauza schimbului prea ridicat, s-au făcut oferte, nu numai pe preţuri scăzute, dar socotindu-se livra sterlină pe 40 franci, în loc de 61, adică cu 33 la sută mai ieftină decît la bursă.

★

Această situaţie trebuie să fie adusă la cunoştinţa tuturor românilor, pentru ca toţi, laolaltă, să ne impunem sacrificiul de a nu mai cumpăra nimic din străinătate şi a nu mai călători în străinătate — pînă ce leul nostru nu va fi ridicat la adevărata sa valoare.

O mică socoteală poate să fie interesantă:

Drumul pînă la Paris costă peste 1000 franci (adică 5000 lei) numai biletul de cale ferată. Un apartament, într-un otel mijlociu, costă 40 franci pe zi (adică 200 lei); într-un otel bun costă 80—100 franci (adică 400—500 lei). Un dejun simplu costă 30—40 frs. (adică 150—200 lei); un prînz costă 40—50 frs. (adică 200—250 lei). O pereche de haine, la cel mai mediocru croitor, costă 1 000 franci, la croitorii buni, 1 400 (adică 7 000 lei). Prin urmare, un român normal (nu vorbesc de megalomani), care merge la Paris *să răsufle*, cheltuieşte: drumul, dus şi întors, 10 000 lei; masa zilnic, 100 frs. (500 lei); casa, trăsuri, teatru, diverse, alţi 100 frs. (500 lei); deci 1 000 lei pe zi, strictul necesar. Într-o lună, 30 000 lei, plus drumul, 40 000, iar dacă îşi face şi 2 perechi de haine, 6 cămăşi şi 12 batiste, a ajuns la 60 000 lei. Pre-

supunînd acum că domnul ar fi doamnă, care merge la Paris *să răsufle* și *să se mai îmbrace* (fiindcă este o specialitate, chiar a femeilor celor mai cinstite, a declara că sunt goale) — atunci dezastrul este complect.

★

Același domn, la București, plătește o cameră 40—60 lei pe zi în oteluri bune; un dejun 40 de lei, un prînz 60 lei, la restaurantele mari; trăsuri și diverse 100 lei. Prin urmare, cu 250 lei pe zi, trăiește larg. Deci stînd în București, la hotel, economisește 750 lei pe zi, plus drumul. Nu mai vorbim dacă trăiește în familie.

Este rușine ca o țară ca a noastră, căreia i-a dat Dumnezeu tot, de la cîmpiile cu holde mănoase, pînă la petrolul eruptiv, pînă la minele de aur, să fie tratată ca o casă care dă faliment.

Un lucru este sigur, că dacă vom fi cuminți, noi ne vom plăti datoriile cu mult înaintea celor ce ne impun schimbul lor scandalos. Și mai este sigur încă un lucru, că aeroplanul este instrumentul în care se rezumă avîntul omenirii. Civilizația de mîine și războiul de mîine stau pe aripile aeroplanului. Aliații își mușcă mîinile că prin tractatul de la Versailles, articolul 201, au limitat interdicțiunea de a fabrica aeroplane, pe tot teritoriul german, numai la 6 luni după aplicarea tractatului. Germanii au fier și cărbuni; dar nu au petrol. Pe cînd noi avem și fier, și cărbuni, și petrol.

Astăzi România a intrat în frontierele sale definitive. În aceste frontiere se găsește tot. Să ne punem pe lucru. În tăcere, fără zgomot, fără zadarnice protestări, să ne refacem avuția distrusă de război, să ne înmulțim, să creștem copiii în credința binelui, în dragostea nemărginită de acest pămînt, pe care stăruim de 2 000 de ani, să facem din țăranul împroprietărit un om conștient de sîngele nobil ce curge în vinele sale. Acest țăran are atîta bun-simț, atîta eroism stăpînit de sufletul lui bărbătesc, încît nici nebunia utopielor[...], nici amenințările ungurilor nu-l fac să-și iasă din liniștea lui ironică.

Bărbații noștri politici se dedau la critici nesăbuite, unii despre alții, dar, în cele din urmă, toți își iubesc țara. Pe aceștia, săteanul nu-i cunoaște individual. Dar atît cît aude el despre ei îi ajunge ca să priceapă că „boierii" se vorbesc de rău unii pe alții, ca să se răstoarne de la guvern și să vină sus cei ce sunt jos. Căci și d-l Mihalache este astăzi boier. În fond însă, la vreme de grea cumpănă, el merge cu toți. Merge, pentru că solidaritatea instinctivă a oamenilor de același neam apropie pe cei de jos de cei de sus.

Dacă nu va fi venit momentul ca această apropiere să se facă mai întîi între căpeteniile de sus, ca măcar criticile să înceteze, atunci să imităm pe țăran, cel puțin pentru cîtva timp: să nu mai cumpărăm din străinătate decît ceea ce este strict necesar statului. Să fim uniți măcar în năzuința de a ne ridica valoarea banului românesc, obligînd pe străini să facă, față de noi, ceea ce au făcut englezii față de francezi.

D-l Titulescu, actualul ministru de Finanțe,[1] este un om de mîna întîi. Toată lumea o recunoaște, chiar și partidul său. Să-l ajutăm. Domnia-sa s-a întors în țară, sigur și definitiv.

1921

D-L MATEI CANTACUZINO

Oamenii cari se iubesc ar trebui să nu se despartă niciodată, fiindcă, în despărțire, e totdeauna unul care pleacă. Și, de la o vîrstă încolo, este o așa de profundă melancolie în „plecare", încît un fior dureros trece prin suflete celor ce rămîn. *Car, partir c'est mourir un peu.*

Pentru cel ce pleacă, lucrurile sunt mai puțin triste. Călătoria aduce cu sine o lature neprevăzută, priveliștea se schimbă, obrazurile se reînnoiesc, cîte un compartiment poate fi încălzit...

D-l Matei Cantacuzino a plecat. Nu știu ce bucurii îl așteaptă în călătoria sa. Vremurile sunt grele, drumurile înzăpezite, partidele închise, iar, după cît mi se pare, d-l Matei Cantacuzino are o mîndrie bărbătească atît de nobilă, încît nu se va opri în nici o stație, dacă nu-i vor ieși prieteni înainte. Și chiar atunci va alege, din partide, una de... *bridge.*

Oricît de sus mă urc în amintirile mele, nu găsesc pe d-l Cantacuzino în „Junimea" de la București. Și, cu toate astea, d-sa are tot ca să fi fost în „Junime". Este cult, are spirit, are talent, și, mai presus de toate, are personalitate.

În ce constă *personalitatea?* O definiție foarte grea.

Personalitatea nu constă în a nu face ca toată lumea și a nu fi banal, ci, uneori, a face ca toată lumea, dar în felul său, alteori a face altfel decît toată lumea, dar în felul lor. Oamenii originali poartă un timbru indelebil de personalitate, care, în orice loc și în orice împrejurare, îi deosebește de ceilalți muritori. Prințul Guillaume d'Orange [1] avea o strălucită personalitate individuală, ceea ce face

pe Macaulay să-l ridice la stele; împăratul Wilhelm poate să fie genial, dar n-are originalitate.

Gladstone și Salisbury aveau mari merite, dar erau pedestrași; Disraeli[2] era original, John Morley [3] este original. La noi, Maiorescu era profund, dar nu era original — discursurile sale, care au încîntat generații de ascultători, nu se pot citi; Pogor și Carp erau originali.

Și, aci, găsesc un punct de sprijin. Cred că, pe unele laturi, nu pot să raportez pe d-l Cantacuzino mai bine decît la Petre Carp.

Fiind vorba de „Junime", anègdota primează (cu accentul pe penultima).

Într-o vară, venind din străinătate, mă urcam în tren, la București, să merg în Moldova. Întîmplarea mă duse într-un compartiment, în care era Petre Carp și unde veni și d-nul Alexandru Marghiloman. Convorbirea se leagă între noi asupra *teoriei economice a evenimentelor politice*, foarte la modă pe atunci în Italia[4]. Eu o combăteam, Carp o susținea, sau viceversa. Pe cînd vorbeam, băgai de seamă că conu Petrache ieșise fără cravată. Mă plecai la urechea sa și, cu multă sfială, îi spusei că și-a uitat cravata.

— Ești junimist de iarnă, îmi zise, fără a se turbura.

— Șeful nu poartă cravată vara, zise d-l Marghiloman.

Cam umilit în afecțiunea mea de tînăr junimist, mă mulțumii cu explicațiunea dată.

Discuțiunea devenise aprigă. Trenul ajungea la Focșani.

— Îmi pare rău că nu te-am convins. Să știi că am să-ți scriu la Roma. Cînd pleci?

— Peste o lună.

— Ai să găsești scrisoarea la legație.

În adevăr, întorcîndu-mă la Roma, găsii scrisoarea sa, pe 8 pagini, admirabilă, scrisoare pe care mi-au ridicat-o nemții. Dar, lucru ciudat! Conu Petrachi pleda teoria cealaltă. Cum s-ar fi răzbunat argumentele nu știu. „Păstreaz-o, zicea la urmă. De cînd sunt n-am scris o scrisoare așa de lungă."

Revin la d-l Cantacuzino.

Într-o adunare a majorităților, în localul Camerei, care era la Ateneu, guvernul trebuia să se consfătuiască cu partizanii săi, pentru a se hotărî, cu un moment mai înainte, împărțirea pămînturilor la țărani. D-l Cantacuzino, care era ministru de Justiție, se urcă la tribună și rosti unul din

cele mai frumoase discursuri ce am auzit în limba română. Însă substratul filozofic al acestui discurs era legitimarea proprietății, care, definită în credința sa, nu admite temperamente: mare sau mică.

Deputații și senatorii se uitau unii la alții. Pe cei mai mulți îi furase farmecul discursului.

Nu știu ce o fi gîndit generalul Averescu.

Eu, care eram *public*, priveam cu un nespus interes la d-l Cantacuzino și mă întrebam dacă o fi făcut vreodată poezii: cineva poate fi liric, chiar atunci cînd face economie politică, dacă este un temperament cald. Lirismul este un mod sentimental de a reactiva al personalității noastre lăuntrice. Oamenii cu temperament liric sunt în general simpatici și convingători, deoarece argumentațiunea care străbate în convingere pe cale sentimentală este dezinteresată, pe cînd argumentațiunea logică este tiranică și interesată, în înțelesul puterii egoiste a silogismului. Cifrele au, ele însile, putere sentimentală uneori. Dacă ne-am închipui o cameră în care s-ar găsi, din întîmplare, d-l Matei Cantacuzino și d-l Vintilă Brătianu, iar un amic ar intra, rostind aceste cuvinte: „mille e tre" — desigur, d-l Matei Cantacuzino s-ar gîndi la Don Juan, iar d-l Vintilă Brătianu la cota acțiunilor sale de bursă. Oamenii schimbă înțelesul cifrelor, după cum cifrele schimbă, uneori, înțelesul oamenilor. Cel puțin, aceasta pare a fi opinia domnului Alexandru [C.] Cuza — fie zis fără interpretare iudaică.

Și, fiindcă numele d-lui Cuza vine sub condei, îmi aduc aminte, cu oarecare melancolie, de primăvara anului 1918, cînd, în casele d-lui Matei Cantacuzino de la Copou, s-au pus temeliile Ligei Poporului[5]. Cel ce ținea condeiul la alcătuirea programului era d-l Cuza, iar cel ce dicta era d-l Cantacuzino. Acestea se petreceau în sala de mîncare a vilei, de unde discuția reîncepea în salon. De cele mai multe ori, d-l Cantacuzino făcea un rezumat al discuțiunilor, atît de precis și totuși atît de viu, încît, încă de atunci, mă întrebam în ce stă farmecul acestei discuțiuni, care pune uneori subiectul la singular și verbul la plural... Altă dată, d-l Cantacuzino se uita lung, pe geam, la pomii grădinei sale încîntătoare, și, parcă, în lumina tînără, o geană tristă se scobora pe sufletul său...

Timpul trece și preface multe. D-l Cantacuzino a plecat la Iași, iar d-l Alexandru [C.] Cuza s-a înscris în partidul d-lui Zelea-Codreanu[6].

Nici una, nici alta nu sunt cu putință.

D-l Matei Cantacuzino trebuie să se întoarcă la București, unde îl cheamă afecțiunea prietenilor, admirațiunea Parlamentului și grijile țării. Iar d-l Cuza trebuie să reînceapă a face poezii fiindcă are talent și să mai slăbească pe președintele Camerei.

1921

DIN MANUSCRISE

DRAMA DE LA VENEȚIA

La Legațiunea de la Roma fusese numit de curînd d-l Ion Văcărescu[1], ministru la Bruxelles, despre care nu se știa nimic decît că era părintele Elenei Văcărescu[2], domnișoară de onoare la palat și preferita reginei.

Prima cunoștință cu familia noului ministru s-a făcut printr-un mic scandal. Socrul meu, Allievi, fiind președintele Consiliului de administrație al Căilor ferate italiene, am făcut toate intervenirile putincioase pentru ca să se permită unui cîine al d-nei Văcărescu a călători în compartimentul stăpînei sale; ceea ce s-a putut numai în parte, deoarece șefii de tren nu erau toți în curent cu permisiunea acordată cîinelui — de unde telegrame și scandal.

Cînd am făcut cunoștință cu numitul animal, am găsit că pielea lui nu merita atîta zdruncin, deoarece era o javră bătrînă și răgușită, care murdărea toate canapelele apartamentului Roccagiovine, unde era instalată pe atunci Legațiunea, în fața Forului Traian.

Familia noului ministru se compunea din d-na Văcărescu, recte „coana Frosa"; din fiică-sa, d-ra Zoe — recte „Joe", din cauza pronunției sale defectuase — și din sus-pomenitul cîine, care era o cățea. Din familia ministrului rămînea la București d-ra Elena Văcărescu[2] — recte „Elencuța" — — mărgăritarul familiei.

O scurtă descriere a persoanelor:

D-l Jean Văcărescu — „conu Enăchiță" — era un bărbat foarte miop, cu o mustață trasă la fier, cu dinții negri, cu o incapacitate de a pronunța pe *r* foarte accentuată și pururea cu o țigare de foi în gură. „Incapacitatea" constituia carac-

teristica sa, lucru foarte regretabil cînd te gîndești că omul acesta cobora din una din cele mai nobile și autentice familii românești, cu reprezentanți iluștri, ca Ion Văcărescu, poetul.

Coana Frosa, născută Fălcoianu, semăna la miopie cu soțul său, era groasă și scurtă, plină de fumuri și încă amorezată de „Enăchiță", care o înșela cu atîta nelegiuire, încît scandalul a durat pînă în preziua morții eroului. Din relațiile vinovate ale acestuia cu una din femeile cele mai frumoase de acum 30 de ani, a rămas un copil (astăzi căpitan), care atît de mult seamănă cu tatăl său, încît denunță pe maică-sa.

Domnișoara Zoe, astăzi d-na Caribol, soția unui inocent, era victima aceleiași infirmități de vedere, exagerată pînă a duce cartea la urechie cînd cetea.

În afară de cîinele de sex femeiesc, care infesta casa, mai era o guvernantă engleză, chemată de Domnul la sine, care scotea sufletul slugilor.

Familia aceasta, de-abia sosită la Roma, trăia într-o agitație continuă. Se simțea că așteaptă ceva sau se teme de ceva. Și, în adevăr, acest *ceva* se întîmplă.

Într-o bună dimineață se zvoni că principele moștenitor, Ferdinand, era inamorat de d-ra Văcărescu și că vrea s-o ia de soție, cu consimțimîntul și sub îndemnul reginei și, ceea ce era mai grav, cu consimțimîntul regelui.

O campanie violentă începu în presă. Nu erau invective, trivialități și minciuni cu care să nu fie acoperită această familie. Este adevărat că în reprezentațiunea sa actuală nu era atrăgătoare. Viitoarea regină ar fi avut de unchi pe ilustrul Claymoor, cronicarul lumesc de la ziarul francez *L'Indépendance Roumaine*, un personagiu incredibil, care purta brățelete ca femeile, unghii roze, un smoc de păr menit să-i astupe chelia de pe vîrful capului, și despre care unchi se zicea că se gîdilă. Un alt unchi al ex-viitoarei regine era căpitanul Văcărescu, un scandalagiu înfumurat, chemat de Domnul la sine. Nu mai vorbesc de rudele colaterale de sex femeiesc.

Dar, în fine, aceștia erau români, aveau adică marea calitate de a fi produsul pămîntului nostru. În copiii Elencuței Văcărescu ar fi putut să reînvieze calitățile strămoșești, iar familia noastră domnitoare ar fi devenit, cu timpul, Hohenzollern-români.

Orcum ar fi, la București, toată lumea era de acord pentru a striga împotriva Văcăreștilor. Regele, care la început fusese „pentru", de îndată ce prinse de veste de curentul ostil ce se forma în clasele noastre dominante, cu intuiția rimțului său practic, schimbă cîrma și se declară cu hotăsîre „contra".

Voi povesti mai departe sosirea sa la Veneția.

Deocamdată, la București, toate partidele se rosteau în contra căsătoriei românești, prin șefii lor, Carp, Cantacuzino, Sturdza, Florescu[3] etc.; toate ziarele tălmăceau cu răutate gîndurile reginei; toți folicularii și toți oratorii de cafenea invocau, ca niște inconștienți, „Divanul ad-hoc", „soarta Poloniei" și alte asemenea inepții, fără să priceapă că buba trecutului, *năzuința la tron*, era tămăduită cu desăvîrșire și că, astăzi, era de o importanță capitală de a strecura sînge românesc în vinele unei dinastii străine, destul de mediocră prin însușirile sale proprii.

În aceste împrejurări, regina, părăsită de toată lumea, plecă din țară. Nervii săi zdruncinați îi produceau o bizară *paralizie infantilă*, împiedecînd-o de a umbla; de aceea, ceru să meargă la Veneția, unde gondola permite tuturor șchiopilor să creadă că nimeni nu se servește de picioarele sale.

Noi, cei de la Legațiunea de la Roma, primirăm ordin să ne punem la dispoziția majestății-sale.

Trebuie să explic că în intervalul acesta d-l Ion Văcărescu părăsise palatul Roccagiovine, ducîndu-se la București, în congediu, unde mai mult sau mai puțin fusese rugat să-și dea dimisia. Însărcinat cu afaceri rămasese d-l Edgard Mavrocordat, atunci prim-secretar de legațiune, acum ministru la Viena *. Acest bogat, zgîrcit și prost bărbat era ceea ce se cheamă „un bon garçon". Prin nașterea și legăturile sale de familie ar fi înclinat către o hotărîtă opoziție în contra Văcăreștilor; găsindu-se însă la fața locului, o scălda.

---

* Omul acesta, absolut insuficient, s-a menținut în carieră prin influența cumnatului său, d-l Nicu Filipescu, și prin vioiciunea de spirit a soției sale, d-na Irena Mavrocordat, născută Blaremberg, care în tinerețe s-a lăcomit la dulciurile vieții peste măsură. În timpul destul de scurt al șederii sale la Roma, a dat loc la un mic scandal, apărînd într-o loje, la teatru, cu d-l Henri Catargi, pe cînd bărbatul era expediat în congediu la București. Regina Margareta, care era de față, a strîmbat din nas (n.D.Z.).

Cînd ajunseserăm noi la Veneția, regina era deja instalată la otelul Danielli. Curtea sa se compunea din doctorul Theodori și d-ra Theodori, fără aghiotanți. Un personagiu sinistru fusese dezgropat de la Florența, unde mucegăia de mulți ani, prințul Mișu Ghica, fratele d-nei de Montesquiou Fezansac. Acesta trăia dintr-o mică pensie ce i-o serveau surorile sale și din legenda fastului său de odinioară, cînd, tînăr, mînă patru cai, la Turin, cu atîta îndemănare, încît era cunoscut de toată lumea sub numele de „moldo-valacco" — ceea ce făcu pe o femeie din popor să strige, plină de admirație; „cosi giovane, e gia moldo-valacco". Acest personagiu plicticos făcea cîte o scenă pe fiecare zi, ba că nu i se da locul de onoare la masă, ba că nu i se zicea „mon prince" cu gura destul de plină, pînă ce, în fine, fu trimis de unde venise. Nu mult după plecarea acestuia, sosi într-o zi un alt personagiu, care se da drept amicul devotat și respectuos al reginei și care era secretarul și casierul său, sub numele de „chef des commandements", d-l Scheffer. Acesta pretindea că fugise din țară, strecurîndu-se peste munți ca un contrabandist și sosise la Veneția înfruntînd cele mai mari greutăți. Particularitatea sa sta în faptul că rîdea vecinic, probabil ca să-și arate dinții. Obiceiul acesta îi da un aer de intimitate cu suverana țării, care nu putea să convină unui român. Regina gusta veselia zgomotoasă a acestui elvețian, ce părea a fi sincer, deși prost-crescut. S-a văzut mai tîrziu că era, cu adevărat, prost-crescut, dar nu era sincer. După cîtva timp, cînd lucrurile s-au liniștit și regina s-a întors în țară, domnul acesta, trimis la primblare, și-a răzbunat, publicînd un roman mizerabil, în care regina era prezentată ca prăpădită de dragoste, iar el, eroul, ca un estet decadent. În cercul intim al Curții, i se zicea în glumă „dicadent".

Viața pe care o duceam la început, înainte de sosirea Elencuței Văcărescu și de sosirea regelui, era încîntătoare.

Dimineața, cînd regina nu-mi da vreo poruncă de îndeplinit, eram liber. Fusesem la Veneția de mai multe ori, dar tot pe fugă, alergînd prin galerii și biserici, fără belșugul de timp de care dispuneam acum și fără înlesnirile ce mi se făceau astăzi de către administrația italiană, în hatîrul suveranei noastre.

Prin urmare, dimineața mă duceam la Lido, unde Marea Adriatică părea a se împodobi cu strălucirea luminei celei mai candide, pe fondul diafan al apelor sale. O madonă de Carlo Dolci[4], cu vălul albastru pe fruntea virginală. Nevoia sufletească de idealitate, în care lumea reală intra ca o pasăre venită de departe, mă sufoca. Nu puteam să definesc ce era, dar erau toate la un loc: femei în haine albe, cu ochii nelegiuiți; flori aninate de balcoane; pînze portocalii de pescari, ce fluturau pe azurul cerului; tinerețea mea cea puternică, a cărei vecinică dorință de frumos ar fi voit să cucerească aerul, apa, trecutul, prezentul și viitorul, rezumate în Veneția adorabilă.

La orele 2 ne regăseam împrejurul mesei. Regina mînca numai lăpturi și fructe, întinsă pe o canapea strălucită, cu o măsuță înaltă alături. Doctorul Theodori ciugulea, ca un cal bătrîn ce trage din iesle numai ghizdeiul; d-ra Theodori nu vedea ce înghite, gata să sară la cel mai mic gest al reginei; „prințul Mișu" clămpănea a pustiu; Edgard Mavrocordat vorbea gîjîit și bea cu plăcere. Așa că un singur om mînca: eu. De la 8 dimineața pînă la 2 după prînz, cu o baie de mare la mijloc și cu zîmbre după toate femeile cu nuri, mă bîntuia o poftă de mîncare formidabilă. Să vede că împlineam această funcțiune animală cu sinceritatea omului sănătos, care nu se strîmbă, nici nu glumește cu cele sfinte. Fapt este că, atunci cînd nu eram eu la masă, regina mînca fără poftă. De unde, un decret regal, pe care-l păstrez și acum, iscălit „Elisaveta", prin care mi se revoca dreptul de a primi invitații la dejun, „pentru cauză de utilitate dinastică". D-ul Theodori, „medicul nostru *în cap*", era însărcinat cu aducerea la îndeplinire a „prezentului decret".

După masă și după odihnă, venea ceasul încîntător al primblării. Coborînd scările în portantină, regina se instala în gondola sa elegantă, al cărei valtrap, tivit cu purpură, plutea pe apă ca o mantie. Umblam departe, pe *canale della Giudec* sau pe lagune, pînă la satele de primprejur, și adesea întîlneam nunți, înmormîntări, serenade, tot felul de saltanaturi, pline de coloare și de originalitate. Cîteodată, seara, în lumina crepusculară cea mai străvezie, ne opream să ascultăm pescarii de pe ambele maluri ale canalului *della Giudec*, care rosteau în cor stanțele lui Torquato Tasso din *Gerusalemme liberata*. Lucrul acesta, de necrezut, este adevărat și real. Simpli pescari, neștiutori de carte, moștenesc din tată în fiu poezia „scrisă" a unui om, pe care au învățat-o pe de-a rostul, tocmai fiindcă răspunde mai mult decît toate geniului lor național: bravură medievală, amoruri eroice, sclipi-

toarea lumină a Orientului, către care Veneția a năzuit pururea.
Regina asculta, încremenită, cum corul pescarilor de pe malul stîng răspundea cu o strofă întreagă pescarilor de pe malul drept, care urmau mai departe, cu strofa următoare, pînă la terminarea *Cîntului*.
— Omul trebuie să aducă pururea laude lui Dumnezeu că chiar în nenorocire îl mîngîie cu cîte ceva. Am fost de mai multe ori în Italia, dar niciodată nu am înțeles, ca acum, farmecul acestei țări, precum și marile daruri sufletești ale poporului său.
Cînd se întuneca bine, alunecam către San Giorgio Maggiore, de unde mergeam la Riva dei Schiavoni și intram în Canal Grande, să ascultăm serenadele de pe la oteluri. Minunea aerului înstelat răsărea în fundul apelor, iar pe suprafața lor pluteau lampioanele de la bărcile muzicanților.
Pînă la sosirea Elencuței Văcărescu, niciodată nu se pomeni numele său. O conspirație a tăcerii părea statornicită între noi toți, pentru a nu se reaminti suveranei cauza exilului.
Într-o zi, intrînd în salonul reginei, o găsii veselă:
— Știi ceva interesant ... Mîine vine Pierre Loti.
Eu mă închinai pînă la pămînt. Regina cîntă în ditirambe talentul acestui mare scriitor, a cărui limbă dă senzații vizuale atît de puternice etc., etc.
Eu iar mă închinai pînă la pămînt.
— Ce-ți place mai mult din Pierre Loti?
— Tot ce a scris.
— Îmi pare bine... Fiindcă, nu știu cum, parcă nu ești sincer.
— Majestatea-voastră are dreptate. Nu sunt sincer. Dar la ce servește sinceritatea unui cititor cînd lumea toată are altă părere.
Regina făcu ochii mici și înclină capul pe o parte, cu o nespusă grație:
— O să te rog să fii gentil cu dînsul. Face sacrificii ca să vină să mă vadă... Este pe bordul unui vas de război, ca al 2-lea comandant...
— Sunt cu totul la ordinele majestății-voastre ... Voi învăța pînă diseară pagini întregi din *Pêcheurs d'Islande* și vom deveni buni prieteni.

— Te rog să nu rîzi de dînsul....
— Niciodată nu aș îndrăzni...
— E un foarte mare talent.

Pe la vremea mesei, se răspîndi vestea că mama reginei, princepesa de Wied, va veni în curînd la Veneția, pentru a hotărî pe fiică-sa să cedeze și să se întoarcă în țară. Scheffer se deda la glume nesărate.

PORTRETE
1914

Împrejurările tragice prin care trece Europa, în urma războiului universal, mă îndeamnă să scriu aceste note, din punct de vedere românesc.

Ele sunt menite să nu vadă lumina decît după moartea mea, deoarece sunt hotărît să spun lucrurile limpede, fără cruțare pentru timpul și oamenii de astăzi.

Încep a scrie la București, în august 1914. Fiind eu născut la 30 octombrie 1858, împlinesc în curînd 56 de ani — cu alte cuvinte sunt în toată puterea trupului și a sufletului. Gradul meu diplomatic, de ministru plenipotențiar clasa I, și funcțiunea ce îndeplinesc, de delegat al României în Comisiunea Europeană a Dunării și Comisiunea mixtă a Prutului; situația mea literară, în Academie și în public; averea de care dispun, mă pun în poziție a cunoaște nu numai lumea de la noi, dar și lumea din Europa, unde cariera diplomatică m-a obligat să trăiesc 21 de ani, la Atena, la Paris, la Bruxelles, la Roma. Belgia, care este astăzi teatrul unui crîncen război, îmi e cunoscută ca însăși țara mea, și nu puțin am suferit cînd am aflat că palatul comunal de la Louvain a fost dărîmat. Din fericire, știrea era falsă.

Că doar asta e nota caracteristică a încremenirei mele: generozitatea internațională a sufletelor, care nu admit sălbăticia dezlănțuită de războiul de astăzi. Eu sunt român în toată puterea cuvîntului, cu ceea ce este specific românesc în rasa noastră: tenacitate și melancolie, dar mai sunt accesibil la o mulțime de stări sufletești intermediare, cari vor fi caracterizînd și alte popoare și care ar fi trebuit să înlăture catastrofa războiului.

Tronul țării e ocupat de regele Carol I de Hohenzollern, care se găsește în al 75-a an al vîrstei și al 48-a al domniei sale.

Pentru a judeca cu nepărtinire domnia acestui suveran, ar trebui să se sfîrșească actul ce se joacă acum, adică războiul provocat de Germania, în care regele ar fi voit să ducă țara după sine. Orcum ar fi însă, omul acesta rămîne o mare figură. Cumpătat, econom, stăruitor — de cea mai desăvîrșită omenie în viața lui casnică — cu o foarte mare opinie de rolul ce era chemat să joace, devenit român cu aspirațiile sale, rămas german cu practica vieții, regele Carol a fost cel mai bun corectiv al dezvoltării politicei românești.

Soția sa, regina Elisabeta, este o adorabilă creatură. Viața ei casnică e pildă vie de onoare femeiască; viața ei de suverană e corectă. E și scriitoare, foarte de prăsilă, dar neînțeleasă de români. În decembrie 1913, regina a împlinit 70 de ani, cu care ocazie am mers la palat și i-am cetit o poezie [1].

Moștenitorul tronului e prințul Ferdinand, nepot al regelui actual. Despre acesta nu se știe mare lucru, dar nici nu se așteaptă mare lucru.

Soția sa, principesa Maria de Cobourg-Gotha, e o fire bogată, engleză despre tată și rusoaică despre mamă. Femeie frumoasă, plină de nuri și darnică.

Copiii lor sunt: Carol, Elisabeta, Maria, Nicolae, Ileana și Mircea. Prințul Carol, moștenitorul probabil, se arată pînă acum mediocru.

Despre toți aceștia și despre fiecare în parte voi vorbi mai pe larg cînd împrejurările îi vor aduce sub condei.

Partidele politice în țara românească sunt trei: Partidul Liberal, pus sub ocîrmuirea d-lui Ion Brătianu; Partidul Conservator, sub ocîrmuirea d-lui Alexandru Marghiloman; Partidul Conservator-Democrat sub a d-lui Take Ionescu.

La cîrma statului se află astăzi Partidul Liberal. Ministeriul se compune precum urmează: președinte de consiliu și ministru de Război, Ion I.C. Brătianu; ministru de Finanțe, Emil Costinescu; ministru de Externe, Em. Porumbaru; ministru de Interne, V. Morțun; ministru de Domenii, Al. Constantinescu; ministru de Lucrări Publice, dr. Angelescu; ministru Cultelor și Instr. publice, Duca; ministru de Justiție, Victor Antonescu [2].

Cu două-trei excepţiuni, aceştia sunt nişte submediocri. Brătianu, Costinescu, Morţun şi, probabil, Duca au, ca stelele, oarecare lumină proprie; ceilalţi împrumută lumina de la portofoliul ce deţin.

Dar înaintea acestora, au stăruit în capul trebilor trei bărbaţi, astăzi în fiinţă, unul în fruntea Partidului Liberal, doi în fruntea Partidului Conservator. Să-i cunoaştem. Sunt d-nii Sturdza, Carp şi Maiorescu.

1914

DIMITRIE STURDZA

După moartea lui Ion C. Brătianu [1], Partidul Liberal şi-a dat ca şef pe d-l D. Sturdza.

Ieşit din familia boierească a Sturzeştilor Miclăuşeni, prin urmare moldovean, bărbatul acesta a jucat un rol de mîna întâi, deşi a fost o inteligenţă de mîna a doua. Crescut în Germania, ţinut în străşnicie de mama sa, religios pînă la bigotism, pudic pînă la ridicol, el a fost un contrast viu cu mai toţi oamenii politici ai timpului său, dar, tocmai de aceea, interesant.

Luat de tînăr ca secretar al lui Cuza, el era antiteza vie a prinţului, din care cauză nu a putut dăinui.

Fiind eu secretar general la Externe, pe cînd d-l Sturdza era ministru, am putut să-l cunosc de aproape, timp de mai bine de doi ani, şi mărturisesc că nu pot dezgărdina cu uşurinţă figura sa din încurcala împrejurărilor.

În anul 1907, după revolta ţăranilor, d-l Sturdza petrecea cu mine ceasuri întregi, povestind, din viaţa sa, lucruri interesante. Adeseaori ne întîlneam la 9 dimineaţa, în cabinetul său din palatul Sturdza (cumpărat de mine, în comptul statului, pentru Ministeriul Afacerilor Străine, de la moştenitorii lui beizade Grigorie Sturdza). Eu veneam cu un teanc de dosare, adesea importante; d-sa venea cu un ghiozdan la subsoară, strecurîndu-se, ruşinat, printre oglinzile şi auriturile saloanelor, pe care le detesta. Deschideam un dosar sau o convenţie, şi un cuvînt deştepta o amintire, amintirea unui fapt istoric, acesta un altul, pînă ce simţeam că începe să-mi fie foame. Mă uitam la ceasornic: erau 2. Atunci d-l Sturdza, cu o voce părintească, zicea: „Poate ţi-o fi a

mînca". Ne despărţeam la 2, ca să ne revedem la 4, spre a lucra mai departe. În vremea asta, aşteaptau prin camerele vecine cîte 20 de persoane, deputaţi, senatori, prefecţi, proprietari de moşii (fiindcă se pregăteau, tocmai, legile agrare, din care au ieşit: Consiliul superior de agricultură, izlazurile, inspectorii agricoli şi alte nefolositoare instituţiuni). Nimeni nu îndrăznea să sufle, ştiind că d-l prim-ministru era ocupat.

Îmi aduc aminte că odată au venit la mine cinci mari proprietari, rugîndu-mă să stăruiesc pe lîngă d-l prim-ministru să-i primească. Erau d-nii: Dinu Mihail de la Craiova, Nicu Ghika-Comăneşti, Cantacuzino-Paşcanu, Stroici şi Brâncovanu. Am făcut repede o adunare şi am văzut că aceştia reprezentau peste 100 milioane avere. Atunci am scris pe o carte de vizită, albă, cifra de 100 000 000 şi am introdus-o printre cererile de audienţă.

În lungile noastre întrevederi, d-l Sturdza povestea lucruri caracteristice pentru d-sa. Aşa, bunăoară, drumul de la Iaşi la Bucureşti al lui Cuza-Vodă.

Prin toate oraşele, prin toate satele, pe la trecători de ape, pe la poşte, pe lungul drumurilor, ieşeau oamenii, în haine de sărbătoare, să se închine noului domnitor al Principatelor Unite. Să vede că, de la o vreme, vodă începuse să se plictisească cu salamalecurile astea, pururi aceleaşi; cu caii de poştă, vecinic la fel; cu surugiii orăcăind pe acelaşi ison; cu subprefecţii tăiaţi pe acelaşi patron. Pentru a se distra, vodă cînta între dinţi canţonete de la Paris, pe cînd lumea săruta pămîntul. Evident, nepotriveală, care însă se poate pricepe şi tolera, pentru o fire mai puţin austeră decît a d-lui Sturdza. D-sa însă şi acum vibra de indignare, calificînd cîntecele franţuzeşti de „măscări".

Drept aceea, secretarul ceru prinţului să se dea jos din trăsura domnească şi să-l urmeze într-un olac de poştă.

A doua scenă spăimîntătoare, pe care o istorisea d-l Sturdza despre Cuza-Vodă, era următoarea: intrînd într-o zi în cabinetul de lucru al prinţului, cu inevitabilul ghiozdan la subsuoară, Cuza îl invită să depună tolba pe o masă ce era ascunsă de un paravan. Care nu fu spaima şi oroarea d-lui Sturdza cînd, de după paravan, îi ieşi înainte o femeie goală!... Cuza făcea un haz nespus, pe cînd d-l Sturdza părăsea tolba şi camera de lucru, spre a nu se mai întoarce niciodată şi spre a intra, mai tîrziu, în comitetul secret ce avea să detroneze pe vodă.

Dar pe lîngă asemenea naivităţi, d-l Sturdza avea şi adevărate avînturi patriotice. L-am văzut încălzindu-se pînă la lacrămi, pe vremea răscoalelor ţărăneşti, şi dînd afară oameni din partidul său, care veneau să-i ceară lucruri imposibile.

În general însă, puterea sa de muncă şi geniul său inventiv erau de ordin statistic. Îmi aduc aminte că, ieşind într-o seară de la minister, pe o furtună straşnică, într-o birje schiloadă (una din manielele sale erau şi *birjele proaste*, ca semn de smerenie), îmi spuse, cu o mare bucurie, că a descoperit un om extraordinar, care a inventat ceva cu totul nou: nişte tablouri agrare, ce erau pe cale de a se publica sub îngrijirea sa, a d-lui Sturdza. Cine era acest om? D-l Sturdza mă bătu pe genunchi cu afecţiune şi-mi făgădui să-mi destăinuiască numele inventatorului, dacă voi fi discret: el se numea Creangă, sau mai exact doctorul Creangă [2]. La observarea mea că acesta era un prost, d-l Sturdza pocni din palme, strigînd: „Cum să poate să zici dumneta una ca aiasta!..." Nu-mi mai vorbi vreo săptămînă, pînă ce nevoile serviciului iar ne puseră faţă în faţă. Discreţiunea sa era desăvîrşită; violenţa sa era proverbială; dar şi delicateţa sa era uneori complectă.

Odată, directorul comptabilităţii îmi prezintă la semnătură un mandat de 50 000 lei, din fondurile secrete, potrivit ordinului d-lui prim-ministru. La întrebarea mea asupra întrebuinţării acestei sume, comptabilul Mincu răspunde că nu are nici o idee. Atunci eu refuz de a iscăli mandatul. A doua zi, d-l Sturdza îmi aduce suma de 50 000 lei, şi, ca dovadă de încredere, mă roagă să o remit eu unui înalt personagiu bisericesc, de o altă religie decît a statului nostru. Am apreciat delicateţa şi am păstrat discreţia. Astăzi însă nu mai sunt ţinut să ocrotesc un secret pe care-l cred vinovat. Banii mergeau la episcopul catolic, d-l Netzhammer [3]. Este evident că atunci cînd mănăstirile noastre cad în ruină, iar întregul nostru aşezămînt bisericesc are nevoie de mijloace bugetare însemnate, e scandalos să ajuţi cu banii statului religia catolică, propaganda şi prozelitismul ei, care şi aşa merge destul de repede.

Dar, pentru d-l Sturdza, a plăcea regelui era o dogmă şi eu zic că era şi o tactică. Cine ataca pe rege, cine avea amantă, cine făcea versuri era pierdut pentru vecii vecilor în stima d-lui Sturdza.

Ca membru în Academie, d-sa a fost foarte folositor, nu atît ca autor, cît ca econom şi ca organizator. Ca autor, a publicat o mulţime de lucrări, mai cu seamă asupra vieţii

regelui și asupra chestiunei Dunării, toate de compilațiune, fără nici un talent. Ca econom, a urmărit și cumpărat pentru Academie colecțiuni de monede, iar ca organizator a creat pe d-l Bianu. În viața sa privată, a fost, cred, om de treabă în toată puterea cuvîntului. Soția sa, d-na Zoe Sturdza, născută Cantacuzino, este antiteza, contrastul, protestarea vie a caracterului soțului său. De o inteligență scăpărătoare, plină de spirit și de à propos, cultă, iubitoare de viață și de frumos, d-na Sturdza trebuie să fi dus, în tinerețe, traiul unei prepelițe închisă în colivie. Se spune despre d-sa că ar fi păcătuit în cele nelegitime. Cînd însă cineva are, asupra căsătoriei, părerile pe care le am eu, iartă asemenea greșeli [4]. În adevăr, un soț nu poate rămînea credincios celuilalt soț decît dacă-l iubește. Și cîți bărbați sunt destul de fini ca să îngrijască de amorul conjugal ca de o . . . moșie? Acolo unde, malgré tout, femeia își iubește bărbatul, acesta este, mai întotdeauna, un spînzurat, un crai și un vîntură-lume, dar avînd taina ochilor ștrengari, în care arde flacăra *devenirei*, puterea speciei, cu toată înșelătoarea sa poezie. Se poate spune asta despre d-l Sturdza, al cărui ochi lăcrăma pururea după virginitatea sa pierdută? Nu. Dar se poate spune despre frumosul Costică Arion, [5] despre încîntătorul Mitică Ollănescu, despre îndemănatecul dr. Stoicescu, despre unii și despre alții, tineri și voinici.

În iarna anului 1908-09, d-l Sturdza se bolnăvi. Eu tocmai doream să plec la Roma, în congediu. D-sa mă rugă cu insistență să nu plec atunci, căci aveam să plec ceva mai tîrziu, definitiv, spre a lua locul d-lui Fleva [6] care își dăduse dimisia din postul de ministru al României în Italia. Am ascultat și nu am plecat.

Dar a plecat d-l Sturdza.

Ultima dată cînd l-am văzut, înainte de decapitarea sa morală, era în cabinetul său de lucru, în casele ce are în strada Mercur, 13, în fața cu ale d-lui Marghiloman.

Camera aceasta servea d-lui Sturdza de bibliotecă și de odaie de culcare. Jur-împrejur, dulapuri nalte de stejar, pline cu cărți; la mijloc, mese acoperite cu tot felul de hîrțoage, iar între ele, un locușor unde medita și scria acest om bizar. Sub fereastră, un scaun lung, de viță împletită, care-i servea de pat.

Aci deci era cînd l-am văzut, înainte de plecare.

Cu o tichie neagră în cap; cu o jiletcă de flanelă, ruptă în coate, peste cămașa de noapte; ghemuit în culcușul său, ca un stoic burlac, bătrînul vorbea, vorbea... Probabil, puține friguri și, desigur, conștiința că Partidul Liberal voia să scape de el, ajutat, firește, de nerăbdarea viitorului șef, d-l Ion Brătianu [7].

A fost o jalnică priveliște deportarea acestui om, și, cu un sentiment de dezgust, trec peste ea.

Am revăzut pe bătrînul om de stat la Paris, la hotel St. James, unde trăia de cîteva luni, însoțit de d-na Sturdza și de un servitor german. Cu toată antipatia sa contra Sodomei moderne, cred că se găsea destul de bine în mijlocul francezilor, unde fiul său, maiorul Sturdza [8], era atașat militar. În întrevederea noastră, m-a pisat un ceas cu memoriele reginei Victoria, care-l obsedau. Eu vream să plec; el mă ținea de nasturul hainei; iar încercam să plec, iar mă apuca de haină. În vremea asta, sora și fiica mea țineau de urît d-nei Sturdza, care se plictisea ca un tigru în cușcă. Tot spiritul mușcător se exercita pe seama soților Brătianu.

Copiii mei locuind atunci la Paris, pentru studii, eu, firește, eram în gazdă la ei, Rue Mozart. Bătrînul venea tocmai de la Rue St. Honoré, la Passy, ca să mă prindă iar de haină și să mă citească cu memoriele reginei Victoria.

D-l Sturdza trăiește și acum, singur, cu mîngîierea ostenită a nepoților săi și cu îndestularea prezenței amicului său Bianu. D-na Sturdza a rămas cu mirosul măririlor trecute, cu ura contra Brătienilor și cu cele mai extraordinare diamante, ce i-au venit, nu se știe cum, din moștenirea lui Mihalaki Sturdza-Vodă. . . .

1914

P. P. CARP

Cunoscut de prieteni şi de adepţi sub numele de *conu Petrachi*, bărbatul acesta e o figură politică de mîna întăi, într-o vreme în care ţara românească are oameni de reală valoare.

Sunt 30 de ani de cînd eu aştept să văd pe d-l Carp în fruntea unui minister extraordinar, care să facă acte mari, să ia Transilvania, să reguleze chestia agrară etc., etc., şi nu văd nimic. La 1888, după căderea lui Ion Brătianu, mi se părea că se înfiripează ceva din *marele minister* — dar n-a fost nimic trainic.

S-ar părea că de la Kogălniceanu încoace, oamenii de imaginaţie au dispărut şi au rămas oamenii de memorie şi de voinţă. Acela a fost geniul inventiv al României, care, cu vodă Cuza, reprezintă rasa noastră. Regele Carol, cu toţi oamenii săi politici sunt *neinventivi*. Ion Brătianu, Lascar Catargiu, Al. Lahovary, Dem. Sturdza, T. Maiorescu, P. P. Carp sunt atîtea laturi ale aceleiaşi prisme, şi s-ar putea zice că singurul fapt istoric din care ţara noastră a ieşit mărită, campania Bulgariei din 1913, a fost făcută de voinţa poporului, fără consimţimîntul regelui Carol şi fără voia primului său ministru, T. Maiorescu.[1]

În adevăr, cîteşitrei aceşti bărbaţi *hors concours*, d-nii Sturdza, Maiorescu şi Carp, sunt oameni de *memorie*. Speram că d-l Carp va face vreo nebunie de geniu. Era gata s-o facă acum o lună, cînd voia să mergem, în ruptul capului, cu germanii şi austriecii, împotriva lumei întregi. Era nebunie, dar nu era de geniu.

Şi, cu toate astea, o mare simpatie învăluie personalitatea aceasta.

Născut boier, ca şi d-l Sturdza, şi, ca şi d-sa, moldovean din judeţul Vaslui, d-l Carp este ginerele aceleiaşi doamne Cantacuzino care a dat zile d-nei Zoe Sturdza, dar care n-a fost deopotrivă de darnică cu fiica sa, d-na Irena Carp. Ca şi d-l Sturdza, d-l Carp a învăţat în Germania, de unde s-a întors cu aceeaşi reverenţă pentru noţiunea de „stat", astfel cum o concepuse Bismarck. S-ar putea zice că acesta este singurul punct de atingere între cei doi cumnaţi. Intrat, încă de la început, în „Junimea" de la Iaşi, d-l Carp a fost recunoscut numaidecît ca şef politic al acestei grupări literare, în numele căreia gîndea, vorbea şi lucra, cu o morgă extraordinară, tratînd pe toţi colegii săi de *gogomani*. Este evident că spiritul revoluţionar şi individualist al acestei grupări de tineri, care, dealtfel, era foarte disciplinată, avea ceva ştrengăresc şi nou, ce nu se potrivea cu vremurile lui. Am cunoscut pe cei mai mulţi dintre fondatorii grupului, din cari patru trăiesc şi astăzi: d-nii Carp, Maiorescu, Todiriţă Rosetti şi Iacob Negruzzi.

Cînd voi vorbi de „Junimea" de la 1882, aceea care luase formă politică hotărîtă, cu *România liberă* ca organ, voi reveni asupra fondatorilor grupării. Deocamdată să rămînem la d-l Carp.

Figură enigmatică în toată puterea cuvîntului, omul acesta este, rînd pe rînd, admirabil dar incomplect în toate actele vieţii sale politice. Dinastic hotărît, de la suirea pe tron a regelui Carol pînă în zilele noastre, este singurul bărbat de stat care a îndrăznit să spună suveranului adevăruri crude şi din această cauză să se facă nesuferit aceluia ce are o aşa de mare putere. Pornit de la formula „regele şi dorobanţul", care însemna un adînc dispreţ pentru regimul reprezentativ şi deci pentru toate ficţiunile Constituţiei noastre, d-l Carp s-a opus întotdeauna la schimbarea acestei Constituţii, iar cînd a făcut alegeri, ele au fost aproape libere.[2] Devenit ministru şi preşedinte de consiliu, morga d-sale faţă de suveran trecea peste toate marginele şi nu arareori spunea în mod crud ceea ce s-ar fi putut spune cu delicateţe sau s-ar fi putut tăcea cu elocvenţă. Aşa, bunăoară, înainte de a părăsi ministeriul şi a lăsa locul d-lui Maiorescu, într-o violentă explicaţie cu majestatea-sa, care afirma că armata română nu avea cele trebuincioase pentru

a intra în campanie, d-l Carp a zis regelui: „Dacă nici de asta nu te-ai ocupat de aproape, ce ai făcut timp de 45 de ani?"

Ar fi ceva nou și plin de demnitate în această invectivă dacă ea ar porni dintr-o necesitate organică a unei naturi sălbatece, un Cromwell vorbind celuilalt Carol I; dar cînd se știe că această îndrăzneală previne dintr-o morgă dezmățată, cum numai Tiberiu putea să fi moștenit de la familia Claudia, atunci gestul d-lui Carp rămîne o simplă bravadă.

Ei bine, același om, în momentul cel mai grav al zilelor de astăzi, a fost singurul sprijin al regelui. În consiliul de coroană ce s-a ținut, în august, la castelul Peleș, după declararea războiului franco-german, bărbatul care a îndrăznit să „vorbească" a fost d-l Carp. Regele, luînd cuvîntul, a expus situațiunea internațională, căutînd să convingă pe asistenți că România trebuie să meargă alături de Germania și de Austro-Ungaria. „A venit momentul, domnilor, să facem din țara noastră o mare putere", a zis regele. Tăcere mormîntală. După oarecare foire și șopăială, d-l Th. Rosetti a ridicat un glas sfios ca să spună că rangul de mare putere poate să fie primejdios și greu de ținut. A mai vorbit unul și altul, d-nii Marghiloman, Jean Lahovary, Brătianu, Take Ionescu, rostindu-se mai toți pentru neutralitate. Atunci a luat cuvîntul d-l Carp. A fost o execuție în regulă, aruncînd în obrazul fiecăruia fățărnicia tutulor: „Toți sau mai toți ați fost consilierii tronului; toți știați că politica noastră externă merge în calea Triplei Alianțe; toți ați suferit cînd, la 1877, Rusia, drept răsplată, ne-a luat Basarabia, prin urmare, cu toții ați consimțit la această politică. Iar astăzi, cînd a venit vremea să ne ținem de cuvînt, vă dați la o parte. Cum lăsați pe omul *aista* singur?!" (a întrebat, arătînd către rege).

Scena mi-a fost raportată de ministrul Afacerilor Străine, d-l Porumbaru.

Este cu atît mai interesantă purtarea d-lui Carp de astăzi, cu cît a fost mai crudă purtarea regelui și a Partidului Conservator cînd cu decapitarea sa.

Era în 1912, septembrie, cu puțin înaintea războiului balcanic. Regele convoacă un consiliu, în care declară că se pregătesc evenimente grave și România va avea să-și spună cuvîntul său. Drept aceea, se simte nevoie de formarea unui minister tare. Suveranul declară că nu are nici un motiv de a se despărți de Partidul Conservator, dar cere ca acest partid să fie întregit, să se facă repede alegeri, iar ministe-

riul să se prezinte țării într-o formațiune omogenă, fie sub prezidenția d-lui Carp, fie sub a d-lui Maiorescu.

Această indicațiune a d-lui Maiorescu era o subtilitate care ascundea intenția regelui de a decapita pe d-l Carp.

Nu trebuie uitat că mai tot timpul cît stătuse la guvern pînă atunci, guvernul conservator se întroienise în chestia tramvaielor. Această afacere, de tarabă liberală, nu ar merita să fie cunoscută de posteritate dacă n-ar fi punctul de plecare a decapitării d-lui Carp. În ce constă ea? În formarea unei societăți pe acțiuni, în capul căreia se afla d-l Vintilă Brătianu, fratele șefului Partidului Liberal, societate care obținea creațiunea a noi linii de tramvai, în condițiuni oneroase pentru comună și avantagioase pentru acționari. Venind la guvern Partidul Conservator, cu d-l Carp la prezidenția consiliului și d-l Al. Marghiloman la Interne, acesta din urmă denunță convențiunea tramvaielor ca cea mai scandaloasă *afacere* brătienistă. Justiția însă se pronunță în favorul societății. Lumea fu agitată timp de un an, iar *chestia tramvaielor* ajunse în Parlament, cu violența cu care aleargă la noi toate scandalurile. D-l Carp se înhămă la ea, ca un cal de sînge, și trase, pînă ce căzu în ham. D-sa născoci formula „fierului roșu" împotriva d-lui Brătianu, șeful liberalilor, care, pus astfel de-a dreptul în cauză, răspunse cu violență, provocînd scandal și retrăgîndu-se din Parlament. În intervalul acesta, Camerile votară o lege specială, care însă fu declarată de Curtea de Casație ca neconstituțională.

Iată-l pe d-l Carp, care nu vrea să renunțe în ruptul capului la „fierul roș", pus în marea încurcătură de a înghiți sentința Casației și a debarca pe d-l Marghiloman, sau a pleca d-sa de la guvern.

Cronica intimă zicea că d-l Marghiloman nu apăra atît comuna București, cît își răzbuna pe d-l Brătianu că-i hrăpise femeia.

D-na Eliza Marghiloman (născută Știrbei) părea hotărîtă de soartă să fie soția unui șef de partid, în orce caz. Eu am cunoscut-o și ca d-na Marghiloman și ca d-na Brătianu. Îmi aduc aminte de cea dintăi ca de o adorabilă persoană. Musset zicea despre engleza din poezia *Une bonne fortune* că nu poate s-o compare mai bine decît cu o picătură de lapte. Eu aș zice despre d-na Marghiloman că nu pot s-o compar mai bine decît cu o piersică: rotundă, roză și parfumată, cu puful care împiedecă pe nervoși de a o atinge,

d-sa era un fruct cugetător, căci se ocupa de poezie, rîdea ca o floare ce înflorește, chema la sine ca fundul apelor adînci. Am cunoscut-o și ca d-na Brătianu: fructul era mai copt, puful mai aspru, rîsul mai rar, apa mai puțin adîncă; cugetul înălțat în sfere ideale, de patriotism și de poezie: am cetit o lucrare tradusă de d-sa în cea mai frumoasă limbă românească.

Prin urmare, acest măr de discordie (tot în lumea fructelor — oprite) părea a fi adevărata cauză a „fierului roșu", așa că intransigentul meu amic, d-l Carp, ia conturul soarelui, ce apune cîteodată cu masca ironică a zădărniciei.

S-ar zice că nimeni n-a ținut socoteală de sforțarea morală a d-lui Carp, în această împrejurare, și regele mai puțin decît toată lumea. Ca și cum n-ar mai fi fost o figură retorică „fierul roșu", ci un instrument real, roșit în foc, cu care d-sa alerga după toată lumea, toți fugeau de d-sa, pînă ce, în întrunirea de la d-l G. Gr. Cantacuzino, în care se propunea *colaborarea* cu d-l Take Ionescu, d-l Carp își iscăli dimisia din șefia Partidului Conservator și părăsi puterea și pe foștii săi amici.

Cum ajunsese Partidul Conservator la necesitatea înlăturării d-lui Carp?

Iată cum: după indicațiile date de rege în consiliul de la castelul Peleș, d-l Maiorescu se puse pe lucru și începu să trateze, pe de o parte cu d-l Carp, pentru a-l aduce înapoi, pe de alta cu d-l Take Ionescu, pentru a-l face să fuzioneze. Persoana care fu, în mod special, însărcinată de către d-l Maiorescu să vadă și pe d-l Carp și pe d-l Take Ionescu fu generalul Argetoianu, pînă atunci ministru de Război. Om integru, cam naiv și nedeprins cu șiretlicurile *tratativelor*, d-l Argetoianu chemă pe generalul Averescu și-l însărcină să vorbească amicului său Take Ionescu. Acesta îi trimise răspuns că nu poate sta de vorbă cu d-l Carp „deoarece e nebun". Generalul Argetoianu, în întrevederea sa cu d-l Carp, reproduse întocmai cuvintele raportate de generalul Averescu. D-l Carp îl însărcină să spună d-lui Maiorescu că este un trădător, iar d-lui Take Ionescu că este o canalie.

După ce generalul Argetoianu se achită de misiunea sa într-un mod atît de imparțial, declară d-lui Maiorescu că se retrăgea și d-sa de la Ministerul de Război, pentru că dezaprobă *colaborarea* cu d-l Take Ionescu; d-l general voia *fuzionarea*, care era altceva decît *colaborarea*.

În timpul tratativelor, regele ar fi dorit să excludă și pe d-l Marghiloman din noua formațiune ministerială, ca să-l învețe minte să nu mai umble cu fierul roșu, care era un instrument bun de marcat vitele, iar nu șefii de partide. Se pare că d-l Marghiloman izbuti să convingă pe cei în drept că invențiunea aceasta era exclusivă a d-lui Carp; că d-sa fusese gata să trateze și cu d-l Take Ionescu și cu d-l Brătianu...

Și iată-l deci pe d-l Carp al meu, care n-avea nimic de împărțit cu d-l Vintilă Brătianu, nici soțul d-nei Eliza Marghiloman nu fusese, nici pe generalul Averescu nu-l destituise, iată-l retras de la guvern și de la șefia Partidului Conservator, pentru că nu voise să renunțe la un cuvînt: *fierul roșu*.

Asta zugrăvește pe om, și în rău și în bine. În rău, îl arată ca pe un amator, un artist care sacrifică o situație unui cuvînt, un zeflemist incorigibil; în bine, ca pe un bărbat în toată puterea cuvîntului, care gîndește limpede și spune fiecărui ce gîndește, chiar și majestății-sale.

Din acest punct de vedere, d-l Carp este cel mai original român.

O lature a acestei frumoase inteligențe este darul de a vorbi. Fără flori retorice; fără infinitele adjective ale lui Delavrancea; fără schimele și mimica lui Maiorescu; fără strălucirea cam goală a lui Take Ionescu — discursurile d-lui Carp se ascultă cu o uimire plăcută și se citesc cu dragoste, ca istoria lui Mommsen. Cînd d-sa vorbește, cu monoclul în ochi, cu capul pleșuv, cu faimoasa fun̆tă de cravată neagră, purtînd redingota ca un englez de rasă, toată lumea e subjugată. Moldovenismele stilului său oratoric îi dau un farmec mai mult.

La București are casă mare, unde primește, iarna, toată societatea bucureșteană, căreia are aerul de a-i face o nespusă onoare prin faptul că d-sa, d-l Carp, nu se duce să se culce. D-na Irena Carp este foarte cuminte *damă*, cu totul absorbită în personalitatea bărbatului său, care, cred, a înșelat-o cu profuziune.

La Țibănești, domeniul părintesc, d-l Carp oferă vînători, mese, primblări prin pădurile sale, ținute cu o regularitate germană, purtînd monoclul cu aceeași notă intimă de dispreț, care are aerul de a zice: „Ascultă, dragă, tu ești un gogoman".

Soții Carp au mai mulți copii, mai cu seamă băieți, și o fată care a luat în căsătorie pe vărul ei primar, căpitanul (astăzi colonelul) Alexandru Sturdza. În momentul căsătoriei, toată lumea se mira de înclinarea reciprocă a tinerilor și unii tachinau pe d-l Carp că și-a dat fiica după fiul „celui mai mare prost din Principatele Unite", cum califica d-sa pe cumnatul său, Dem. Sturdza. D-l Carp răspundea că a luat ce era mai bun în casa Sturdza, lucrul ce nu e încă probat.

1914

AL. MARGHILOMAN *

Actualul șef al Partidului Conservator este produsul specific al timpului — s-ar putea zice despre domnia-sa, „mînzul cel mai bun al grajdurilor regelui Carol".

Ieșit dintr-o familie de boiernași îmbogățiți, d-l Marghiloman a pătruns deodată în *protipendadă*, fără contestație, fără bănuială, precum se cuvine unor timpuri economice ca ale noastre, în care *liberul schimb* dă loc la infiltrațiele cele mai extravagante. Portița pe care s-a strecurat a fost deschisă de un cal, *Albatros*, cu care a pășit pe toate terenurile, sociale, economice, amoroase, atît de mult, încît, la maturitate, d-sa a dat numele calului vilei sale de la Buzău.

Părintele d-lui Marghiloman, „conu Iancu", era un fel de colon californian, arendaș, antreprenor, vînător de Bărăgan, jucător de cărți, prefect — în cele mai bune relații cu lumea din București, miniștri, deputați și senatori, și cu lumea din provincie, alegători, subprefecți, hoți de cai. Conu Iancu ținuse multă vreme *poștile*, ceea ce explică intimitatea sa cu această din urmă breaslă. D-l Nicu Filipescu [1], cînd era supărat pe d-l Alex. Marghiloman, se lega de atavismul cailor de pe Bărăgan, pentru a defini pe vicepreședintele Jockey Clubului român.

Mama d-lui Marghiloman, „coana Irena", născută Izvoranu, era o damă dintre cele mai venerabile, cînd am cunoscut-o eu. Cu tîmple scrise pe frunte și ochii ridicați chinezește, ca la fiul său, domnia-sa locuia prin strada Amzei

* Acest portret, început în țară în anul 1915, înainte de război, a fost terminat la Odessa, în timpul pribegiei (n. D. Z.).

cam în față cu palatul doamnei Mița Biciclista, unde îi plăcea să primească, să dea prînzuri, să facă *partida*, seara, cu diverşi bărbaţi zaharisiţi.

Debuturile d-lui Alex. Marghiloman au fost uşoare şi strălucite. Încă de la Paris, ca student, d-sa era bogat şi căuta să intre în linia de conduită pe care nu a părăsit-o niciodată, *de a părea*, ceea ce formează fondul naturei sale de *snob* incorigibil. E aşa de greu a defini cuvîntul *inteligenţă*. D-l Marghiloman e inteligent. Cum de nu s-a dezbărat d-sa niciodată de boala *de a părea?*

Întors în ţară pe vremea cînd junimismul înflorea la Bucureşti, d-sa a *descălecat* politiceşte în templul „Junimei" literare, unde a fost numaidecît catalogat în secţia politică, pusă exclusiv sub oblăduirea d-lui Carp. Îmi aduc aminte de unele şedinţe memorabile, în casa d-lui Maiorescu, din strada Mercur, pe timpul cînd trăia prima soţie a acestuia, iar a doua a sa soţie era numai *auditoare*. Alecsandri citea *Fôntâna Blanduziei* sau pe *Ovidiu*; Eminescu era încă sănătos şi, cu sfiala sa obicinuită, asculta cum discutau alţii; Caragiali spunea anecdote triviale sau citea piese cu haz; Pogor pleca la 10 $^1/_2$ fix; Zizin Cantacuzino [2] corecta traducerea sa capitală din Schopenhauer. D-l Carp venea cîteodată să-şi vadă „gogomanii". De cîtva timp, îl însoţea un tînăr elegant, cu ochii traşi la coadă în sus, totdeauna în frac, care tînăr jena pe ceilalţi şi se simţea jenat el însuşi. Toată lumea ştia că este fiul bogatului Iancu Marghiloman şi că s-a înscris în partidul junimist: un viitor ministru, cîrje a bătrîneţelor d-lui Carp. Nimeni nu prevedea că numita *cîrje* va rupe gîtul *şefului*.

Succesele d-lui Marghiloman pe lîngă femei hrăneau cronica scandaloasă a timpului. Călare pe Albatros, d-sa cucerise o amazonă din preajma d-lui Carp, pe propria cumnată a acestuia, d-na Irena Sutzu; mai tîrziu, se vorbi de o dramă dureroasă, în care pieri o doamnă Mareş-Rioşanu; apoi diverse nelegiuiri drăgălaşe, pentru care lumea este atît de indulgentă. Cea mai strălucită, dar şi cea mai costisitoare cucerire a sa fu aceea care-i deveni soţie legitimă, d-na Eliza Marghiloman, menită cu timpul să-l cunoască adînc, să sufere şi să-l părăsească. Fiică a lui Alex. Ştirbei, prinţesă, frumoasă şi bogată, d-na Eliza Marghiloman era încoronarea unei cariere de Don Juan, care, dacă ar fi fost mai puţin inteligentă, ar fi dat satisfacţie deplină aspiraţielor

soţului său. Dar d-na Eliza Marghiloman era tăiată din alt material decît soţul său. Înzestrată cu multă originalitate, poate cam fantastică, în toate cazurile artistă, în înţelesul eternei nemulţumiri a puterii creatoare, d-na Marghiloman căuta, probabil, în bărbatul său, un om cu totul superior, un stăpîn — şi nu găsi decît *un om elegant*, preocupat pururi *de a părea*. D-sa îl părăsi.

În momentul separaţiunei, d-l Marghiloman fu *mare*. Omul acesta, care poate cheltui o avere pentru politică, dar care e în stare să lase în mizerie pe un amic devotat, restitui zestrea soţiei sale, cu vîrf şi îndesat, ceea ce, fireşte, se ştiu în toate băncile, în toate cluburile, în toate saloanele. Cumnaţii săi, fraţii Ştirbei, Barbu şi George, rămăseseră în cei mai buni termeni cu d-l Marghiloman, ceea ce nu împiedecă, mai tîrziu, pe d-l Barbu Ştirbei a fi foarte intim în casa d-lui Brătianu, pe lîngă care îndeplinea un fel de trăsătură de unire cu cercurile Curţii. Se ştie că d-l Barbu Ştirbei este „Nimful Egeriu"[3] al m.-s. regina Maria, ceea ce, fiind dat caracterul nimfelor, constituie o calitate regretabilă.

Se pare că după despărţenie, d-l Marghiloman s-a cununat nelegitim cu o damă, de ordin inferior şi oarecum public, căreia i-a montat casă, cu tot luxul pretenţios şi sever al unui bărbat mîndru de sine şi ceva cam reclamagiu. S-ar părea că o necesitate fiziologică face că actualul şef al Partidului Conservator trebuie neapărat să-şi ia porţia sa de sentiment, în toate zilele, mergînd să doarmă cîte o jumătate de oră la domiciliul elegant al sus-numitei doamne.

Casa d-lui Marghiloman din strada Mercur este un monument de inepţie; un stil bizar, cu acoperişul francez, cu grilajul „sécession", cu un peron pretenţios, pe care se intră cu trăsura, dacă vor caii; cu un garaj, pe bulevardul Colţei, care este mai important decît casa stăpînului. Înăuntru, contradicţii. O sală de mîncare îngrijită; un salon fără nici un gust, în care, alături de lucruri scumpe dar nesărate, se văd tablouri cusute în gherghef, perne brodate „în familie"; o galerie-verandah absurdă, în care se primblă grupurile de alegători influenţi sau de tineri amorezaţi (la vreme de bal). Sala de mîncare este gloria casei. D-l Marghiloman ţine să mănînce bine şi, mai ales, să se ştie că mănîncă bine. Drept aceea are bucătar francez, servitori francezi şi o droaie de invitaţi permanenţi, cari admiră şi mănîncă. Stăpînul

casei tronează, insistînd, cu un fel de politețe exagerată, să hrănească bine pe cei mai săraci, pentru reclamă. Tot felul de secretari, cățăluși, telefoniști, gazetari, umblă forfota prin casă, avînd aerul de a conspira. În fond, mai toți aşteaptă cu nerăbdare pe d-l Marghiloman, care vine la dejun foarte tîrziu, ceea ce măreşte foamea partidului.

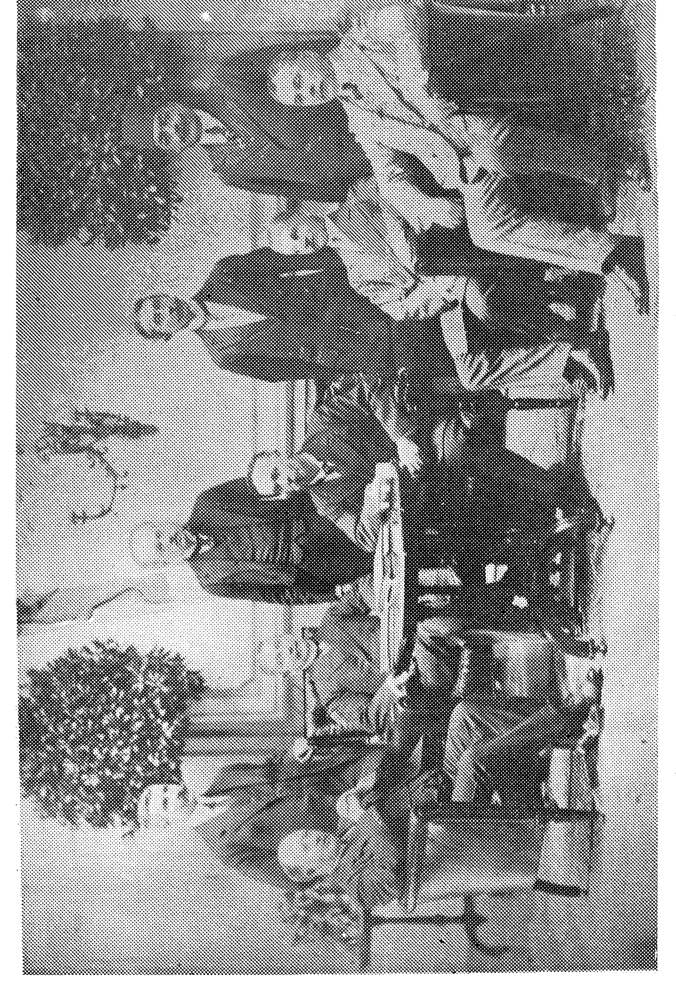
În politică, d-sa a început, după cum am spus, cu d-l Carp, pe care l-a făcut imposibil cu legea contra tramvaielor şi apoi l-a părăsit, cînd a simțit că-l părăseşte regele Carol; de la d-l Carp a trecut la d-l Maiorescu, iar cînd acesta şi-a trimis dimisia din străinătate, d-l Marghiloman a fost ales şef al Partidului Conservator.

La prima scrisoare a d-lui Maiorescu, comitetul Partidului Conservator i-a respins dimisia din şefie. D-l Marghiloman, după puțin timp, a declarat că a primit o nouă scrisoare din partea lui Maiorescu, care persistă în dimisie, ba, mai mult, se retrage din politică. Nimeni n-a văzut scrisoarea.

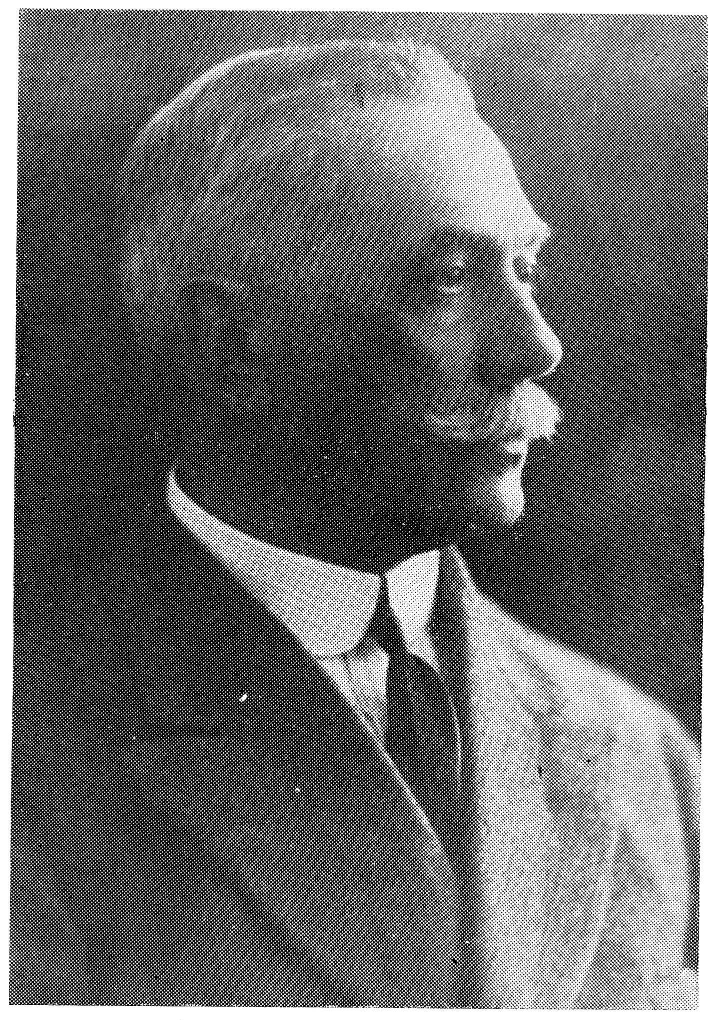
Mulți dintre amicii d-lui Marghiloman pretind că această a doua scrisoare a lui Maiorescu nu a existat, sau că a existat cu aşa clauze că, dacă ar fi fost depusă pe biuroul clubului, d-sa nu ar fi fost ales şeful partidului.

În ultima fază a vieții sale politice, adică atunci cînd partidele nu se mai diferențiau pe alte principii şi alte interese, ci numai pe intrarea României în război, mai curînd sau mai tîrziu, cu Franța sau cu Germania, d-l Marghiloman a jucat un rol pe care nu l-am înțeles bine. D-sa a fost decapitat de d-l Nicu Filipescu; asta însă n-ar proba nimic: pe cine n-a decapitat d-l Nicu Filipescu!...

S-ar fi zis că d-l Marghiloman împărtăşeşte cu totul părerea regelui Carol, care credea că este în interesul României să meargă cu Puterile Centrale. Bărbatul politic care reprezenta această idee era d-l Carp. D-sa nu a încetat un moment a-şi spune pe față credința şi programul, în contra părerilor d-lui Filipescu şi în contra curentului țării întregi. A făcut bine, a făcut rău, se va vedea mai tîrziu. Eu, personal, aveam cam aceleaşi păreri cu d-l Carp, îndulcite printr-un sentiment de disciplină elementară, anume că, în ziua în care țara legală (adică regele, guvernul şi Parlamentul) vor merge în altă direcție, eu voi merge cu țara legală. Nu vreau să insist aci asupra rolului monstruos pe care l-ar juca un român care, sub pretext că nu renunță la părerile sale, s-ar angaja sub drapelul inimic, sau chiar numai ar rămînea la o parte, bucu-

Moment de concordie în confruntarea unor interese divergente: plenipotențiarii din Comisia Europeană a Dunării sub reflectorul timpului (arhiva familiei Lascăr Zamfirescu).

Liniștea de după furtună: un învingător obosit, în așteptarea „trecerii": „De cînd am pierdut băiatul, nu mai văd nimic în viață ..." (Muzeul literaturii române).

rîndu-se de insuccesele armatei noastre. Cugetul și inima mea sunt acolo unde e armata, și aș muri de o mie de ori mai bine decît să știu că triumfă părerea mea abstractă.

Este, prin urmare, evident că, în judecata pe care o formulez asupra d-lui Marghiloman, aș înclina a pricepe și chiar a admira convingerea unui bărbat de stat care nu are nimic comun cu vulgul. Din nenorocire, și aci d-l Marghiloman a rămas șters și nesigur. Văzînd că partidul se depărtează de d-sa, a părăsit ideea regelui Carol și a d-lui Carp, de a merge cu Puterile Centrale, și a adoptat o cale de mijloc: neutralitatea. Dar chiar și aci d-sa nu a fost explicit și categoric. Deși România nu putea rămîne neutră, pînă în cele din urmă, totuși o asemenea politică se poate susține. Ea nu ne-ar fi dus la limanul către care tindem toți românii: unirea cu Transilvania, dar ne-ar fi înlăturat durerea profundă de a fi fost bătuți și suferințele fără seamăn pe care le îndură țara ocupată de germani, de austriaci și de bulgari, inimicii noștri, și țara ocupată de ruși, amicii noștri. Căci Transilvania e bună, dar cu o condiție: să nu piară România. Prin urmare, cu multe neajunsuri dar fără martiriul de astăzi, am fi putut să ne strecurăm prin neutralitate, deci ideea politică se putea susține. Ei bine, d-l Marghiloman n-a mai susținut nici neutralitatea, nu s-a unit nici cu d-l Carp, nu s-a apropiat nici de d-l Maiorescu, care, ca să iasă din încurcătura cu bănățenii, s-a hotărît să moară. D-l Marghiloman a rămas la București, fără determinare precisă, comme un rein flottant, continuînd să-și ia porția de somn sentimental la doamna din Calea Victoriei și așteptînd să se întoarcă de la Paris fratele său, nostimul Mișu Marghiloman, ca să știe dacă se mai poartă cărarea la spate.

1915 – 1917

UN PROST

Cine n-a întîlnit pe stradele Odessei un maior român cu pulpele întoarse pe dos, cu ochelarul strîmb pe nas și cu cercel în urechea dreaptă?

Umblă însoțit de un hăitic de rude putative: o copilă pițigăiată, un june bleg și o damă tîrtoșe, care poartă, pe pălărie, o grădină de zarzavaturi, vara, sau diverse dobitoace împăiate, iarna.

E deputat sau senator. A fost ministru de două ori — din fericire cîte puțin timp. S-a semnalat, la Lucrări Publice, prin cantoanele cu două rînduri de pe șoselele naționale, în cari cantonierii închid vițeii la etajul de jos, iar la etajul de sus curcile cad cloșci, pe cînd ei, cantonierii, dorm afară.

În Parlament vorbește la ocazii mari și spune nerozii. A ținut un discurs personal contra ministrului Maiorescu, care l-a privit lung și nu i-a răspuns.

Pare a fi conservator. A împins la război din toate puterile și a fugit din răsputeri.

Quand il parle, il a des lieux communs, l'aisance, et de mr. Iorga, le rotacisme.

1918(?)

UN PORTRET AL LUI SAINT-SIMON. LE PÈRE VINTILA

O viață bicisnică, prin gust și prin deprindere, care nu cunoștea decît o singură ocupațiune serioasă: calomnia. Minte obtuză, sănătate de fier, caracter crud și sălbatec. Supus maximelor și politicei iezuiților, pe atît pe cît putea să se supună firea sa încăpățînată, omul acesta era fals pînă în adîncul sufletului, ascuns și întortocheat la gînduri, pînă ce putea ridica fruntea, iar atunci devenea pe față tiran, cerînd tot de la toată lumea, nedînd niciodată nimic, mîncîndu-și vorba fără rușine și urmărind pînă în pînzile albe pe cei ce-l știau că-i mincinos.

Un asemenea om, nepriceput nici chiar de iezuiții lui, afară de patru-cinci, croiți după același tipar, deveni spaima celorlalți. Și chiar acești patru-cinci nu se apropiau de el decît tremurînd, fără a îndrăzni să-l contrazică, ca pe un maniac înarmat.

Era de necrezut cum această ură în contra lumei întregi se înfăptuia zilnic, în persecuții, calomnii josnice, confiscațiuni, destituiri, fără nici o cauză personală a lui, ci numai fiindcă era născut răufăcător, fără putință de a pricepe farmecul unui cuvînt bun sau al unei glume. Femeile îl neliniș-teau și-l revoltau. De cîte ori era silit să vorbească cu vreuna, asuda, și un caz ciudat de meteorism, ca la animalele rumegătoare, îl obliga să se depărteze repede, spre a nu viția... formele. Violent pînă la crimă, voia să propună lui Ludovic XIV revocarea Edictului de Nantes numai pentru femei.

La fizic nu era mai frumos decît la moral: întîlnit pe înnoptate, ar fi părut un calabrez șef de *maffia*. Chipul său era negru, fals, spăimos; ochii aprinși, răi, cu priviri ascunse.

Acesta fiind omul, nu te miri că, pentru tot restul, era grosolan și ignorant, insolent, lipsit de pudoare, năstrușnic, fără măsură în toate, neștiind să priceapă, neștiind să ierte, și pentru care toate mijloacele erau bune, numai să-și ajungă scopul.

Cînd îl întîlneau femeile de la Hale, umblînd ca un șobolan, cu mersul armenesc, cosindu-se la genunchi ca un cal reformat, își rupeau cîte un ciucure de la șal și-l aruncau în văzduh, pentru piază-rea.

Numai un prieten avu, și acela muri de o hernie intelectuală: le Docteur Rameau[1]. Acesta este inventatorul unei injecții faimoase, numită *Educațiunea cetățenească*, pe care Fagon, medicul regelui, a taxat-o de escrocherie.

Saint-Simon

Traducere de

Al. Mavrodi[2],

fost elev al școalei de adulți de la Pomîrla

UN MITOCAN DE BOBOTEAZĂ

D-l Ion I. C. Brătianu, primul născut al unei familii onorabile, era cunoscut ca prevaricator și incapabil.

Ca prevaricator, era cunoscut din actele oficiale, care dovedesc că și-a însușit averea statului, sub formă de treierători, semănători, secerători, scuturători, curele, hamuri, cizme, cozondroace; din afacerea Răteștilor; din toate fondurile ministerilor, mîncate cu o lăcomie de guzgan flămînd; din toată viața sa, lipsită de onestitate sentimentală și de onestitate politică; din modul cum a trădat pe Sturdza și l-a omorît moralicește.

Ca incapabil, era cunoscut din timpul neutralității, cînd umbla să înșele pe toată lumea, și în realitate nu înșela decît țara, pe care o vîra în foc fără nici o pregătire militară. Iată, în adevăr, ce zice d-l Maurice Paléologue[1], în ultimul număr din *Revue des Deux Mondes*: „Les perpétuels atermoiements de Bratiano placent la Roumanie dans une situation périlleuse". Era cunoscut ca incapabil din ziua în care ducea pe prințul Carol la Petrograd, ca pretendent la mîna marei ducese Olga, tocmai în momentul în care generalul rus Polivanov adresa țarului cunoscutul raport asupra armatei noastre. Era cunoscut ca incapabil din colosala și neînchipuita dezorganizare a tuturor serviciilor publice din timpul retragerii; din incoherența și pusilanimitatea cu care vrea să retragă armata în Mesopotamia și curtea regală la Cherson.

Ca incapabil, era mai cu seamă cunoscut de la Tractatul de pace de la Paris, cînd morga, suficiența și ignoranța sa l-au clasat printre extremii-orientali ai pămîntului, menit să pună în relief pe d-nii Venizelos și Passici[2], cari, fiind numai

normali, păreau geniali prin antiteză cu d-l Brătianu. Oroarea pe care o inspiră și astăzi la Paris numele său este atît de mare, încît oamenii politici francezi, din toate partidele, îl consideră ca pe Li-Hun-Ciang, viceregele din Pecili, adică un fenomen de inconștiență asiatică, transplantat în apropierea balcanică a d-lui Stambuliski.[3]

Și mai era cunoscut ca incapabil prin gradul de rudenie cu d-l Vintilă Brătianu, care este un *sărac cu duhul* desăvîrșit. Dar pe cînd prostia d-lui Vintilă Brătianu este militantă și ia caracterul unei bucurii naționale, cum e Tănase actorul, incapacitatea d-lui Ion Ice Brătianu se ascunde după incurabila nulitate a d-lui Duca și după robusta grăsime a d-lor Inculeț și Nistor, acești doi din urmă, bărbați de la periferie.

În adevăr, d-l Vintilă Brătianu a avut lipsa de bun-simț să vorbească în public despre restrîngerea libertăților cetățenești, astăzi, cînd noroadele toate se scoală și urlă împotriva plutocrațielor, împotriva paraziților de prin bănci, a căror cea mai ineptă expresie este domnia-sa.

*

Dar, prevaricator și incapabil, d-l Ion Ice Brătianu se bucura, printre ai săi, de reputația unui mare mehenghiu. Se știa că este ignorant pînă a zice, ca oratorul popular de la Piua Petrii: „Domnilor, țăranul este Talpa și Omega națiunii". Se știa că este incapabil să scrie două rînduri corecte, după cum a dovedit-o cu scrisoarea adresată Camerii, pentru care a fost expulzat din Parlament. Se știa că are spiritul de esență culinară, înclinat către pornografie.

Dar nu se știa că e și mitocan.

Și este.

De cîtva timp, d-l Brătianu denunță regelui pe toți bărbații noștri politici că atacă dinastia.

Toți aceia care văd cu părere de rău că șeful statului se depărtează de la normele constituționale și prezintă, respectuos, majestății-sale observațiuni pornite din dragoste de dinastie și de țară, sunt denunțați ca antidinastici. Și cine sunt aceștia? Sunt:

D-l general Averescu, comandantul Armatei a II-a; biruitorul de la Mărăști; fostul prim-ministru din februarie 1918; fostul prim-ministru din martie 1920;

D-l Alexandru Marghiloman, care a ținut soarta dinastiei în mînă și a salvat-o atunci cînd Kühlmann și Czernin voiau s-o piardă;

D-l Vaida, fostul prim-ministru din decembrie 1919, care, pe cînd trata la Paris și Londra chestiunea Basarabiei, a fost congediat ca un vătaf de curte;

D-nii Flondor, Matei Cantacuzino, Mihalachi, toți aceia care, de departe sau de aproape, cred în dinastie și iubesc pe rege, toți sunt denunțați de d-l Brătianu ca antidinastici.

Un om care face asemenea denunțuri are suflet de slugă bîrfitoare. El este un mitocan, în înțelesul rău al cuvîntului.

*

Ei bine, pentru acest mitocan bîrfitor, povestim următoarele:

Cunoaște d-sa o doamnă din lumea noastră cea mai bună, care, în timpul ocupațiunei, era amica personală a mareșalului Mackensen; care era în curent cu planurile germane de detronare a regelui și înlocuirea sa cu prințul Frederic-Eittel sau alt prinț din casa imperială?

Dacă o cunoaște, cum își explică faptul de necrezut că o asemenea doamnă este astăzi primită la Curte?

Prevenim pe d-l Ice Brătianu că dacă va continua să facă intrigi nedemne, vom arăta, *cu documente*, pentru ce acea doamnă este primită la Curte.

[CĂLĂTORIA ÎN REFUGIU]

Odessa, 23 decembrie 1916
Pe vasul „Carolus Primus"

Am plecat din Galați în ziua de 9/22 decembrie 1916, la 8 ore seara. La această dată începe pribegirea noastră, a cărui sfîrșit nu se poate prevedea.

Cum aceste note sunt menite să formeze o bază serioasă a istoriei timpului, trebuie să se știe care era starea lucrurilor la Comisiunea Europeană a Dunării.

După intrarea României în război, cei trei delegați ai puterilor inimice au fost siliți să părăsească țara. Aceștia erau: pentru Germania, d-l Marhemecke, ministru rezident; pentru Austro-Ungaria, d-l de Telner, consul g[enera]l la Galați; pentru Turcia, Haidar-bey, idem.

Delegații rămași erau (în ordine de vechime): pentru Rusia, d-l de Kartamîșev, consul g[enera]l la Galați; pentru România, Duiliu Zamfirescu, ministru plenipotențiar; pentru Marea Britanie, d-l maior Boldwin, consul g[enera]l la Galați; pentru Italia, d-l comandor Leoni, idem; pentru Franța, d-l Legrand, ministru plenipotențiar. Acesta din urmă, prins de război în Franța, n-a venit niciodată la Galați, dîndu-și votul prin telegraf, cînd i se cerea.

Aci, o mică explicație. Timp de doi ani, atît cît România a rămas neutră, am făcut tot ce era omenește cu putință pentru a împiedeca dezastrul de astăzi. Nefiind amestecat în politică, am vorbit în Academie de două ori. Discursurile mele sunt publicate în *Anale*, prin urmare, făcînd această afirmațiune, nu intru în categoria acelor mizerabili cari, după ce au împins guvernul din răsputeri către război, au neobrăzarea să-l acuze. Din momentul ce țara legală, adică regele, guvernul și Parlamentul, au declarat război Austro-Ungariei,

datoria mea era să dau tot țării. Și, în adevăr, i-am dat tot: cei doi băieți, Alexandru și Lascar, din care acesta din urmă rănit într-o luptă de artilerie la Dragoslavele; averea toată, adică peste 150 pogoane vie, împărțite în 4 ogrăzi, toate în regiunea Odobeștilor, cu trei case mobilate, din cari una coprinzînd lucruri rare, tablouri de preț, argintărie, tot ce adunasem timp de 31 ani în cariera diplomatică, apoi vase de stejar pentru 34 mii decalitri vin și, în fine, producția anului acestuia, de peste 350 000 lei, toate acestea, devastate și pierdute, tocmai acum cînd scriu, cînd adică inimicul a ajuns la Focșani. Cu toată hotărîrea mea de a rămînea obiectiv, inima sîngeră de durere, sufletul tremură de indignare cînd mă gîndesc că suntem bătuți numai din cauza incapacității îndrăznețe a cîtorva oameni. Despre acestea voi vorbi mai departe, sau poate altundeva.

Prin urmare, eram la Comisiunea Europeană numai patru delegați, în carne și oase, deoarece francezul era rămas la Paris.

Pe cînd, dar, drama dureroasă a războiului se apropia de noi, grija noastră se strîngea împrejurul intereselor Comisiunii. După căderea Turtucaiei[1], atunci cînd germanii luaseră Constanța, Cernavoda și toată Dobrogea, pînă la linia Babadag-Măcin, ne-am întrunit cu toții la mine * și am cerut delegatului rus să întrebe telegrafic la Petrograd dacă, la nevoie, guvernul său ar fi dispus să ne primească pe întinderea pămînturilor sale. Nici un răspuns. La cîteva zile, altă întrunire, tot la mine, pentru a telegrafia guvernului român să ne răspundă dacă, la nevoie, ne-ar da două vagoane, pentru a transporta în Moldova personalul și arhivele Comisiunei. Iarăși nici un răspuns. Atunci am scris d-lui Porumbaru, nedumeritul ministru al Afacerilor Străine, că, neprimind nici un răspuns de la d-sa și nemaiașteptînd să-l primesc, mă voi povățui de împrejurări, plecînd sau rămînînd, după vremuri. Mușcat de această declarație a mea, tardivul ministru al Afacerilor Străine îmi răspunse printr-o telegramă cifrată, lungă și nesăbăduită, în care face o teorie fantastică a Comisiunei Europene, afirmînd că deoarece guvernul teritorial

---

* Infamia și dezorganizarea drumurilor-de-fier era ajunsă la așa grad, încît, dacă nu dispuneai de un automobil sau nu erai favoritul Marelui Cartier General, ca să-ți acorde un *curier* (adică o locomotivă cu un vagon), te prăpădeai. Încercînd să merg de la Galați la Focșani în vagoane deschise de petriș, sau pe locomotivă, sau cu drezina, veneam bolnav (n.D.Z.).

a făcut întotdeauna cele mai mari concesiuni Comisiunei Europene, el singur este în drept să-i spună cînd să plece și unde să meargă. Este adevărat că chestiunea sediului Comisiunei poate forma obiectul unei discuțiuni de drept public internațional infinită; dar nici într-un caz nu aparține puterii teritoriale să decidă despre soarta și despre sediul Comisiunei, cînd el ar fi transferat de la Galați. România a intrat în Comis[iunea] Europeană a Dunării în anul 1878, prin votul tractatului de Berlin, anume prin dispozitivul art. 53, care însă zice categoric: „Elle (adică C.E.D.) exercera ses fonctions en complète indépendance de l'autorité territoriale". Numai faptul că România este „teritorială" nu constituie un drept, deoarece Dunărea este declarată fluviu internațional încă de la Congresul de Viena; prin urmare, administrația curgerii apei, construirea canalelor, ridicarea piedecelor, impunerea taxelor de navigație aparțin sau tuturor riveranilor sau tuturor traficanților. România era, de fapt, putere teritorială și înainte de tractatul de Berlin și totuși nu făcea parte din Comisiunea Europeană, și aceasta nu pentru că era încă sub suzeranitatea Porții, ci pur și simplu fiindcă nu fusese admisă de tractatul și Congresul de Paris, care, cu toate astea, s-a ocupat foarte mult de noi. Afară de asta, independența României nefiind recunoscută decît în 1881, delegatul român a figurat în Comisiune timp de 4 ani alături de delegatul turc, care era încă suzeranul său. Prin urmare, numai voința Europei a valorificat în drept situația de fapt a României. Sîrbia și Bulgaria sunt și ele riverane, și totuși nu au fost primite în sînul Comisiunei, deși Sîrbia era independentă în momentului tractatului de Londra din 1883, cînd s-a regulat chestiunea brațului Chiliei. Faptul de fi putere teritorială dă oarecare drepturi de apărare în caz de război, cînd puterile excepționale ale Comisiunei cad, față cu drept[ul] suveran al statului teritorial, devenit stat beligerant. Dar atît și nimic mai mult. A voi să hotărăști despre sediul Comisiunei numai tu, putere teritorială, fiindcă Europa a pus acest sediu în Galați, oraș românesc, este o copilărie. La ministeriul nostru însă nimeni nu cunoaște chestiunea. După vremuri și împrejurări, Comisiunea Europeană este bună cînd ne apără de încălcarea altora, și este rea cînd trebuie să-i respectăm drepturile. La 1913, d-l Maiorescu, îndemnat de un funcționar din minister*, a iscălit o scrisoare absurdă, pe care

* D-l Burghele, om de treabă, dar mărginit (n.D.Z.).

cînd eu cerusem să fiu pus în disponibilitate, spre a mă bate cu colonelul Stratilescu[2], un delator, care astăzi trebuie să militeze în jurul dezastrosului general Iliescu; altfel aș fi oprit scrisoarea și aș fi convins pe bătrînul prim-ministru s-o retragă.

Așadar, în ziua de 9/22 decembrie, fiind informat de mai multe zile că frontul rusesc de la Babadag fusese rupt de cavaleria bulgară, am trimis pe Grant, girantul comptabilității Comisiunei și secretarul meu, la Reni, să întrebe pe amiralul Neniukov dacă se mai poate trece pe Dunăre. Grant, întors la orele $2\,{}^{1}/_{2}$, a adus vestea că dacă nu plecăm imediat, vaporul nu mai trece pe la Isaccea, Tulcea fiind deja în mîinile inimicului. Își poate orcine închipui ce am resimțit la această știre. Am dat ordine să se împacheteze în cea mai mare grabă tot ce se putea strînge, efecte personale, dosare, proviziuni etc., iar o trăsură cu un ușier a cutreierat orașul spre a înștiința pe funcționarii străini că la $5\,{}^{1}/_{2}$ vaporul pleacă.

În adevăr, la orele 6 toată lumea era pe bord — toată lumea, afară de echipagiul vasului. E ciudat cum unele lucruri cari par absurde și cu neputință de a se lega între ele vreodată, ajung de se leagă și se contopesc, cînd ele sunt adunate într-o casă în care a fost întotdeauna ordine. Așa se întîmplă cu echipagiul nostru. Oameni veniți din toată lumea, cu bani primiți înainte, se adunară în ultimul moment, și am fi putut pleca la $6\,{}^{1}/_{2}$, dacă mașinistul-șef ar fi fost la postul lui. Din nenorocire, iahtul „Carolus Primus" era dezarmat de mai bine de doi ani, căpitanul său, Firenza, era deportat, și cu el mai mulți marinari, șeful mașinist, Gradea, supus român, era mobilizat, iar credinciosul meu Gheorghe Olaru (fost feciorul meu personal mai mulți ani și pus de mine cămăraș pe bordul vasului) dus în război și, se zice, mort între tunuri. Pe la orele 7, văzînd că mașinistul nu vine, dădui ordine ca mașinistul-șef de pe vasul Comisiunei „Prince Ferdinand", numit Luigi Zampieri, să treacă pe „Carolus", ceea ce, în timpuri normale, s-ar fi făcut în două minute, dar în vremuri ca aceste se făcu într-o oră.

Nu aș insista asupra unor măruntișuri fără însemnătate, dacă ele nu ar fi palpitante de viață.

Într-o oră, a curs de pe un vas pe altul casa întreagă a unui biet om care, prevăzînd că va trebui să fugă, spera să poată fugi cu vaporașul pe care servea. De la saltele, scaune, haine, pînă la lemne de foc, cărbuni, untdelemn și vin, găini,

pușcă, un canar — arca lui tata Noe, cu toate complicațiile vieței moderne — toate defilară de pe un bord pe altul. Puntea vaporului era acoperită cu munți de lăzi, de valize, de cufere, de saci, peste care se aruncau curcanii lui Zampieri. Era o babilonie și o tivatură, de credeai că n-o mai luăm de loc.

Și cu toate astea, la 8 fix, vasul ridică ancora. Elegant, ca un cal de rasă încărcat cu cortul arabului, el își făcu întorsătura în mijlocul Dunării, și o pornirăm în jos. În momentul plecării, se auzi cornul de la mal, chemînd:

— „Carolus Primus".

Cornul nostru răspunse:

— Ce dorești, „Ferdinand"?

— Au sosit bagajele d-lui delegat rus.

— Vin prea tîrziu.

— Ce să fac cu ele?

— Să le-arunci în Dunăre.

— Am înțeles.

Cu această glumă ne luarăm adio de la țărmul de pe care de atîtea ori plecasem fericit... Unde mergeam?

Mergeam către Marea Neagră, sperînd să ajungem la podurile de la Isaccea cît mai curînd, pentru a ne strecura noaptea pe sub malul ocupat de inimic. La Isaccea erau două poduri: cel din susul apei, românesc; cel din josul apei, rusesc. Ajunserăm la podul românesc pe la 11. Făcurăm obicinuitele semnaluri, dînd numele și calitatea mea. Bieții români se înhămară la frînghii și pontoanele se mișcară. Se auzeau ordinele și strigătele prin întuneric: „ține, măăă!" Focurile de pe maluri luminau pete de apă, acoperită de păcură, ce curgea de mai multe săptămîni, de pe Prahova pe Ialomița și de pe aceasta pe Dunăre. Trecurăm printre pontoane cu mare grije. Noaptea, senină, aducea cîte o undă de negură de nu se mai zărea nici o stea. Atunci vasul se oprea de tot. Fiecare întreba încet „ce este". I se răspundea „nimic". După ce trecea negura, iar ne mișcam. Începeau să se zărească fanalele podului rusesc. Către capul podului de pe malul stîng, ardeau focuri cu pălălaia pînă la cer, la care se încălzeau grupuri de soldați, cu palmele întinse. Remorchere cu șlepuri se învîrteau împrejurul nostru. Sirenele sunau, cerînd loc liber. După cîtva timp de așteptare, o luntre se desprinse de la vasul nostru, cu pilotul rus, cu căpitanul vaporului și

cu Grant, spre a merge să parlamenteze cu comandantul podului. Luntrea se întoarse fără nici o ispravă, după ce riscase să se răstoarne, prinsă în rățeaua de fier contra minelor. Altă misiune plecă pe uscat, printre focurile soldaților, dar și aceasta se întoarse fără nici un rezultat, deoarece comandantul podului dormea. Atunci ne hotărîrăm să aruncăm ancora și noi, și să facem ca vrednicul comandant al podului. Iahtul se întoarse cu vîrful în susul apei, iar noi încercarăm a ațipi.

A doua zi ne deșteptarăm în bubuitul tunurilor. Prinși între cele două poduri închise, ne întrebam ce să facem. În zorii zilei, formele începeau să se desineze. Bruma scînteia în primele raze ale soarelui, pe cînd furnicarul omenesc se încrucișa pe pod. Ieșind pe puntea comandamentului, mi se înfățișă priveliștea cea mai interesantă. În Dobrogea, pe malul drept, se ridicau munții de la Isaccea, de pe crestele cărora artileria rusească trăgea în direcția Babadagului; de pe malul stîng, cîteva tunuri rusești trăgeau peste capul nostru, într-o direcție necunoscută. Trăsuri cu provianturi treceau, din țara rusească în Dobrogea, ridicînd un deal și scoborînd o vale, chiar în fața vaporului nostru. Și aci, vițiul organic al armatei rusești: la fiecare două trăsuri, o bucătărie, al cărei coș gîlgîia fumul trivial al borșului, pe cînd tunurile gîlgîiau fumul tragic al morții. O armată care în timpul luptei nu se poate hrăni cu conserve sau cu răbdări prăjite nu ajunge departe...

De către podul românesc începeau să vină tot felul de vapoare: semn că se deschidea podul rusesc. Pe fețele ofilite de nesomn, se ivea acum roșeața emoțiunei: vom ieși din capcană, vom înfrunta pericolul, vom ajunge la liman! Pericolul!... El se înfățișa, deocamdată, sub forma unor nourași albi, ce pluteau pe creasta dealurilor. Dincolo de Isaccea, necunoscutul.

Trei pontoane de către malul rusesc se desprinseră din linie și astfel podul se deschise. Erau orele 9 1/4. Trecură vasele în ordine, unul după altul, pînă ce veni și rîndul nostru. Cumintele „Carolus" alunecă printre bîrnele capcanei, ca un boier ce iese dintr-o casă de mahala. Fochiștii aveau ordine să întrebuințeze *cardiff*, pentru a ridica presiunea și a mări iuțeala: mergeam cu unsprezece mile în loc de șapte. Subinspectorul navigațiunei, Reynaud, luase comanda vasului. Toți copiii, toate femeile, toți bărbații netrebnici, fură trecuți

pe puntea stîngă sau închiși în cabinele din latura stîngă. Sus, la roata cîrmei, fură așezate trei rînduri de apărători interne, scînduri groase din fundul vaporului, pentru a garanta pilotul contra gloanțelor. Tulcea fiind căzută, tot malul drept putea fi ocupat de patrule bulgare.

Noi n-aveam nici un fel de armă, decît cîte un biet revolver fără cartușe. Un obuz ne-ar fi făcut praf. Gloanțele ne-ar fi cauzat multe stricăciuni și poate ne-ar fi omorît lume. Din fericire însă, malul drept părea pustiu. Nici o barcă, nici o vită, nici chiar păsările cerului nu se iveau pe orizont, pe acest orizont limpede, plin de căldură și de lumină, în care văzusem plutind cîrduri infinite de păsări libere. Acum fugeam. Tăcut, dar neclintit de pe punte, nu vream să mă las durerii sufletului meu. Aveam de salvat o Instituțiune, și, mai mult, aveam de salvat patruzeci de persoane, care credeau în mine — prin urmare, toată încordarea cugetului meu se îndrepta acum către prima bifurcațiune a Dunării, către Ceatalul Ismail, de unde brațul Chiliei cotea la stînga, depărtîndu-ne de pericol.

Vremea era splendidă. Vaporul mergea cu o siguranță uimitoare, grăbit parcă a ieși din zona pericolului. Nimeni nu vorbea. Pilotul se uita cu încordare către orizont, căutînd să descopere farul de la Ceatal. Cu cît ne apropiam de Tulcea, cu atît temerea creștea. Pustietatea de pe malul drept ne îngrijea mai mult chiar decît prezența inimicului: ne temeam de vreo cursă.

Deodată pilotul se însenină:

— Domnule ministru, iată farul!

În adevăr, pe linia orizontului, la o mare depărtare, un turnuleț alb se îngîna cu sclipirea apei. Încă o jumătate de oră și eram salvați!... Știrea se răspîndi, cu repeziciunea luminei, printre toți călătorii. Unii îndrăzneau chiar să-și părăsească locurile, spre a urca pe puntea de comandă, să vadă farul, însă erau fără milă goniți la locurile lor.

Soarele se ridica tot mai radios, în această zi de decembrie, mîngîind dealurile Dobrogei și cîmpia Basarabiei, cu nepărtinirea căldurii sale. Eu fugeam, eu, fiul și stăpînul acestor țărmuri, umilit, dar cu o incomensurabilă ură în suflet împotriva [...] acestor șerpi crescuți în beciurile noastre, cari astăzi își mușcă stăpînii. Dar va veni ziua în care stăpînul va strivi capul veninos al reptilei, și atunci nici tocul cizmei nu se va simți onorat de atingere.

Farul!

În unghiul ascuțit pe care-l formează Dunărea cu brațul Chiliei, Comisiunea Europeană a construit un dig ce intră în apă ca un stilet, iar la vîrf a zidit un mic far, care indică, noaptea, bifurcațiunea fluviului. La o mică depărtare de far, se ridică turnul bisericei românești din satul Carol.

Amîndouă acestea se vedeau bine.

Încă un sfert de oră și eram scăpați!

Eram, în adevăr, scăpați, dacă inimicul nu instalase tunuri la monumentul de la Tulcea, de unde ar fi putut să bată pînă la Ismail. Dar cel puțin nu ne mai temeam de gloanțe.

În sfîrșit, iată-ne lîngă far!

Vasul nostru trecu, grăbit, dincolo de acest prieten, pe care toată lumea îl dorea și de care acum toată lumea fugea. Intram pe brațul Chiliei, unde malurile începeau a se însufleți, casele începeau a fi locuite, arborii a adăposti caragațe guralive. Femeile și copiii de pe bord începeau a se înviora

II

A venit timpul să-mi cunosc pasagerii. Ceea ce văzusem în seara plecării din Galați era atît de nedeslușit, încît nu știam cine-i sac și cine-i om. O învălmășeală nebună încurcase toate cele.

Mai întîi, locțiitorul de secretar general al Comisiunei, d-l Bitterlin, cu d-na Bitterlin, o pereche de inși cum nu se poate admite că există în natură, dacă natura ar fi cuminte și logică. El, un fel de supus francez, născut la Petrograd și crescut la Geneva, adus de vînturi la Galați și intrat la Comisiunea Europeană a Dunării acum 35 de ani, ca om de condei, poet și gazetar. În adevăr, la numirea mea ca delegat al României, acum opt ani, fiind informat că mă îndeletniceam și eu cu scrisul, mi-a dedicat o poemă, în numeroase cînturi; la fiecare An Nou, cîte un sonet; acum în urmă, aflînd că băiatul meu fusese rănit, mi-a trimis „un vis în versuri". Spirit mediocru și neliniștit. În vremile din urmă, atins de infirmități de tot felul: un ochi beteag; picioare țapene, care-l sileau să se dea pe gheață în loc să umble. Ca funcționar, nul. Soția sa, o calamitate voluminoasă, care fusese silită să se culce pe jos, deoarece nu intra în paturile de pe vapor. Bărbatu-său o numea „ma pauvre muse", iar ea îl bătea. Era unguroaică.

In rîndul al 2-a, venea d-na Rey, soția secretarului general al Comisiunei, plecat în Franța de doi ani și jumătate, om de reală valoare. Nu se poate spune îndestul bine despre această femeie. Rămasă la Galați, singură, cu trei copii, mica burgheză franceză se puse să cucerească prietenia lumei întregi, iubind țara, lucrînd în spitale cu tot sufletul, simplă, măsurată la vorbă, harnică la treabă. După intrarea României în război, s-ar fi zis că nu mai trăiește decît pentru răniții noștri. Nici o operație gravă nu se făcea de către doctorul Carnabel fără asistența ei. După operația fiului meu Lascar, rănit la Dragoslavele, ea îmi trimise scrisoarea următoare:

„Spitalul temporar 191. Salle d'opérations. 22 Nov. / 5 Décembre 1916

Cher Monsieur, Vous trouverez, ci-joint, l'éclat d'obus retiré par les soins du Dr. Carnabel dans la jambe de votre fils. Il a subi cette petite opération sans chloroforme, avec, seulement, l'anesthésie locale; l'extraction n'a pas eu lieu sans douleur ni sans jurons; mais le patient a été brave."

Echilibrul perfect al acestei femei reiese din rîndurile de mai sus, scrise cu sobrietate și cu arta infinită a inimei, care a făcut-o să găsească expresiunea „ni sans jurons", din care se pricepe deodată că rănitul e bine.

Am onorat-o cît am putut, cedîndu-i cabina mea de pe vapor, spațioasă și elegantă, în care încăpea cu toți copiii, făcîndu-i înlesniri de tot felul etc. S-a despărțit de noi plîngînd: „J'ai été heureuse dans ce pays; je ne puis le quitter sans qu'il m'en coûte".

Băiatul său, Georges, era frumos ca un înger și neastîmpărat ca o rîndunică. Un marinar trebuia să se țină pururea după el, ca să nu cadă în mare. Între Isaccea și Ceatal, pe cînd maică-sa îl ținea în brațe de frica gloanțelor, băiatul o întreabă:

— Maman, où's qu'est le Bulgare?

— Mais, de l'autre côté, mon chéri.

— Laisse-moi y aller, que je le tue.

Al treilea la rînd venea d-l Melas, cu soția și fiica. Funcțiunea d-sale era un amestec de „redactor" și de „maistru de ceremonie", combinat cu „secretarul Prutului", și de cînd bătrînul Kapeler fusese luat în surghiun. Bun funcționar, cam nesigur, frate — pe nedrept — cu un faimos spion rus, astăzi închis. Atins, acum în urmă, de o ușoară dambla, care îi ridicase colțul gurei și îi plecase ochiul stîng, de părea că gustase mere pădurețe. Supus român, sau grec, sau rus; poate chiar austriac sau german. Soția sa, franceză de tată, română de mamă, grăsuță, cam coptuță, romanțioasă în mod onorabil, adică așteptînd cu stăruință pe d'Artagnan. Fata, curată, cu tonul de la Călugărițele din Galați, preocupată de legitimitatea la tronul Franței.

Al patrulea, d-l de Savoie, unul din secretarii Comisiunei, supus francez, băiat bun în toată puterea cuvîntului, cu mustața în vînt, fost pe front și întors acasă pentru cauză de boală incurabilă, o vechie dragoste la Galați. Eram cu deosebire fericit de a salva pe acest tînăr, a cărui funcțiune era de o însemnătate capitală pentru navigabilitatea Dunării, fiind însărcinat cu comanda vinurilor în străinătate. În adevăr, nimeni nu cunoștea mai bine „les crus et les chais", sau „les chateaux", cum numea el vinurile superioare de Bordeaux.

Al cincilea, Charles Grant, secretarul meu și subdirector al comptabilității centrale, cu soția sa (o creatură de elită) și cu copilul lor, Efi (Ephingam).

În fine, oameni de serviciu, printre cari, credinciosul Iacopo, italian din Toscana; bucătarul Filippo, sicilian, vorbitorul unui dialect absurd și asasin-culinar.

1916

PENTRU CE AM FOST CONTRA RĂZBOIULUI

Este o datorie de bun român de a examina cauzele pentru care am fost bătuți, căci am fost bătuți. Nu o spun pentru vana glorie de a dovedi că prevăzusem cele ce se întîmplă astăzi, ci pentru a trage învățăminte și a deschide ochii copiilor noștri. Chiar dacă, pînă la urmă, Aliații vor fi învingători iar germanii învinși; chiar dacă România nu va pierde nimic; mai mult, chiar dacă va cîștiga ceva, un lucru rămîne adevărat: am fost bătuți.

Din înfrîngerea noastră vom scoate putere pentru viitor; din amărăciunea umilinței, vom distila parfumul răzbunării; din durerea eroilor noștri, vom scrie epopeea morții glorioase a învinsului, acea *Chanson de Roland* pe care s-o înțeleagă aliații noștri.

Terre de Roumanie, mult estes dulz païs.

Dar poporul român nu merita această soartă. Tradiția sa, cumințenia generațielor trecute, jerfele domnilor pămînteni, sacrificiele boierilor, superioritatea țăranului asupra tuturor popoarelor neolatine, toate lucraseră împreună pentru a face, din munteanul daco-roman, un om liber, supusul unui stat neatîrnat cu cel mai mare viitor înaintea sa. Pentru a ajunge acolo, bărbații noștri politici de astăzi trebuiau să fie „cuminți". Atît și nimic mai mult.

Să vedem.

De la 1914 la 1916

După declararea războiului european în 1914 mă aflam la Sinaia, cînd a început fierberea în public și printre politicianii noștri, relativ la intrarea României în acțiune. La hotelul Capșa se afla toată lumea cunoscută, toți diplomații

ce nu aveau vile. Prin urmare, întîlneam acolo pe ministrul Italiei, baron Fasciotti; pe ministrul Germaniei, d-l Waldhausen; pe ministrul austro-ungar, contele Czernin; pe ministrul Olandei, d-l de Wredenburg; pe toți românii noștri, de la d-l Marghiloman pînă la ultimul cățel conservator, de la d-l Ion Brătianu pînă la ultimul agent liberal.

Firește, fierberea era mare. Printre străini, unii ar fi voit să mergem cu ei, alții cu ceilalți.

Românii erau în mare majoritate pentru Puterile Aliate (Franța-Anglia); guvernul Brătianu zicea că vrea să rămînă neutru. Partidul Conservator era împărțit: unii filogermani, alții filofrancezi. D-l Carp, singuratec, părăsit de mai toți amicii politici, încă de la 1913, dar totuși foarte frumos. D-sa era singurul de părere, împreună cu d-l Stere din Partidul Liberal, să mergem hotărît cu germanii. Tocmai atunci sosește din străinătate d-l Nicu Filipescu. D-sa este astăzi mort. Prin urmare, se poate vorbi despre d-sa cu cea mai absolută imparțialitate, mai cu seamă cînd cel care vorbește sunt eu, care nu am făcut politică niciodată și nici nu am avut cu d-sa alte raporturi decît ale unei perfecte urbanități.

Una dintre primele persoane cu care a vorbit d-l Filipescu, după întoarcerea sa, am fost eu. Dumnealui povestea cum trecuse prin Germania și asistase la desfășurarea primelor evenimente, cum văzuse organizația admirabilă a acestui popor; cît puteau fi de pericoloși și cît eram noi de departe de administrația lor. Nu avea cuvinte destule pentru lauda germanilor.

Firește, pentru orce om cu scaun la minte, reieșea că d-sa va fi pentru o politică filogermană sau cel puțin pentru neutralitate. Lucrurile merseră nedeslușite pînă la primul Consiliu de coroană — cînd, deodată, d-sa se face stegarul ideii contrarii, a intrării României în război, imediat și cu orce preț, în contra Germaniei.

Ce se întîmplase? În Consiliul de coroană, d-l Marghiloman, pe care d-l Filipescu îl alesese șeful Partidului Conservator, după ce răsturnase, pe rînd, pe d-l Carp, pe d-l Iorgu Cantacuzino și pe d-l Maiorescu, iar acum voia să răstoarne și pe alesul său de ieri — d-l Margiloman, zic, se declarase pentru neutralitate. Ura violentă a d-lui Filipescu contra d-lui Marghiloman, care dospise în intervalul acesta și se făcuse bubă, îl îndemna la orce fel de excese, de unde deci și excesul războiului. Timp de doi ani, ziarul d-sale *Epoca* duse cea mai dezmățată campanie contra d-lui Marghi-

loman, pe care Partidul Conservator, rupt în două, îl repudie alegîndu-l pe d-sa, Filipescu, în loc, şi o campanie tot aşa de deşuchiată pentru Transilvania, inventînd pe preotul Vasile Lucaci, ca prezident al Ligei, şi pe poetul Octavian Goga, ca scriitor al ei. Pe toţi aceştia îi cunosc personal. D-l Marghiloman are o suprafaţă destul de mare, graţie însemnatei sale averi şi unei înlesniri sufleteşti de a părea. Nu are însă nici puterea de caracter a lui Carp, nici vastele cunoştinţe ale lui Maiorescu, nici pasiunea lui Filipescu, nici talentul lui Take Ionescu, ci stă între toţi ca barometrul la „variabil", cînd poate ploua, poate ninge, sau poate fi chiar frumos. Preotul Vasile Lucaci, pe care l-am cunoscut la Roma foarte de aproape, cînd era refugiat de urgia ungurilor, este un amestec de martir, de patriot şi de scamator, care cu timpul s-a coborît pe scara acestor trei atribute pînă la cel din urmă, unde s-a oprit definitiv. În momentul cînd îl întrebuinţează d-l Filipescu, preotul Lucaci este un scamator sadea. Poetul Octavian Goga e scriitor de real talent; dar, mai presus de toate, este un ambiţios lipsit de mijloace[1].

Cînd dar toată lumea aceasta începe campania nebună a intrării României în acţiune imediată şi necondiţionată pentru „întregirea neamului"; cînd la agenţii de mai sus se alipeşte colegul meu din Academie, Barbu Ştefănescu Delavrancea, cu elocvenţa sa năstruşnică, cu stilul virulent al scrisorilor sale politice; cînd prezidentul Academiei, nevinovatul dr. Istrati, ia pe faţă poziţie „contra Germaniei" şi „pentru Franţa"; cînd dezechilibratul general Crăiniceanu[2] devine directorul *Universului* şi umple ziarul cu proza macaronică a strategiei sale, care trebuia să-l ducă la retragerea ruşinoasă de la Braşov; cînd şioiul ameninţă să devină Dunăre, să rupă şi să dărîme totul în cale — atunci omul gîndurilor şi al scrisului, eu, Duiliu Zamfirescu, am ridicat capul. România este a mea cel puţin tot atît cît este a lui Filipescu, a lui Delavrancea, a dr-ului Istrati, a generalului Crăiniceanu, a lui Take Ionescu, a lui Mille, a lui Pisani, a lui Rubin. Eu am iubit-o şi am cîntat-o în romanele mele; am visat la dînsa, pe cînd trăiam departe, la Atena, la Bruxelles sau la Roma; m-am îmbătat din poezia istoriei noastre daco-romane în însuşi Forul lui Traian, şi apoi, cu toiagul în mînă, pe malurile Streiului. Toată România Mare trăia în sufletul meu, ca floarea în sămînţă. Vreau să învăţ pe români a cugeta şi a simţi în această îndrumare, pînă ce fiii sau nepoţii noştri, ajunşi la maturitate politică, s-aducă

... visul generaţiei noastre, printr-o lungă pregatire. Căci nimic nu se încheagă dintr-o dată.

Cînd, dar, am văzut că împrejurările din afară tîrau după ele lumea noastră politică, toate clasele, toate vîrstele, pe femei şi pe bărbaţi; cînd, mai cu seamă, am simţit că guvernul se duce cu încetul pe alunecuşul prăpastiei, am crezut că nu mai pot tăcea. Atunci am vorbit în Academie.

Ce m-a făcut să vorbesc?

Nu trebuie să fie cineva mare geniu ca să priceapă că un război de cucerire[3] nu se face ca o nuntă din amor. Pentru a lua din mîna ungurilor Transilvania, se cer două condiţiuni: a) ca actuala formaţiune politică a Austro-Ungariei să fie atinsă de caducitate sau ca Austro-Ungaria să fie angajată într-un mare război; b) ca România să aibă o pregătire complectă: finanţe, armată, drumuri-de-fier, fabrici interne de muniţiuni, depozite de hrană, spitale etc., etc.

Pentru ce atîtea lucruri extraordinare deodată?

Pentru că Transilvania, după care suspinăm noi, este atît de trebuitoare ungurilor, încît, în ziua în care nu vor mai avea-o, vor fi pierduţi.

Prima condiţiune, aceea a distrugerii Austro-Ungariei pe calea armelor, putea să se întîmple în războiul actual. Pentru aceasta ţara noastră avea un singur lucru de făcut, un lucru simplu, cuminte: să aştepte.

Dar, se va zice, e cu putinţă să aştepţi să-ţi dărîme alţii pe vrăşmaşul tău de moarte, iar tu să stai cu mîinile la piept?

Răspuns categoric: da.

Acest răspuns, atît de hotărît, este datorit faptului că ambele condiţiuni pomenite mai sus trebuie să se împlinească în acelaşi timp. Nu poţi să te arunci asupra Ungariei, spre a-i lua Transilvania, chiar dacă ea este angajată în altă parte, fără a avea o preparaţiune desăvîrşită, care să-ţi permită a suporta un război crîncen. În condiţiuni normale, România nu se poate măsura singură cu Ungaria, deoarece 8 milioane de oameni trebuie să fie învinşi de 18 milioane; cu atît mai puţin cu Austro-Ungaria. Pentru a avea probabilităţi de biruinţă, se cere neapărat ca Austria să oblige pe Ungaria a-i da contigentul său de trupe, care s-o reducă, slăbindu-i organizaţiunea militară.

Am spus mai sus că Transilvania este podoaba Ungariei. Pentru a nu o pierde, ungurii sunt în stare să-şi vîndă sufletul Satanei, să facă orce slugărnicie, să dea în genunchi împăratului Germaniei, cum a făcut Tisza cînd s-a văzut atacat

viitorul Ungariei și că slăbiciunea acestei țări începe acum.

Prin urmare, pentru a profita de prima condițiune, angajarea Austro-Ungariei în războiul mondial, România trebuia să împlinească și pe a doua condițiune, de a fi pregătită într-un mod cu totul extraordinar, și chiar atunci să se teamă de ceea ce s-a întîmplat acum, cînd germani, unguri, bulgari și turci s-au aruncat asupra noastră, spre a salva Transilvania și a o păstra ungurilor.

Și cum eram pregătiți noi?

Cum eram pregătiți

O rețea de drum-de-fier imposibilă, rămasă cu 20 de ani în urma dezvoltării economice a țării, care n-avea linii duble decît între București și Buzău, adică pe o întindere de 100 kilometri din 4 000. Nu e nevoie de multă argumentație pentru a dovedi românilor halul în care se găseau căile lor ferate. Orcine a avut de transportat un vagon de cereale, orcine a încercat să meargă de la Roman la București; orcine a avut un incident cu un agent al căilor ferate știe ce i-a pătimit sufletul.

E bine înțeles că vorbim de timpuri normale. Timpurile anormale, adică mobilizarea din 1913 și „compensațiile" din 1915, 1916, sunt atît de extravagante, încît nu pot fi povestite fără ca indignarea să nu te coprindă.

În timpuri normale, nu puteai face o operație la căile ferate, fără o imensă pierdere de timp, fără protecție sau fără bacșișuri. Niciodată nu erau vagoane pentru cereale sau pentru mărfuri; niciodată nu erau locuri pentru călători, niciodată nu te adresai unui șef de serviciu, fără ca să găsești indiferență sau lipsa de urbanitate, cînd nu erau injurii sau procese-verbale. Care este fericitul român care a trimis un vas de vin de la o gară la alta fără ca vasul să nu ajungă gol sau umplut cu apă? Care este extraordinarul român care a trimis sticle cu șampanie, funduri de lumînări, cafea, zahăr, orez, țuică, pește — orce și orunde — fără ca drumurile-de-fier să nu-l vămuiască? Care este norocosul român care a călătorit de la Iași la București altfel decît în culuar, cu un picior pe o valiză și altul pe un cîine sau pe alt picior de călător? Cu o îndrăzneală și o nepăsare revoltătoare, ghișeurile vindeau bilete la nesfîrșit, fără să se adaoge vreodată vagoanele trebuitoare. Adeseaori, cîte un conductor mai de treabă făgăduia că „s-a telegrafiat la Inspecție" și că la Buzău se vor pune vagoane, iar cînd ajungeai la Buzău, dai de un fel de animal hidrofob, care, cu șlapca roșie pe-o urechie și cu mustățile zbîrlite, se primbla pe peron ca un curcan amorezat. Dacă te adresai acestuia, îți găseai beleaua; dacă te adresai la București, trebuia să pierzi o zi (sau două, dacă veneai înainte de o sărbătoare sau a doua zi de sărbătoare), să mergi la gara centrală, unde să faci înconjurul pămîntului, prin gangurile cele mai neînchipuite, ca să ajungi la numărul 74, bunăoară, unde să afli, de la un domn supărat, că afacerea dumitale privește biroul IV de mișcare.

— Unde e biroul IV de mișcare?

— Întreabă și dumneata un ușier.

După ce te cufundai din nou în măruntaile acestui dedal fantastic, găseai pe ușier, care te trimitea în strada Schitu-Măgureanu sau la Geagoga, la Filaret.

Această infamie de administrație a martirizat țara ani întregi, fără să i se poată aduce vreo îndreptare.

Dar dacă, în lumea civilicească, nu se putea îndrepta nimic, în lumea militărească trebuia să se îndrepteze ceva sau, cel puțin, să se știe cum stau lucrurile și să nu se înceapă un război ofensiv imbecil.

Căci aici stă răspunderea: cînd ești atacat, te aperi cum poți; cînd ataci ești obligat să știi ce faci, să fii pregătit pînă în cele mai mici detalii și să prevezi toate eventualitățile. D-nul Nicu Filipescu trebuia să-și dea seamă de asta.

Noi nu putem admite, în vremurile noastre de calcul și știință, cînd Europa întreagă se bate cu aeroplane, cu tunuri extraordinare, cu mitraliere perfecte, cu automobile blindate, cu submarine incredibile, cu mijloace de transport ce nu lasă nimic de dorit, să intrăm în război cu vorbe, cu entuziasmul celor ce-au fugit la Paris și cu realitatea întruchipată în persoana d-lor Cottescu, director general la căi ferate, și Iliescu, șeful real al statului-major.

Planul de război

Se poate închipui ceva mai absurd decît planul nostru de război?

Plec de la datele cele mai elementare, pentru a ușura răspunderea teribilă ce apasă pe numele generalului Iliescu

şi admit că planul celor ce voiau să începem războiul, atacînd pe Dunăre şi ţinîndu-ne în defensivă în Carpaţi, era tot aşa de prost ca planul generalului Iliescu, care a atacat în Carpaţi, părăsind Dunărea cu totul. Masacrul trupelor noastre de la Turtucaia este un eveniment militar atît de ruşinos, încît, orcare ar fi incapacitatea strategică a comandantului militar, nu se poate explica decît printr-o greşeală diplomatică.

Unul din agenţii noştri în străinătate, care împingea guvernul la război, a dat asigurări formale că bulgarii nu se vor bate contra ruşilor, sau, dacă regele şi guvernul bulgar vor încerca să meargă cu germanii, armata se va întoarce împotriva lor. Cred că-l cunosc pe acest arivist criminal şi nu-i scriu numele aci numai din dezgust. Nebunia care se legase de sufletele românilor era atît de oarbă, încît nimeni nu se gîndea că joacă soarta ţării. Fiecare voia să-şi facă damblaua şi nu da înapoi de la nici un atac, orcît de mincinos sau de neruşinat. Căci numai surzii sau inepţii nu ştiau ce se petrece la Sofia. Toţi diplomaţii străini — şi cred că şi unii din diplomaţii noştri — scriau guvernelor lor că în 1916 singurul război popular în Bulgaria era războiul contra României. Ca prin instinct şi printr-o necesitate organică a statului viabil, un început de fortificare a avut loc la Turtucaia. Dar în vîltoare de ordine şi contraordine, de comenzi, de saltul milioanelor de intrigi scandaloase, de înaintări în armată pregătite de camarila unui general dement, fortificaţiile de la Turtucaia au fost uitate.

Dacă am fi atacat pe Dunăre şi ne-am fi ţinut în defensivă pe Carpaţi, era să ni se întîmple pe apă ceea ce ni s-a întîmplat pe uscat, cu această agravantă, că armata, care, de bine de rău, s-a mai salvat în munţi, era să fie înecată în Dunăre. Este evident că diviziunile germane ce s-au năpustit împotriva noastră prin Ungaria era să facă acelaşi lucru prin Bulgaria.

Dar, se zice, nu trebuia să intrăm în război fără ca 300 mii de ruşi să fi trecut în Dobrogea.

Fireşte. Cum nu trebuia să intrăm în război fără tunuri de mare calibru; cum nu trebuia să intrăm fără mitraliere; cum nu trebuia să intrăm fără fabrici de muniţiuni la noi în ţară; cum nu trebuia să intrăm fără a fi complectat reţeaua drumurilor-de-fier.

Singura condiţiune a unui corp de armată rusă de 300 mii oameni nu era îndestulătoare fără împlinirea celorlalte

condiţiuni. I-am avut pe ruşi ceva mai tîrziu, iar acum, cînd scriu, îi avem cu mult mai numeroşi. Dar ei vin cu aceleaşi lipsuri ca şi noi, se mişcă pe aceleaşi linii incomplecte de drum-de-fier, pe aceleaşi şosele inexistente ale Moldovei şi, mai rău decît noi, ruşii vin cu sufletul lor aparte, cu nepăsarea eroică a unui popor care ştie că nu poate să fie niciodată bătut definitiv. Ţiu să se noteze că eu nu acuz pe ruşi. Îi cunosc acum la ei acasă, şi-i găsesc simpatici; ca militari cred că se bat bine. Dar ruşii nu sunt niciodată grăbiţi. Vorba lor caracteristică „sicias“ spune tot. Dacă pierd o bătaie, sunt încredinţaţi că au să cîştige alta; dacă pierd o provincie, sunt siguri că au s-o ia înapoi — peste o lună, peste un an sau peste 30. Ei ne făgăduiesc să ne dea înapoi Dobrogea şi sunt de bună-credinţă. Dar cînd? Noi n-avem timp să aşteptăm. Dacă vom pierde Dobrogea sau Oltenia suntem lichidaţi. Statele mici sunt ca averile mici: nu pot fi ştirbite fără a nu fi ruinate.

Drumuri-de-fier şi strategia

Cînd te uiţi pe o hartă a ţării noastre şi te gîndeşti că noi am început un război ofensiv, cu reţeaua actuală de căi ferate, ţi se pare că visezi. Este oare cu putinţă ca atîta lume care a învăţat carte prin ţări străine, atîţia generali de stat-major, atîţia oameni politici cari au fost miniştri de Război, Ion Brătianu tatăl, Dimitrie Sturdza, Nicu Filipescu, Ion Brătianu fiul, să nu fi înţeles nici unul că, în orce împrejurare şi orcare va fi fost menirea armatei noastre, nu se poate începe un război ofensiv fără linii de drum-de-fier strategice?! E admisibil ca generalul care pregătea planul de război contra Austro-Ungariei să nu-şi fi aruncat ochii o singură dată pe harta ţării şi să nu fi văzut că toate drumurile ce duc în Transilvania, toate trecerile munţilor, de la Mehedinţi pînă la Noua Suliţă, nu erau legate prin nici un fel de linie subcarpatină? Că, de asemeni, tot malul stîng al Dunării, de la Severin pînă la Galaţi, nu avea un kilometru de cale ferată danubiană?

Orcît de inept şi de dement ar fi fost acest general, alături de dînsul trebuia să se găsească un ministru de Externe care să ştie atîta lucru: că politica regelui Carol, bună sau rea, a fost limpede şi consecventă. După tractatul de Londra din 1883, cînd Europa da Dunărea noastră românească în

puterea Austriei*, România, ca să salveze Dunărea, s-a înțeles de-a dreptul cu Puterile Centrale — cu alte cuvinte a intrat în Tripla Alianță [4]. De atunci, toată politica ei militară a fost îndreptată contra Rusiei (autoarea tractatului de Londra din 1883) și contra Franței, care inventase pe d-l Barrère [5], cu faimoasa „propunere". Repet, bună sau rea, această politică era clară. Ea ne dispensa de a ne apăra frontiera Carpaților, de a avea baterii de munte, de a construi linii ferate pe sub dealuri, de a instala fabrici de muniții la noi. În schimb însă ne obliga să ne întărim în partea ceelaltă, să luăm măsuri contra Rusiei. Și le-am luat, cu linia forturilor Focșani-Nămoloasa-Galați.

Atîta lucru trebuia să fi învățat generalul care ne-a dus la dezastru: că atunci cînd vrei să ataci pe cineva, trebuie să te și aperi de el.

Cînd ai o armată de 450 mii oameni [6] și ești de toate părțile închis de inamic, prima datorie a comandantului este de a putea mișca această armată, pe liniile interne, cu repeziciune și înlesnire.

Și cum ne mișcam noi?

De la Mehedinți pînă la Dorohoi, frontiera României merge pe coama Carpaților, cu o serie de munți înalți, printre cari se deschid cîteva trecători cunoscute de toată lumea, și altele, cunoscute numai de ciobani, de contrabandiști — sau de statul-major. Dintr-o margină a țării în ceelaltă, se urmează, unii după alții, munții Mehedințului, Vulcanului, Lotrului și Sibiului, munții Făgărașului, Muscelului, Bîrsei, Buzăului, Vrancei, Cașinului și Oituzului, Tarcăului, Bicazului, Ceahlăului, Călimanului. Trecătorile și defileurile cunoscute sunt următoarele: Broșteni, pasul Vulcanului, Lainici, Turnu-Roșu, Scărișoara, Bran, Predealul, Predelușul, Bratocea, Tătarul, Buzăul, Oituzul, Uzul, Ghimeș, Bicazul și

* Acest tractat, care scotea brațul Chiliei de sub autoritatea Comisiunei Europene, prevedea înființarea unei Comisiuni Riverane, pentru tot restul Dunării, de la Brăila pînă la Turnu-Severin, compusă din România, Bulgaria, Serbia și Austria, sub prezidența perpetuă a acesteia și cu vot preponderant în caz de paritate. Această enormitate, prin care Europa ne punea la discreția Austro-Ungariei, a fost considerată de însăși Austro-Ungaria ca prea mare, mai cu seamă față cu energica protestare a guvernului român și cu amenințarea conținută în mesajul regelui Carol de la deschiderea corpurilor legiuitoare[7]; dar consecvența ei a fost că România, părăsită de Europa, s-a înțeles de-a dreptul cu Austro-Ungaria, intrînd în Tripla Alianță (n.D.Z.).

Prisecanii. Va să zică o armată de invaziune, din România în Ungaria sau viceversa, nu ar fi putut să ia alte căi decît acestea.

De la București la Turnu-Severin se trăgănează o linie de școlar prost, care, în loc să se ducă drept la Slatina, Craiova, Severin, se abate pe la Titu, Găești, Golești, Pitești, ca apoi să se coboare la Slatina. Pe această arteră principală, se prind în mod firesc numai trei ramuri ce s-ar putea numi strategice: Titu-Tîrgoviște-Petroșița, Golești-Cîmpulung și Pitești—Curtea-de-Argeș. Toată Oltenia este legată cu capitala țării prin linii de împrumut. Ca să mergi de la București la Rîmnicu-Vîlcii, trebuie să te cobori de la Pitești la Piatra, ca apoi să te urci înapoi pe Olt și să faci astfel un unghi, pe atît de ascuțit pe cît de nefolositor, de 184 kilometri, cînd, de la Curtea-de-Argeș la Rîmnicu-Vîlcii nu sunt decît 30 kilometri cari, adăogați la cei 40, de la Pitești la Curtea-de-Argeș fac 70 de kilometri în total. Dacă, dar, statul-major ar fi impus construirea unei linii de 30 kilometri, el obținea o economie de 114 kilometri, în legătura sa cu capitala și cu Moldova — ceea ce este enorm !

Dar Tîrgu-Jiu?

Toată țara din dreapta Oltului trebuie să se coboare de la Rîul Vadului la Piatra și Craiova, ca de acolo să se urce la Filiași, iar de aci la Tîrgu-Jiu sau la Severin. Germanii au străbătut prin munții Mehedințului și Vulcanului, cu tot defileul de la Broșteni, fiindcă își dedeau seamă că aci românii nu pot trimite trupe la timp.

Nu știu dacă trebuie să mai insist asupra lipsei totale a unei linii subcarpatine. Vîrciorova nu-i legată direct cu Tîrgu-Jiu; acesta nu-i legat cu Rîmnicu-Vîlcii; acesta nu-i legat cu Curtea-de-Argeș, care nu-i legată cu Cîmpulungul, care nu-i legat cu Petroșița, care nu-i legată cu Cîmpina, care nu-i legată cu Slănicul și Vălenii, cari nu sunt legate cu Nehoiașul — iar toate acestea nu sunt legate cu Moldova. De la Nehoiași pînă la Tîrgu-Ocna, adică pe întindere de trei districte, nu există un kilometru de cale ferată ducînd în munți, iar în județul Putna, unde pare a se fi oprit acum frontul, o cale ferată de interes particular era, pînă la război, în mîna ungurilor. Nu vreau să fac sentimentalism și să vorbesc de munții mei, podoaba țării, Vrancea, aceea pe care avocații pehlivani ai partidelor istorice au mîncat-o palmă cu palmă, brad cu brad. Pe locul pădurilor devastate crește iarba cea mai încîntătoare. De la Tulgheș pînă la

ghierdapurile Putnei, e o grădină vecinică, parcă mîna nevrednică a omului nu ar fi fost în stare să pîngărească poezia naturei.

Dar malul Dunării? !

De la Severin la Calafat; de aci la Corabia; de la Corabia la Turnu-Măgurele; de la Măgurele la Zîmnicea; de la Zîmnicea la Giurgiu; de la Giurgiu la Oltenița; de aci la Călărași; de la Călărași la Gura-Ialomiței și de aci la Brăila, nu există un kilometru de cale ferată.

În timp normal, firește că nu e nevoie de drum-de-fier paralel cu malul apei, deși districtele mănoase de pe Dunăre, Mehedinții, Doljul, Romanații, Teleormanul, Vlașca, Ilfov, Ialomița și Brăila ar fi dat de lucru și unei căi ferate cu marea dezvoltare agricolă a țării din ultimii ani.

Dar a face război în Transilvania sau peste Dunăre, fără a avea legătură între capetele de linii de la periferie ce aduc trupe de la centru, este o așa de mare aberațiune, încît un român care se simte dat pe mîna unor inconștienți de așa forță își face cuferele și emigrează în America.

Își poate închipui un om cu mintea sănătoasă că, vrînd să întrebuințeze mîna dreaptă într-o luptă, și-ar pune fiecare deget într-un căluș și ar încerca să răpună pe adversar, cînd cu arătătorul, cînd cu anularul, cînd cu degetul cel mic, fără a putea vreodată să le strîngă pe toate în pumnul puternic ce i l-a dat natura? Desigur că nu.

Ei bine, asta am făcut noi. Ne-am împărțit trupele în evantaliu și le-am repezit peste munți, cu o așa profundă inconștiență de pericolul ce lăsam în urmă (strîmtorile munților), încît oamenii care credeau că pricep ceva au început să creadă că nu mai pricep nimic și că tot generalul Iliescu și camarila sa știu mai mult. Îmi amintesc că stam la Sulina cu o hartă întinsă și cu lupa în mînă, așteptînd de la telegraf comunicatul Marelui Cartier. Tremuram la fiecare nouă veste de înaintare în interiorul Ungariei. Aveam pe front copii, nepoți, veri, tot ce era valid și tînăr în neamul meu, plecați cu entuziasmul unei rase eroice, demnă de alți conducători. Învățasem pe dinafară comitatele ungare de la frontieră, Hunedoara, Sibiul, Făgărașul, Trei-Scaune, Ciucul, iar localitățile unde se aflau copiii mei, Sepsi-Singiorg, Sereda, Cohalm, le visam noaptea. Cu tot pesimismul meu secret, începusem să cred că m-am înșelat și că dorul tinereții mele se împlinește astăzi, acum, de către un rege care nu și-a călcat jurămîntul, de către un prim-ministru care îmi era, personal, simpatic

și de către o armată în care băieții mei se vor bate, pentru ei și pentru tatăl lor.

A fost visul unei nopți de vară.

Logica inexorabilă a realităților, în care cetisem de mult soarta ce ne așteaptă, s-a însărcinat să mă întoarcă la adevăr. De îndată ce am văzut că nu mai primesc știri de pe front și din ziua în care au început comunicatele infame cu „am ocupat noi pozițiuni la sud“, ca să spună că *ne-am retras*, am înțeles că eram pierduți. Ah! mizerabilele acele de comunicate!... Cu cîtă durere și descurajare căutam să străbat prin încîlcitura frazelor! O conspirație de vorbe stupide; puncte cardinale amestecate într-aiuri; localități ungurești părăsite; localități românești „ocupate“; toată hidoasa grozăvie a retragerii nepregătite — toate își dau mîna pentru a mă umili. Publicul nerăspunzător, ineptul scandalagiu de la colțul trotuarelor, strategul de la Capșa, inconștienții de prin cluburi, patrioții de cafenele, toți aceia care împinseseră la război, începeau acum să se salute cu vorbele lor triviale: „mon vieux, nous sommes f...“ și să-și pregătească acte de drum și bani de exil.

Ah, stîrpitură necuviincioasă, fiu de arendaș îmbogățit sau de ministru pehlivan, ciocoi căzut pe masa de bacara, samsar de vagoane; cucoană cu 7 perle și 14 amanți, care mergi la Trouville, vara, și la Nizza, iarna, pe cînd moșia o suge un grec sau un bulgar; ziarist evreu, pungaș, fricos, „rumun“ pînă în călcîie, erou în timp de pace și fugar în timp de război — voi toți care ați împins la catastrofa de astăzi, să aflați că politica externă nu o face primul dezmățat; că războiul, chiar cînd este bine pregătit, e plin de suferință, de lacrămi și de doliu; că România, așezată cu atîta trudă în scaunul ei, de strămoșii noștri cei cuminți, nu trebuia jucată la cărți, cum ați jucat-o voi, infamilor și degeneraților!

După campania din 1913, România se mărise cu două provincii mănoase, întinzîndu-și puterea pe Dunăre și pe malul Mării Negre, unde o mînă destinul său secret. Situația ei politică era consolidată, căci toate Cabinetele recunoșteau că, deși Bulgaria și Grecia se întinseseră foarte mult, prima putere în Orient era tot România. Pacea de la București fu omagiul adus de popoarele turbulente din Balcani poporului cuminte de la Dunăre.

Prin urmare, asemenea situație trebuia păstrată cu o sfîntă grije. Înainte de a lua Transilvania, trebuia garantată

România. Opinia publică de atunci, care ceruse primului-ministru Maiorescu să mobilizeze, avea altă noimă. Ea simțea mai întîi că faimosul protocol de la Petersburg, care da României, după lungi și rușinoase tîrguieli, orașul Silistra, cu o palmă de pămînt împrejur, era aproape o provocare; ea mai simțea că Peninsula Balcanică era istovită și că, la ivirea primului călăreț român, totul s-ar fi închinat ei; ea știa că, deși țara era și atunci nepregătită, granițele despre Ungaria erau deschise și, mai cu seamă, Dardanelele erau libere.

Pe cîtă vreme, opinia publică din 1916, care nu era provocată de nimeni, trebuia să știe, în prim loc, că nu mai aveam în fața noastră pe bulgari, ci pe germani, adică pe poporul cel mai metodic, cel mai bine înarmat; că frontiera despre Austro-Ungaria nu numai că ne era închisă, dar încă ne era dușmană; că Dardanelele nu numai nu erau libere, dar trimiteau submarine și crucișetoare inimice să ne bombardeze; în fine, că frontul nostru, care în 1913 era numai pe Dunăre și în Dobrogea, acum se întindea pe munți, pe Dunăre și pe mare, fără posibilitate de a primi de la aliații noștri, francezi, englezi și italieni, alt ajutor decît acela pe care ni-l puteau da rușii, cari ei înșiși aveau nevoie de ajutorul altora.

Cîtă deosebire între 1913 și 1916!

La 1913, și eu eram printre aceia care cereau regelui Carol și ministeriului Maiorescu să iasă din toropeală. Îmi aduc aminte că în camera mea de la hotel Bulevard veneau tineri scriitori, cîte un om politic, cîte un membru al Academiei, cîte un diplomat, cari, cunoscînd vechile mele relațiuni cu primul-ministru Maiorescu, mă rugau să străbat pînă la sufletul său, pentru a-l îndemna la război. Eu, care știam că primul-ministru nu are suflet, dar are inteligență și un mare simț de orientare, asiguram pe fiecare că România va intra în acțiune, tocmai pentru aceste calități ale ministrului său.

Trebuie să mai adaog că la 1913 eram pentru intrare în acțiune și din altă considerație. Șef al Marelui stat-major era atunci generalul Averescu, în care eu aveam o foarte mare încredere.

În afară de intuiția mea personală că acesta este un adevărat ofițer de stat-major*, avusesem ocazie să-l văd la

* Cred că același lucru se poate spune de generalul Prezan (n.D.Z.).

lucru, în 1907, cînd cu răscoalele țărănești. Eram pe atunci secretar general în Ministeriul Afacerilor Străine. În cabinetul meu din palatul Sturdza a avut loc trecerea puterii din mînile răposatului Iorgu Cantacuzino, în mînile răposatului Dimitrie Sturdza. În ministeriul Cantacuzino, portofoliul Războiului îl ținea un alt răposat, generalul Manu. E locul aci, ca istoric imparțial, să aduc un omagiu d-lui Take Ionescu, unul din miniștrii rămași „vii" din acel Cabinet. Pe cînd de la Ministeriul de Război plecau ordine peste ordine, să nu se tragă în țărani; ba da, să se tragă, dar cu cartușe fără glonț; ba nu, să se tragă cu glonț, și, în fine, iarăși fără glonț, „fiindcă nu vrea regele", la Ministeriul de Externe, unde era interimar un al 4-a răposat, corectul Iancu Lahovary, venea în toate zilele d-l Take Ionescu, foarte îngrijorat de întorsătura lucrurilor, să asculte pe optimistul Lahovary, care-l prindea de nasturul hainei și vrea să-i dovedească „gu-gu-gu" că nu se poate trage cu gloanțe, „ca să nu poarte ponosul numai Partidul Conservator", mai cu seamă că nu era nimic serios. D-l Take Ionescu, drept orce răspuns, își zmulgea puținul păr ce i-au mai lăsat grijile țării și se ducea la răposatul Dimitrie Sturdza să treacă puterea, ținută oficial de răposatul Cantacuzino.

În Cabinetul Sturdza, generalul Averescu, intrat ca ministru de Război, a mișcat trupele cu atîta îndemînare, încît, în 4 zile, răscoalele erau domolite. Îmi aduc aminte că în gara Strehaia din Mehedinți, unde mă găseam după o săptămînă, se afla un batalion din Regimentul de Botoșani, iar la Botoșani, probabil, Regimentul de Mehedinți. Tot așa în Vlașca, în Romanați, în Ilfov, unde elementele cele mai primejdioase duceau țara la pieire.

Ceea ce, dar, la 1913, era *cuminte* și *probabil* pentru intrare în acțiune, la 1916 era *matematic* contra intrării în acțiune, cu o argumentațiune de convingere geometrică, evidentă ca liniele paralele ce nu se ating niciodată.

Armament: Aeroplane

Toată lumea știe că nu am avut tunuri de mare calibru și nu am avut mitraliere. Soldații și ofițerii noștri, care s-au bătut ca niște adevărați eroi și cari nu au nevoie de certificatul străinilor pentru a purta fruntea sus, erau încremeniți de ploaia obuzelor germane, ce cădeau din necunoscut și nu dau greș niciodată. Ei nu-și dedeau seama de o lipsă,

mai mare chiar decît a tunurilor, de care sufereau: aeroplanele.

Aceste aparate extraordinare, inventate de ieri, perfecționate de azi și aplicate în fiecare moment al teribilului „acum" care este *lupta*, au devenit de o necesitate atît de absolută, încît, fără ele, armata cea mai bună și mai bine înzestrată este bătută la sigur. Misiunea avionului este întreită: 1) recunoașterea, 2) rectificarea tirului, 3) legătura.

Comandanții noștri cei mai hotărîți și cei mai bine pregătiți erau încremeniți de faptul că mișcările trupelor lor, în desfășurarea de atac sau de apărare, erau cunoscute de inimic pe măsură ce se produceau; de unde, legenda spionajului extraordinar, a telefoanelor pe sub pămînt, a semnalelor misterioase. O fi fost și spionaj. Dar militarul brav care a fost învins e totdeauna dispus să atribuie înfrîngerea sa greșelii altora și mai cu seamă trădării. Ilustrul nostru amic, generalul Berthelot, care făcuse un plan atît de frumos pentru a bate pe inimic împrejurul Bucureștilor, a-i lua 100 de tunuri și 60 mii de prizonieri, cînd planul său nu a izbutit, a găsit vinovat pe un general român, care a și fost osîndit și degradat [8]. Generalul acesta era cunoscut ca mediocru, dar nu era trădător.

Planul generalului B. nu a reușit pentru că d-sa nu avea tunuri de mare calibru îndestulătoare, pentru că nu avea mitraliere, pentru că avea o escadrilă de avioane de recunoaștere insuficientă, pentru că nu avea avioane de rectificarea tirului și nu avea avioane de legătură. El avea un singur lucru cu adevărat bun: pieptul soldaților noștri. Dar a-ți scoate pieptul înainte, cînd inimicul te bombardează de la o depărtare la care tu nu ajungi, nu mai este bravură, ci sacrificiu nefolositor.

Prin urmare, avionul de recunoaștere fiind ochiul comandamentului, acel comandament ce e lipsit de avion e orb.

Și oarbe au fost comandamentele noastre în permanență, oarbe fără vina lor.

Cînd inimicul lupta să treacă munții, ar fi fost de un suprem interes să se știe care este punctul unde presiunea e mai mare, pentru a opune o mai mare rezistență, iar cînd infiltrațiunea a început să se facă pe toate văile, pe care noi le credeam inaccesibile, precum pe Olt, la Dragoslavele, pe Prahova, pe Buzău, ar fi fost de un interes capital să știe comandamentul ce se petrece și unde să se apere. Pe cînd, în fapt, comandanții noștri nu erau informați de nimic.

Ajunși în automobil sau călări, după zile întregi de luptă, într-un sat de munte ce li se părea la adăpost de surprinderi, încercau să se odihnească sau să mănînce. De-abia îi fura somnul că sentinelele veneau să-i deștepte: „Vin nemții, domnule colonel".

Cu linii strategice subcarpatice și cu avioane de recunoaștere bine organizate, poate soarta războiului era alta.

Dar dacă n-am avut mijloace de a cunoaște mișcările trupelor inimice, pe cînd toate mișcările trupelor noastre le erau cunoscute, cum stam cu regularea tragerei tunurilor noastre?

Nu voi înceta de a cînta pe soldat. Sergenții noștri ochitori, plutonierii, sublocotenenții, locotenenții și căpitanii de artilerie au fost mai presus de orce laudă. Dar ce puteau să facă acești nenorociți cînd tunurile lor nu băteau pînă la tunurile inimicului? În cel mai bun caz și pe cîmp neted, ei ar fi încercat să se apropie de gurile de foc germane, ca acel eroic locotenent din Dobrogea, care se ducea cu bateria după fumul nemților. Asemenea fapte sunt demne de vremuri mitologice. În timpurile noastre, și cu luptele în munți, cînd se pun cele mai mari sforțări ca să se urce două tunuri pe un vîrf de deal, o artilerie inferioară este paralizată și, mai dinainte, pierdută.

Să presupunem însă că am fi avut tunuri bune — cum erau acele debarcate de pe vasul „Elisabeta" — la ce rezultat am fi ajuns fără avioane de tragere (ceea ce francezii numesc „avions de réglage")? S-ar fi risipit muniții scumpe, fără nici un cîștig. Pe cîtă vreme, inimicul, de îndată ce avioanele de recunoaștere descopereau bateriele noastre, trimitea avioane de *regularea tirului*. Și deodată se pomeneau bieții artileriști români, ascunși după toate regulele artei, în parapetele lor de pămînt, cu cîte o bombă monstruoasă care cădea din văzduh, în mijlocul bateriii, atingînd opera vie, distrugînd, îngropînd, omorînd, de nu mai rămînea decît jale, schilozi și vaiete. Cîți dintre ofițerii noștri, scăpați cu viață, nu vor recunoaște dreptatea acestor observații? Dar mulți nu mai pot vorbi. Moartea a închis gura acestor admirabili eroi, morți pe loc, sau măcelăriți prin spitale, departe de ai lor, necunoscuți, singuri și atît de triști!

Vreau să scot pe unul din negura uitării. Dar acesta era atît de extraordinar, în nemărginita sa modestie, încît atinge țărmurile poveștilor. Se numea Stoenescu și era coman-

dantul Bateriei V din Regimentul 11 de Artilerie. Mai mult nu știu despre dînsul. Dar știu că, de la prima mișcare a armatei noastre, în 1913, adică de îndată ce omul a ieșit din mizeria vieții sale burgheze și a intrat în răspunderea comandamentului, s-a transfigurat. Înainte de toate, iradia farmecul simpatiei militare, acel efluviu de căldură, de îndrăzneală și de bunătate, din care lipsește cu desăvîrșire egoismul. Chiar de-atunci, soldații îl adorau. Intrați în războiul de acum, adorația aceasta se transformase în cult, cu nota admirabilă a necesității de a se sacrifica pentru el. De la Dunăre, unde a mers regimentul, pînă la Dragoslavele, unde a fost distrus, căpitanul Stoenescu era neadormit. Sub un comandament mediocru și histeric, el era pururea calm. Orunde se așeza bateria sa, sub ploaie de gloanțe sau de obuze, căpitanul era în picioare pe parapet sau între tunuri, liniștit, măreț și transfigurat, ca un chip legendar. Cînd bomba infamă a nemților a făcut explozie în bateria sa și i-a luat amîndouă picioarele, un urlet de durere a izbucnit din pepturile soldaților rămași vii, pe cînd el urma a-și ține comanda, pînă ce și-a pierdut cunoștința. A fost evacuat și a murit undeva, pe la Ploiești, sau la Focșani, necunoscut.

Acesta era erou în toată puterea cuvîntului, curat ca picătura de rouă, tare ca diamantul.

Și-au fost, ca acesta, mulți, fii de boieri sau de țărani, ieșiți din masa poporului român.

Așadar, avionul de rectificarea tirului este ochiul tunarului, după cum avionul de recunoaștere este ochiul comandamentului.

Și mai este o a treia spiță de avioane: de legătură, tot atît de importantă ca și celelalte două. Pe întinderea fronturilor actuale, cine poate ști cu siguranță cînd e momentul să se arunce infanteria la atac, în care direcție, unde sunt grămădite trupele inimice? Nimeni, decît avionul de legătură. El, prin semnalele sale, adună o trupă rătăcită, îi schimbă direcția, o întoarce din drum, o duce la foc acolo unde se simte nevoie. Trupele noastre au suferit de lipsa de legătură, la cel mai înalt grad. Bieții ofițeri călări, ducînd ordine prin noaptea necunoscută, alergînd după batalioane uitate sau după convoiuri rătăcite, trecînd peste poduri sub care se ascundeau avanposturile germane, prin noroaie, pe zăpezi, pe corhane, stînd cîte 30—40 de ore în șea, par legende de pe timpurile napoleoniane. Militarul modern nu mai face operă de aceasta imbecilă, nu se expune la moarte aproape

sigură, cînd are telefon și aeroplan. Viața lui are un preț imens: ea se sacrifică numai atunci cînd mașinele și-au spus ultimul cuvînt, și chiar atunci, soldatul se apără încă cu o mașină sau atacă tot cu o mașină. Astăzi, un militar bun, pe cîmpul de război, este ca un lucrător într-o fabrică. Prima lui datorie este să trăiască, iar a doua să lucreze, ca să distrugă.

Acesta fiind rolul hotărîtor al aeroplanelor, comandamentul nostru suprem trebuia să-l cunoască, dacă nu din studii profunde asupra strategiei moderne, cu tehnica sa specială, cel puțin din experiența războiului actual, care dura de doi ani, cînd am intrat noi în acțiune.

Știu că a fost o tentativă mizerabilă de a aduce aeroplane din străinătate. Marea Nordului, care a înecat atîtea secrete, să înece și pe acesta.

Prin urmare, noi am intrat în război știind cu certitudine că nu aveam aeroplane.

Va să zică, nu aveam linii strategice de drum-de-fier, nu aveam tunuri de mare calibru, nu aveam aeroplane.

Atunci ce aveam?

Armament. Mitraliere și sîrmă

Infanteristul român, care este unul din elementele cele mai bune ale strategiei moderne, n-a putut niciodată, în războiul de astăzi, să fie aruncat la atac, după o intensă pregătire de artilerie, cînd inimicul este aiurit și pe jumătate îngropat, aceasta fiindcă i-au lipsit tunurile de mare calibru și aeroplanele [9]. El s-a bătut, fiind mai întotdeauna surprins de dușmanul care înainta; obligat să primească lupta, fără a-și fi ales terenul. O singură dată, în jurul Bucureștilor, a putut să organizeze o bătălie campală, și atunci, cu tot armamentul său inferior, a fost pe punctul de a da germanilor o lecție strașnică.

Dar acestea sunt lucruri cari se știu acum și care nu fac decît să confirme temerile celor ce erau contra intrării noastre în acțiune la 15 august 1916.

Un lucru însă se știa cu siguranță la 14 august 1916, anume că, între alte lipsuri, nouă ne lipseau și mitralierele și sîrma ghimpată. Și tot atunci, și chiar cu mult mai nainte, se știa, sau trebuia să se știe, de către statul nostru major, importanța fără margini a mitralierelor, precum și numărul enorm pe care-l aveau germanii. Mașina lor Maxim, care trage 400 lovituri pe minut, este dată pe mîna celor mai

buni trăgaci, soldați reangajați sau subofițeri, cari au dus arta de a servi de ea pînă la cel mai înalt grad, așezîndu-se în ascunzători speciale, zidite în pămînt, în caz de apărare, sau ducînd mașina la atac în flancul trupelor, pe chesoane speciale sau pe automobile.

Se poate afirma că de unde mitraliera germană era la început o armă de atac și de apărare, pe frontul român a devenit o armă numai de atac. Cunoscînd slăbiciunea armamentului nostru și imposibilitatea, pentru noi, de a răspunde la mitralieră cu mitralieră, germanii au uzat și au abuzat de mașina lor, pînă a întrebuința un fel de sperietoare de ciori, al cărui sunet imita sunetul mitralierei adevărate, pentru a impresiona pe soldații noștri.

Comandamentul nostru suprem trebuia să știe că germanii s-au aruncat asupra francezilor, chiar de la început, cu o enormă cantitate de mitraliere. Pe cînd armata franceză considera mitraliera ca o rezervă de foc și ținea secțiunile în urma liniei de bătaie, la o distanță destul de mare, germanii o scoteau înainte sau o îngropau în ascunzători zidite în pămînt, de unde ieșea la iveală, în urma infanteriei franceze ce ataca, secerînd pe la spate rîndurile soldaților ce se credeau victorioși.

Jocul acesta nu a durat mult, căci comandamentul francez a opus mașinii Maxim mașina sa, model Saint-Etienne, Puteaux sau Hotchkiss, în număr tot atît de mare, dacă nu mai mare ca al germanilor și cu calități superioare. Încă din primăvara anului 1915, împăratul Germaniei oferea un premiu de 700 mărci soldatului care ar fi capturat o mitralieră franceză.

Acestea sunt lucruri petrecute *acum doi ani*. La 14 august 1916, ele trebuiau neapărat să fie cunoscute de d-l general Iliescu — în toate cazurile trebuiau să-i fie raportate de d-l colonel Rudeanu [10], care, după cunoștința mea personală, e un om serios — dacă, în timpurile din urmă, nu s-o fi prăpădit și d-sa în scandaloasa camarilă din gura Cișmigiului.

Mai e nevoie să insist asupra efectului moral produs asupra trupelor noastre prin lipsa de mitraliere?

Își închipuiește cineva cîteva pompe de incendiu, așezate una lîngă alta, ale căror țevi ar stropi un zaplaz ce arde, bătînd, una mai sus, alta mai jos, spre a nu lăsa nici o scîndură neudată? Acestea sunt mitralierele. Zaplazul din față este inimicul, adică noi, iar picăturile de apă sunt gloanțele.

Sîrma

Încă de la războiul ruso-japonez și, mai departe, de la războiul contra burilor, se cunoștea însemnătatea acestui element al strategiei moderne, care, ce e drept, era cu totul pasiv. În războiul actual, importanța sîrmei a devenit covîrșitoare, căci nu numai că permite unui front să devină inexpugnabil, dar încă poate aduce pagube inimicului, prin ghimpii săi ascuțiți, și oarecum se însuflețește cînd ia locul unui corp de armată, ridicat de pe front și dus în altă parte.

Unul din marile secrete ale armatei germane, care pare a avea darul ubicuității, este întrebuințarea sîrmei în colaborare cu mitralierele. Cînd un front se eternizează, cînd adică, din cauza timpului, sau a greutăților tehnice, atacul nu înaintează, comandamentul suprem își seamănă frontul cu lanțuri de sîrmă ghimpată, pe întinderi de zeci de kilometri, lăsînd drept pază secțiuni de mitraliere și ducînd trupele pe alt front sau grămădindu-le tot pe frontul acela, în punctele în care inimicul i se pare că e mai slab.

Lucrul acesta s-a întîmplat mai cu seamă pe frontul rus, care nu-i putea opune aceeași măsură, și se întîmplă, desigur, pe frontul nostru. Căpitanul Carré raportează că în Polonia, pe apele Bzara și Ravka, armatele ruse și germane au stat față în față timp de mai multe luni, pe o întindere de 60 kilometri, a căror apărare normală cerea cam vreo opt corpuri de armată. S-a aflat în urmă că, pe cînd rușii stau neutralizați în fața linielor germane, acestea nu erau apărate decît de cîteva mii de oameni, din 8 în 8 kilometri, cu o enormă cantitate de mitraliere și sub protecțiunea unei rățele de sîrmă, care avea pe unele locuri o adîncime de 6 kilometri.

D-l general Iliescu trebuia să știe lucrurile acestea din 1915, adică cu un an înainte de a intra [în] acțiune; prin urmare, trebuia să-și ia măsuri să aducă sîrmă ghimpată din chiar Germania, sau din Australia, de la minele din Broken Hill, iar nu să despoaie gardurile oamenilor, să comită vexațiunile scandaloase la care am asistat cu toții, cînd jandarmii dintr-o comună ridicau și sîrma de la gîtul cîinilor de pază, iar cei din comuna vecină nici nu se atingeau de ea, deoarece „se făcuse *soma*".

Dacă însă frontierele îi erau închise și nu putea să aducă sîrmă, după cum n-a adus mitraliere, după cum n-a adus tunuri, după cum n-a adus nici chiar puști îndestulătoare,

atunci trebuia să aibă conştiinţa neputinţei sale şi să nu ducă ţara în prăpastie.

Concluziune. Aş putea să mă opresc aci. Pentru orce spirit nepărtinitor, proba nebuniei noastre este completă.

Cum însă această probă este mai mult de ordin tehnic, iar oamenii politici pot pretinde că s-au încrezut în specialiştii de la Ministerul de Război, ar mai rămînea să se facă proba nebuniei lor politice. Ar fi destul, pentru aceasta, să li se amintească că nici un bărbat de stat, demn de acest nume, nu a riscat soarta ţării sale, fără ca mai nainte să cunoască adînc situaţia ei militară, nici Cavour, nici Bismarck; că d-l de Gramont [11] are o mulţime de elevi în România; că putrigaiul greco-bulgăresc, de care vorbea Eminescu cu atîta dispreţ, ajuns acum la cele mai înalte poziţii în stat, avea nevoie de război ca să pară că-şi iubeşte ţara, fără să priceapă că patriotismul adevărat stă tocmai în înţelepciune şi prevedere, după cum stă guvernarea universului întreg, iar nu în aventure şi cataclisme.

Dar să admitem că la unii dintr-înşii n-a fost nici pofta de a specula vagoane, nici de a deveni sau a rămînea miniştri, nici de a tripota milioanele furniturilor, nici de a-şi mări clientela politică, ci a fost secreta dorinţă a fiecărui român de a lua Transilvania. Merg mai departe, şi admit, cu complicaţia sufletului omenesc, că chiar şi la aceia cari tripotau în politică şi în furnituri, era şi o parte de patriotism, ba chiar şi de înţelepciune. Căci dacă, pînă în cele din urmă, anglo-francezii vor învinge, e probabil că România nu numai că nu va pierde nimic, dar încă va ieşi mărită.

Foarte bine.

Eu scriu rîndurile acestea la 20 martie 1917, în ţara rusească. Sunt 20 de zile de cînd asist la cea mai formidabilă transformare politică ce s-a văzut vreodată sub soare: detronarea ţarismului şi instalarea unei forme de guvernămînt parlamentaro-republicană. Această revoluţiune s-a făcut pînă astăzi fără multă vărsare de sînge. Eu nu prea cred în ceea ce nu cunosc. Dar ţarul a fost detronat. Pentru ce? Nu mai e o taină pentru nimeni că împărăteasa Alexandra Feodorovna, născută ducesă de Hessa şi rămasă germană pînă în fundul sufletului, era centrul unui partid la Curtea Rusiei, care lucra pentru pace separată între Germania şi Rusia. Aceasta avea împotriva sa un contra-partid, în fruntea căruia se găsea Marele duce Ciril, comandantul gardei şi cumnatul reginei noastre, şi mai cu seamă avea împotrivă pe ambasadorul englez Sir George Buchanan[12], care, exploatînd cu inteligenţă conflictul dintre Dumă şi împărat, ajunse să organizeze un complot între prezidentul Dumei, Rodzianko, şi comandantul gardei imperiale, pentru a sili pe ţar să abdice şi a înlătura astfel pericolul păcei separate.

Fireşte, lucrurile merseră cu mult mai departe decît voiau organizatorii lor. Eu nu scriu istoria critică a Rusiei, pentru a aproba sau a dezaproba forma actuală a guvernului.

Ceea ce vreau să notez aici este *pericolul păcei separate.*

Biata noastră ţară a trecut pe lîngă spectrul hidos al morţii. Cum suntem ocupaţi de toate liftele pămîntului, eram să fim împărţiţi între cei ce ne ocupă, fără *doar şi poate.* Acesta era preţul *infamiei separate* ce se pregătea. [13]

Cît datorim ambasadorului englez de la Petrograd şi partidului radical din Dumă, nu mai spun! şi nici nu cred să mă pot închina vreodată îndestul la Dumnezeul care ne ocroteşte de prostia şi nelegiuirea oamenilor noştri politici. Am scăpat ca prin minune de soarta Poloniei. Oare vom scăpa pînă la sfîrşit?...

În disperarea mea, am făgăduit unui amic, om politic, că dacă războiul acesta nebun va duce România la mărire teritorială, voi merge cu un sac de cenuşe în cap şi mă voi prosterna la poarta sa. Orce se va întîmpla însă, partidele istorice actuale din România sunt infame şi putrede. Ele trebuiesc înlăturate cu orce preţ. În locul lor să vină băieţii tineri de pe front, aceia ce au scăpat de urgia gloanţelor, aceia ce au învăţat să sufere la un loc cu ţăranul, să dea acestuia pămînt, să-l facă încă o dată om şi, mînă în mînă cu el, să regenereze neamul nostru.

Iar dacă nefericirea va voi ca ţara noastră să iasă micşorată sau să fie împărţită, sper să mai trăiesc îndestul pentru a forma un partid nou, acela al răzbunării, sau să mor în spînzurătoare, ducînd focul revoltei pe toate pămînturile locuite de români. Căci dacă un om poate fi adus în sapă de lemn de o şleahtă de politiciani mizerabili; dacă el poate fi pus în ţeapă sau în spînzurătoare — un popor de 14 milioane de români nu poate pieri.

Dacă nu mă voi întoarce niciodată în ţară, viu, las copiilor mei sarcina de a mă aduce în *pămîntul nostru* numai cînd va fi liber.

Odessa, 20 martie 1917

NOTE ȘI COMENTARII

Îndreptarea, I, 3, 15 aprilie 1918, p.1.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Anunțat încă din numărul 2 al *Îndreptării*, la rubrica „Ultime informațiuni" (unde se specifica: „Primul articol al numărului nostru de mîine va fi semnat de d. Duiliu Zamfirescu, membru al Academiei Române"), eseul politic zamfirescian era unul din multiplele ecouri ale situației dramatice a României după Tratatul de pace de la Brest-Litovsk — semnat la 3 martie 1918 de Rusia Sovietică și Puterile Centrale. Conform prevederilor acestuia, foste teritorii ale Imperiului țarist ca Polonia, Lituania, Estonia, Letonia (parțial) treceau sub stăpînirea germană, Ucraina devenind un stat dependent de guvernanții de la Berlin. Urmarea imediată, cu consecințe extrem de dureroase pentru România, a fost că trupele germane și austro-ungare au ocupat Ucraina și Bucovina, întrerupînd astfel aprovizionarea cu armament și furnituri a armatei române. Întrebările pe care le lansează, nu doar retoric, Zamfirescu în acest articol își au răspunsul lor. Lipsa de armament și de muniții (de „unelte", așadar) afecta și armia țarului. Industria rusă nu era suficient de puternică pentru a le produce în cantitățile imense cerute de război. În ceea ce privește retragerea forțelor rusești din România, răspunsul trebuie să aibă în ordine două situații și două momente deosebite. În prima etapă, încetineala voită și calculată cu care oștile rusești au venit pe frontul din Dobrogea, apoi retragerea lor precipitată aveau clare rațiuni politice. Se urmărea, așa cum arăta V.I. Lenin în ianuarie 1917, o „împărțire a României între Rusia și Quadrupla Alianță", Moldova urmînd să revină țariștilor, iar Muntenia imperialilor germani. Acesta era faimosul plan Stürmer, la care se va referi ulterior Duiliu Zamfirescu. (V. *infra*, nota 13, p. 365). Acestei motivații imperialiste a retragerii rusești îi succede una de cu totul altă natură. Răsturnarea țarismului și victoria Revoluției Socialiste din Octombrie au creat alte raporturi de forțe în Europa orientală. Una din primele măsuri ale guvernului sovietic a fost

promulgarea „Decretului asupra păcii" (25 octombrie/7 noiembrie 1917), prin care se preconiza încetarea imediată a ostilităților și încheierea unei păci fără anexiuni și despăgubiri de război. Tînăra putere sovietică n-a continuat războiul impopular cu Puterile Centrale și, consecință logică, și-a retras forțele de pe teatrul de luptă. La 13/26 noiembrie 1917 ea a propus „Centralilor" încheierea unui armistițiu, care s-a și semnat la 20 noiembrie/3 decembrie 1917, la Brest-Litovsk. O importantă urmare a acestui armistițiu a fost și părăsirea de către unitățile ruse a porțiunilor de front pe care le apărau în Moldova.

În aceste circumstanțe, armata română a ocupat, cu linii subțiri, sectoarele părăsite de ruși și a trebuit să accepte, la rîndu-i, un armistițiu cu forțele adverse, mult superioare, armistițiu încheiat la Focșani, la 26 noiembrie/9 decembrie 1917. Practic, România era încercuită din *toate* părțile de puteri ostile, cu neascunse intenții anexioniste. Conștiente de acest fapt, Puterile Centrale urmăreau, ca prime obiective, impunerea unei păci oneroase pentru statul român, cu clauze economice și politice înrobitoare. Importante cesiuni teritoriale (Dobrogea, culmile Carpaților) erau prevăzute de asemenea, țara neavînd de ales decît între o rezistență eroică (dar fără șanse) și acceptarea durelor condiții. În circumstanțele date, guvernul Averescu demisionează la 14 martie 1918, lăsînd locul unui cabinet Marghiloman, de factură conservatoare. În pofida eforturilor acestuia, ale întregii diplomații românești de a obține un tratament politic mai acceptabil, presiunile Centralilor s-au intensificat, ceea ce a dus la încheierea Păcii de la Buftea (24 aprilie/7 mai 1918). În cele 31 de articole se stipula obligativitatea, pentru România, de a ceda Dobrogea și munții Carpați, de a acorda excesive despăgubiri de război și a vinde *numai* Centralilor petrolul, prisosul de cereale, vite. Dornic să-și atragă simpatia ori măcar bunăvoința germanilor, guvernul Marghiloman a înăsprit controlul polițienesc în teritoriul ocupat, iar în cel liber a inițiat o politică de reprimare a antantiștilor. Membrii fostului cabinet Brătianu (arhitecții intrării României în război) au fost dați în judecată, ziarele altor formațiuni politice erau nemilos cenzurate ș.a.m.d. Între ele se numără și *Îndreptarea*, organ al Ligii Poporului, formațiune politică inițiată și condusă de generalul Averescu.

Primul număr al gazetei apare sîmbătă, 14 aprilie 1918, avînd pe prima pagină un manifest *Către toți românii*, cu viguroase accente de critică a manevrelor politicianiste din trecut și cu un patetic apel de „a ne scăpa pînă mai este vreme de putregaiul care ne-a adus la o stare amară în prezent și îngrijitoare în viitor". Noul partid (și desigur, și ziarul său) era supus unor atacuri conjugate. Guvernul nu tolera, de pildă, campania pentru împroprietărirea țăranilor și nici pe aceea în favoarea votului universal, adică obiectivele esențiale ale Ligii Poporului. Liberalii, în opoziție acum, erau iritați de perspectiva „răspunderilor" pentru eșecurile politice și militare și reacționau violent ori de cîte ori Averescu ori cei din preajma lui se pronunțau critic la adresa fostei guvernări brătieniste. Creditul militar al generalului se transformă repede și într-unul politic și astfel se întîmplă că în rîndurile „Ligii" vin savanți ca Matei Cantacuzino, politicieni mai mult sau mai puțin versați precum C. Argetoianu, A.C. Cuza, scriitori și personalități culturale ca Duiliu Zamfirescu, Ion Petrovici, P.P. Negulescu. Firește, formația era eterogenă, deci nedurabilă (Stere a intuit asta printre primii), dar pe moment avea „priză" electorală, cu atît mai mult cu cît promitea înlăturarea relelor trecutului, a demagogiei și a spiritului facționar îndeosebi.

Cu idealismul lui politic, afirmat dealtminteri public în coloanele *Îndreptării*, Zamfirescu lua toate acestea de bune și cheltuia vervă, erudiție, cultură în susținerea *publicistică* a programului mișcării averescane. În noua ipostază el era, neîndoielnic, mai folositor mișcării decît fusese în scurta lui trecere prin funcția de comisar civil, pentru Basarabia, al unui meteoric guvern Averescu.

Ca titlu, *Îndreptarea* a fost pusă (de M. Gafița) în relație cu *Îndreptări*, al patrulea roman din ciclul Comăneștenilor. O atare ipoteză nu poate fi exclusă cu totul. S-ar cuveni însă a fi luate în seamă și alte publicații anterioare. O *Îndreptare* apărea la Buzău încă prin 1888. La Roșiori de Vede apărea, în 1907, tot *Îndreptarea*, de astă dată „organ al învățătorilor din Teleorman". În 1913, la Cîmpulung, ieșea de sub teascuri un „ziar independent", pe al cărui frontispiciu se putea citi: *Îndreptarea*. În sfîrșit, la fel se numeau un „ziar conservator" din Roman (1911—1918) și — între 1912—1930 — o „foaie a naționaliștilor-democrați" din Turnu-Severin. Indiferent de culoarea politică, toată lumea voia, așadar, să rectifice și să „îndrume". Ziarul averescan se ridică deasupra acestora

prin cîteva semnături de prestigiu și, e cazul s-o spunem, prin longevitate. În 1918, în seria ieșeană condusă de Constantin Gongopol, se practică o gazetărie ofensivă, polemică pînă la violență, dar spirituală și, mai ales, de ținută. Aportul lui Zamfirescu e în această privință considerabil, fiind apreciat ca atare și de simpatizanți, și de adversari (care-l țin statornic în colimator). *După Mărășești*, articolul prim al gazetarului renăscut, e persiflat prompt, cu certă rea-credință, în *Mișcarea* liberală. În coloanele ei poate fi citită — pe prima pagină! — următoarea notiță:

„D. Duiliu Zamfirescu publică în *Îndreptarea* un articol cu titlul *După Mărășești*.

În acest articol elegantul fost diplomat scrie:

« Căci nimic nu seamănă mai mult cu un portughez decît un tachist, ambele aceste variante de popoare neolatine fiind de o precoce veselie. »

Așadar, tachiștii sunt un « popor ».

Mai departe:

« Cîți maniaci, cîți ignoranți, cîți sectari (Zamfirescu scrisese „secretari" — n.n.) ridicoli, în stilul răposaților Exarcu, Stoicescu și alții... »

D. Duiliu Zamfirescu de cînd s-a afiliat la Liga « Îndreptărei » a pierdut și elementarul simțimînt de respect pentru memoria celor din morminte.

Iată o eleganță de ordin [i]storic — « poporul » tachist — și o eleganță de ordin moral — insultarea morților — cu care elegantul fost diplomat nu va « îndrepta » nimic" (*Aspecte, Mișcarea*, X, 88, 17 aprilie 1918, p.1).

Prezența lui Zamfirescu în vălmășagul multicolor politicește al Ligii Poporului e ironizată de asemeni în *Simboliști și simboluri* (*Mișcarea*, X, 96, 28 aprilie 1918, p.1) și în *Criticism* (106, 10 mai 1918, p.1). Spicuim din cel dintîi aceste rînduri: „Și iată-ne, mic și mare la un loc, d-nii « Ionescu-Olt» și « Așadar Carp» , cu mapamondul subsuoară, purtați pe umeri de R.T.A., d-l « Duiliu Zamfirescu » de brîu cu al Neichii, d-l « C. Argetoianu » cu tichie națională pentru că a susținut din răsputeri drepturile țărănești, în fostul minister, și pentru alte diferite servicii întinse pe toate căile de la Buftea încoace, urmat de toată ceata de etcetera — deci, iată-ne, cuprinși în vîrtejul năprasnic al horei încinse frenetic în jurul formulei magice, care, în ultimul moment, trebuie să deschidă capetele tuturor românilor, ca să rămîie mulțumiți

și mulțumitori, fericiți în cadrele unei vieți moderne, împărțitoare de daruri ale cornului de aur: *democratismul nou*, desigur și lustruit".

Pe deasupra tuturora, ca o funestă ironie a soartei, stătea cenzorul, un obscur Al. Corteanu, om de încredere al lui Al. Marghiloman, care maltrata și articolele unora, și articolele altora, ori de cîte ori era vorba de idealul național, de credința în iminenta și implacabila lui împlinire.

1 — *Constantin Diamandy*, ministrul României la Petersburg. A fost, împreună cu Ion I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, I.G. Duca și Poklewski Koziel (ministrul Rusiei la București), unul dintre semnatarii Tratatului de alianță încheiat la 4/17 august 1916 între România și puterile Antantei (Franța, Anglia, Rusia și Italia). A rămas în acest post pînă la 31 decembrie 1917/13 ianuarie 1918. Arestat și internat la Petropavlovsk, a fost eliberat odată cu personalul diplomatic în subordine. Intrat în armată, s-a ilustrat în luptele de pe valea Crișului Alb din aprilie 1918.

2 — *Dimitrie Iliescu*, general de obediență liberală, secretar general al Ministerului de Război între ianuarie 1914— august 1916, apoi subșef al Marelui stat-major. A demisionat după Pacea de la Buftea-București. Ulterior a organizat, cu concursul lui Nicolae Mișu, ministrul României la Londra, un serviciu de presă și informații activ. A publicat, de asemenea, numeroase articole în presa din Franța și Elveția. În arhiva familiei Zamfirescu se păstrează tăieturi din *Tribune de Genève*, conținînd interviuri ale lui D. Iliescu. Acuzat de incompetență în dotarea și conducerea trupelor, s-a apărat după război prin volumul justificativ *Războiul pentru întregirea României* (*I. Pregătirea militară*), Imprimeriile Independența, București, 1920, fără a putea să schimbe părerea generală (pe deplin îndreptățită!).

3 — Referire la C. Diamandy. Aprecierile lui Zamfirescu sînt exagerate totuși.

4 — *Polivanov*, general țarist trecut de partea revoluției. Autor al unui raport sever (confirmat numai în parte după 15 august 1916) despre capacitatea combativă a armatei române.

5 — *Dr. C. Angelescu* (1869—1948), medic și om politic liberal. Din 15 ianuarie 1918 funcționa ca ministru al României la Washington. După venirea la putere a guvernului Marghiloman a plecat la Paris. Contrar afirmațiilor lui Duiliu Zamfirescu, a desfășurat o vie și eficientă activitate în timpul scurtei lui misiuni diplomatice. „Vizitele lui C. Angelescu în coloniile românești au devenit prilejuri de mari manifestații cu caracter național", arată Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în excelenta sinteză *De la statul geto-dac la statul român unitar*, ed. cit., p. 951. A ocupat frecvent postul de ministru al Instrucțiunii și al Cultelor (de la 12 decembrie 1918 la 27 septembrie 1919, 1922—1926, 1927, 1928), inițiind reforme importante.

6 — *Dr. George D. Creangă* (1875 — 1940), economist liberal, la adresa căruia Zamfirescu va răbufni mereu în publicistică și în memorii. V. *infra*, p. 324 și urm., nota 2, p. 349, nota 1, p. 357.

7 — *N.D. Xenopol* (1858—1917), prozator și diplomat, fratele istoricului A.D. Xenopol. Autor de proze prolixe, cu veleități realiste. A scris *Păsurile unui american în România* (1879), roman construit pe clasica „ficțiune a străinului" și *Brazi și putregai. Moravuri provinciale* (1892). Ilarie Chendi punea, eronat, în relație acest roman cu *Tănase Scatiu* (v. *Impresii*, Editura Minerva, București, 1908, p. 227—233). În 1917 a fost desemnat ministru al României în Japonia, murind la Tokio. „Ambasada" lui nu era atît de absurdă pe cît credea Zamfirescu, ci avea, dimpotrivă, o anumită utilitate într-un moment în care Antanta se străduia să obțină sprijinul militar sporit al Japoniei.

8 — *Dimitrie Ghica*, diplomat, „om — susținea Iorga în *O viață de om așa cum a fost* — de o aleasă politețe și de o intelectualitate extrem de fină și de complexă ". Nu la multă vreme după articolul lui Zamfirescu a fost desemnat ministru al României la Paris.

9 — Să fie o amintire tîrzie a neplăcerilor îndurate de scriitor în stagiul diplomatic de la Atena? Corespondența cu Titu Maiorescu e înțesată de astfel de recriminări rostite cu obidă.

Îndreptarea, I, 12, 27 aprilie 1918, p.1.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Publicat concomitent cu ciclul *Răspunderi*, prin care generalul Averescu intenta un vehement proces publicistic guvernanților liberali și conducătorilor militari din anturajul acestora, articolul lui Zamfirescu constituie primul indiciu al unei analize ample și metodice la care scriitorul se dedase, în secret, anterior. În refugiul de la Odessa el scrisese o lungă justificare, *Pentru ce am fost împotriva războiului*, a liniei sale politice din anii neutralității României. Diplomat vechi, obișnuit prin natura profesiei cu prudența și calculul probabilităților, Zamfirescu nu s-a lăsat furat de valul entuziasmului popular stîrnit de perspectiva, iminentă, a Marii Uniri. Riscurile i se păreau în acel moment, ca multor altora, extrem de mari și tocmai de aceea preconiza temporizarea. Intervenția în război intra, desigur, în calculele sale politice, dar după o pregătire mai îndelungată atît a armatei, cît și a teritoriului și a economiei. Toate acestea efectuîndu-se în proporții mai reduse decît cele necesare, rezultatul a fost acela întrevăzut de scriitor în *Sufletul războaielor* ... și în *Bosforul și Dardanelele față de interesele românești*. Amărăciunea cu care își reafirmă în primăvara lui 1918 vechile teze e, prin urmare, sporită. Nu știm cine i-a sugerat criticile, de ordin strict militar, la adresa planului de război din 1916 adoptat de Cartierul General al armatei. Competența lui în această problemă nu putea fi prea mare (Zamfirescu nu făcuse nici armata !), dar citirea insistentă a unor lucrări istorice își spune totuși cuvîntul. Curios e totuși faptul că unele din tezele sale (pledoaria pentru o legătură între capetele de linii, de pildă) consună mai degrabă cu opiniile adversarilor lui Averescu decît cu acelea ale generalului însuși. Ripostînd *Răspunderilor*, generalul Prezan îi reproșa lui Averescu faptul că a luat trupe de pe frontul transilvan (pentru a le folosi la Flămînda), în loc să continue înaintarea pe valea Mureșului pînă la linia ferată ce ar fi putut asigura o comunicare directă și eficientă între marile unități române angajate în diferite sectoare ale

frontului. Să nu fi văzut aceasta Zamfirescu? Poate că da, poate că nu. Oricum, tonul elogios la adresa „meritelor" din 1907 ale generalului a fost precumpănitor. Totuși azi, cînd tindem spre o vastă reconstituire a ideologiei politice, sociale și literare zamfiresciene, considerațiile sale despre înăbușirea „cu toată cruțarea posibilă", a revoltelor țărănești din 1907 se vădesc eronate. Prea atent la realul pericol extern pe care l-a generat răscoala pentru suveranitatea statului român, Zamfirescu trece mult prea repede peste sîngerosul bilanț al represiunii.

1 — Rezultat al conferinței ambasadorilor celor șase mari puteri aflați la post în capitala Imperiului țarist, *Protocolul de la Petersburg*, încheiat la 2 aprilie/9 mai 1913, prevedea atribuirea orașului Silistra statului român ca o compensație pentru simțitoarele creșteri teritoriale obținute de Bulgaria în urma primului război balcanic. În elaborarea lui s-au manifestat din plin contradicțiile de interese dintre marile puteri. În timp ce Austro-Ungaria sprijinea revendicările teritoriale bulgare, căutînd să-și obțină astfel un aliat împotriva Serbiei, Rusia urmărea să-și mențină influența politică la Sofia, fără a și-o pierde nici la Belgrad. Germania punea însă mare preț pe alianța cu Grecia și România, cea din urmă fiind legată deocamdată, printr-un tratat secret, de Tripla Alianță. Jocul politic al statelor mari n-a împiedicat izbucnirea celui de-al doilea război balcanic, în care România și-a asigurat compensații teritoriale de natură a menține echilibrul în Balcani. Pentru a înțelege complicata situație din vara anului 1913, vezi și capitolul *Locul războaielor balcanice în evoluția raporturilor dintre România și Tripla Alianță*, din sinteza semnată de Gheorghe Nicolae Căzan și Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță. 1878—1914*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 324—354.

Pe plan intern, politica prudentă dusă de cabinetul Maiorescu pînă la 10 iulie 1913, data intrării în acțiune a armatei române, era contestată puternic în Parlament și în presă de cercurile antantofile, dornice să determine o reorientare politică de anvergură. *Protocolul de la Petersburg* era simțit, în aceste cercuri, ca insuficient. *Pacea de la București* (10 august 1913) a consacrat noi frontiere în sudul Dunării: Serbia, Grecia și Bulgaria împărțeau Macedonia, Zona Novibazar a fost acordată Serbiei și Muntenegrului, Tracia occidentală (inclusiv portul Kavalla) a revenit Greciei, granița

între Bulgaria și România fiind stabilită în Dobrogea pe aliniamentul Turtucaia-Ekrene.

2 — *Spiru Haret* (1851—1912), matematician, sociolog, pedagog și om politic român de factură liberală. Ca ministru al Instrucțiunii (1897—1899, 1901—1904, 1907—1910) a contribuit la așezarea învățămîntului pe baze moderne. A desfășurat o amplă activitate de răspîndire — prin intermediul a șapte sute de biblioteci rurale — a cunoștințelor moderne, științifice în rîndurile învățătorilor și ale țărănimii, pentru care unii contemporani l-au taxat de „instigator".

3 — Frontul românesc însuma 1200 km, fiind — la acea dată — cel mai lung din Europa. În comparație, imensa armată rusă era desfășurată pe un front de circa 1000 km între Marea Baltică și Dorna, iar francezii, englezii, belgienii acționau dispuși pe numai 700 km.

P. 13 HIMERICII

Către domnii colegi gazetari

Îndreptarea, I, 13, 28 aprilie 1918, p. 3—4.

Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Raliat confreriei „himericilor", Zamfirescu formulează aici una din acele profesiuni de credință ce indică fără greș adevărata substanță sufletească a emitentului. Loial, refuzat minciunii, demofil, idealist, în sensul nobil al termenului, el aduce și în gazetăria sa, ca și în literatură, dealtfel, o zestre de sensibilitate, de încredere neștirbită în puterea adevărului și a cuvîntului care-l exprimă. Un text ca acesta arată că „fantaziile sale, care-i erau mai presus de orice" (N. Iorga) nu erau ridicole utopii, ci cristalizări ale unor convingeri morale, politice, literare îndelung elaborate. Publicistica lui din faza finală e, prin urmare, o statornică încercare de a se ridica prin spirit, principialitate, onestitate deasupra simplei „negustorii de cuvinte", a oportunismului politic atît de răspîndit în epocă.

1 — *Liga Poporului* a fost înfiinţată de Alexandru Averescu în 1 aprilie 1918. Era, sublinia judicios M. Gafiţa, o „mişcare naţională şi populară pentru salvarea ţării, reunind oameni izolaţi, ca şi grupări politice, asociaţii de orice fel, chiar cu respectul opiniei proprii în probleme social-economice" (*Duiliu Zamfirescu*, p. 758). Prin unirea ei cu gruparea Goga din cadrul Partidului Naţional Român din Transilvania a luat naştere — la 16 aprilie 1920 — Partidul Poporului.

2 — Intenţia aceasta va cunoaşte un început de materializare prin *Romanul Deduleştilor* (care nu a trecut însă dincolo de primele două capitole).

3 — *Buckingham Palace*, tradiţionala reşedinţă a regilor Angliei, a fost construit în 1705.

4 — Referire la *Lady Windermere's Fan* (*Evantaiul doamnei Windermere*), roman publicat de Oscar Wilde în 1893. Wilde e invocat elogios de Zamfirescu şi în piesa *Poezia depărtării*.

5 — *Björnstjerne Björnson* (1832—1910), scriitor norvegian, remarcabil îndeosebi în proză şi dramaturgie. Distins cu Premiul Nobel în 1903.

6 — *Theodor Dimitrie Speranţia* (1856—1929), folclorist, autor de „anecdote populare" în versuri. Progresiv degradate, pastişele lui folclorice ajung, rînd pe rînd, „afumate", „împănate", „botezate", „pipărate", „de post", „marinate" ş.a.m.d. Un considerabil succes de public l-a înregistrat volumul *Anecdote populare* (1888). Dacă Hasdeu, A.D. Xenopol şi N. Iorga l-au apreciat pe fecundul autor, Maiorescu, Ibrăileanu şi Chendi au formulat rezerve categorice. În recenzia la *Popa cel de treabă* (1895), Maiorescu conchidea: „Vorbirea nepotrivită, nefirească [. . .], situaţiunile imposibile, totul fără miez şi fără spirit" (*Opere*, II, ed. cit., p. 495). Zamfirescu îi împărtăşea, probabil, diagnosticul.

7 — Strofele citate aici fac parte din poezia *Adio*, care va apărea în *Îndreptarea*, I, 117,5 septembrie 1918.

Îndreptarea, I, 82, 22 iulie 1918, p.l.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Evocare a unui episod dureros din timpul guvernării marghilomaniste. Venit la putere la 5/18 martie 1918, cabinetul conservator condus de germanofilul Al. Marghiloman a iniţiat o serie de măsuri impopulare. Astfel, pentru a conferi o bază legală acestui guvern sprijinit de baionetele străine, s-au organizat alegeri. Desfăşurate în condiţiile în care „urnele din teritoriul ocupat erau supt presiunea armatei duşmane, iar cele din Moldova la dispoziţia completă a unui guvern despreţuit" (N. Iorga), acestea au adus în Parlament — cu foarte puţine excepţii — numai oameni din camarila primului-ministru. Ţăranii, neştiutori de carte în marea lor majoritate, au votat — conform legislaţiei electorale conservatoare — prin reprezentanţi. Anacronică şi înainte de 1918, o asemenea consultare a voinţei poporului era cu atît mai revoltătoare cu cît cei cărora li se refuza votul universal erau tocmai cei care apăraseră ţara de-a lungul unei dramatice, dar eroice campanii. Dezaprobînd această manieră de guvernare, Zamfirescu acţiona ca un democrat în perfectă cunoştinţă de cauză asupra dorinţelor poporului.

Altă măsură impopulară adoptată de acest parlament-marionetă a fost „Legea Garoflid", cunoscută în epocă sub numele de „legea arendării silite". Prin eludarea articolului 19 al Constituţiei în vigoare, care prevedea ca 2 000 000 ha să fie date în deplină proprietate ţăranilor, „Legea Garoflid" stipula ca 1 400 000 ha să fie arendate ţăranilor, aceştia fiind obligaţi să le lucreze. Pentru cei nesupuşi erau prevăzute amenzi şi condamnări foarte mari. Cu asemenea artificii legislative se urmărea satisfacerea cerinţelor mari ale armatei de ocupaţie şi totodată amînarea ori chiar subminarea împroprietăririi ţăranilor.

1 — Alegerile frauduloase organizate de guvernul Marghiloman cu concursul trupelor de ocupaţie au fost boicotate de majoritatea forţelor politice ale ţării. Deşi desfăşurat pe baza unei legi electorale anacronice, abrogată de Parlamentul precedent (care aprobase în principiu votul universal!), ele au dat totuşi cîştig de cauză generalului Averescu,

ales — datorită marii popularităţi a strălucitului comandant de oşti — deputat — în Colegiul III, al ţăranilor! — în mai multe judeţe.

2—*Const. A. Garoflid* (1872—1942), agricultor şi agronom, fondator şi preşedinte al Ligii Agrare. În cabinetul Marghiloman a deţinut funcţiile de secretar general, iar apoi de ministru al Agriculturii şi al Domeniilor. După încheierea războiului, impopularul politician a fost inclus, ca „tehnocrat", şi în guvernele averescane, deţinînd portofoliul de ministru de stat (3 aprilie 1920 — 22 iulie 1920) şi al Agriculturii (22 iulie 1920 — 17 decembrie 1921; 30 martie 1926 — 4 iunie 1927). Senator şi deputat. Ilustrat în literatura de specialitate prin *Noul proiect de lege pentru învoielile agricole* (1907), *Problema agrară şi dezlegarea ei* (1908 şi 1917), *Chestiunea agrară în România* (1920), *Problema monetară şi agricultura* (1924).

P. 20 BĂRBAT DE STAT

Îndreptarea, I, 87, 28 iulie 1918, p. 1.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Corectă în premise, această încercare de „fiziologie" a omului politic se resimte de pe urma partizanatului, care nu-l ocolea nici pe Duiliu Zamfirescu. Atacul lui împotriva reprezentanţilor actualului guvern (conservator), desfăşurat simultan cu unul vizîndu-i pe viitorii guvernamentali (liberali) nu-i scutit de o doză de „idealism", ca să nu-i spunem de-a dreptul naivitate. Împrejurările erau de aşa natură încît politicienii români ai momentului trebuiau să „lucreze" acoperit, tatonînd în toate direcţiile, dar rămînînd în fond devotaţi cauzei naţionale. Marghiloman se concentra, de pildă, asupra anulării unor prevederi ale „Păcii de la Bucureşti" (în special cele referitoare la Dobrogea şi Carpaţi!), încerca să provoace disensiuni între Germania şi Austro-Ungaria în scopul de a obţine alte clauze politice şi teritoriale. Declaraţiile lui de fidelitate faţă de habsburgi (privite dealtminteri cu bănuială de „adresanţi") se subsumau unui joc politic complex a cărui ţintă finală era subminarea poziţiei

austro-ungare. Toate acestea nu puteau fi spuse pe faţă decît cu riscul de a anula rezultatele actuale şi, mai ales, *viitoare*. Fireşte că în ochii celui neiniţiat în jocurile de culise toate aceste manevre puteau părea detestabile. (În absolut ele şi erau!) Cîteodată chiar şi cei la curent cu evoluţia *reală* a lucrurilor se pronunţau în acest sens. Din orgoliosul său refugiu de la Ţibăneşti, Carp nu ezita să califice „pacea lui Marghiloman ca umilitoare pentru ţară, o pace a intereselor austro-ungare".

Politica lui Ion I. C. Brătianu din perioada neutralităţii armate nu s-a desfăşurat nici ea sub auspicii mai puţin dificile. Premierul era nevoit să afişeze atitudini amicale şi faţă de viitorii duşmani pentru a le adormi bănuielile şi a evita o acţiune imediată şi conjugată a acestora. Se ştie, şi la Viena, şi la Berlin erau suficienţi partizani ai unui război „preventiv" contra României. Ţara avea nevoie de pace tocmai pentru a-şi întări poziţia şi puterea în viitorul conflict. Pe de altă parte, cercurile conducătoare ale Antantei duceau o politică duplicitară faţă de România, căutînd s-o angajeze în război fără acordarea de garanţii de sprijin, fără convenirea unor documente clare referitoare la viitorul statut şi, desigur, teritoriu. Încercările aliaţilor de subordonare militară şi politică au fost dejucate de Brătianu cu virtuozitate şi s-a ajuns chiar la situaţia în care Antanta se declara de acord — în schimbul unei simple neutralităţi — cu marea unire a românilor. Principialitatea premierului român s-a dovedit curînd tocmai prin acceptarea intrării în luptă în condiţii foarte grele pentru România.

Pentru a înţelege limpede toate acestea e nevoie de timp şi obiectivitate. Vara lui 1918 nu era însă defel propice unor asemenea deziderate.

1 — *John Stuart Mill* (1806—1873), filozof şi economist englez, adept al empirismului şi al pozitivismului. A subliniat importanţa inducţiei ca metodă în *The System of Logic* (*Sistemul logicii*, 1843) şi a preconizat utilitarismul în etică (*Utilitarianism*, 1863). Zamfirescu are în vedere celebra intervenţie *The Subjection of Women* (*Subjugarea femeilor*, 1869). V., în legătură cu aceasta, şi *Opere*, vol. 5, p. 306—307 şi 616—617.

2 — *Thomas Carlyle* (1795—1881), prozator, critic literar şi istoric britanic. Opera lui de referinţă, care i-a adus o meri-

tată faimă în timpul vieții este *History of the French Revolution* (*Istoria Revoluției franceze*, 1837). În *The Letters and Speeches of Oliver Cromwell* (*Scrisorile și discursurile lui Oliver Cromwell*, 1845), încearcă, precum Eminescu în *Scrisoarea III*, să înrîurească prezentul prin glorificarea trecutului.

3 — Tricupis, om politic grec.

4 — *Von dem Bussche*, baron, ministrul Germaniei la București pînă în vara lui 1916, calitate în care a desfășurat o susținută activitate de spionaj. Organele române de contrainformații, care-l urmăreau atent, au izbutit să-i sustragă din automobil servieta în care se afla un dosar cu documente secrete, inclusiv o listă de 200 de file în care erau trecute numele informatorilor plătiți de germani. (Printre ei se aflau persoane din „elita" societății și ofițeri superiori ca generalul A. Zottu, șeful Marelui stat-major, și maiorul Ionescu, care s-au sinucis.) Ulterior a devenit subsecretar de stat.

5 — *Ottokar von Czernin* (1872—1932), om politic austro-ungar, ambasador la București (pînă în august 1916), apoi ministru de Externe al Imperiului habsburgic. Încălcînd statutul diplomatic a desfășurat, la rîndu-i, activitate de spionaj în detrimentul României. Organele române de siguranță i-au sustras, în toamna anului 1914, servieta cu acte (inclusiv cifrul diplomatic). Pe baza acestei prețioase capturi, a fost descifrată, timp de aproape doi ani, corespondența ambasadei austro-ungare din București cu ministrul de Externe vienez. Despre atitudinea guvernului român față de Ottokar von Czernin și von dem Bussche, v. și reconstituirile operate de C. Neagu, D. Marinescu și R. Georgescu în volumul *Fapte din umbră*, vol. II, Editura politică, București, 1977, p. 66—87.

6 — *Alexandru C. Constantinescu*, zis și *Porcul* (1859—1926), avocat și politician liberal. Ministru în cabinetul Brătianu, care a decis intrarea României în război, a fost arestat — pentru malversații — în timpul guvernării marghilomaniste. Afacerismul lui era larg cunoscut și, desigur, Zamfirescu îi caracterizează prin antifrază „onorabilitatea".

Îndreptarea, I, 93, 4 august 1918, p. 1.

Ca și cele anterioare, noul episod din adevăratul serial consacrat de Duiliu Zamfirescu Dunării reflecta interesul susținut al diplomatului pentru complicata istorie juridică a fluviului. Ca vechi diplomat, ca reprezentant al României în Comisia Europeană a Dunării, Zamfirescu era, fără îndoială, unul dintre cei mai autorizați oameni politici români în discutarea chestiunii respective. Am subliniat în comentariul și notele la *Bosforul și Dardanelele față de interesele românești* cîteva din implicațiile de drept internațional ale problemei dunărene. Să urmărim, de această dată, mergînd în bună parte pe firul considerațiilor zamfiresciene, avatarurile unui regim juridic care nu constituia, totuși, cum susținea scriitorul, doar o „atingere pur formală și aparentă" a suveranității noastre naționale. Într-adevăr, *Convenția de la Paris* (1856) marca trecerea de la o reglementare unilaterală sau bilaterală a regimului danubian de navigație la una convențională. Printr-un compromis îndelung negociat de Austria, Franța, Marea Britanie, Rusia, Prusia, Sardinia și Turcia se aplicau Dunării și gurilor sale regimul de libertate al navigației valabil și pe alte fluvii internaționale; concomitent se înființau Comisia Europeană a Dunării (cu sediul la Galați), a cărei rațiune era organizarea și efectuarea unor lucrări tehnice necesare navigației în condiții normale între Isaccea și Marea Neagră — prin canalul Sulina — și o Comisie Riverană — ca organism al aplicării prevederilor convenției. Dacă prima avea un caracter temporar (doi ani), cea de-a doua era permanentă. În funcție de interesele lor economice și politice marile puteri au acordat o atenție diferențiată celor două organisme. În timp ce Austria, ca stat riveran, se pronunța pentru stricta limitare a atribuțiilor Comisiei Europene a Dunării și pentru întărirea Comisiei Riverane, puterile neriverane optau pentru soluția opusă. În fapt, cea dintîi a dăinuit pînă în preajma celui de-al doilea război mondial, pe cînd ultima n-a funcționat decît sporadic. *Tratatul de la Berlin* (13 iulie 1878) acorda Comisiei Europene a Dunării dreptul de exteritorialitate, lucru care aducea o serioasă atingere independenței și suveranității noastre, generînd, așa

cum au subliniat istoricii problemei, numeroase conflicte de competență între România și celelalte state membre ale respectivului organism. Finalmente, *Conferința de la Sinaia* (18 august 1938) a hotărît ca majoritatea prerogativelor Comisiei Europene a Dunării să fie transmise României. Era, evident, un rezultat neîntrezărit de Zamfirescu în 1918, dar pentru care au militat acei „patrioți cu pielea subțire" ironizați — în chip nejustificat — de literatul-diplomat.

1 — *Villafranca di Verona,* oraș în nordul Italiei. Aici s-au semnat, la 12 iulie 1859, *Preliminariile de la V. di V.*, prin care lua sfîrșit războiul franco-sardo-austriac. Între prevederi figura cedarea Lombardiei către Franța (care o transfera Italiei), restaurarea ducilor de la Toscana și Modena, organizarea unei confederații italiene plasate sub autoritatea papei. *Tratatul de la Zürich* (noiembrie 1859) a ratificat aceste stipulații.

2 — Evident, Ion Ghica.

P. 28 DIPLOMAȚIE ROMÂNEASCĂ
Divinul nostru împărat

Îndreptarea, I, 98, 12 august 1918.

Savurosul episod istorisit aici atestă și cultul (vechi!) al scriitorului pentru Traian și virtuțile lui de memorialist, afirmate scînteietor în ciclul de *Amintiri din cariera diplomatică.* Admirația pentru „divinul împărat" își face loc, irepresibilă, încă din primele scrisori din Italia. La 16 septembrie 1888 proaspătul diplomat îi mărturisea entuziast lui N. Petrașcu: „E un simțimînt de demnitate omenească să știi că ai un tată care a fost om cumsecade, n-a înșelat pe nimeni, te-a crescut bine și, mai mult, ți-a lăsat un nume mare. Cînd răscolești cenușa acelor timpuri prăpăstioase și intri astăzi în sala busturilor imperiale din Capitol, spre a vedea obrazurile sub încruntarea cărora tremura lumea de la o margine la alta, simți că ți se umflă pieptul de mulțumire

aflînd că Omul căruia datorim existența noastră actuală ca popor de una și singură rasă în Carpați, era cel mai mare suflet de împărat ce a trăit, și ai emoțiunea artistică a frumosului cînd astăzi vezi și te asiguri însuți că trăsăturile chipului aceluia erau curate, bărbătești, blînde și răspund întocmai ideii ce ți-o făceai de el."

1 — *Francesco Crispi* (1818—1901), om de stat italian. Președinte al Consiliului de Miniștri între 1887—1891 și 1893—1896. A fost unul dintre partizanii expansiunii coloniale italiene și ai Triplei Alianțe.

2 — *Edmond François Valentin About* (1828—1885), romancier și dramaturg francez plin de fantezie, ziarist politic integru și corosiv în atacuri. Opere: *Les Mariages de Paris* (*Căsniciile pariziene,* 1856), *Le Roi des Montagnes* (*Regele munților,* 1857), *Le Nez d'un notaire* (*Nasul unui notar,* 1862).

P. 32 POEȚII

Îndreptarea, I, 101, 16 august 1918, p. 1—2; apare la rubrica „Literatura".

Inaugurînd o rubrică de „literatură" într-un ziar prin excelență politic, Zamifirescu nu dă semne de plictiseală față de gazetăria pe teme curente, cum s-ar putea crede, ci își subliniază mai decis statutul. Înainte de toate el este *scriitorul* Duiliu Zamfirescu, iar faptul că de data asta semnează simplu, fără a-și adăuga emfaticul titlu de „membru al Academiei Române" trebuie să dea de gîndit. Ocupîndu-se de politică, el nu uita un moment condiția lui de *creator,* manifestat fie „sub formă directă" (adică prin poezii), fie sub aceea mediată, a „observațiunilor critice". Temele acestora din urmă nu sînt noi. Raportul *subiectiv-obiectiv* îl obseda încă din primii ani ai stagiului italic, cînd îi comunica lui Maiorescu regretul că între „subiectivitate și obiectivitate se face o prea mare despărțire, înglobîndu-se una alteia

cu multă ușurință și adesea nedrept" (Epistolă din Orvieto, 6 octombrie 1890). În aceeași misivă, după incriminarea abuzului în „determinarea (disocierea—n.n.) acestor două înțelesuri", era prezentă o definiție ce contrazicea, totuși, punctul de plecare: „A se vedea pe sine și lumea din afară schimbată întrucîtva și colorată după propria sa gîndire și propriul său sentiment este partea scriitorului subiectiv; dimpotrivă, a se vedea pe sine și lucrurile ce-l înconjoară mai de aproape ca făcînd parte din lumea externă este aceea a scriitorului obiectiv."

Mai versat în chestiuni de acest ordin, Maiorescu simțea nevoia să-și corecteze discipolul: „*Toate* impresiile omului asupra sa și asupra lumii sunt *subiective*. Cine își poate exprima aceste impresii subiective (la el, ca la toți oamenii subiectivi) cu atîta putere deosebită, cu atîta coloratură deosebită în *forma* exprimării, încît să devie mai « sugestiv » în această formă de expresie, are *individualitate de stil*." „Cu toată această subiectivitate fatală a omului — continua criticul — care autor se numește obiectiv? [. . .] Acela care primește de la obiectele observate și apoi descrise de dînsul niște impresii — ce e drept totdeauna subiective, dar cel puțin *neamestecate* cu alte impresii *egoist-interesate ale sale*; impresii în a căror primire și exprimare autorul *se uită pe sine*, se pierde, își pierde egoismul" (*Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*, p. 320). *Poeții* demonstrează că în 1918 Zamfirescu stăpînea bine lecția maestrului. Tot maiorescianǎ este și distincția între *amor-iubire de patrie*, cu prelungirea ei firească: *lirica erotică* și *lirica patriotică*, căreia Zamfirescu îi va da, în *Poeții și politica*, o accepție inedită.

1 — Despre poeticele locuri de la Sorrento și Ischia, Zamfirescu îi scrisese cu vervă și eleganță, încă din 1888, lui N. Petrașcu. Calitatea literară a textului — de care autorul era conștient — l-a făcut pe acesta să-l încredințeze *Convorbirilor literare*, unde și apare (fragmentar) în numărul 7, 1 oct. 1888, p. 581—598, sub semnătura *X.Y.Z.* (indicată dealtminteri de Zamfirescu însuși). V. și *Opere*, vol. 8, ediție îngrijită, note, comentarii și indice de Al. Săndulescu, col. „Scriitori români", Editura Minerva, București, 1985, p. 167—168,

Îndreptarea, I, 106, 23 august 1918, p. 1—2; 112, 30 august 1918, p. 1; apare la rubrica „Literatura".

Avînd alura unui adevărat program *politic* și *literar* activist, eseul lui Zamfirescu consacră renunțarea la vechiul precept junimist al incompatibilității celor două domenii. Prozatorul „latifundiei", „aristocratul" atît de ironizat, pe drept sau pe nedrept, sfîrșește ca reformator febricitant, invocînd umbrele lui Cuza și Kogălniceanu, atît de odioase spiritului conservator și politicienilor fără principii. Nu e vorba aici, desigur, de o simplă justificare a propriei opțiuni, ci de glorificarea unei condiții literare și politice proprii tuturor scriitorilor militanți, de adîncă vibrație patriotică, ai literaturii noastre, care au știut să *cînte* și să *lucreze* cu sentimentul unei perfecte continuități.

1 — *Francis Bacon* (1561—1626), filozof, eseist și om politic englez. Considerat drept cel mai reprezentativ umanist al Renașterii engleze, Bacon a celebrat rațiunea și puterile omului în *Novum Organum Scientiarum* (*Noul organon*, 1620), preconizînd substituirea sistemului scolastic al deducției prin inducție și experiment. Utopia *New Atlantis (Noua Atlantidă*, 1627) e întesată de previziuni confirmate de evoluția științei moderne.

2 — *Paul Charles Joseph Bourget* (1852—1935), romancier, eseist, nuvelist și poet francez. Ilustrative pentru reacția antideterministă de la finele secolului trecut, romanele lui excelează prin analize psihologice meticuloase și prin moralizări abundente. Polemizînd cu Taine, în *Le Disciple (Discipolul*, 1889*)*, ridică problema responsabilității etice a creatorului. A mai scris și alte volume, precum: *Essais de psychologie contemporaine* (*Eseuri de psihologie contemporană*, 1883), *Cosmopolis* (1893), *Une idylle tragique* (1896), *Le Sens de la Mort* (1915), *Anomalies* (1920). Spre sfîrșitul vieții a devenit conformist și retoric, un conservator pus în „serviciul ordinii", acesta fiind, dealtminteri, și titlul unei cărți din 1929.

Psihologismul minuţios din *Le Disciple* l-a exasperat pe Duiliu Zamfirescu, determinîndu-l să renunţe — teoretic!— la analizele psihologice.

3 — *Zaimful* era vălul zeiţei feniciene *Tanit*, protectoarea Cartaginei.

P. 43 EXPRESIUNEA POETICĂ

Îndreptarea, I, 122, 13 septembrie 1918, p. 1, 2; apare la rubrica „Literatura", inserată în prima ediţie a ziarului.

Destul de sumare în argumentaţie, consideraţiile de aici interesează în măsura în care vădesc (sau nu) fidelitatea faţă de teze susţinute anterior în corespondenţa cu Maiorescu sau în comunicările academice de după 1909. Despre literatura ca „artă de a spune", deci ca domeniu al expresivităţii (in)voluntare Zamfirescu glosase chiar din 1890. În aceeaşi epistolă din 6 octombrie 1890, el îi împărtăşea partenerului mai vîrstnic de discuţie una din noile sale certitudini: „Aşa încît arta de a scrie drame, romane şi nuvele nu este *arta de a scrie*, ci *arta de a spune*. [. . .] Prin urmare, dacă admitem că totul este posibil în lume, orce scenă, orce situaţie care să se rezeme pe lucruri cunoscute de pe pămînt, şi că avea imaginaţie ca Alex. Dumas şi stil ca Flaubert, nu e destul spre a scrie un adevărat roman modern, ci pentru aceasta ce cere arta de *a şti să spui lucruri posibile*, — acest « a şti să spui » devine totul." Surprinzătoare, dacă ne gîndim la faptul că Zamfirescu era adeptul unei expresii poetice îndelung şlefuite, fără repetiţii ori sintagme necontrolate, e de data aceasta extinderea respectivei teorii, admisibilă în spaţiul prozei, la teritoriul, de altă factură şi cu alte exigenţe, al *poeziei*. Şi totuşi, şi această translaţie îl tenta de mult, din moment ce în acelaşi răvaş figurau aceste observaţii premonitorii: „Dar în Eminescu există o tehnică particulară: o formă de vers, o rimă, *amîndurora, tuturora*, împărecheri de vorbe, ramuri care bat în geam, patimă pentru trecut, acel nu ştiu ce şi nu ştiu cum de care vorbeşte el însuşi. Toate acestea constituiesc

nota personală, nu subiectivitatea, după care cetind o singură poezie de-ale lui, poţi vedea numaidecît că ai a face cu un scriitor care se deosebeşte de ceilalţi."

1 — Cu sinceritatea ce-l caracteriza, Zamfirescu i-a dat clar de înţeles lui Maiorescu, la apariţia (în 1904) a primelor patru volume din seria *Discursurilor parlamentare*, că preferă introducerea oratoriei maioresciene propriu-zise: „Am cetit cu cea mai vie plăcere introducerea istorică a discursurilor. Emoţiunea artistică din primele trei pagini este mai mare decît a întregului rest, pentru că aici intervine nota personală a autorului, care, orce s-ar zice, este, la istorici ca şi la ceilalţi scriitori, cauza hotărîtoare a succesului" (*Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*, p. 273).

2 — Memoria îi joacă din nou feste articlierului. Textul exact este: „Acolo-n ochi de pădure, / Lîngă trestia cea lină/ Şi sub bolta cea senină / Vom şedea în foi de mure".

P. 48 IGNORANŢII

Îndreptarea, I, 103, 19 august 1918, p. 1.
Articolul a fost masiv cenzurat spre final.

Violentă luare de poziţie împotriva politicii marghilomaniste care acţiona în vederea limitării reformei agrare şi a celei electorale prevăzute în Constituţia din 1917. Şeful guvernului nu se sfia să se opună făţiş votului egal, optînd pentru unul „plural" (fraudulos, desigur, şi uşor manevrabil), iar în privinţa împroprietăririi se pronunţa pentru exproprierea *selectivă* a moşiilor şi împărţirea acestora unor ţărani cu „temperament": „Împărţeala pămîntului — afirma Marghiloman — trebuie să se facă pe calea selecţiunii; nu toţi ţăranii să aibă pămînt, ci să luăm dintre ţărani pe cei mai muncitori şi pe cei mai capabili". Pentru ceilalţi, nu întrevedea decît soluţia de a cumpăra pămînt de la moşierii dispuşi să-şi vîndă proprietăţile funciare. Cum Zamfirescu combătea aceste puncte de vedere, intervenţia dură a cenzurii nu mai e de mirare. Nu putem, desigur, decît să regretăm absenţa

manuscrisului, care ar îmbogăți — deducem din context — imaginea *democratului* Duiliu Zamfirescu.

1 — *Friedrich von Gentz* (1764—1832), publicist și om politic german. Intrat inițial în serviciul statului prusac, a trecut din 1802 în slujba Austriei, devenind — după 1809 — colaboratorul apropiat al lui Metternich.

2 — *Frederic Wilhelm al III-lea* (1770—1840), rege al Prusiei între 1797—1840.

3 — *Heinrich Friedrich Karl, baron von Stein* (1757—1831), om politic prusac. Ca prim-ministru (1807—1808), a inițiat reforme burghezo-democratice. Între acestea se numără și desființarea iobăgiei.

4 — *Karl August, prinț von Hardenberg* (1750—1822), om de stat prusac. Ministru de Externe (1804—1806, 1807), apoi cancelar (după 1810), a continuat politica liberală a lui von Stein.

P. 51 PRINȚUL DE BISMARCK

Îndreptarea, I, 114, 1 septembrie 1918, p. 1.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Text cu „cheie“, *Prințul de Bismarck* constituie primul punct al unei încercări de analiză politică cu scop final clar definit: aflarea bazelor viitoarei păci tocmai prin citirea atentă, fără prejudecăți, a trecutului. Sugestia, abil încorporată în text, este a nevitalității unui imperiu (cel teutonic, firește) edificat prin violență și permanentă încălcare a dreptului internațional și a drepturilor popoarelor. În pofida înfrîngerii momentane, a situației dramatice în care se găsea țara în vara lui 1918, Zamfirescu întrevedea o altă rezolvare a problemelor europene decît aceea configurată în cursul luptelor de pînă atunci, o rezolvare care să dea satisfacție principiului naționalităților, al coexistenței pașnice, în limitele unor norme morale, acceptate de toate statele. Antipatia pentru Bismarck, afișată încă din vremea rubricii „Palabras“, e, prin urmare, mutatis mutandis, antipatia pentru Germania wilhelmiană din 1918, care înțelegea să sacrifice cu brutalitate interesele și drepturile tuturor popoarelor pe altarul unei iluzorii și nedrepte măreții imperiale.

1 — *Frederic Wilhelm al IV-lea* (1795—1861), rege al Prusiei între 1840—1861, adversar al regimului parlamentar. Atins de tulburări mintale, a cedat regența fratelui său, Wilhelm I, în 1857.

2 — *Wilhelm I* (1797—1888), rege al Prusiei (1861—1888) și împărat al Germaniei (1871—1888).

3 — Vezi vol. 6, Partea I, p. 166—167 și nota 17, p. 356,

4 — *John, conte de Russel* (1792—1878), om de stat englez, liderul partidului whig (liberal). A fost de repetate ori prim-ministru (1846—1852; 1865—1866) și ministru al Afacerilor Externe (1852—1855; 1860—1865).

5 — *George Leveson Gower, conte de Granville* (1815—1891), om de stat englez, marcant deputat liberal și ministru al Afacerilor Externe (1851—1852; 1870—1874; 1880—1885).

6 — *Felix, prinț von Schwarzenberg* (1800—1852), politician austriac, cancelar al Imperiului habsburgic (1848—1852), promotorul unei politici interne autoritare. A înăbușit revoluția din Ungaria cerînd și obținînd ajutorul Rusiei țariste.

7 — *Ludovic Filip I de Orléans*, rege al Franței între 1830—1848. Supranumit „regele bancher“, a dus o politică de consolidare a regimului burghez și de expansiune colonială.

8 — *August Perier*, zis *Casimir Perier* (1811—1876), om politic francez. Partizan al lui Thiers.

P. 55 NAPOLEON AL III-A

Îndreptarea, I, 120, 9 septembrie 1918, p.l.

Continuare firească a unor teze din articolul precedent, intervenția publicistică a lui Duiliu Zamfirescu, grav desfigurată de cenzură, oferă suficiente elemente de înțelegere a unei gîndiri politice axate în genere pe teoria echilibrului european și, ceea ce este mai important, pe relevarea rolului realităților etnografice în stabilirea granițelor naționale. Pe căi ocolite, îndreptățite de conjunctura de atunci, Zamfirescu trimitea, de fapt, la declarația wilsoniană asupra drepturilor popoarelor, relevîndu-i antecedentele. Justificarea — ori măcar înțelegerea necesității revoluțiilor în cazul unor popoare guvernate de tirani sau de oligarhii corupte (acestea din urmă fiind și cazul României) — este un alt argument ce probează o ideologie în curs de radicalizare. În aceeași perioadă — însemnările memorialistice stau mărturie — scriitorul era tot mai prins de aspirații revoluționare. Acestea erau, dealtfel, normale la un om care visa o renaștere ca apostol al socialismului celui mai radical. „Si je pouvais renaître — îi scria el unei cunoștințe apropiate — je deviendrais l'apôtre du socialisme le plus effréné. Car le monde est mal fait" (v. *Opere*, vol. 8, p. 77).

1 — *Lev Davidovici Bronstein*, zis *Troțki* (1879—1940), om politic sovietic. A făcut parte din conducerea Sovietului de deputați ai muncitorilor și țăranilor din Petrograd în timpul revoluției din 1905. Colaborator apropiat al lui Lenin. A jucat un rol important în timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Comisar al poporului pentru afacerile externe (1917—1918) și pentru apărare (1918—1924). În timpul stalinismului a fost condamnat pentru activitate antisovietică și expulzat din U.R.S.S. (1929). Stabilit în Mexic, a murit în urma unui atentat. Ca ideolog, a teoretizat „revoluția permanentă".

P. 58 INTELIGENȚA ANIMALELOR

Îndreptarea, I, 125, 16 septembrie 1918, p.1.

Alegorie cu un subtext real, pe care din păcate nu-l mai putem desluși acum. Apologurile, pildele, textele sibilinice abundau în epocă. Explicația acestei proliferări a textelor esopice e ușor de întrezărit. Uneori și cenzorii se pretau la acest joc, făcîndu-se că nu înțeleg lucruri pe care conaționalii, cu ochii, urechile și inteligența la pîndă, la tîlcuiau rapid, cu acea putere de intuiție ce ne caracterizează rasa. Iorga însuși era nevoit să recurgă la scrisul „pe dedesubt". Iată o recunoaștere tardivă: „Foaia [*Neamul românesc*] a apărut cu locuri albe. Pentru ca ele să nu fie prea numeroase, căutam să ascund, măcar în aparență, ce aveam să spun, subt tot felul de artificii. O dată vorbeam de iepurii din Australia contra cărora agricultorii ridicau garduri de sîrme de fier, iar rozătorii totuși se îmbulzeau în ele, pierind, pînă ce în sfîrșit părea că li s-a stins sămînța. Cenzorul, un tînăr filozof, menit unei cariere universitare și politice, a ținut să mă asigure, dîndu-și iscălitura, că înțelege bine de ce fel de iepuri e vorba. Altă dată, am luat istoria contemporană a germanilor de Menzel și am rezumat tot ce spune cu privire la nesfîrșita mizerie morală a berlinezilor subt regimul napoleonian, înaintea căruia cu lingușiri și cu denunțuri îngenuncheau" (*O viață de om așa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, Editura Minerva, București, 1976, p. 535).

1 — Reluare ironică a unei reflecții din finalul schiței *Un pui și un cărăbuș*, în care neastîmpăratul cocoșel reflectează astfel: „La noi ești sigur de tată, de mamă niciodată".

P. 61 „IL PRINCIPE", MACHIAVEL—FÉNELON ȘI D-L DR. GEROTA

Îndreptarea, I, 127, 20 septembrie 1918, p.1, 2.

Dintre toate articolele gazetarului Duiliu Zamfirescu, acesta este, probabil, cel căruia istoria i-a rezervat cea mai categorică infirmare. Vorbind în „numele literaturei, a poeților și a sentimentalilor" într-o chestiune care era în primul rînd *politică*, el face greșeala — ca și Iorga — de a justifica naiv unul dintre cele mai regretabile gesturi ale prințului moștenitor, viitorul „Carol al II-lea", în acel moment dezertor și fugar la Odessa—pe care sentimentalul Zamfirescu îl scuză, socotindu-l o ipostază potențială a „suveranului complect". Cît de credul era diplomatul-literat cînd socotea că, odată ajuns

rege, Carol „nu va minți pe nimeni", s-a văzut imediat după 1930, cînd noul suveran a instituit un regim de corupție și minciună care l-ar fi dezgustat și pe apărătorul dezinteresat al amorurilor princiare din 1918. Printre cei care se vor ridica atunci pe față contra imoralității și turpitudinii regale va fi și senatorul dr. Dimitrie Gerota. Acesta intuise dealtminteri încă din 1918 adevărata natură a principelui moștenitor, lipsa de consistență morală a celui pe care gazetele vremii (între ele și *Mișcarea* liberală!) îl numeau „eroul și ofițerul fără teamă, pururi în frunte, de la Neajlov și Mărășești". Există totuși un singur domeniu în care idealistul Zamfirescu avea dreptate: în comparația dintre Cèsare Borgia și Carol, în sugestia plutarhiană a unor „vieți paralele" întru minciună, stricăciune și lipsă de loialitate.

1 — *Dimitrie Gerota* (1867—1939), chirurg și anatomist român, membru corespondent al Academiei și profesor la Universitatea din București. Ca senator, a rostit discursuri pline de vervă, de o ironie mușcătoare și de o logică impecabilă. În 1935, cu un prilej electoral, rostește în fața publicului un veritabil rechizitoriu la adresa „regelui-șperțar":

„... trebuie să mai spunem măriei-voastre că față de ceea ce se petrece în țară poporul este nedumerit și se întreabă:

Cum?... M.-sa de la venirea în țară și pînă azi, n-a văzut cum luxul și risipa, furtul și șperțul sînt preocupările principale ale partidelor de la putere (ceea ce ne-a adus rușinosul control al finanțelor țării de către bancherii străini)?

Cum?... M.-sa n-a auzit cum parlamentarii și oamenii politici își aruncă reciproc acuzații, chiar în Parlament, de furt de milioane? Și la toate aceste destrăbălări, M.-sa n-a găsit nimic de spus? Nimic de sancționat?

Mai trebuie să spunem respectos m.-voastre că poporul urmărește cu îngrijorare cum o forță ocultă, cu o perseverență diabolică, corupe caracterele și fărămițează partidele politice, promițînd cînd unora, cînd celorlalți, aducerea la putere..., iar pe de altă parte unele zvonuri că autorul acestor frămîntări ale partidelor ar fi chiar m.-voastră.[...]

Cum am putea acei care « ținem la dinastie » și « coroană » să tăcem și să nu spunem m.-voastre că poporul e mîhnit și revoltat cînd vede că de la venirea m.-voastre în țară sfătuitorii și lingușitorii care vă înconjoară vă pregătesc serbări și aniversări luxoase, costisitoare, cînd pe de altă parte țara geme sub povara impozitelor?" (v. Eugen Teodoru, *Din scrinurile regilor*, Editura „Junimea", Iași, 1979, p.358—359; în afară de textul cvasi-integral al discursului, în același volum sînt comunicate informații prețioase asupra mizeriei morale a lui Carol al II-lea și a regalității românești în genere).

2 — Afacerea „principele moștenitor" a izbucnit în august 1918, în momentul în care moștenitorul tronului (colonel de vînători în armata română) își părăsește regimentul în subordine pentru a fugi, deghizat în ofițer țarist, la Odessa, împreună cu metresa lui Jeana (Zizi) Lambrino, cu care se și căsătorește. Însurătoarea prințului, contrară statutului casei regale, a fost anulată de Tribunalul Ilfov, iar fugarul a fost adus în țară cu forța, *ca oricare dezertor*. Ofițerul însărcinat cu această penibilă misiune a primit la plecare instrucțiuni clare din partea regelui Ferdinand: „Înainte de a vă autoriza să recurgeți la forță, asigurați-vă că nu există nici o speranță pentru ca el să redobîndească sentimentul răspunderii și al realității. În interesul lui propriu, arătați-i monstruozitatea faptului săvîrșit, a rupturii cu familia sa și cu țara" (*Din scrinurile regilor*, p. 371). Această escapadă maritală s-a concretizat prin nașterea unui fiu natural, metresa părăsită — notează C. Argetoianu în memoriile lui — primind „o rentă de o sută de mii de franci francezi pe an, servită de stat". Așadar, statul plătește!

3 — *Francois de Salignac de la Mothe-Fénelon* (1651—1715), scriitor și prelat francez. Spirit liberal, înclinat spre toleranța religioasă, Fénelon este autorul unui *Traité de l'éducation des filles* (*Tratat despre educația fetelor*, 1687), al unor *Dialogues des morts* (1712) și al notoriului roman „de învățătură" *Les Aventures de Télémaque* (*Aventurile lui Telemac*, 1699), care i-a adus dizgrația regelui Ludovic al XIV-lea.

4 — *Jean François Delaharpe*, zis *Laharpe* (1739—1803), critic francez de factură clasică. Autorul unui *Curs de literatură* (1799) care a circulat de timpuriu în Principate.

5 — *Eduard al VII-lea* (1841—1910), rege al Angliei între 1901—1910. Inițiator al Antantei cordiale.

P. 66 SUPREMA LEX

Îndreptarea, I, 130, 22 septembrie 1918, p. 1.

Justificare polemică a propriei opţiuni politice, prima dintr-un şir ce va culmina cu un discurs vehement la Cameră, în 1 decembrie 1920. Atunci era atacat nominal şi, aş adăuga, „izolat". În toamna lui 1918, liberalii, eternii duşmani ai scriitorului, aveau în colimator întreaga „ligă", adversar periculos al hegemoniei lor pînă atunci necontestate. Presa „partidului pe acţiuni" (calificativul îi aparţine lui Duiliu Zamfirescu) trage salve după salve contra grupării concurente, servindu-se la nevoie şi de calomnii, insinuări şi răstălmăciri. Cel mai inofensiv gest, cea mai obiectivă replică putea deveni în circumstanţele fierbinţi de atunci un motiv de acuzaţie, de taxare ca... antipatriot. Din adunarea unor mărunte indicii, scribii liberali, versaţi în arta insinuării, ştiau să sugereze lipsa de program, de consecvenţă a partidului potrivnic. Un *Blok Notes* e în acest sens semnificativ:

„*Dl. C. Argetoianu*, semnatarul preliminărilor de la Buftea, se află în teritoriul ocupat cu ausweissul Comandaturei germane.

Dl. general Văleanu se află în acelaşi teritoriu cu acelaşi fel de ausweiss.

Dl. Grigore Filipescu procură hîrtia necesară ziarului *Arena* şi duce în *Epoca* o acţiune paralelă.

Dl. Duiliu Zamfirescu se plimbă în automobil cu Hefter (Alfred Hefter era directorul ziarului de stînga *Arena*; *Epoca* era o gazetă de nuanţă conservatoare — n.n.).

Dl. Matei Cantacuzino şarjează pe aliaţi la Jockei-Club.

Morala:

Dl. general Averescu, şeful lor, nu poate avea program în politica externă" (*Mişcarea*, X, 222, 3 oct. 1918, p. 1).

Desigur, „Liga" avea un program, şi încă unul destul de coerent, dar era totuşi...o ligă, nu un partid disciplinat şi omogen. În eterogenitatea ei stăteau şi tăria momentană, şi slăbiciunea viitoare. Cîtă vreme era vorba de a înlătura monopolul politic liberal, de a instaura un „nou stil", formaţiunile componente erau convergente (şi aşa se şi explică masivul aflux de simpatizanţi şi cotizanţi ai Ligii Poporului, grupare în care fiecare entitate politică îşi păstra propria fizionomie şi opiniile. Cînd „liga" va deveni partid, aceeaşi eterogenitate îşi va spune cuvîntul, ducînd la discreditarea blocului averescan.

1 — Guvernul Averescu a căzut la 14 martie 1918.

2 — *Mihai Săulescu* era ministru de Finanţe în cabinetul Marghiloman. Confruntat cu grave probleme financiare (trebuiau găsite soluţii de preschimbare în valută românească a emisiunilor monetare în ruble — din Basarabia — şi a celor germane din teritoriul ocupat) a trebuit să se retragă. Incapacitatea lui, paleativele preconizate i-au atras din partea lui Duiliu Zamfirescu o savuroasă *Scrisoare deschisă către d. Ministru de Finanţe, M. Săulescu* (*Îndreptarea*, I, 76, 14 iulie 1918, p. 1).

P. 69 „RĂSĂRITUL"

Îndreptarea, I, 134, 27 septembrie 1918, p. 1, 2.

Spirituală şarjă în genul sprinţarelor *Palabras* din tinereţe. Despre *Răsăritul*, ca revistă, nu sînt prea multe de spus. N. Iorga, atent ca întotdeauna la publicaţiile cu simpatii sămănătoriste, notează scurt: „*Răsăritul* a fost întreprinderea unui « regăţean », generalul Manolescu, şi revista n-avea un caracter basarabean" (*Istoria literaturii româneşti contemporane*, II, *În căutarea fondului*, Ediţie îngrijită, note şi indici de Rodica Rotaru, prefaţă de Ion Rotaru, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 281). Un plus de atenţie merită însă „reconcilierea" lui Zamfirescu cu Ion Agârbiceanu, semn clar şi acesta că romancierul Comăneştenilor nu era un ranchiunos, incapabil să recunoască progresul celor pe care-i ironizase cîndva. Observaţiile sînt şi acum exacte, dar în ceea ce priveşte ortografia, evoluţia limbii a acreditat tocmai formele incriminate de recenzent. Mai importante decît reflexele antisimboliste sînt însă ricanările la adresa versificaţiilor similifolclorice, care glorificau pedestru monarhia. Iar despre monarhia românească Zamfirescu n-a avut niciodată o părere prea bună. Dimpotrivă!

1 — *Ion Manolescu* (1869—?), general și publicist cu veleități literare, fondator al revistei *Răsăritul*. A fost președinte al Caselor Naționale, al Societății „Mormintele eroilor“ și al Asociației publiciștilor români. Opere: *Cauza cauzelor* (1909), *Războiul româno-ruso-turc din 1877* (1921), *Cultura poporului și spiritul democratic* (f.a.), *Omul de nădejde* (1937) ș.a.

2 — *I. U. Soricu* (1881—1956), scriitor sămănătorist și publicist. A evoluat spre poziții retrograde. Obișnuia să scrie și sub pseudonime ca: Iancu Corvinul, Despina, Dafin, M. Mihnea, Ion Oargă, T. Miron. Povestirea *Steagul*, semnată Teodor Miron, este după toate probabilitățile tot a lui.

3 — Zamfirescu prezentase la Academie, în ședința din 26 mai/8 iunie 1915, o comunicare despre *Visătorul de vise*. Textul ei s-a pierdut.

4 — *Nichifor Crainic* (1889—1972), poet, profesor și publicist. Reprezentant al gîndirismului și al ortodoxismului. Ca poet, era remarcabil prin „lapidaritatea unor definiții, aerul solemn și profetic“ (G. Călinescu). Aceleași caractere le prezintă și strofa extrasă, cu gust sigur, de Duiliu Zamfirescu.

5 — *Nică Românaș*, pseudonimul lui *Ion Buzdugan* (1880—1967), poet. A colaborat și la *Luceafărul*, *Viața românească*, *Flacăra*, *Sburătorul*, *Gîndirea* ș.a. Mobilizat în armata rusă și trimis pe frontul din Moldova, îi face lui Iorga o vizită ce va rămîne astfel în memoria genialului istoric: „Odată, ușa din față a casei mele a fost dată violent în lături, și a apărut un ostaș în lungă mantie cenușie care, fără să zică bună-ziua — și am crezut că vine să mă execute, lucru posibil pe vremea aceea!— s-a aruncat pe canapeaua din antret și a început a-mi pune, în cea mai bună românească, atîtea întrebări, de așa natură și așa de răpede, încît mi-a fost imposibil să-l urmăresc. După ce această furie de curiozitate s-a cheltuit și m-am simțit viu, iar pe dînsul l-am văzut potolit, am putut afla că el e poetul « Nică Românaș » din vechea revistă cu chirilice de la Chișinău, că-l cheamă Buzdugan (de fapt se numea, la naștere, Ivan Alex. Buzdîga — n.n.) și că a venit, pur și simplu, ca să mă vadă și să vorbim literatură.

Am ieșit cu domnul Ion Buzdugan pe stradă și mi-a anunțat fără nici un fel de rezervă ce se va întîmpla cu oastea în care era cuprins. — Să nu crezi dumneata că rușii se vor bate pentru burjuii de la Paris și de la Londra“ (*O viață de om*..., ed. cit., p. 518).

6 — *Liviu Fl. Marian* (1883—1942), prozator, fiul folcloristului Simion Florea Marian. Autor al volumelor de schițe *Suflete stinghere* (1910) și *Printre stropi* (1912).

P. 73 SFÎNTA NEVOIE

Îndreptarea, I, 136, 29 septembrie 1918, p. 1.

Cu alternări imprevizibile între extreme ce merg de la aristocratismul scorțos, depășit de istorie, pînă la un democratism de-a dreptul radical, articolul *Sfînta nevoie* este, așa cum arăta și Mihai Gafița într-o atentă analiză, „un veritabil crez în materie, cel mai expresiv pentru concepția [scriitorului] din acel moment“ (*Duiliu Zamfirescu*, p. 763). Dacă prima parte a textului e consacrată polemicii „subsidiară sau manifestă [...] împotriva spiritului revoluției, foarte viu în epocă și izvorît din realitățile țării noastre însăși, dar și în iradierile lui interferente, dinspre țara care instaurase puterea muncitorilor și a țăranilor, dinspre Ungaria și Germania, unde aveau loc mișcări revoluționare“, cum observă în același loc M. Gafița, continuarea este surprinzătoare și ia forma paradoxului: „pompat de necesitățile sociale, tocmai pentru că este slab“, individul de jos (noțiune care are în vedere pe reprezentanții tuturor claselor sociale exploatate de-a lungul istoriei) acceptă *provizoriu* această condiție „tocmai pentru că numai așa se întărește“. Paradoxul, șocant în expresie, are însă o anumită bază științifică, circumscrisă sagace de redutabilul istoric literar pe care l-am amintit mai înainte: „De fapt, avem o formulare de un caracter științific aproximativ, mai mult empiric, a unei teorii cu rădăcinile sale cele mai îndepărtate în marxism: dezvoltarea capitalismului și creșterea clasei burgheze, perfecționarea uneltelor de producție, a civilizației materiale, determină implicit dezvoltarea noii clase a proletariatului

și creșterea conștiinței lui". Gîndindu-ne că scriitorul a fost un cititor atent al lui Loria și Gherea, ambii teoreticieni de factură marxistă, că a fost — în momentele sale de perfectă obiectivitate — un admirator al socialismului, al „comunismului radical" chiar, asemenea judecăți devin mai clare, mai coerente și, implicit, mai semnificative pentru adevărata ideologie a autorului. Urmarea logică a paradoxului anterior subliniat e justificarea aspirațiilor celor asupriți, ale poporului român, care merită, accentua Zamfirescu, să fie chemat la exercițiul treburilor politice, la guvernarea țării, tocmai în numele marilor sacrificii făcute pentru țară. În finalul acestui silogism, revelator pentru orizonturile gîndirii politice și sociale a autorului, „aristocratismul și teoria «elitelor» dispar, făcînd loc unei concepții democratice", conchidea M. Gafița, fără a uita să reliefeze și altă conotație a eseului politic: „«Consultarea» în materie de guvernămînt înseamnă vot universal — și scriitorul îl susține; însă el vorbește nu numai de extinderea democratică a votului, ci și de dreptul de a guverna țara, dobîndit de cel care-a murit pentru ea — iar aceasta e o poziție de-a dreptul revoluționară, cu toate că, o frază mai sus, admirația sa este desăvîrșită pentru «cumințenia» poporului român" (op. cit., p. 765). În felul acesta Zamfirescu da semne că a înțeles necesitatea istorică, titlul însuși — *Sfînta nevoie* — fiind elocvent în această ordine de idei.

1 — *Maximilian Alexander Friedrich Wilhelm von Baden* (1867—1929), prinț și om politic german, cancelar al Germaniei între 3 octombrie—10 noiembrie 1918. În ce privește „sufletul curat", pe care i-l elogiază Zamfirescu, faptele nu stau chiar așa. Numai împins de situația dramatică a Reichului german, asaltat din toate părțile de aliați și subminat din interior de fierberea revoluționară, noul cancelar a acceptat formula unui „guvern popular". Într-o scrisoare către o rudă apropiată, el își mărturisea resentimentele princiare față de o atare formulă. Publicată în presa din străinătate, această epistolă a pecetluit soarta fragilului guvern prezidat de aristocraticul personaj.

2 — Evident, tocmai aceste opinii zamfiresciene aparțin unui „arsenal cam învechit". Aristocratismul său — releva M. Gafița — în materie politico-socială se alimentează din realități, sofisticate însă și convertite în teorii care fac abstracție de legile dinamicii sociale. Nici această abstragere nu este însă definitivă și totală". Să nu uităm că scriitorul viza mai ales concepte *burgheze* ori *creștine!*

P. 77 O ABSURDITATE

Îndreptarea, I, 142, 7 octombrie 1918, p. 1.

Interesant mai degrabă prin semnalarea antagonismelor dintre liderii diferitelor grupări politice ale momentului decît prin argumentație, articolul lui Zamfirescu are valoarea unei opțiuni partizane. Ca politician, fruntaș al unui partid cu „priză" electorală, el era interesat să nege altă soluție decît aceea a chemării la putere a propriei formațiuni. Evoluția ulterioară a evenimentelor a impus pînă la urmă chiar această rezolvare.

1 — *Lumina* era ziarul lui C. Stere, scos la București sub controlul autorităților germane de ocupație. În juru lui gravita un număr de liberali disidenți, în dezacord cu directivele lui I. I. C. Brătianu.

2 — *Renașterea*, „ziar independent", apărut la București între 28 iunie și 13/26 noiembrie 1918 sub direcția lui D. S. Nenițescu. În articolul-program, deși se susținea că „acest ziar nu aparține nici unei grupări politice", se specifica: „Nu vom discuta astăzi pacea încheiată. Declarăm însă că ea trebuie ratificată căci nimeni nu-și poate lua răspunderea unui nou război prin respingerea ratificării." Declarație de natură a înlătura orice echivoc, în legătură cu „independența" elegantului cotidian! Chiar înfățișarea lui (era tipărit pe hîrtie de calitate, cu o grafică aerisită, fără dureroasele pete albe datorate cenzurii) putea da de gîndit unui cititor familiarizat și cu aerul neaspectuos, de-a dreptul mizer, al *Mișcării* liberale ori al *Îndreptării* averescane. În treacăt fie zis, una din primele decizii ale cabinetului Marghiloman a constat în „etatizarea" fabricii de hîrtie de la Letea, tocmai pentru a-și lipsi adversarii de baza materială necesară contrapropagandei. Printre colaboratorii *Renașterii* — ziar de

netă orientare conservatoare, în pofida pretenţiilor de neatîrnare afişate!— se numărau Victor Anestin, Paul Theodoru, Ion Lupu, Mihail I. Kogălniceanu, B. Nemţeanu, D. Karr, Bucura Dumbravă, D. V. Barnoschi, Radu Rosetti ş.a. Poziţia redactorilor nu era, fireşte, dintre cele mai comode. În timp ce uriaşe cantităţi de alimente de primă necesitate erau ridicate din ţară de către ocupanţi, pentru a fi duse în Vaterland, anchetele ziarului subliniau avantajele alimentaţiei vegetariene. Chiar în al doilea număr, în ancheta „zolistă" *Stomahul Bucureştilor*, se constată: „Românul e un cunoscut carnivor; astăzi a devenit un excelent vegetarian. În această privinţă, lipsa unora dintre alimente, şi în special a cărnei, va influenţa în bine asupra sănătăţei publice." Urmarea benefică întrezărită era împuţinarea celor care ar fi mers, după război, să se trateze la... Karlsbad!

P. 79 „ÎNDREPTAREA LITERARĂ"

Explicarea titlului

Îndreptarea, I, 145, 10 octombrie 1918, p. 1.
Semnat: *Direcţiunea.*

Articolul este însoţit de următoarea notă introductivă: „Duminică a apărut *Îndreptarea literară* sub direcţiunea distinsului nostru colaborator, d. Duiliu Zamfirescu.

Urăm viaţă lungă confratelui nostru săptămînal, care se prezintă în condiţiuni excelente; credem interesant să reproducem aici articolul-program."

Informaţiile referitoare la *Îndreptarea literară* nu sînt deloc numeroase. Pentru a-i reface meteorica istorie trebuie să ne bazăm în primul rînd pe confesiunile scriitorului însuşi. Într-o scrisoare din 22 septembrie 1918 el îşi înştiinţa fiul despre proiectele lui de a înfiinţa o revistă literară. Ştirea, destul de amplă, venea imediat după relatarea — succintă şi nepăsătoare — a unui duel din care scăpase teafăr, „dozare" după care s-ar putea spune că pe semnatar îl interesau mai

mult afacerile literare dect cele de onoare. Dar să-i dăm cuvîntul: „Dans deux semaines je fais paraître un numero littéraire de notre journal: *Îndreptarea literară*, qui s'imprimera en 20 000 exemplaires, sur 4 pages, à 20 cm, l'exemplaire. Je pourrai ainsi venir en aide à quelques braves garçons quelque peu faméliques, et surtout employer tout mon temps — quisque l'échéance du 1-er Octobre approche et je tiendrai la promesse que je t'ai fait de ne plus jour. Cela me procurera peut-être le plaisir de me battre encore de temps à autre, car je taperai sur des mufles sans talent. Il faut bien que jeunesse se passe, mon fils: il y a trop de mélancolie dans la vie" (v. *Opere*, vol. 8, p. 297). Scurtimea acestei relatări n-o scuteşte de echivocuri. E vorba de *un* număr literar sau de o revistă cu o apariţie mai îndelungată? Cu cine şi cum urma să se „bată" scriitorul? „Mitocanii fără talent" vor fi combătuţi publicistic sau ignominia lor trebuia pedepsită pe teren? Duelgiul fără teamă care a fost Zamfirescu putea accepta fără frisoane şi ultima perspectivă, ca unul care îşi „reparase" de mai multe ori onoarea cu pistolul. Şi avea s-o mai facă, instituind astfel o nefericită tradiţie de familie, căreia îi va cădea victimă fiul său mai mic, Lascăr. Care erau apoi „băieţii bravi" şi „cam famelici"? Colaboratorii nu păreau să se înghesuie la proiectata revistă din moment ce viitorul director îl „curta" pe un George Tutoveanu în aceşti termeni deferenţi: „Vă rog să binevoiţi a-mi răspunde [...] dacă [...] pot face uz de poeziile domniei-voastre pentru *Îndreptarea literară*, la care vă rog să binevoiţi a colabora" (*Scrisori inedite*, ed. cit., p. 279). Dacă aşa stau faptele, atunci citarea lui Mihail Dragomirescu, P. P. Negulescu, Rădulescu-Pogoneanu, Stere, Ibrăileanu, Sadoveanu, Dragoslav, Sorbul ascundea şi o mică stratagemă literară, menită a cîştiga colaboratori.

În acelaşi timp, în *Îndreptarea* propriu-zisă erau repetate anunţuri de acest fel, al căror autor era, desigur, Zamfirescu: „*Îndreptarea literară*". La 7 octombrie 1918 va apare, sub direcţiunea d-lui Duiliu Zamfirescu, o foaie literară săptămînală cu titlul de mai sus.

Se aduce la cunoştinţă scriitorilor de talent, cari ar voi să colaboreze la această foaie, că politica va fi cu totul lăsată la o parte, iar lucrările importante se vor plăti. Ei se vor adresa Direcţiunei, strada Toma Cozma, no. 7.

Corespondenţii din provincie sunt rugaţi a scrie din vreme administraţiei ziarului *Îndreptarea* indicînd numărul de exemplare de care au nevoie.

Îndreptarea literară va apare duminică pe 4 pagini și va costa 20 bani exemplarul" (*Îndreptarea*, I, 120, 22 septembrie 1918, p. 2).

Revista a apărut la termenul fixat și avea, pare-se, o înfățișare grafică elegantă. A rămas pînă acum un mister cîte numere au apărut. Mihai Gafița, care reia glosele lui G. C. Nicolescu — *O revistă literară necunoscută: „Îndreptarea literară"*, *Universul literar*, XLIX, 29, 13 iulie 1940, p. 1,4 — presupune că au apărut „cel mult șapte sau opt numere, dacă s-a respectat o periodicitate strictă" (op. cit., p. 770), după care hebdomadarul și-ar fi încetat apariția odată cu mutarea la București, la 1 decembrie 1918, a *Îndreptării* propriu-zise. Este sigur că pînă la 21 octombrie 1918 s-au tras măcar trei numere, în cel de-al treilea fiind publicată delicata poemă *Malvina*. Alături de poet mai semnau Dimitrie Iov, Radu Cosmin, G. Tutoveanu. (Zamfirescu obținuse deci acordul „famelicului" !— n.n.) În numărul secund apăruse un fragment din *Notele zilnice de război* ale lui Averescu.

Ce s-a întîmplat cu toate exemplarele e greu de aflat (nici măcar în arhiva familiei nu se păstrează vreunul). S-ar putea totuși ca în biblioteci de peste hotare să existe încă unul. Zic „încă unul", întrucît un exemplar se găsea în 1969 la Arhivele Statului de la Iași. Destinul este însă încă o dată ingrat cu enigmaticul periodic: și acest exemplar a dispărut. Cît de meritat este acest destin ne lămurește meticulosul istoric literar L. Kalustian, el însuși obsedat de această chestiune: „Curios mi se pare, orientîndu-mă după colaborări, că Duiliu Zamfirescu, minte șlefuită, om de cultură și de talent, poet și prozator cu destule rafinamente și sensibilități estetice, a încercat — și poate a și năzuit — să cucerească Cetatea de glorie cărturărească și de tradiție intelectuală dominată de spiritul *Convorbirilor* și al *Vieții românești* [...] cu sălciul, incolorul și anemicul Radu Cosmin și cu Dimitrie Iov, cu deprimanta lui calviție exterioară, ca și cu aceea, mai penibilă, lăuntrică! Îmi este pur și simplu incredibil și nu mă miră deloc că temerara sa tentativă a eșuat fără urme, ca și chiciura de pe o creangă mîngîiată de razele soarelui" (*Simple note*, Editura Eminescu, 1980, p. 248). Concluzie la care subscrie și semnatarul acestor glose!

Din *Îndreptarea literară* rămîne însă cel puțin un articol substanțial — articolul-program. Autorul lui e, incontestabil, Zamfirescu, iar o simplă paralelă stilistică între *Poporanismul în literatură* și această concisă „explicare a titlului" poate edifica pe oricine. Toate ideile scumpe romancierului Comăneștenilor sînt aici, de la înțelegerea literaturii ca un mod de a „rectifica" sau de a „îndrepta" conștiințe pînă la indicarea atîtor zone de „nouă lumină" romanească, de la celebrarea țăranului „păstrător de limbă" la incriminarea decisă a „clasei de acționari de bănci". Invocarea (aprobativă !) a lui Caragiale e simptomatică nu numai pentru „revizuirea" opiniei vechi despre Caragiale (pe care, *ca scriitor*, l-a admirat întotdeauna !), ci și pentru schimbarea la față a romancierului, care proiecta — tot atunci — un „roman politic" demascator.

P. 81 [RAPORT ASUPRA LUCRĂRILOR LITERARE ALE D-LUI IOAN BRĂTESCU-VOINEȘTI]

Analele Academiei Române, seria II, *Dezbateri*, tom XXXIX, 1916—1919, Librăriile „Cartea românească" și Pavel Suru, București, 1921, p. 130.

Raport prezentat în ședința din 10/23 octombrie 1918, desfășurată la Iași.

Opinia zamfiresciană comunicată aici e în perfectă concordanță cu bunele păreri despre literatura lui Brătescu-Voinești exprimate atît în corespondența cu Titu Maiorescu, cît și în propunerea, din mai 1909, de alegere a tînărului confrate ca membru corespondent al Academiei. Condițiile grele ale refugiului și-au pus amprenta și asupra acestei sumare expuneri de motive. „Raportul complet" promis cu acest prilej nu a mai fost scris, după cîte știm. Tot mai acaparat de noile lui obligații de om politic Zamfirescu nu mai putea face față dealtminteri obligațiilor curente de academician, care-i produceau cîndva atîta plăcere ori preocupare.

În urma raportului rostit de Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voinești este ales ca membru activ al Academiei, în Secțiunea literară, cu o unanimitate de 11 voturi. El ocupa astfel fotoliul vacant al lui A. Naum.

P. 82 ACADEMIA ROMÂNĂ ȘI SENTIMENTUL NAȚIONAL
Ziarului „Mișcarea“

Îndreptarea, I, 150, 16 octombrie 1918, p. 1.

Cu această nouă dovadă de obiectivitate literară, figura scriitorului și a omului de lume care a fost Duiliu Zamfirescu se conturează și mai aproape de datele sale reale. De dragul respectării unui principiu maiorescian: acela de a nu permite intrusiunea politicului în chestiuni de natură literară, Zamfirescu se găsea în toamna lui 1918 în situația de neinvidiat a celui atacat nu numai de adversari, ci și de proprii colegi de grupare. Argumentele prezentate de-a lungul articolului au de aceea nu numai rolul de a neutraliza reaua-credință a potrivnicilor liberali, ci și reacțiile nefavorabile din liga averescană, unde Stere nu era agreat din cauza „pactizării“ cu ocupanții. Într-adevăr, îndată ce s-a aflat că Zamfirescu se pronunțase în agitata ședință de la Academie pentru primirea lui Stere în rîndurile „nemuritorilor“, *Îndreptarea* publică un comunicat în care îi dezaprobă gestul. Fricțiunile dintre averescani dau prilej de jubilație liberalilor, care (se) întreabă imediat: „Am dori să știm care mai e situația d-lui Duiliu Zamfirescu în Liga Poporului, după ce a fost dezavuat de întreaga Ligă în comunicatul publicat în fruntea *Îndreptării*“? (*Informațiuni*, *Mișcarea*, X, 235, 18 oct. 1918, p. 2). Cum Zamfirescu se apără dînd de înțeles că respectivul text nu avea aprobarea generalului Averescu, oficiosul liberal revine insidios: „D-nul Duiliu Zamfirescu afirmă că d-nul general Averescu i-a telegrafiat pentru a-i arăta că este cu desăvîrșire strein de comunicatul apărut în *Îndreptarea* la chestia propunerei d-lui Stere la Academia Română. Nu poate fi nici o surprindere pentru nimenea ca d-nul general Averescu să fie de acord cu d-nul Duiliu Zamfirescu în chestia Stere ⟨...⟩“ (*Informațiuni*, *Mișcarea*, X, 236, 19 oct. 1918, p. 2). Dar acestea sînt lucruri imediat următoare apariției articolului zamfirescian. Punctul lui de pornire, precizat dealtminteri de autor, e altul. În *Mișcarea* apăruse cu două zile mai înainte o notă perfidă, datorată, bănuia Zamfirescu, directorului cotidianului liberal — George Mârzescu. Iat-o:

„Domnul Duiliu Zamfirescu revine la « păcatele tinereții ».

După ce, nemulțumit de gloria ce-i adusese *Calavryta* sau *Paula din Miramare*, poetul de altădată își schimbase pana de aur pe sabia cu mîner de fildeș, diplomatul de mai tîrziu socotește că a venit timpul să reintre iarăși în grațiile muzei, căreia îi pune la dispoziție coloanele unei reviste literare.

Îi zicem revistă literară, fiindcă astfel intitulează d. Zamfirescu *Îndreptarea* de sub direcția sa. Și aceasta de bună seamă pentru a nu se confunda cu *Îndreptarea* politică a d-lui general Averescu . Dar și una și alta nu formează decît una și aceeași foaie de propagandă pentru șeful partidului fără program.

E drept că d. Zamfirescu, aducîndu-și aminte că este și diplomat, încearcă să strecoare prin foaia sa literară o pilulă machiavelică, invitînd la colaborare pe toți scriitorii de talent, fără deosebire de partid politic.

Ce caută însă această paranteză suspectă în revista literară a unuia din aghiotanții politici ai generalului Averescu?

Cele cîteva nume de scriitori enumerați mai jos de dl. Duiliu Zamfirescu o să ne lămurească.

Acestea sunt: P. P. Negulescu, Rădulescu-Pogoneanu, Const. Stere, Ibrăileanu, Sadoveanu etc.

Dar mai mult decît atît ne poate lămuri atitudinea d-lui Duiliu Zamfirescu în Academie, cînd a propus candidatura d-lui Const. Stere — ⟨...⟩

Ce l-o fi făcut pe dl. Duiliu Zamfirescu să propună pe dl. Stere la Academie?

Meritele literare ale acestuia sau combinațiunile politice uneori pline de avantagii imediate chiar și pe terenul liber?

Dacă ne aducem aminte de violenta campanie pe care d. Duiliu Zamfirescu a dus-o, chiar de pe banca Academiei, contra curentului literar condus de dl. Stere în *Viața românească*, nu putem admite ca primul să fi dorit tovărășia academică a celui de-al doilea pe tema admirației sau chiar simplei afinități literare.

Dacă ne punem pe terenul politic însă, lucrurile se schimbă.

Aici, da... Între d-nii Duiliu Zamfirescu și Const. Stere există afinități și interese imediate.

Dar socotim că sunt lucruri care nu mai au nevoie să fie dovedite...“ (*Literat, diplomat și... încă ceva...*, *Mișcarea*, X, 14 oct. 1918, p. 1).

Aici, polemistul greșea cu siguranță și, probabil, cu intenție. Tocmai atestarea „interesului imediat“ lipsește! Peste doi ani liberalii vor încerca să elimine această lacună printr-o suită de note prezumțioase, care încercau să aducă „dovada că d-l Duiliu Zamfirescu s-a vîndut nemților“. Dar asupra acestora ne vom opri mai încolo. Deocamdată, să reținem că

Zamfirescu răspunde punct cu punct acuzațiilor din 1918, dărîmînd liniștit și sigur un șubred eșafodaj de calomnii. Și o face tocmai pentru că tonul adversarului i s-a părut „cuviincios". Cînd acesta va aluneca spre insultă și trivialitate, se va mulțumi cu un dispreț tăcut și orgolios. „Necuviințele" se vor ivi, dealtfel, imediat. O notă, *Vicleimul politic*, vede, de pildă, gruparea averescană ca pe o trupă de histrioni în care generalul, C. Argetoianu și Matei Cantacuzino dețin „primele roluri".

„Pentru cele de mîna a doua — continuă obscurul polemist — au elemente variate. Excelența-sa d-nul Duiliu Zamfirescu, membru al Academiei Române , face parte din Liga Poporului. Dacă domnul acesta s-ar fi numit Dumitru, Mateiu sau Ștefan în loc de Duiliu, nesimțindu-se deosebit de ceilalți Zamfirești din țară, nu s-ar crede diferit nici de restul muritorilor; poate că nu scria versuri, și sigur că nu încerca să joace un rol politic.

Va refuza cu siguranță întrebuințarea de prim-amurez, la care desemnează în trupă prestanța și rămășițele unui fizic plăcut.

« Nous ne vivons que deux moments:
Qu'il en soit un pour la sagesse »" (*Vicleimul politic*, *Mișcarea*, X, 240, 23 oct. 1918, p. 1).

Două cuvinte ar merita termenii în care se definește Zamfirescu însuși. Socotindu-se „naționalist", el avea, desigur, în vedere firescul sinonim *patriot*; în ceea ce privește „dinasticismul" scriitorului, acesta era formal și chiar în memorialele de la finele acestui volum putem detecta rezerve nete față de o dinastie „mediocră prin propriile ei însușiri".

1 — *Alexandru Philippide* (1859—1933), lingvist, ctitor al școlii ieșene. Din 1900 era membru titular al Academiei Române.

2 — Va evolua, finalmente, spre liberali, devenind un colaborator asiduu al *Viitorului*.

3 — *Radu Cosmin*, pseudonimul lui Nicolae Tănăsescu (1883— ?), poet și prozator cu înclinații sămănătoriste. Într-un voluminos roman, *Babylon*, descria Bucureștii ca pe un „bulevard de venetici, tîrg de carne vie, speluncă de borfași și cuib de farisei". A scris și note de călătorie retorice și fade: *Drumuri de lumină* (1943).

4 — *George Tutoveanu*, pseudonimul lui *Gheorghe Ionescu* (1872—1957), scriitor sămănătorist, fondator al revistei *Făt-Frumos* (1904) din Bîrlad și colaborator la *Convorbiri literare*, *Sămănătorul*, *Florile dalbe*, *Moldova*, *Paloda literară* ș.a. A publicat volumul de versuri *Albastru* (1910).

5 — *George Ranetti* (1875—1928), scriitor și ziarist umorist. Producției abundente a cupletistului spiritual i se adaugă două piese de teatru în versuri: *Romeo și Julieta la Mizil* și *Săracu Dumitrescu*!. . ., în care erau parodiate facil motive shakespeariene.

6 — Vizibile similitudini cu prefața ediției a IV-a, din 1914, a *Vieții la țară*.

P. 85 DARDANELELE (I)
Bizanțul

Îndreptarea, I, 156, 24 octombrie 1918, p. 1.

Interesantă, în măsura în care denotă preocuparea statornică a scriitorului și diplomatului pentru statutul strîmtorilor, sinteza de față e notabilă și prin atitudinea comprehensivă față de influența bizantină în cultura noastră. Zamfirescu avansează aici intuiții și concepții care vor fi dezvoltate pe larg, cu o erudiție impresionantă, de către N. Iorga în *Histoire de la Vie Byzantine, Empire et civilisation, d'après les sources* (1934) și, mai ales, în *Problems of byzantine art, and the art of south-eastern Europe* (1930), studiu apărut în românește abia în 1972, în volumul *Sinteza bizantină* (Conferințe și articole despre civilizația bizantină). Texte alese, traducere, prefață de Dan Zamfirescu, Biblioteca pentru toți, Editura Minerva, București, p. 257—270.

1 — *Irina Ducas*, soția împăratului Alexios I Comnenul (1081—1118).

2 — *Andronic I Comnenul*, împărat al Bizanțului între 1183—1185. A instituit un regim autoritar în administrația fiscală, dar a încurajat în același timp masacre și jafuri împotriva pretendenților prezumtivi. Răsturnat de la putere de un corp expediționar normand, a fost ucis în chinuri.

3 — După douăzeci de ani, Zamfirescu reia polemic teze din romanul *În război*. Milescu vedea altfel aportul fanarioților: „Știu că sunt oameni astăzi cari susțin că fanarioții ne-au făcut mult bine, fiindcă ne-au adus cultură. Ne-au adus sînge vițiat: poltronerie, fanfaronadă și fățărnicie, asta ne-au adus. Du-te într-un salon, privește astă-seară bărbații de la bal: te vei crede la Constantinopoli sau la Atena. Ia o ramură de administrație publică, ia alegerile: stricăciune peste tot" (*Opere*, 2, p. 288—289).

4 — *Ulphilas* (Ulfila, Wulfila) (cca. 311—381), episcop al goților de la Dunărea de Jos. A tradus Biblia pentru neamul său.

5 — Recente cercetări istoriografice au confirmat ipoteza lui Hasdeu potrivit căreia data *reală* a bătăliei de la Rovine a fost 17 mai 1395.

6 — Promisiune neonorată sub semnătura scriitorului. În *Îndreptarea* au mai apărut însă articole pe tema respectivă: V. *Dardanelele și Dunărea, Îndreptarea*, III, 99—100, 4 mai 1920, p. 1 și *Iarăși Dardanele, Îndreptarea*, 104, 12 mai 1920, p. 1, în care sînt cuvinte și întorsături de frază zamfiresciene.

P. 89 ARMISTIȚIUL DREPTĂȚII

Îndreptarea, I, 164, 2 noiembrie 1918, p. 1.
Semnat: *Un diplomat.*

Pseudonimul așternut la finele articolului ridică firești semne de întrebare asupra paternității zamfiresciene. Mihai Gafița le semnala cel dintîi, cu probitate: „Nu este clar — — afirma istoricul literar, dacă sub pseudonimele *Foreign* sau *Un diplomat*, care semnează note de politică externă adesea acide, se ascunde, uneori măcar, fostul diplomat de la Roma — de fapt între corifeii «ligii» se mai aflau foști diplomați (C. Argetoianu, de exemplu), însă un număr de articole ale scriitorului dezbat probleme importante în domeniul politicii externe, între care din nou aceea a strîmtorilor, de care se ocupase în 1915 în comunicarea sa de la Academie". (*Duiliu Zamfirescu*, p. 762). Într-o notă erau, dealtminteri, semnalate și textele cu pricina (între ele *Prințul de Bismarck* și *Napoleon al III-a*), concluzia avansată prin deducție fiind aceea că literatul-diplomat s-ar fi putut ocupa și de alte subiecte politice cu implicații internaționale. De aici intrăm pe terenul, nu întotdeauna sigur, al supozițiilor. După o metodică cercetare a scrisului zamfirescian, M. Gafița nu ezita să atribuie acest articol autorului *Vieții la țară*. Trebuie să mărturisesc, la rîndu-mi, că după o îndelungată familiarizare cu stilul lui Zamfirescu am aceeași impresie. Sintagme, locuțiuni, genitive, întorsături de frază, „melodia" ei generală susțin paternitatea zamfiresciană. Cîteva exemple sînt necesare. Opțiunea pentru forma verbală *sunt* (nu *sînt*!), genitivele în *-ei (vieței, dreptăței, exploatărei, păcei)*, asociații ca *„nesuferită tiranie"* (în finalul *Poporanismului în literatură* se spunea edificator: „voim să înlăturăm *tiraniile* ce se exercită în numele libertăților. Acestea sunt cele mai *nesuferite*" (s.n.), cuvinte ca *„se desinase"*, *„hipertrofie"*, *„miraj"*, insistența asupra „echilibrului moral" al unei țări, referirile la „literatura și elocința războnică a pangermanismului" ori la „trădarea unui aliat și debandada lui" ș.a. pledează cu toatele în favoarea paternității zamfiresciene. Chiar și forma de singularizare, *Un diplomat*, e în firea autorului. Printre manuscrisele sale se află un text incendiar semnat *„Unul* (s.n.) din Patruzeci".

Odată semnalate aceste indicii, să revenim la tema articolului. Condițiile armistițiului erau într-adevăr dure, dar pe deplin meritate de germani. Enumerarea cîtorva dintre ele ne pune repede față în față cu adevăratele date ale chestiunii; astfel, germanii trebuiau să evacueze în termen de 15 zile toate teritoriile aflate încă sub ocupația lor și să-și retragă trupele din Austro-Ungaria și Imperiul otoman; trupele Antantei ocupau malul stîng al Rinului. Germania trebuia să declare nule prevederile păcilor de la Brest-Litovsk și București, să suporte blocada aliată pînă la semnarea tratatului de pace, să accepte prelungirea captivității soldaților săi căzuți în mîinile adversarilor. În plus, ea trebuia să remită învingătorilor: 25 000 de mitraliere, 5 000 de tunuri, 1 700 de avioane, 5 000 de locomotive, 150 000 de vagoane, 5 000 de autocamioane, toată flota de

submarine, 6 dreadnoughturi, 8 crucișătoare grele, 10 crucișătoare ș.a. V. , în acest sens, *Convenția de armistițiu încheiată între Germania și Puterile Aliate și Asociate*, în *Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională (Documente interne și externe, august 1918 — iunie 1919)*, vol. III, Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 52—61.

P. 91 MEDIOCRII

Îndreptarea, II, 40, 11 februarie 1919, p. 1.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Pamfletul antiliberal de aici, justificabil în parte prin erorile partidului de guvernămînt de atunci, aduce cu el întreaga încărcătură de resentimente a unei vechi victime a „roșilor". El trebuie deci citit prin această prismă, fără a lua în considerație exagerările care-l minează. Situația grea creată României prin Conferința de Pace de la Paris (atunci în plină desfășurare) nu se datora incompetenței delegației române, lipsei sale de „specialiști" și „tehnicieni". Aceștia *existau*. Era regretabil, desigur, că Iorga, Averescu, Take Ionescu nu fuseseră convocați, dar *cu* sau *fără* ei, politica de dictat al marilor puteri nu s-ar fi modificat. După ce-au apelat la concursul României, acestea au refuzat să mai ia în considerație punctul său de vedere, ca și pe al altor „mici aliați". Marile puteri puneau chiar în discuție independența României, condiționînd-o de acceptarea unor stipulații inadmisibile pentru orice stat suveran. Prin note cominatorii și proiecte de tratat arbitrare se căuta, cu sprijinul marii finanțe internaționale, subordonarea economică și politică a țării, crearea în cadrul noului stat a unor categorii de populație privilegiate prin naționalitate și religie. Era pus la îndoială deci, chiar în termenii lui Zamfirescu, dreptul poporului biruitor la Mărășești de a rămîne „stăpînul ohavnic al Daciei Traiane, al pămîntului de baștină".

1 — *Joseph Arthur, conte de Gobineau* (1816—1882), sociolog și scriitor francez, doctrinar al rasismului. În *Essai sur l'inégalité des races humaines* (4 vol., 1853—1855) a avansat ideea existenței unor „rase superioare" și a altora „inferioare", susținînd că antagonismul dintre acestea ar constitui forța motrice a istoriei. A publicat, de asemenea, romane *(Les Pléiades)* și nuvele. Tezele lui au fost preluate de teoreticieni germani ai rasismului.

2 — *Mazar-Pașa*, numele turcesc al ofițerului și diplomatului britanic *Stephen Bartlett Lakeman*, care s-a stabilit în 1850, după un stagiu în armata otomană, la București. În locuința lui a luat ființă în 1875 coaliția fracțiunilor liberale („Coaliția de la Mazar-Pașa"), constituindu-se astfel nucleul viitorului Partid Liberal din România.

3 — *Eugeniu Carada* (1836—1910), publicist și economist liberal, director, din 1881, al Băncii Naționale. Om de încredere al lui Brătianu, a scris lucrări de propagandă și contrapropagandă politică *(La propagande russe en Orient*, 1867*)* și... cantonete. Obiect statornic al antipatiei eminesciene. V. și *Opere*, vol. 5, p. 516.

4 — *Eugeniu (Evghenie) Stătescu* (1836—1905), om politic și magistrat liberal, de repetate ori ministru de Justiție, de Interne și Externe. Senator, apoi președinte al Senatului (1897 și 1901). În bravura lui spadasină, furtunosul Don Padil l-a provocat la duel.

5 — *Frații Maican*, reprezentanți ai unei familii de militari cu influență prin anii '70, '80 ai secolului trecut.

6 — *Lascăr Catargiu* (1823—1899), lider al Partidului Conservator. V. și *Opere*, vol. 5, p. 546, 608.

7 — *Pico della Mirandola* (1463—1494), umanist italian, figură proeminentă a Renașterii. Prin aspirația de a ști și a aborda „toate lucrurile ce pot fi cunoscute" a devenit un simbol al titanismului, al multilateralității umane.

P. 94 OBRAZURILE PATRIEI MELE

Îndreptarea, II, 87, 1 aprilie 1919, p. 1.
Semnat: *Duiliu Zamfirescu, Membru al Academiei Române.*

Nouă reglementare de conturi cu adversarii liberali aflați acum la putere. De remarcat *obiectivitatea* cu care se referă polemistul la I. I. C. Brătianu, ca și *sinceritatea* cu care-și recunoaște propriile erori din trecut. Dominantă este totuși înclinația pamfletară, slujită de bune mijloace. „Obrazurile" vizate sînt în ochii articlierului *măști* rizibile, inventariate cu plăcerea fiziologistului preocupat de anomaliile naturii. E de reținut, de asemenea, chemarea finală la regenerare morală și politică, chemare atît de în spiritul celui care a scris ***În război.***

1 — *C. I. Băicoianu* (1871—?), publicist și economist, autor al volumelor *Idealul economic al României* (1912), *Exproprierea și lărgirea colegiilor electorale* (1914), *Dunărea* (1915), *Banca Națională* (1919). V. și comentariul la *Bosforul și Dardanelele față de interesele românești.*

2 — *Ignacy Jan Paderewski* (1860—1941), om politic, compozitor și pianist polonez. Prim-ministru și ministru de Externe al Poloniei (ian. — dec. 1919).

3 — *Constantin C. Coandă* (1857—1932), general, prim-ministru și ministru de Externe (între 24 oct. — 29 nov. 1918), membru marcant al Partidului Poporului. Președinte al Senatului (1920—1921 și 1926—1927).

4 — *Arthur Văitoianu* (1864—1957), general și om politic liberal. În timpul primului război mondial a comandat un corp de armată. Prim-ministru (sept. — dec. 1919).

5 — *Georges Clemenceau,* zis *Tigrul* (1841—1929), om politic și publicist francez. Fruntaș al Partidului Radical. Prim-ministru (1906—1909, 1917—1920); președinte al Conferinței de Pace de la Paris (1919—1920) și coautor al Tratatului de pace de la Versailles (1919).

6 — *Iuliu Maniu* (1873—1953), om politic român, conducător al luptei de eliberare a românilor din Transilvania de sub opresiunea austro-ungară. Președinte al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918—1920), președinte al Partidului Național-Român (1918—1926) și al Partidului Național-Țărănesc (1926—1933, 1937—1947). Prim-ministru (1928—1930, iun. — oct. 1930, 1932—1933) în guverne care au inițiat legi și represiuni antimuncitorești. Judecat pentru împotrivire la transformările revoluționare de după 23 August 1944, a fost condamnat la temniță grea pe viață. Mort în închisoare la 6 martie 1953. Vezi și pertinentele note dedicate contradictoriului personaj politic de către Valeriu Râpeanu în aparatul critic al operei lui Iorga — *O viață de om așa cum a fost*, ed. cit., p. 878—886.

7 — *Iancu Flondor* (1865—1924), om politic bucovinean, luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Bucovina. Președinte al Consiliului Național și șef al guvernului provizoriu al Bucovinei (1918), apoi ministru al Bucovinei în guvernul Brătianu (18 dec. 1918 — 15 aprilie 1919).

8 — *Ion C. Inculeț* (1884—?), publicist și om politic român. Ales, în martie 1917, membru al Sovietului deputaților muncitori și țărani din Petrograd, devine (la 21 noiembrie 1917) președintele Sfatului Țării din Basarabia. Ministru al Basarabiei (9 apr. 1918 — 14 febr. 1919; 27 sept. — 12 dec. 1919; 13 mart. — 2 mai 1920), ministru de Interne (14 nov. 1933 — aug. 1936), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de stat (aug. 1936 — nov. 1937). Autor al volumelor *Spațiul și timpul în noua lumină științifică* (1920), *Ma première rencontre avec De Saint-Aulaire* (1930), *U.R.S.S.* (1932).

P. 98 D-L GEORGEL MÂRZESCU

Îndreptarea, II, 93, 19 aprilie 1919, p. 1.
Semnat: *D.Z.*

„Fiziologie" acidă, în genul portretelor saint-simoniene din jurnalul secret al scriitorului.

1 — *Emanoil Culoglu*, ziarist și avocat, redactor la ziarele liberale *Democrația* și *Voința națională* (1884—1914).

2 — *George G. Mârzescu* (1876—1926), avocat și om politic român. Fiu al juristului George Mârzescu (1834—1911), a făcut studii de drept la București și a pregătit un

doctorat la Paris, care n-a mai fost dus la capăt. Preocupat de gazetărie, a condus ziarul *Liberalul* (1904—1906) și a fondat , în 1909, *Mișcarea*. Într-o carieră politică scurtă a fost, rînd pe rînd, ministru de Agricultură și Domenii (11 dec. 1916 — 29 ian. 1918), de Interne (29 nov. 1918 — 27 sept. 1919), de Muncă și Ocrotiri sociale (19 ian. 1922 — 30 oct. 1923) și de Justiție (30 oct. 1923—30 mart. 1926). Inițiator al unor legiuiri antidemocratice și antimuncitorești, în virtutea cărora P.C.R. a fost scos în afara legii.

3 — *Ion Gheorghe Duca* (1879—1933), jurist și om politic, fruntaș al Partidului Național-Liberal. Ministru de Externe (1922—1926), apoi prim-ministru (1 nov. — dec. 1933), asasinat la 29 decembrie, pe peronul gării Sinaia, de către legionari, pentru vederile lui democratice și pentru politica de menținere a tradiționalelor alianțe ale României. Autor al volumului *Portrete și amintiri* (f.a.), în care erau evocați îndeosebi lideri ai formațiunii sale politice.

4 — *Vasile G. Morțun* (1860—1919), om politic și ziarist. Între 1885—1891 a fost, împreună cu Ion Nădejde, redactor al *Contemporanului*. Întemeietor al publicațiilor *Critica socială, Revista socială, Muncitorul*. Militant socialist în anii tinereții, deputat al Partidului Muncitoresc în 1888, 1891, 1895, a fost în 1899 unul dintre autorii „trădării generoșilor", trecînd pe băncile liberale. Pentru abdicarea de la crezul socialist a fost răsplătit cu diferite demnități în timpul guvernărilor liberale, fiind ministru la Lucrări publice (12 mart. 1907— 29 dec. 1910), la Interne (4 ian. 1914 —11 dec. 1916), vicepreședinte și chiar președinte al Camerei deputaților. A scris două piese de teatru deficitare din punct de vedere dramatic: *Zulnia Hîncu* (1891) și *Ștefan Hudici* (1891), a tradus scrieri franceze. Autor de literatură politică: *Apanagiile și liberalii conservatori* (1891), *Chestia evreiască* (1893) s.a. Interesant este că încă din 1890 Duiliu Zamfirescu a intuit versatilitatea omului politic, luîndu-l ca model al personajului Veniamin Stroescu din *Lume nouă și lume veche*. „El însă — îi scria Zamfirescu mentorului său — (care *el* este cu totul impersonal, Morțun sau Veniamin Stroescu sau un altul asemeni) nu e nici agitator agrar consecvent, nici un socialist ideolog, care să pregătească omenirii timpul viitor. E, prin urmare, fals..." (V. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*, ed. cit., p. 64).

5 — *Mihail (Mișu) Pherekyde* (1842—1928), om politic. Inițial ministru de Justiție într-un cabinet conservator (27 apr. — 24 iul. 1876), a trecut apoi la liberali fiind ministru de Lucrări publice (1878—1879), ministru plenipotențiar la Paris (1881 — 1884) și ministru al Afacerilor Străine (1885—1888). Între 11 dec. 1916—10 iulie 1917 și 29 nov. —17 dec. 1918, ministru fără portofoliu.

6 — *Emanoil M(ihăescu) Porumbaru* (1845—1921), om politic liberal. Ministru de Externe între 4 ian. 1914 — 8 dec. 1916 în guvernul I. I. C. Brătianu. Autor al volumelor: *Cincisprezece ani din viața unui funcționar onest* (f.a.), *Le Danube devant la Conférence de Londres* (1883) ș.a.

7 — *Alex. N. Gussi* (1864—?), avocat și magistrat. Senator și deputat de Covurlui, prefect de Galați (1903—1910). După primul război mondial a fost director general al Poștelor.

8 — *Gheorghe Matei Corbescu* (1876—?), politician și ziarist liberal. Director la *L'Indépendance Roumaine*, oficiosul francez al Partidului Liberal, între 1912—1913 și 1919—1922, prefect al capitalei (1914—1916), prefect al Iașului (1918), primar al Bucureștiului (1922—1923).

9 — *Vintilă I. C. Brătianu* (1867—1930), om politic liberal. Ministru de Război (15 aug. 1916 — 20 iul. 1917) și de Finanțe (1922—1926. 1927—1928), prim-ministru (24 nov. 1927 — 16 nov. 1928). Președinte al Partidului Național-Liberal (1927—1930), inițiator al politicii, larg comentată în epocă, „prin noi înșine". În memoriile lui, Zamfirescu îi consacră un portret vitriolant. V. *supra, Un portret al lui Saint-Simon. Le père Vintila,* p. 195—196.

P.100 GUVERN NAȚIONAL

Îndreptarea, II, 96, 24 aprilie 1919, p. 1.

Cum se poate observa, notațiile de acum indică o totală schimbare de front față de opiniile din articolul *O absurditate*. Ciudățenia situației o sesizează Zamfirescu însuși, motivîndu-și însă poziția prin argumente destul de plauzibile. Neavenit în 1918, mai ales din cauza rivalităților dintre

fruntașii partidelor politice, un guvern național, prin urmare reprezentativ în fața conclavului de la Paris, era, credea scriitorul, absolut necesar în primăvara lui 1919, cînd marile puteri învingătoare înțelegeau să-și impună dictatorial punctele de vedere atît în fața învinșilor, cît și în fața partenerilor „minori". Rivalitățile dintre ele, jocul dibaci al marii finanțe internaționale, furibunda propagandă maghiară și, de ce nu, lipsa de spirit combativ a ostașilor Antantei, sastisiți de un război prelungit, duseseră România într-o situație diplomatică și economică gravă. Grele obligații militare se impuseseră la granițele de est, și, îndeosebi, la cea de vest, unde noul guvern revoluționar maghiar își dirija principalul efort militar împotriva României, urmărind atît reanexarea Transilvaniei, cît și joncțiunea, prin nordul acestui teritoriu, prin Basarabia, Bucovina și Galiția, cu armatele revoluționare ruse. O ofensivă de proporții dezlănțuită în noaptea de 15 spre 16 aprilie 1919 în Munții Apuseni a fost respinsă cu bravură de trupele române, care — trecute la contraatac pe un front de 200 km — au depășit linia arbitrară de demarcație instituită în 13 noiembrie 1918 de Antanta (fără consultarea României!) pe pămîntul transilvan, avansînd în direcția frontierelor recunoscute prin tratatul din 4/17 august 1916. Procedînd în acest fel, guvernul român n-a acționat împins de considerente „antibolșevice", „intervenționiste", așa cum s-a scris în unele lucrări istorice apărute în alte țări, ci din elementare rațiuni de securitate.

În climatul de respect pentru adevărul istoric reinstaurat la noi de cîteva decenii, istoriografia noastră marxistă a explicat limpede, în sinteze și analize admirabil concepute și documentate, rațiunile acțiunilor guvernului român din 1919. În prefața de mult necesarei culegeri documentare *Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională* (vol. III), ele sînt indicate — cu o logică stringentă — de redutabilii istorici Vasile Arimia și Mircea Mușat: „Nu faptul că era un guvern «bolșevic», ci faptul că în poziția sa față de problema națională nu se deosebea, în ceea ce priveau revendicările românilor din Transilvania și Banat, de guvernele anterioare, era principalul motiv de neîncredere al guvernului român. Nu hotărîrea acestui guvern de a-și făuri o armată proprie — al cărei rol îl declara a fi apărarea Republicii Sfaturilor, a revoluției proletare — ci, evident, faptul că aceasta urma să fie

folosită împotriva românilor, așa cum, dealtfel, au dovedit-o evenimentele, îngrijora guvernul român. La aceasta se adăuga alianța de luptă declarată de Béla Kun cu guvernele Rusiei Sovietice și Ucrainei, alianță pe care guvernul român o considera îndreptată, în primul rînd, împotriva României. Ținînd seama de toate aceste elemente, precum și de altele, nenumite, ce alcătuiau complicatul conflict social, politic, militar al anului 1919, în virtutea celei mai simple logici, general valabile, în mod firesc apare întrebarea: care stat de atunci, indiferent de sistemul său politic, ar fi acceptat pasiv, în condițiile obiective create de imperioasa necesitate a consolidării propriului sistem statal, ca acțiuni diplomatice, militare și economice să-i dezechilibreze, să-i submineze autoritatea sa națională? Cu atît mai mult o țară ca România și un popor ca cel român, care abia acum, după secole, ajunsese să trăiască în cadrele naționale firești, nu putea să accepte atentatul din afară la ordinea sa de stat" (op. cit., p. XXXIV).

La aceste circumstanțe se raportează, dealtminteri, și Duiliu Zamfirescu, într-un limbaj care dacă nu este cel de astăzi e în orice caz coincident — în ordinea argumentației — cu concluziile istoriografiei contemporane. Astfel, deși într-o telegramă adresată de Béla Kun — în numele Consiliului guvernamental revoluționar — președintelui american W. Wilson și guvernelor cehoslovac, iugoslav și român, se afirmau următoarele: „Declarăm din nou în mod solemn că nu ne situăm pe baza integrității teritoriale și acum aducem și în mod nemijlocit la cunoștința dv. că recunoaștem fără rezerve toate pretențiile [? !] dv. național-teritoriale", practic gestul acesta nu era decît un subterfugiu prin care se viza cîștigarea de timp. În vreme ce trupele române, oprite pe Tisa (din motive de securitate, nu din intenții anexioniste) respectau scrupulos armistițiul, în așteptarea unei reglementări politice, guvernul ungar și-a continuat cu febrilitate pregătirile în vederea revanșei. Mobilizării generale a bărbaților între 18 și 45 de ani, înființării de noi unități, le-a urmat un atac general, în noaptea de 19 spre 20 iulie 1919, împotriva armatei române. Stopate, la 25 iulie, după o înaintare peste Tisa de 55 km, trupele maghiare au fost respinse, decis și rapid, spre Budapesta. Politica de readucere prin forță la statul „milenar" a unor teritorii străine, locuite de o populație ce-și exprimase ferm voința de a se

uni cu țara, cu frații de sînge, a dat în mod firesc greș. Iar lucrul s-a întîmplat pentru că aceasta era, cum au subliniat aceiași sobri istorici amintiți mai înainte, „o politică imperialistă, promovată de un guvern care se intitula comunist" (ibidem, p. XXXIX). Reglementarea durabilă a raporturilor româno-maghiare nu era însă singura grijă a factorilor politici din România acelui moment.

Motive de îngrijorare se profilau și în alte părți. Actul reunirii Basarabiei cu România a generat o stare tensională între România, pe de o parte, și Rusia și Ucraina, pe de alta, stare marcată, între altele, de ultimatumurile trimise de Cicerin și Rakovski de a evacua Basarabia și Bucovina, ca și de acțiunile marilor proprietari basarabeni ca Schmidt, Krupenski ș.a. care — s-a observat — își „plîngeau privilegiile și averile pierdute". Întîrzierea demobilizării armatei bulgare (circa 10 divizii, cu efective de război, erau menținute sub arme) crea o situație potențial periculoasă la flancul sudic, în timp ce în sud-vest se contura un diferend româno-sîrb în chestiunea județelor Timiș și Torontal. Recomandarea de a se menține „relațiuni amicale" cu un tradițional aliat era, desigur, justă, ea relevîndu-l pe diplomatul experimentat și cumpănit care a fost Duiliu Zamfirescu, dar evidențiind și statornica politică românească de colaborare și înțelegere cu un vecin de care ne leagă numeroase acțiuni de luptă comună împotriva cotropirii și a hegemonismului. Cît privește conflictul italo-sîrb, la care se referă Zamfirescu, trebuie spus că principala lui cauză e de căutat în exageratele pretenții teritoriale și economice ale Italiei. Aceasta revendica, între altele, anexarea tuturor teritoriilor situate în cadrul frontierelor sale naturale, a Dalmației și a orașului Fiume (azi Rijeka), a unor insule din Adriatica etc. Reprezentantul Serbiei la Conferința de la Paris replică însă că „italianitatea la Fiume este o creație artificială. Italienii nu sînt populație autohtonă" (v. pentru edificare și Mircea N. Popa, *Primul război mondial. 1914—1918*, ed. cit., p. 445).

1 — O rectificare de terminologie se impune: nici Transilvania n-a fost „luată", nici Basarabia n-a fost „anexată". Și într-un caz, și în celălalt este vorba de exprimarea voinței ferme a locuitorilor lor de a se reuni cu Țara. „La 27 martie 1918 — arată Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în riguroasa sinteză *De la statul geto-dac la statul român unitar* (p. 567) — Sfatul Țării, dînd glas opiniei exprimate de masele largi populare, a adoptat hotărîrea unirii Republicii Moldovenești cu România." În hotărîrea de unire, adoptată de Sfatul Țării cu 86 de voturi pentru (68,8%), 3 voturi contra (2,4%) și 26 de abțineri (28,8%), se notifica: „Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România" (ibidem). Condițiile specificate în actul de unire (enumerate pe larg în lucrarea la care ne referim) au fost retrase în decembrie 1918 de către basarabeni, atitudinea aceasta fiind confirmată și în sesiunea din noiembrie—decembrie 1919 a Parlamentului român. Tot în decembrie 1918, în prima zi a lunii, Marea Adunare de la Alba Iulia consfințea, în aclamațiile entuziaste ale celor 100 000 de participanți, voința românilor transilvăneni de a se uni pe vecie cu frații lor de peste munți. Lucrul se întîmpla, să nu uităm, într-un moment în care armata română nu depășise linia Mureșului.

2 — *Andrássy Gyula* (1860—1929), om politic ungur, ministru de Interne al Ungariei (1906—1913), calitate în care a impulsionat politica de deznaționalizare a românilor, sprijinind aplicarea severă a prevederilor Legii Apponyi.

3 — *Apponyi Albert* (1846—1933), politician maghiar. În calitate de ministru al Cultelor și al Instrucțiunii publice (1906—1910), s-a arătat un promotor al maghiarizării forțate a românilor prin două legi școlare de tristă amintire, care au stîrnit oprobriul Europei civilizate. A condus delegația ungară la Conferința de Pace de la Trianon, unde a fost contracarat strălucit de Nicolae Titulescu.

4 — *Károlyi Mihály* (1875—1955), om de stat maghiar, fruntaș al Partidului Independenței, prim-ministru (1918—1919) și președinte al Republicii (ian.-mart. 1919).

5 — *Tisza István* (1861—1918), om politic și de stat maghiar de orientare reacționară. Ca prim-ministru (1903—1905 și 1913—1917) a dus o politică antimuncitorească și de maghiarizare silnică a naționalităților oprimate, îndeosebi

a românilor şi slovacilor. După izbucnirea revoluţiei burghezo-democratice din Ungaria a fost executat de soldaţii revoluţionari.

6 — *Thomas Woodrow Wilson* (1856—1924), om politic american, preşedinte al S.U.A. (1913—1921). A avut o contribuţie de prim-plan la elaborarea Tratatului de la Versailles pe baza unei celebre proclamaţii în 14 puncte (în care se recunoştea dreptul popoarelor la autodeterminare) şi la întemeierea Ligii Naţiunilor. Admiţînd legitimitatea aspiraţiilor româneşti la realizarea statului naţional unitar, a avut în practică o atitudine rezervată, ostilă chiar, faţă de statul român. Explicaţia acestei atitudini era de ordin economic, S.U.A. urmărind subordonarea aliatului de la Dunăre şi Carpaţi. Un raport din 7 ianuarie 1920 al ministrului Franţei în România, bazat pe informaţii furnizate de colegul său american, aduce amănunte edificatoare: „El mi-a spus că în momentul în care a fost invitat să-şi întrerupă concediul pentru a-şi relua postul, organizaţiile evreieşti şi capitaliştii din Statele Unite au exercitat asupra lui, cu complicitatea unei părţi a anturajului preşedintelui Wilson, o puternică presiune pentru a-l determina să devină instrumentul partidului lor (democrat — n.n.) cu condiţia de a provoca prin toate mijloacele o ruptură între Antanta şi România. Este, se spune, singurul mijloc de a asigura dominaţia din punct de vedere economic a Statelor Unite asupra României, care, nemaifiind susţinută de alte puteri ale Antantei şi în special de către Franţa, ar fi tratată nu ca aliată ci ca potrivnică şi ar putea fi astfel exploatată fără nici un menajament. Se propune, îndeosebi, să se ceară petrolul" (*Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională*, vol. III, p. XLVI).

7 — Chestiunea Torontalului şi a Timişului a provocat o vremelnică răcire a raporturilor romåno-sîrbe. Deşi prin Tratatul din 4/17 august 1916 Antanta recunoştea drepturile României asupra Banatului, evoluţia ulterioară a evenimentelor a făcut ca regiunea respectivă să fie ocupată de trupe sîrbeşti şi franceze. După lungi tratative, în care fiecare din cele două state a dorit o rezolvare paşnică a problemei, aceasta a fost soluţionată (şi prin intervenţia marilor puteri!), atribuindu-se României comitatele Caraş-Severin şi Timiş (parţial), unde românii constituiau majoritatea

populaţiei, Torontalul fiind atribuit Serbiei. (V. şi meritoria cercetare a acestui litigiu în cartea lui William Marin, *Unirea din 1918 şi poziţia şvabilor bănăţeni*, Editura Facla, 1978.)

8 — După demisia, la 12 septembrie 1919, a cabinetului Brătianu, a venit la putere guvernul Arthur Văitoianu (27 sept. — 30 nov. 1919), a cărui misiune a constat în pregătirea şi desfăşurarea primelor alegeri parlamentare din România unită. A urmat apoi un guvern parlamentar aflat sub preşedinţia lui Alexandru Vaida-Voievod.

P. 104 DEMOSTENE BOTEZ: „MUNŢII"
Versuri

Analele Academiei Române, seria II, *Dezbateri*, tom XXXIX, 1916—1919, Librăriile Cartea românească şi Pavel Suru, Bucureşti, 1921, p. 442.

Raportul pentru decernarea Premiului Adamachi pe 1918 a fost prezentat în şedinţa din 10 iunie 1919. Scurta pledoarie a referentului a avut efectul scontat: poetul primea prestigiosul şi consistentul premiu. Să nu uităm însă că impresiile favorabile ale lui Zamfirescu erau consonante cu cele ale prefaţatorului — G. Ibrăileanu — amănunt plin de conotaţii mai ales în atmosfera politică, socială şi literară fierbinte proprie acelor ani. Ciclul *Munţii* a apărut, dealtfel, în numărul 26, din 5 mai 1918, al *Momentului*, periodic redactat cvasiintegral de mentorul *Vieţii româneşti*. Editorialul numărului, *Pacea*, clama, ca şi poetul, disperarea unei păci nedrepte ce ne răpea coloana vertebrală a ţării — Carpaţii: „O dungă neagră acoperă munţii noştri de la Porţile de Fier, pînă la Cornul Luncii, ca un chenar de doliu". Ulterior, cele şase poeme au fost reluate într-o plachetă ce constituie debutul editorial al poetului, care se distingea de alţi autori preocupaţi de dramaticul subiect „tocmai prin faptul că a reuşit să se identifice, într-un moment crucial, cu destinul unui întreg popor, realizînd un poem de patetică deznădejde amintind de unele din versetele *Cîntării României* a lui Alecu Russo. *Munţii* este o emoţionantă chemare la reculegere şi austeritate, un îndemn la îndărătnicie obstinată în faţa furtunilor prezente" (Simion Bărbulescu,

Demostene Botez, viața ca roman trăit, col. Contemporanul nostru, Ed. Albatros, București, 1983, p. 37).

P. 105 UN ANIMAL PRIGONIT
Domnului Director al Cenzurei din țara românească

Îndreptarea, II, 143, 16 iunie 1919, p. 1; apare sub genericul rubricii „Cărți poștale deschise".

Revenit la exercițiul publicistic, Zamfirescu se înfățișează ca un scriitor care stăpînește dificila artă a esențializării. Așa cum arătam în *Argumentul* introductiv al volumului 5 din ediția *Operelor* sale, în acest caz articolul de ziar devine literatură curată, „adevăr concentrat". Corosiv și lapidar, pamfletarul, care adoptă de circumstanță aerul că-și respectă adversarul, vorbindu-i protocolar, își compromite surîzător satrapul. Efectul satirei e cu atît mai percutant, cu cît ea este efectuată cu elegante gesturi cavalerești. Destinatarul, fostul gazetar liberal de la *Viitorul*, I. G. Cătuneanu, ajuns prin protecția mai marilor săi „șeful cenzurei presei" (calitate pe care și-o etala orgolios în scurte comunicate și edicte), a fost profund afectat și a amenințat pe cei de la *Îndreptarea* cu suspendarea apariției ziarului. Pentru a vedea puterea ironiei reci în comparație cu pamfletul violent, e suficient să amintim că „directorul" cu pricina a lăsat nesancționat un articol din *Hiena*, *Cenzorul cel nou*, întesat cu „grațiozități" de genul acesta: „Cu fața vînătă ca un ficat și cu privirea întunecoasă ca și cum ar fi condensat în ea toată fierea brătienistă, s-a refugiat asupra rîndurilor noastre, ne-a sfărîmat osatura articolelor cu voluptatea unui subchirurg în demență", dar și-a ieșit din fire în urma misivei zamfiresciene, transmițînd *Îndreptării* drastice avertismente.

Întorcîndu-ne la text, se cuvine notat că motivul acidei scrisori deschise era masacrarea de către cenzură a unui spiritual articol — *Aventurile* [*unui porc*] — apărut în *Îndreptarea*, II, 140, p. 1, în cadrul rubricii „Cronica glumeață". De la evocarea hazliei tentative de a transporta un porc pe acoperișul unui vagon (ministerial!), autorul, ascuns sub enigmaticul pseudonim *Amărîtul de pe Amaradia*, trecea la ironii subțiri la adresa lui Ion Nistor — reprezentantul Bucovinei în cabinetul Brătianu — și a lui Al. Constantinescu, fruntaș liberal care avea drept insolit cognomen numele mamiferului respectiv.

1 — *Ion Nistor* (1876—1962), istoric și om politic român. A fost ministru în mai multe guverne. Autorul unor studii despre istoria Moldovei și, îndeosebi, a Bucovinei. V. *infra*, nota 3, p. 316, a articolului *Actul Unirei neînțeles*.

2 — *Constantin Prezan* (1861—1943), mareșal român. În timpul primului război mondial a comandat „Armata 4 de Nord" (aug.-oct. 1916), apoi „Grupul de armate general Prezan" (nov.-dec. 1916), devenind ulterior șef al Marelui Cartier General (5 dec. 1916 — 1 apr. 1918) și șef al Statului-Major General (oct. 1918 — apr. 1920). Politicește, era afiliat liberalilor.

3 — *Porumbescu*, om politic liberal. Nu-i exclus ca Zamfirescu să-l vizeze, de fapt, pe Emanoil M. Porumbaru.

4 — Vezi *supra*, nota 8, p. 283, la articolul *D-l Georgel Mârzescu*. În presa vremii pot fi întîlnite trimiteri familiare la pitorescul *Corbiță*, apelativ ce stîrnește, cum se vede, și sarcasmul zamfirescian.

5 — *Ioan G. Bibicescu* (1849—1924), ziarist și economist, întemeietor al *Telegrafului român*. Ulterior a devenit guvernator al Băncii Naționale. *Bibilicescu* e o formă alterată — din interes polemic — a numelui real al personajului. V. *supra*, p. 23.

P. 107 DOMNUL ORLANDO ȘI DOMNUL BRĂTIANU

Îndreptarea, II, 145, 18 iunie 1919, p. 1.

Paralela Orlando-Brătianu pe care o efectuează Zamfirescu (cu intenția vizibilă de a-l coborî pe cel de-al doilea în ochii publicului românesc) poartă, desigur, amprenta rivalității de partid. Averescanii, care se apropiau cu pași mari de obiectivul lor esențial — chemarea la putere — erau inte-

resați în acel moment să sublinieze erorile (reale sau închipuite!) ale liberalilor. Presa străină, sosită cu oarecare întîrziere de la Paris, făcea și ea „atmosferă" premierului liberal, considerat de Clemenceau „le plus mauvais caractère" din cauza intransigenței cu care apăra interesele țării în fața dictatului concertat al membrilor Consiliului Suprem. Departe de a fi o „aberație monstruoasă", avertismentul lui Brătianu că va părăsi Conferința fără să semneze pacea era un gest de prim ordin, expresie a demnității naționale și statale. Ambianța pertractărilor de la Paris era în general neprielnică țărilor mici sau, cum spuneau — cu o formulă cinică — Marii Aliați, „statelor interesate în gradul al doilea". Clemenceau nu se sfia să declare, dealtfel: „Fie pace, fie război, sîntem în vîltoarea unei lupte nemiloase pentru dominație. Vai de cei slabi!" Iar dacă pentru alte țări (Polonia, Cehoslovacia, Regatul sîrbilor, croaților și slovenilor, Belgia) marii învingători consimțeau să facă unele concesii, pentru România — care avea petrol și înțelegea să și-l apere îndeosebi de pretențiile americane! — nu exista deloc înțelegere. Pentru a-și subordona economia țării, „puterile asociate" orchestrau de conivență condiții inacceptabile oricărui stat suveran. În *Tratatul de pace cu Austria* figurau clauze ce puneau, de fapt, sub semnul întrebării independența cucerită la 1877. Deosebit de jignitoare erau stipulațiile potrivit cărora România era obligată să semneze o convenție specială ce garanta drepturile minorităților și dreptul marilor puteri de a controla felul în care se aplicau legile și reglementările referitoare la minorități; o altă convenție reclamată de „Puterile Aliate și Asociate" prevedea liberul tranzit — timp de cinci ani — al mărfurilor, mijloacelor de transport și resortisanților acestor state „fără nici un fel de vamă și *în condiții cel puțin egale* (s.n.) cu cele rezervate supușilor români"; în fine, România, stat învingător, care-și jertfise a douăzecea parte din populație pentru triumful cauzei comune, trebuia să efectueze plata unei considerabile părți din datoria de stat a defunctei Austro-Ungarii. În fața acestor pretenții, Brătianu a reacționat viguros, cu demnitate și rigoare. În cea de-a opta ședință plenară (31 mai 1919), premierul român a notificat, între altele, faptul că guvernul pe care-l conduce înțelege „să asigure pe tot cuprinsul noului regat drepturile și libertățile minorităților, printr-o largă descentralizare administrativă

de natură să garanteze populațiilor alogene libera lor dezvoltare în ce privește limba, învățămîntul și exercitarea cultului lor". Propunînd o nouă redactare a unor alineate din articolul 5, el sublinia, pe de altă parte, următoarele: „De o manieră generală, România este gata să accepte orice dispoziție pe care statele care fac parte din Liga Națiunilor ar admite-o pe propriul lor teritoriu în această privință. În alte condiții România nu ar admite în nici un caz intervenția guvernelor străine în aplicarea legilor sale interne. [...] România nu ar subscrie la stipulații care i-ar limita drepturile de stat suveran și, în această ordine de idei, se consideră că drepturile statelor sînt aceleași pentru toți. [...] În speță, o intervenție străină, care nu acordă nici o libertate în plus față de cele pe care statul român este hotărît să le garanteze tuturor cetățenilor săi, ar putea compromite opera de fraternizare pe care guvernul român o are în vedere. Pe de altă parte, anumite minorități s-ar considera scutite de orice recunoaștere față de stat, care contează în mod precis pe dezvoltarea acestui sentiment pentru a cimenta fraternizarea naționalităților; pe de altă parte, se dă naștere unui curent care tinde să creeze două categorii de cetățeni în același regat: unii încrezători în solicitudinea statului, alții dispuși să-i fie ostili și să caute protecție în afara granițelor. Istoria dovedește că protejarea minorităților concepută de asemenea manieră a contribuit mai mult la slăbirea statelor decît la consolidarea lor" *(Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, vol. III, p. 402—403). O poziție similară adopta I. I. C. Brătianu și în controversata problemă a liberului tranzit: „România declară că este dispusă să ia toate măsurile destinate să faciliteze tranzitul și să dezvolte comerțul cu celelalte națiuni. Ea va accepta în această problemă toate dispozițiile de ordin general pe care Liga Națiunilor le va decreta și care vor fi valabile pentru toate statele care fac parte din această ligă, precum și cea stabilită în diferite comisii speciale ale Conferinței de Pace la care au aderat delegații români" (ibidem, p. 403—404). Întrucît modificările propuse de delegația română n-au fost aprobate de aliați, aceasta a refuzat să semneze Tratatul de pace cu Austria și s-a retras demonstrativ, la 2 iulie 1919, de la Conferință.

1 — *Antonio Starrabba*, marchiz *di Rudini* (1839—1908), om politic italian, lider al partidului Juna dreaptă. Șef al

unui guvern de concentrare (1891—1892), a reînnoit aderarea Italiei la Tripla Alianță, dar a impus cheltuieli militare excesive, care i-au provocat căderea. Revenit la putere după dezastrul italian de la Adua, a condus un nou guvern (1896—1898) care a renunțat la pretențiile asupra Etiopiei și a dus o politică de apropiere de Franța.

2 — *Emilio Visconti-Venosta* (1829—1914), om politic italian, de mai multe ori ministru de Externe al țării sale. S-a distins prin echilibru, prin simțul de a-și adecva politica la realitățile momentului. Inițiator al imperiului colonial italian și partizan al Triplei Alianțe. Autor al volumului *Ricordi di gioventù (Amintiri din tinerețe,* 1904*)*. În corespondența cu Maiorescu, Zamfirescu îl socotea cînd „olimpic, dar mălăieț", cînd „dulceag și încet".

3 — *Antonino Paternò Castelo*, marchiz *di San-Giuliano* (1852—1914), om de stat italian, ministru de Externe între martie 1910 — octombrie 1914, propovăduitor viguros al expansiunii italiene în Africa. A dus o politică de apropiere progresivă de Antantă, încercînd — în același timp — să mențină relații bune cu Puterile Centrale. Deși a reînnoit, în 1912, aderarea Italiei la Tripla Alianță, la izbucnirea războiului a pledat pentru o neutralitate armată. Poziția lui coincidea, așadar, în unele puncte, cu aceea a lui I. I. C. Brătianu.

4 — Referire la fondul documentar descoperit de autor în urma morții lui Antonio Allievi. O scrisoare către Maiorescu din 28 mai/9 iunie 1896 conține detalii interesante: „Bătrînul a fost bolnav și a murit în casă la mine. [...] Era o încîntătoare natură, bătrînul! Fiu de țăran lombard, cucerise toate rangurile sociale, cu puterea inițială a vigoarei poporului și mai ales cu simpatia secretă a naturilor armonice (care, fie zis în treacăt, e așa de mare în d-voastră), cucerise ranguri și pe soacră-mea, contesa Bonacina-Spini, pe care n-am cunoscut-o și n-am apreciat-o decît zilele astea, din hîrtiele și corespondența găsită pe urma lui socru-meu. Doamne, ce generație interesantă! Ce simțiminte nobile, ce suflu de patriotism în lumea asta de la '48 și '59, în Italia! Închipuiți-vă c-am găsit țidule și ordine de surghiun ale poliției austriace; un caiet copiat tot de mîna ei, cu scrisori de ale lui Emilio Dandolo, Luciano Manara etc.; cocarde

revoluționare, programe de întruniri secrete — o mulțime de nimicuri emoționante, care m-au făcut să stărui în reintegrarea figurei interesante a soacră-mei și s-o iubesc, alături de imaginea mortului de ieri" (*Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*, ed. cit., p. 169—170).

5 — *Luciano Manara* (1825—1849), patriot și militar italian, participant la luptele revoluționare din vara anului 1848 („Cele 5 zile ale orașului Milano"). După înfrîngerea de la Custozza și reîntoarcerea austriecilor în Lombardia a trecut împreună cu batalionul său de voluntari în Piemont și a luat parte la luptele din 1849. Piemontezii fiind înfrînți la Novara, s-a pus, împreună cu resturile unității sale, în serviciul Republicii Romane (martie-iulie 1849) proclamate de Mazzini. Împușcat în noaptea de 29/30 iunie 1849, în timpul asedierii Romei de către trupele franceze venite în sprijinul papei. Anul morții (1894) indicat de Al. Săndulescu în notele celui de-al șaptelea volum din seria *Operelor* zamfiresciene (p. 720) este, evident, greșit. Probabil că nu-i vorba decît de concursul involuntar al tipografului!

6 — *Adua*, oraș în Etiopia. Aici a fost zdrobit, la 1 martie 1896, corpul expediționar italian care urmărea cucerirea vechiului stat african. Trupele etiopiene au fost conduse de negusul Menelik al II-lea (1889—1909).

7 — *Vittorio Emanuele Orlando* (1860—1952), jurist și om de stat italian. Inițial ministru de Interne (1916—1917), în octombrie 1917, după dezastrul de la Caporeto, a devenit șeful unui guvern autoritar, care a inițiat ample represiuni antisocialiste. În 1919 făcea parte din „Consiliul celor patru" (sau „Cei Patru Mari"), alături de Wilson, Clemenceau, Lloyd George, organism care și-a asumat arbitrar puteri dictatoriale în fața „micilor aliați". Lipsa de receptivitate a lui Wilson față de pretențiile italiene asupra Dalmației l-a determinat să părăsească lucrările Conferinței de la Paris (21 apr. — 15 mai 1919). După acest gest, departe de a fi primit călduros de către „minister, parlament și rege", a fost înlocuit la cîrma guvernului prin Nitti (iunie 1919). După 1924 s-a aflat în opoziție față de guvernarea lui Mussolini, ale cărui metode le anticipase totuși. După 1944 a fost ales deputat (1946) și senator (1948). Autor al unor interesante *Memorii* apărute (postum) în 1961.

8 — *Niculae Petala* (1869—?), general de divizie, participant la majoritatea luptelor de pe frontul românesc. În 1919 comanda corpul IX al armatei, fiind înlocuit din dispoziția guvernanților liberali. În 1925 e numit în funcția de inspector general al armatei. Senator de drept. Autor al volumelor *Dușmanii armatei* (1895), *Păreri asupra reorganizării infanteriei* (1908), *Discuțiuni în jurul legii cadrelor* (1932).

P. 110 PETRE CARP

Îndreptarea, II, 153, 26 iunie 1919, p.1.

Citit împreună cu portretul saint-simonian așternut — în toamna lui 1914 — în „caietul secret", crochiul din *Îndreptarea*, punctat de amenitățile curente în necroloage, indică părerea finală a lui Zamfirescu față de bătrînul (fost) lider junimist. Accentele encomiastice din corespondența cu Maiorescu („Știți că eu cred orbește în geniul politic al d-lui Carp și în viitorul junimismului ...") dispar, cedînd locul unor judecăți mai echilibrate din care nu lipsesc nici admirația, dar nici compasiunea și rezerva. Soarta „modelului" fusese în ultimii ani dintre cele mai triste. Prietenia cu Maiorescu se rupsese în 1912, după scandalosul epilog al „afacerii tramvaielor", cînd criticul, acum politician influent, se desolidarizase de comilitonul de-o viață. În singurătatea lui — mohorîtă și disprețuitoare — Carp păstră atîta ranchiună lui Maiorescu, încît nici nu participă la înmormîntarea criticului, sub cuvîntul că nu putea să-i facă o politeță pe care acesta nu putea să i-o întoarcă. În istoricul consiliu de coroană din august 1914, Carp se văzu dezavuat de majoritatea participanților la discuții. Filogerman, partizan al intrării în război de partea Triplicei, își „dărui" cei doi fii patriei, dar dori ca armata în care luptau aceștia să fie învinsă. Unul din ei muri. La Țibănești comenta dezgustat deciziile lipsite de demnitate ale „elevului" său, Al. Marghiloman. În fine, ca o ultimă picătură ce umplu paharul cu amărăciuni al unei vieți, un comisar regal se deplasă — după victorie — la Țibănești pentru a cerceta actele „antidinastice" ale singuraticului bătrîn. În ultimele luni, văzînd că idealul unității naționale se realizase totuși, pe căi total diferite decît cele pe care le întrezărise el, ar fi spus cu morga și causticitatea lui dintotdeauna: „România are atîta noroc încît nu-i trebuie oameni de stat". Să fi fost și o recunoaștere (involuntară!?) a propriei inutilități?

P. 112 DUHAMEL

Îndreptarea, II, 156, 1 iul. 1919, p.1.

Între textele din faza finală ale „gazetarului" Duiliu Zamfirescu acesta e, poate, cel care se apropie cel mai mult de condiția literaturii. Argumentația ideologică, opțiunile și vanitățile partizane, retorica persuasiunii proprie celui ce vrea să-și cucerească pas cu pas cititorul fac loc de astă dată înscenării literare, memorialului fals, dar plin de nerv epic. Cîteva pagini sînt suficiente pentru a reînvia un moment istoric dramatic și un personaj capabil să incite toate calitățile amatorului de „fiziologii" care a fost, în momentele lui de maliție, părintele Comăneștenilor. Probabil că tocmai această măsură de invenție literară, cîtimea de ficțiune etalată aici imprudent ar stîrni îndoiala istoricului doritor de certitudini asupra faptului relatat. Dar oare aceasta ar fi numai reacția istoricului? Criticul și istoricul literar ar proceda altfel? Nu s-ar îndoi ei, vorba poetului, „dac-așa oameni întru adevăr au stat"? Și totuși, întîmplările evocate tîrziu, la vreo trei sferturi de veac de la petrecerea lor, s-au desfășurat în bună parte chiar așa cum le descrie „memorialistul" neașteptat. Cercetat cu atenție, verificat cu alte mărturii de epocă, episodul din viața lui Eliade pare să fi decurs după scenariul zamfirescian. Nu avem, din păcate, o *Viață a lui Eliade* în genul celei dedicate de Șerban Cioculescu lui Caragiale. Cele două tentative datorate lui I. Crețu și Gh. Corneanu suferă fie de tentația apologeticii, fie de morbul — nu mai puțin periculos — al romanțării. (O noutate de ultimă oră — și totodată o împlinire a unui vechi deziderat este apariția temeinicului studiu al lui Mircea Anghelescu, *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului și a operei*, Editura Minerva, București, 1986. „Contradictoriul" Eliade are în sfîrșit parte de o imagine exactă și comprehensivă, eliberată de apăsarea unor inimiciții și tabuuri!). Cronologia unei existențe agitate e de refăcut cu migală și precauții, coroborînd datele discordante.

Care sînt însă certitudinile? Pe ce date pozitive se sprijină „fiziologia" zamfiresciană? Cum se explică raporturile contradictorii și dificile ale lui Eliade cu absolutismul țarist și, mai ales, cu reprezentanții lui în Principate? Filoturcismul scriitorului e, dealtminteri, cu atît mai curios cu cît unul dintre primele gesturi politice și literare ale enigmaticului personaj a fost vestita *Odă la Campania rusească de la 1829*. În 8 septembrie 1829 poetul exulta în versuri stîngace: „Crucea iarăși luminează/ Pe vechiul său, drag pămînt;/ Semiluna se-nfruntează/ Aproape d-al său mormînt". Anii imediat următori au produs o inversare a perspectivei și e de crezut că prin mintea lui Eliade (și a altora, dealtminteri) a cîștigat loc judecata că o putere suzerană cu o autoritate în decădere, mai mult nominală, e preferabilă uneia pline de vitalitate, înclinată spre o tutelă riguroasă asupra „protejaților". Cauzele acestei schimbări sînt multe și nu acesta e locul potrivit pentru a insista asupra lor. Cîteva detalii se cer însă cunoscute. Din cordiale — cum erau la început — raporturile cu generalul conte Kiseleff, președintele plenipotențiar al divanurilor Moldovei și Munteniei în timpul administrației militare ruse (1828—1834), devin încordate după studiul *Repede aruncătură de ochiu asupra originei și limbei romînilor*, pe care Eliade îl publică și în franceză *(Coup d'oeil sur l'origine et la langue des Valaques)*, fără a-l supune în forma lui integrală cenzurii „protectorului". Cum un ofițer rus susținuse într-un memoriu, scris probabil din înalt ordin, că alfabetul și limba română erau slavone, „fricosul" Eliade se hazardă să replice: „Puținele vorbe slavonești nu schimbă nici natura romănului, nici țesătura limbii lui, al căreia mecanism este tot acela cu al surorilor ei: italiana, franceza ș.c.l.; formarea cazurilor, verburile auxiliare, conjugarea verburilor, timpii compuși, infinitivele, participiile trecute, toate dovedesc aceeași urzeală cu a limbilor de sus". Avea dreptate, firește, dar abia scăpă de surghiun!

După plecarea lui Kiseleff, care inițiase totuși și prefaceri utile principatelor, încurcăturile lui Eliade cu consulii țariști se înmulțesc. Avu conflicte surde ori deschise cu un Mitzachi, apoi cu un baron Ruckman și cu un obscur Dașcov, ciocniri în care nu trebuie să-l vedem întotdeauna ca pe o victimă nevinovată. Un tiraj clandestin din *Regulamentul organic* pe care-l scoase bogatul editor Eliade duse acest antagonism la culmi greu de întrecut. Performanța depășirii

lor se ivi odată cu venirea în Principate a generalului țarist Al. O. Duhamel, care făcu la început figură de consul. Din martie pînă în iunie acesta duse o politică dibace care consta pe de o parte în ațîțarea agitației revoluționare, iar pe de alta în încurajarea atitudinilor autoritare ale domnitorului. Din ciocnirea acestor două forțe ar fi avut de cîștigat cei care ar fi venit apoi în numele restabilirii ordinii. Perspicace, cu simțul practic al celor aflați de secole în „calea răutăților", Eliade intui manevra și o destăinui domnului. Rezultatul a fost că Bibescu suprimă, la 27 mai 1848, *Curierul romănesc*, desigur la instigația, ca să nu zicem ordinul, generalului-consul.

Ce s-a mai întîmplat după aceea a spus-o Eliade însuși în cîteva rînduri. Într-o broșură de propagandă tipărită la Paris în 1850 e narată succint „surpriza" pregătită lui Duhamel: „Ce fut alors qu'ils (les chefs du parti national-n. n.) se déterminèrent à opérer une surprise, à confondre et paralyser ce Méphistophélès matériel et massif [...], type rare de génie moscovite. Admirable diplomate! les Roumains, en le voyant, s'étaient écriés: Voilà l'ours! et les Tsigans le saluèrent par un charivari, en faisant exécuter sous ses fenêtres le dans de l'ours et en lui chantant la ballade du grotesque animal" *(Le Protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie*, Nouveaux documents sur la situation européene par J.* R., témoin oculaire des événements qui se sont passés en Valachie de 1828 à 1849. Avant-propos de Sébastien Rhéal, Comon Éditeur, Paris, 1850, p.42). „Balada" amintită e *Cîntecul ursului*, poemă viguroasă, saturată de otrăvurile lexicale heliadești și ritmată cu refrenul străveziu „Diuha! Diuha-măi". Textul său integral e de găsit în I. Heliade Rădulescu, *Opere*, I, Poezii. Ediție critică de Vladimir Drimba, cu un studiu introductiv de Al. Piru, col. „Scriitori români", Editura pentru literatură, București, 1967, p. 164—166, astfel că aici voi reproduce doar cîteva strofe elocvente: „Vino, ursule, la joc/ Și pămîntu bate-n loc,/ Și mi-ți joacă muschicește,/ Ad' piciorul căzăcește;/ Joacă bine, măi Martine, /Să-ți dau pîine cu măsline, /Să-ți mai dau și altceva,/ Să fie pe seama ta. /Diuha, Diuha-măi!/ /Să te văz, fecior de lele, /Fă o tumbă d-ale grele, / Să ne-arăți vreun marafet,/ Alivanta! berechet !/ Tinde cracul, deh, *skari*!!/ Cu piciorul fă *pali !* / Că pînă la împăratul ... / Zicătoarea-o știe satul/ Mînca-l-ai să-l mănînci tot, / Să te lingi cu el pe bot! Diuha, Diuha-măi/ /Nais te chira-

saimos / Te delo dei bah / Dabulè flandăra / Andoi gheneral baros / Dabulè bacșișul, / Că vin hoții de păgubași". Bucureștenii au înțeles, desigur, la care „împărat" și la ce „general mare" se referea, codificat, ursarul.

Să fi fost acesta Eliade însuși, cum crede Zamfirescu? Eliade istorisește altă versiune în nota consacrată satirei în *Curs de poezie generală. Satirele și fabulele lui I. Heliade-Rădulescu*, Tipo-Litografia Națională Ralian Samitca, Craiova, 1883, p. 132—133:

„Rusia la 1848 avea mari interese să ocupe Principatele mai înainte d-a începe răscoala din Ungaria. Trimise, dar, aci pe Duhamel, care avea misiunea d-a face o *zaveră* în România, silind astfel pe țară să cheme pe muscali spre a potoli acea turburare.

Duhamel, cum veni în București, priimi pe boieri cu țigara în gură și într-un mod necuviincios.

Heliade, aflînd purtarea acestui diplomat și tendințele rusești, îi făcu satira de mai la vale, pe care o traduse în franțozește și i-o trimise într-un plic. A două zi după ce o ceti, Duhamel s-a pomenit cu un ursar că vine pe timpul mesei și se puse a juca ursul în curtea sa, recitînd această satiră.

Cum termină cîntecul, ursarul a fost arestat și dus la poliție. La interogatoriul făcut, el răspunde că un domn, găsîndu-l, i-a dat cîțiva galbeni ca să joace ursul și să zică acel cîntec într-o curte boierească unde se află și o fată frumoasă, după care moare acel domn și n-o poate vedea într-alt mod decît dacă va ieși să privească la jocul ursului.

Țiganul, speriat, a început să strige:

— Cinstiți boieri, na-vă galbenii daca sînt de furat, lăsați-mă numai să plec.

Bietul ursar nu înțelegea scopul pentru care făcuse să joace animalul său.

Lectorii cari ar dori să afle mai multe decît putem noi pune aci, le recomandăm *protectoratul țarului* și *istoria revoluțiunii din 1848*, scrise de Heliade".

În comentariul pe care-l dedică satirei (în aparatul critic al primului volum din *Operele* eliadești), Vl. Drimba adaugă: „În anunțul despre punerea sub tipar a *Cursului întreg de poezie generală* a lui Heliade, publicat în *Atheneul Român*, I, nr. 6—7, noiembrie-decembrie 1866, p. 226, satira figurează cu titlul *Duhamiliei*" (ed. cit., p. 457).

În volumul de *Poezii inedite* (1860), în care era inclusă pentru prima dată, satira e datată „1848, mai 20". Însă e, evident, o post-datare făcută într-un moment în care memoria scriitorului începea să aibă firești ezitări. Mai logic e ca ziua scrierii ei să fie căutată după 27 mai, dată la care *Curierul românesc* își înceta, din dispoziții arbitrare, apariția. Spectacolul pitoresc și zgomotos trebuie deci să fi avut loc, cum deducem din relatarea lui Eliade, pe la sfîrșitul lui mai, începutul lui iunie. După Islaz, Eliade, devenit ministru al Instrucțiunii Publice, apoi locotenent domnesc, începu să-și cumpănească gesturile, făcînd „politică subțire". A-l provoca pe influentul personaj țarist ar fi fost în ochii lui o imprudență. Să se fi repetat totuși gestul după 15/27 septembrie, cînd trupele țariste comandate de generalul A. N. Lüders trec Milcovul în Țara Românească? Greu de crezut. Oricum, armata intervenționistă fusese chemată de același Duhamel, care urmărea faptele la fața locului, căutînd înfrigurat prilejul de acțiune. I-l dau chiar turcii prin masacrele din 13 septembrie și Duhamel nu întîrzie să-i scrie lui Lüders: „Generale, prilegiul legal pentru intrarea trupelor maiestății-sale în Valachia ne e dat chiar de către turci. Turburarea e săvîrșită, sîngele a curs. Turcii au intrat ca niște barbari, armatele noastre trebuie să intre ca protectoare. Grăbește-te, generale, d-a trece granița: Valahia e a noastră. Iată momentul d-a pune mîna pe Orient și-a amenința Occidentul" (I. Heliade Rădulescu, *Amintiri asupra istoriei regenerărei române sau evenimentele de la 1848*, Tipografia modernă „Grigorie Luis", București, 1893, p. 245). Misiva generalului cade în mîna revoluționarilor datorită prefectului districtului Buzău, Scarlat Voinescu, care arestă pe mesager, scoase o copie după scrisoare în prezența notabilităților orașului, apoi dete drumul curierului. Cum s-a văzut, Lüders n-a întîrziat. Lucru simptomatic, casa lui Eliade fu desemnată drept cazarmă pentru cazaci. În camerele mari fură încartiruiți soldați, în curtea largă fură aduse tunuri, iar în grădină cai. Eliade fugi în Transilvania, la Brașov, în 17 septembrie 1848. Ideea că numai cu o zi înainte ar fi adus curiosul saltanat sub ferestrele cîștigătorului partidei mi se pare neverosimilă. Rămîne însă o enigmă cine a făcut versurile citate de Zamfirescu și cum au circulat ele în timp. Probabil, ca de-atîtea ori, fantezia populară (care-l proiectează pe Eliade într-o neașteptată lumină simpatică!) a lucrat cu spor.

Îndreptarea, II, 207, 20 august 1919, p.1.

Efectuată sub imperiul rivalităților de partid, al vechilor umori antiliberale, paralela între *Cavour* și *Brătianu* indică încă o dată posibilitățile — deloc neglijabile — ale *polemistului* Duiliu Zamfirescu. Dar ea dezvăluie, pe de altă parte, și limitele *politicianului* Duiliu Zamfirescu, înclinat prea mult spre atitudini concesive, în raporturile cu „puterile aliate și asociate". Cum am arătat și mai înainte, nu simple „înlesniri de tranzit" pe teritoriul național erau refuzate de cabinetul Brătianu, ci pretențiile de tratament privilegiat și tentativa de a-i scoate de sub controlul legilor și autorităților românești pe supușii puterilor învingătoare. La fel, nu colaborarea cu „capitalul străin" era înlăturată din principiu din vederile respectivului cabinet, ci încercarea de a subordona practic economia României unui singur stat, S.U.A., neglijîndu-se astfel alianțele tradiționale. Erau acestea numai „rodomontade" cum credea, furat de propria elocință, polemistul? Sigur, o anumită miză, bine mascată sub efecte retorice, nu-i imposibilă. Rămîne însă faptul cert că atunci cînd justele exigențe ale națiunii înfățișate Consiliului Suprem de la Paris au fost respinse de „cei cinci mari", guvernul Brătianu a demisionat (la 12 septembrie 1919), susținînd că nu-și poate pune semnătura pe un tratat „incompatibil cu demnitatea și independența națională" cum era cel de la Saint-Germain. Inconvenientele acestui tratat fuseseră, dealtminteri, semnalate și de Zamfirescu în articolul *Pacea cu Austria (Îndreptarea*, II, 161, 6 iulie 1919, p.1).

1 — *Innocențiu al X-lea* (Giovanni Battista Pamphili), papă între anii 1644—1655. A denunțat clauzele religioase ale Păcii Westfalice (1648) și a condamnat tezele janseniste (1653).

2 — *Cornelius Jansen*, zis *Jansenius* (1585—1638), teolog olandez, episcop de Ypres. În lucrarea *Augustinus*, apărută postum, comenta dintr-un punct de vedere personal tezele Sf. Augustin asupra grației, liberului arbitru și predestinării, fondînd astfel jansenismul, doctrină ce urmărea regenerarea morală a catolicismului.

3 — *Dumitru (Take) Ionescu* (1858—1922), om politic român, fruntaș al Partidului Conservator-Democrat (1908), de mai multe ori ministru și prim-ministru (17 dec. 1921—19 ian. 1922). Adept al intrării României în război de partea Antantei. Ca ministru de Externe (13 iun. 1920—11 dec. 1921), a fost unul din arhitecții *Micii Înțelegeri*. Învrăjmășit în ultimele luni ale vieții cu Duiliu Zamfirescu. Mort în Italia în urma unei intoxicații cu stridii. Rivalul lui era răpus, cam în aceleași zile, de o criză hepatică provocată de ciuperci.

4 — *Stelian Popescu* (1874—1950), avocat, ziarist și om politic. În ciuda unor antecedente dubioase, a fost ministru de Justiție în guvernele Take Ionescu, Barbu Știrbei și I. I. C. Brătianu. Ca director al *Universului* (1903—1944), a susținut o politică de dreapta. Din 1941 s-a stabilit în Elveția, unde a și încetat din viață.

5 — *Giuseppe Mazzini* (1805—1872), patriot, om politic și publicist italian, lider al mișcării de emancipare națională cunoscută sub numele de „Risorgimento". Carbonar în tinerețe, a organizat societatea revoluționară „Tînăra Italie" (1831). În timpul revoluției de la 1848—1849 a jucat, pe scena politică italică, un rol proeminent. Membru al triumviratului care a condus Republica romană (martie-iulie 1849). După eșecul revoluției s-a stabilit în Anglia, întemeind (împreună cu Kossuth Lájos și Ledru Rollin) „Comitetul democratic european" (1850).

6 — Așa cum este plasată, ironia de aici este și inutilă, și nedreaptă. Nu doar clientela electorală liberală, ci întreaga opinie publică românească aproba pe deplin atitudinea de rezistență adoptată de premierul român față de unele prevederi vexante ale Tratatului de pace cu Austria. I.I. C. Brătianu avea în vedere, îndeosebi, primul alineat al art. 5 din partea a treia, secțiunea a IV-a, a proiectului de tratat cu Austria (paragraf care legitima intervenția guvernelor străine în scopul „protejării" minorităților naționale alogene) și al doilea alineat al aceluiași articol (în cuprinsul căruia erau prevăzute condiții de tranzit și vamă „cel puțin egale cu cele rezervate supușilor români"). Pentru lămuriri suplimentare, v. *Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, vol. III, ed. cit., p. 389—413).

P. 119 APELURI LA UNIRE
Din corespondența mea cu T. Maiorescu

Îndreptarea, II, 212, 25 august 1919, p.1.

Pentru cel interesat să cerceteze organicitatea ideologiei literare (și nu numai literare!) zamfiresciene, articolul acesta oferă un argument în plus asupra existenței unor adevărate „puncte fixe" în gîndirea scriitorului. Moralizarea ardelenilor în problema (spinoasă și greu explicabilă în cîteva notații gazetărești) a „patriotismului colectiv" propriu oamenilor politici români, reliefarea unității în diversitate de care dădea dovadă lumea lor nu sînt atitudini de ultimă oră. În *Pilde bune* accentele de acum figurau aproape identic. În *literatură*, antecedentele acestor opinii sînt și mai vechi. În *Îndreptări*, un ardelean, părintele Moise Lupu, făcea aceeași demonstrație în fața unui public bucureștean incredul și predispus la zeflemea: „Domnia-voastră — declama patetic clericul transilvan — aveți oameni politici, și literați, și artiști, ca toate țările deopotriva noastră, ca Belgia, ca Olanda, ca Portugalia, ba unii poate mai mari decît timpurile lor. [...] Aveți oameni ca d-nii Sturdza, Carp, Maiorescu; aveți alții mai tineri, ca d-nii Take Ionescu, Marghiloman, Filipescu, Haret, frații Brătieni, al căror patriotism, a căror înțelepciune sunt mai presus de orce îndoială. Numai, ei luptă, și în lupta lor pot fi violenți, cruzi, adesea chiar nedrepți unii cu alții. Nu vă este însă iertat domnielor-voastre să confundați lupta lor cu viața lor." În „luptă" erau și oamenii politici din România anului 1919, și dacă e să adoptăm grila zamfiresciană, modalitățile de soluționare a problemelor privitoare la „interesele superioare ale țării" erau diferite de la un partid la altul (iar uneori chiar în interiorul aceleiași formațiuni!). Avertismentul dat de Zamfirescu ardelenilor („Nu confundați Liga Poporului cu celelalte partide!") poate fi citit în două chipuri flagrant deosebite. „Sfătuitorul" putea fi și un politician care încerca printr-o stratagemă abilă să adoarmă bănuielile liderilor Partidului Național Român față de infiltrarea averescană pe teritoriul transilvan, dar și un naiv idealist care lua de bune principiile, fără să vadă ce se ascundea în spatele lor. Nici obiecțiile din *Românul* relative la presa și oamenii politici din România Veche nu erau, pe de altă parte, lipsite de tîlc. Burghezia ardeleană dornică să-și mențină intact fieful electoral avea tot interesul să proiecteze o imagine defavorabilă asupra rivalilor politici de peste munți în momentul în care Marele Sfat Național convocat în plen, în 29 iulie, la Sibiu, dezbătea proiectele Legii electorale și Legii agrare.

Revenind la *literatul* Zamfirescu, ar fi de remarcat spiritul autocritic cert, chiar excesiv, cu care-și judecă primul roman. Cîți scriitori ar fi în stare să-și califice debutul literar ca fiind „fără nici o valoare"?

1 — Orator redutabil, Maiorescu credea, cu toată convingerea, în primatul vorbirii asupra scrisului măcar în sfera exprimării „sincere" a gîndurilor: „Din viu grai altfel se împărtășesc gîndurile. Orce scriere e o meșteșugire", îi scria el discipolului mai tînăr de la Roma.

2 — *Ion (Iancu) Kalinderu* (1840—1913), administrator al Domeniilor Coroanei. Membru al Academiei Române și președinte al ei (1904—1907), a fost, ca și fratele său, Nicolae Kalinderu, un pasionat colecționar de artă. Fondator al muzeului de artă bucureștean și autor al unor ilariante studii precum *Barba la romani*.

3 — Dr. *Constantin I. Istrati* (1850—1918), savant român, membru al Academiei și președinte al acesteia între 1913—1916. Fondatorul școlii românești de chimie și întemeietor al Societății române de științe (1890), al Asociației române pentru înaintarea și răspîndirea științelor. Autor a numeroase studii didactice din domeniul chimiei.

P. 124 APELURI LA UNIRE [II]
Din corespondența mea cu T. Maiorescu

Îndreptarea, II, 213, 26 august 1919, p. 1—2.

Procesul intentat „partidelor istorice" din România indică în Duiliu Zamfirescu un om politic idealist. Liga Poporului va prelua curînd (adică în momentul în care va ajunge la putere) întreg arsenalul de malversații al „roșilor" și „albilor" tradiționali. După numai doi ani N. Iorga va stigmatiza politica averescană în acești termeni edificatori: „ ... o

țară întreagă e martoră a necrezutelor afaceri din care trăiesc miile de viermi ai stricăciunii politice grupate în jurul lui Averescu". „Rectificarea conștiințelor", la care visa romancierul, nu se manifestase deci și în planul vieții politicii a timpului!

1 — Referire la Mînjina, moșia lui C. Negri.

2 — Textul maiorescian originar e ușor alterat în transcrierea lui Zamfirescu. În realitate criticul scria: „Cu 100 000 frci pe an ai vrea să mă dezrobești din avocatură, ca să am răgazul de a scrie?" (*Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*, ed. cit., p. 318).

3 — Mică intervenție în text, al cărei mobil e recunoscuta discreție zamfiresciană. „Romanul d-tale — susținea criticul — trimis pe jumătate, nu mi l-a adus încă Jacques Negruzzi spre cetire" (ibidem, p. 342).

4 — Din delicatețe, sînt omise numele lui Vlahuță, Slavici, Caragiale.

P. 130 DOMNUL VENIZELOS ȘI DOMNUL BRĂTIANU

Îndreptarea, II, 306, 28/30 noiembrie 1919, p.1.

Vigoarea nouă a accentelor antibrătieniste din publicistica zamfiresciană își are explicațiile ei. I. I. C. Brătianu nu mai era nici prim-ministrul omnipotent, nici liderul partidului cu cea mai mare reprezentanță parlamentară. Demisionat la 12 septembrie, iscusitul politician a trebuit să constate (cu iritarea și amărăciunea subînțelese!) reculul electoral al formațiunii sale. Alegerile organizate la începutul lunii noiembrie de guvernul Arthur Văitoianu au dat cîștig de cauză Partidului Național din Ardeal (199 mandate) și noului Partid Țărănesc (130), liberalii fiind de-abia pe locul al treilea, cu 103 mandate, la bună distanță totuși de naționalist-democrații lui Iorga (27). Liga Poporului și Partidul Socialist, care se abținuseră de la alegeri, aveau totuși cîte 7 mandate, neconcludente, desigur, pentru influența lor reală (mare). Cabinetul aflat la putere trebuia să se confrunte

cu ultimatumul Consiliului Suprem de la Paris, care, enervat de faptul că „guvernul român continuă [...] să negocieze cu Conferința ca de la putere la putere", cerea României „să se supună fără discuție, fără rezerve și fără condiții rezoluțiilor" sale înainte de a fi ruptă orice legătură cu ea.

Neacceptînd ultimatumul, guvernul a demisionat, fiind înlocuit, la 5 decembrie, de un cabinet al „Blocului parlamentar", prezidat de Al. Vaida-Voievod. Ferm în probleme esențiale, conciliant în amănunte, noul premier a obținut modificarea unor clauze umilitoare din preambulul Tratatului Minorităților, ce figura în anexa Tratatului cu Austria. Fermitatea lui I. I. C. Brătianu dădea totuși roade, chiar dacă „beneficiarul" avantajelor politice era altul. Cu toate acestea, în țară (mai puțin) și peste hotare campania antibrătienistă continua, un laitmotiv fiind și paralela Venizelos-Brătianu. Să repetăm însă întrebarea lui Zamfirescu: prin ce fapte se explică *succesul* lui Venizelos și insuccesul lui Brătianu? Un posibil răspuns oferă unul din martorii apropiați ai confruntărilor de la Paris, Al. Vaida-Voievod. Iată ce-i scria acesta lui Iuliu Maniu despre cel ce a spart, de fapt, frontul rezistenței „micilor aliați":

„Venizelos declară că el nu poate aproba textul compus de noi înainte de amiază, e prea radical etc. (Era un text scris cu apă sfințită.) Ceilalți toți eram de acord că trebuie să facem o declarație. Venizelos însă abstina, fără a spune nici da, nici ba în fond. Gesticula, țipa, întrerupea. [...] Era penibil să-l vezi pe un om bătrîn ca Venizelos, pe care din depărtare și eu îl ținusem de cel mai mare bărbat de stat al Europei zilelor noastre, să-l vezi și să-l auzi cum făcea pe farsorul spre a demonstra celor « mari » că el stă să se rupă de osteneala ce își dă spre a-l îndruma la moderație pe Brătianu și spre a-i reține pe ceilalți ca nu cumva să se lase ademeniți de Brătianu. Curat scena cînd liceanul, știind ochii profesorului îndreptați asupra sa, face pe băiatul model certîndu-i pe colegii săi răsfățați.

Brătianu însă îl luă scurt de căpăstru pe moșul buiastru declarînd că lui nu-i pasă ce vor face ceilalți; dînsul și de va rămînea singur, va vorbi, căci nu poate suferi fără protest un asemenea procedeu și ofensator și periculos din partea celor patru. Atunci căzură vorbele:

Venizelos: Dar dumneata, d-le Brătianu, vorbești parcă ai reprezenta o țară liberă și independentă...

Brătianu: Desigur!

Venizelos: Ei vezi, eu nu mai am iluzia că aş reprezenta o ţară liberă şi independentă. Noi toţi sîntem la discreţia marilor puteri. Eu nu cred că mă pot opune voinţei lor.
Brătianu: Dacă d-ta renunţi la suveranitatea Greciei eu nu pot renunţa la aceea a României" (*Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională*, vol. III, p. 424—425).

1 — *Eleutherios Venizelos* (1864—1936), om politic grec de orientare liberală şi republicană. Prim-ministru (1910—1915; 1917—1920; ian. — febr. 1924; 1928—1932; ian.-mart. 1933). Din 1935 a trăit în exil.

2 — *Maurice Paul Emmanuel Sarrail* (1856—1929), general francez, comandant al corpului expediţionar de la Salonic. S-a menţinut într-o expectativă prelungită, întreruptă rar prin scurte atacuri.

3 — *Aristide Briand* (1862—1932), om politic francez, orator remarcabil. A fost de unsprezece ori prim-ministru şi de cincisprezece ori ministru de Externe. Iniţiator al Conferinţei de la Locarno (1925) şi al Pactului Kellog-Briand. Animator al Ligii Naţiunilor. Premiul Nobel pentru pace (1926).

4 — *Louis Barthou* (1862—1934), om politic francez. Prim-ministru (mart. — dec. 1913). Ca titular al Ministerului de Externe (febr. — oct. 1934) s-a pronunţat împotriva revizionismului fascist şi pentru întărirea securităţii colective în Europa. Asasinat la Marsilia, împreună cu regele Alexandru I al Iugoslaviei, de către teroriştii ustaşi.

P. 133 SUFLETE CASTE

Îndreptarea, II, 309, 3 decembrie 1919, p. 1.

Zamfirescu are în vedere situaţia creată pe scena politică românească prin constituirea, la 25 noiembrie 1919, a „Blocului parlamentar" pentapartit format din deputaţii Partidului Naţional Român, Partidului Ţărănesc din vechea Românie, Partidului Ţărănesc din Basarabia, Partidului Democrat al Unirii şi Partidului Naţionalist-Democrat. Principala forţă, am arătat mai înainte, o reprezentau transilvănenii îndemînatec dirijaţi de Iuliu Maniu. Maestru al pertractărilor, „Sfinxul de la Bădăcin" căuta discret alianţa lui Averescu, sperînd să-l neutralizeze pe comandantul de oşti cu mare credit politic printre foştii soldaţi. Şi el, şi suita priveau cu bănuială gesturile generalului, părîndu-li-se, nu fără temei, că Averescu (ajuns, la 5 decembrie 1919, ministru de Interne în guvernul Al. Vaida-Voievod) încearcă să-i subordoneze. În mijlocul acestor suspiciuni reciproce, Zamfirescu vine cu „sufletul cast" al scriitorului care şi-a construit opera sub semnul idealului naţional al Unirii.

P. 135 PĂRINTELE EPISCOP CRISTEA

Îndreptarea, II, 330, 24 decembrie 1919, p. 1.

Articolul lui Zamfirescu justifică, nu fără iscusinţă, retragerea lui Averescu din fruntea Ministerului de Interne, post pe care-l ocupase la 5 decembrie 1919. Contrar celor spuse de colaboratorul său apropiat, generalul n-a fost „eliminat", ci s-a dat deoparte singur, sperînd să provoace o criză guvernamentală care să-l aducă la putere. Momentan, manevra nu i-a reuşit. În locul său şi al lui Goga (pînă atunci ministru al Instrucţiunii Publice şi al Cultelor!) în cabinet au fost cooptaţi Ion Borcea şi dr. Nicolae Lupu. Peste numai trei luni însă planurile averescane vor fi încununate de succes.

1 — *Ion Mihalache* (1882—1963), om politic român, întemeietor al Partidului Ţărănesc, apoi lider al Partidului Naţional-Ţărănesc (1933—1937). De mai multe ori ministru. Încercînd să fugă din ţară în iulie 1947, a fost condamnat la temniţă grea pe viaţă. În perioada în care-l aminteşte Duiliu Zamfirescu, I. Mihalache era ministru al Agriculturii şi al Domeniilor, în care calitate propune proiectul legii pentru reformă agrară. Îndoielile lui Zamfirescu asupra realizării proiectului ţărănist au fost confirmate de ulterioara desfăşurare a faptelor.

2 — *Ion Nistor* era în acel moment ministru de stat în guvernul „blocului", dar începuse să graviteze în orbita liberalilor.

3 — *Alexandru C. Cuza* (1857—1947), om politic și publicist reacționar, doctrinar al naționalismului agresiv și extremist. Colaborator, o vreme, al lui N. Iorga în cadrul Partidului Naționalist-Democrat, în martie 1920 se retrage și fondează Partidul Naționalist-Democrat-Creștin. În 1923 va înființa Liga Apărării Național-Creștine, grupare fascizantă din care se va desprinde ulterior Garda de Fier. A fost, împreună cu O. Goga, lider al Partidului Național-Creștin (din 1935) și al guvernului (dec. 1937 — febr. 1938). V. *infra*, nota 4, p. 316, a articolului *Actul Unirei neînțeles*.

4 — *Paul Bujor* (1862—1952), om de știință și scriitor, codirector (timp de cîteva luni) al *Vieții românești*. În decembrie 1919 era președintele Senatului, pe cînd N. Iorga deținea președinția Camerei Deputaților.

5 — *Matei B. Cantacuzino* (1854—1925), jurist, profesor universitar și orator excepțional. Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor (29 ian. — 5 martie 1918) și apoi al Justiției (27 aug. 1920—1 ian. 1921), în cabinetele conduse de generalul Averescu. Eminente contribuții în domeniul dreptului familiei (*Elementele dreptului civil*, 1921). A scris, de asemenea, studiile *Despre libertatea individuală și persoanele juridice* (1924) și *Apărarea libertății scrisului* (1925). Om de mare distincție și probitate, nu s-a putut obișnui cu moravurile politicianiste, retrăgîndu-se demn. V. *infra*, comentariul la art. *D-l Matei Cantacuzino*, p. 340.

6 — *Miron Cristea*, pe numele de mirean *Ilie Cristea* (1868—1939), primul patriarh al bisericii ortodoxe române (din 1925). Ca episcop al Caransebeșului, a făcut parte din delegația care a prezentat solemn regelui Ferdinand — la 2 decembrie 1918 — declarația de unire a Transilvaniei cu România. Regent regal în 1926, apoi prim-ministru (febr. 1938 — mart. 1939) al guvernului de dictatură regală.

7 — *Alexandru Vaida-Voievod* (1872—1950), medic și om politic, lider al Partidului Național Român, apoi al Partidului Național-Țărănesc. Prim-ministru (1 dec. 1919—13 mart. 1920, iun. — oct. 1932 și ian. — nov. 1933) și ministru în mai multe rînduri, a dus o politică autoritară, antimuncitorească. Disident din P.N.Ț., a creat în 1935 organizația fascizantă „Frontul românesc".

Îndreptarea, III, 340, 2/4 ianuarie 1920, p. 1.

Într-o formă concentrată, proprie publicistului de vocație, Zamfirescu prezintă problemele presante aflate la începutul anului 1920 în fața lumii politice și a factorilor de decizie din statul românesc unitar. Primul lucru care s-ar cuveni constatat este realismul unor judecăți. Scepticismul cu care era privită, de pildă, rezolvarea în interes românesc exclusiv a problemei Torontalului s-a bizuit pe exacte raționamente de geopolitică. Ponderați, guvernanții români de atunci n-au mai insistat asupra acestei chestiuni nevralgice, care putea tulbura prietenia tradițională dintre cele două state dunărene. Linia principială adoptată atunci a fost, dealtfel, confirmată și mai tîrziu (în anul 1940!), cînd România nu a acceptat extensia teritorială în zona aflată cîndva în litigiu.

Cu calm a fost primită și noua frontieră cu Ungaria, net dezavantajoasă pentru România în planul strategic. Ea se afla, dealtminteri, în spatele liniei convenite cu Antanta prin Tratatul din 4 august 1916, lăsînd sub altă cîrmuire un număr considerabil de români.

Activitatea intensă desfășurată la Paris de delegația română, personal de primul-ministru Al. Vaida-Voievod, s-a soldat cu concludente rezultate în sfera recunoașterii reunirii Basarabiei cu România. La 8 februarie 1920, după deliberări laborioase, Comitetul de experți ai celor patru mari puteri confirma legitimitatea actului înfăptuit la 27 martie/9 aprilie 1918 de românii din Basarabia. „Convorbirile purtate de prim-ministrul român, Alexandru Vaida-Voievod, începînd din a doua jumătate a lunii ianuarie și pînă la începutul lui martie 1920, cu G. Clemenceau și Lloyd George, cu alte personalități occidentale au edificat pe cei în cauză asupra justeței cauzei românilor", subliniază Vasile Arimia și Mircea Mușat în excelenta introducere la volumul al treilea de documente din seria *Mărturiilor* despre *Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*.

În același studiu, model de rigoare, de cumpănire atentă a argumentelor, de respectare a adevărului istoric, se arată: „În ziua de 3 martie, Alexandru Vaida-Voievod avea o întrevedere cu primul-ministru englez Lloyd George, între-

vedere decisivă pentru recunoașterea Unirii Basarabiei de către Consiliul Suprem, și în aceeași seară primea Hotărîrea Consiliului Suprem asupra Basarabiei însoțită de o Notă introductivă a președintelui Consiliului Suprem, Lloyd George. [...] Hotărîrea, după motivarea cu privire la întîrzierea soluționării problemei basarabene, preciza: « Guvernele Aliate își dau seama că interesul cel mai mare al României, precum și al statelor învecinate cere ca chestiunea Basarabiei să nu rămînă și pe mai departe nedecisă. După ce s-au luat pe deplin în considerare aspirațiile generale ale populației basarabene și caracterul moldovenesc (românesc, n.a.) din punct de vedere geografic și etnografic al acestei regiuni, precum și argumentele istorice și economice, principalele Puteri Aliate se pronunță în favoarea reunirii Basarabiei cu România, reunire proclamată în mod formal de reprezentanții basarabeni, dorind totodată a încheia un tratat cu privire la această recunoaștere, îndată ce condițiile amintite vor fi fost îndeplinite. »

Tratatul despre care se vorbește în cele două documente, de recunoaștere a reunirii Basarabiei cu România, s-a semnat la 28 octombrie 1920 la Paris" (op. cit., p. LII-LIII).

E de presupus că Zamfirescu a luat cunoștință cu satisfacție de prevederile lui. Obiectivitatea ne obligă totuși să recunoaștem că unele din opiniile scriitorului (teama de „bolșevism", de exemplu) plăteau tribut concepțiilor conservatoare, infirmate de istorie.

1 — *David Lloyd George, conte de Dwyfor* (1863—1945), om politic britanic, lider al Partidului Liberal. Ministru al Munițiilor, apoi de Război, după declanșarea primei conflagrații mondiale, devine șeful unui guvern de coaliție (1916—1922). A avut un rol preponderent la Conferința de pace de la Paris și în elaborarea Tratatului de la Versailles.

2 — Numărul din *Îndreptarea* pe care l-am consultat la Biblioteca Academiei este deteriorat. Din cuvîntul reconstituit de mine se distinge clar doar *-rma*. În textul originar ar fi putut figura însă și *urma* sau *forma*.

Îndreptarea, III, 4/6 ianuarie 1920, p. 1.

Întru totul zamfiresciană această pendulare între melancolia resemnată și ironia rea, vindicativă. Contemplarea întristată a „ingratitudinii" tinerei generații de politicieni ce domina momentan scena parlamentară a țării e *sinceră* și, mai ales, în spiritul unui scriitor care și-a consacrat opera unui ideal colectiv mărturisit cu o simplitate emoționantă: *unitatea națională*. Dar inacțiunea, dezabuzarea nu-l rețin decît preț de o clipă. Omul voluntar care s-a vrut (și care a fost!) Zamfirescu își ia imediat revanșa. Admonestările, premonițiile, disprețul seniorial, aluziile sarcastice sînt armele lui, mînuite iute, cu o bravură de spadasin încercat. Mecanismul încordat al ironiei, mai ușor de înțeles în epocă, cere azi o sumedenie de „chei" potrivite. Pentru a-l destinde sînt necesare, bunăoară, referiri la geografia parlamentară românească din anul de grație 1920.

Pentru a nu încărca prea mult aparatul de note, voi insista doar asupra cîtorva elemente. E de reținut, în această ordine de idei, situația ciudată în care se afla atunci omul politic Zamfirescu, pătruns în Parlament doar printr-un act de „indisciplină" de partid. Consemnul averescan era ca Liga Poporului (și corpul său electoral) să se abțină de la alegeri. O majoritate impunătoare de absenteiști ar fi pus, socotea generalul, sub semnul întrebării autoritatea oricărui parlament (guvern) rezultat dintr-un asemenea scrutin. Combativ cum îl știm, Zamfirescu a preferat riscurile confruntării, știind că într-o lume politică „tînără" demonstrațiile subtextuale, omisiunile elocvente nu pot fi înțelese și apreciate la justa lor valoare. Și așa s-a întîmplat că printre puținii deputați averescani (7) se număra și romancierul *Vieții la țară*. (Tot prin încălcarea consemnului de partid au pătruns în Parlament și șapte deputați socialiști!) Surpriza „absenteiștilor", a partizanilor „rezistenței legaliste", a fost că alegerile au adus o enormă majoritate partidelor noi, din provinciile proaspăt reunite cu țara. Și astfel, deși din cei 1 300 000 alegători din vechiul regat s-au abținut (ori și-au anulat voturile) 667 905 alegători, adică 54% din cei chemați la urne, guvernul „Blocului parlamentar" și-a început activitatea pus pe fapte mari, din care însă nu va realiza decît prea puține, datorită sabotajului liberal și averescan. Una

dintre ele este ratificarea — „în unanimitate cu aclamațiuni" — în ședința istorică din 29 decembrie 1919 a Adunării Deputaților și a Senatului a legilor de unire a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului, Maramureșului, Basarabiei și Bucovinei cu vechiul regat al României (v. textul legilor respective în *Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918*, vol. VI, p. 500—503). N. Iorga, președintele în funcțiune al Camerei, a ținut atunci un emoționant discurs în care arăta: „Ca președinte al ei și ca unul din reprezentanții acestei Românii, dintre Carpați și Dunăre, care a purtat 600 de ani prin cele mai mari primejdii, odată cu steagul românesc, soarta însăși a neamului întreg, în numele României mutilate, de ieri, care strîngea în inima ei rănită atîta din jalea și deznădejdea ținuturilor înstrăinate, în numele României care a plîns cu frații pierduți și a nădăjduit cu ei, și în care n-a fost om cinstit care să nu păstreze în sfînta sfintelor sufletului său dorul desăvîrșitei uniri naționale și hotărîrii de a ne jertfi toți pentru aceasta, simt negrăita fericire de-a putea face în numele d-voastră, al tuturor, acest legămînt solemn pentru viitorul neamului în sfîrșit și pentru vecie unit. România unită o avem, o vom apăra" (apud Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II. Partea I, 1918—1933 Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 75). La aceste tulburătoare cuvinte a vibrat, desigur, și Duiliu Zamfirescu. Însă logica vieții politice e adesea alta decît aceea a sufletului și, curînd după acest înălțător moment de comuniune sufletească, fricțiunile și rivalitățile au reînceput. Averescanii (deci și Zamfirescu!) nu-i iertau, de pildă, lui Iorga discursul rostit la învestirea sa ca președinte al Camerei. Deși fusese ales cu un fragil avans (de numai 15 voturi), istoricul își anunțase hotărîrea „de a apăra contra oricărei intrigi existența Parlamentului a cărui majoritate [îl] alesese". Inițiații (Marghiloman e unul dintre ei!) au priceput iute esența discursului, rezumînd-o în acest chip: „Discursul președintelui este o lovitură contra lui Averescu: Camera este constituantă; el îi va apăra drepturile; ea este aceea care poate dizolva guvernele, iar nu ea să fie dizolvată" (*Note politice*, vol. IV, p. 424). Numeroase animozități se manifestau și în interiorul partidelor, nu numai între ele. Partidul Țărănesc din Basarabia era divizat de facto într-o grupare filoliberală, condusă de I. Inculeț, și una (aflată sub influența lui Pantelimon Halippa și C. Stere) cu simpatii

pentru Partidul Țărănesc din vechea Românie. La fel se petreceau lucrurile și în sînul Partidului Democrat al Unirii din Bucovina, polarizat și el în fracțiunea Flondor (de orientare liberală) și grupul lui I. Nistor (ce înclina, deocamdată, spre naționaliștii democrați ai lui Iorga). Prea siguri de ei în urma succesului electoral, liderii noilor partide credeau în longevitatea Parlamentului ales în noiembrie 1919 și-și ironizau — uneori cu accente deplasate — rivalii mofluzi, care așteptau, firește, ceasul răzbunării.

1 — Referință la ședința din 27 martie/9 aprilie 1918 a Sfatului Țării, în cadrul căreia s-a hotărît (cu 86 de voturi pentru, 3 contra și 36 abțineri) reunirea Basarabiei cu România. Primind rezoluția, președintele de atunci al Consiliului de Miniștri, Al. Marghiloman, declara: „În numele Poporului Român și al Regatului Lui, M. S. Ferdinand I al României ia act de acest vot quasi-unanim și declară la rîndul lui Basarabia unită cu România de veci, una și indivizibilă". Decretul-lege nr. 842 din 9 aprilie 1918 a fost învestit cu putere de lege de Parlamentul României reîntregite la 29 decembrie 1920, fiind contrasemnat de N. Iorga, Teodosie Bârcă, regele Ferdinand, Al. Vaida-Voievod, I. Inculeț (ministru de stat fără portofoliu, delegat cu administrarea Basarabiei) și Ștefan Ciceo Pop.

2 — *Pantelimon (Pan) Halippa* (1883—1979), om politic român, cu un rol de prim ordin în mișcările politice și sociale ale Basarabiei și în reunirea ei cu România. De mai multe ori ministru: de stat (5—12 decembrie 1919) și al Basarabiei (12 dec. 1919—13 mart. 1920), de stat și ad-interim la Lucrări Publice (6—22 iunie 1927; 16 nov. 1928 — 7 iunie 1930), de Lucrări Publice și Comunicații (7—13 iunie 1930), ad-interim la Muncă, Sănătate și Ocrotiri Sociale (13 iunie — 10 oct. 1930) și, din nou, de stat (10 oct. 1930—18 apr. 1931; 6 iun. — 10 aug. 1932; 20 oct. 1932—16 nov. 1933), în general în guverne țărăniste și național-țărăniste. A fost preocupat și de literatură și publicistică, fiind colaborator (din 1906) al *Basarabiei* din Chișinău, al *Arhivei* din Iași (1912) și al *Vieții românești*, unde semna (înainte de 1918), știri și scurte materiale cu numele de *P. Cubolteanu* (după localitatea de baștină, Cubolta, Soroca). Redactor, din 1913, al periodicului *Cuvînt moldovenesc*. A publicat volumele: *Flori de pîrloagă*.

1912—1920 (Iaşi, 1921, cu o prefaţă de M. Sadoveanu) şi *O cuvîntare* (1924).

3 — *Ion Nistor*, preşedintele Partidului Democrat al Unirii din Bucovina, îl preţuia mult pe Iorga şi înclina, la acea dată, spre legături mai strînse cu Partidul Naţionalist-Democrat, spre supărarea (nereţinută) a vechiului său comiliton I. Flondor. Partidul bucovinean obţinuse, în alegerile din noiembrie 1919, 20 de mandate în Adunarea Deputaţilor şi 7 în Senat, fiind unul din componenţii „Blocului parlamentar" în care Iorga avea mare influenţă. Invocarea numelui „drăgălaşei Amarylt" în legătură cu I. Nistor şi N. Iorga pare astăzi obscură. *Amarylt (Amarilis)* era o păstoriţă din celebra *Bucolică I* a lui Virgiliu; trădat de Galateea, căruntul Titir e izbăvit prin dragostea Amariliei de toate necazurile. Traducînd aluzia zamfiresciană, ar trebui să vedem în I. Nistor un personaj mîntuit la rîndu-i de frămîntări şi incertitudini odată cu dobîndirea simpatiei lui Iorga! Cu astfel de trimiteri livreşti, Zamfirescu risca să fie singurul cititor capabil de a înţelege aluzia. Să notăm totuşi, ca o curiozitate, că Titir a urmat nu după mult timp exemplul infidelei Galateea (I. Flondor): în ianuarie 1922 a încheiat un cartel electoral cu liberalii, iar peste un an gruparea lui, subţiată prin succesive dezerţiuni, a fuzionat cu Partidul Naţional-Liberal.

4 — *A. C. Cuza*, politician ironizat subţire de Duiliu Zamfirescu, era încă în acel moment membru al Partidului Naţionalist-Democrat (în care intrase din 1910), dar pregătea o disidenţă zgomotoasă, materializată în aprilie 1920. Disensiunile dintre cei doi oameni politici sînt explicate astfel de Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu: „În timp ce [Iorga] urmărea să menţină partidul pe o linie burghezo-democratică, A. C. Cuza căuta să-l angreneze pe panta antisemitismului huliganic. A. C. Cuza şi fracţiunea sa se situează în mod tot mai vehement pe poziţii ostile faţă de mişcarea revoluţionară a proletariatului, devenind unul din cei mai înverşunaţi duşmani ai ideilor socialiste ca ideologie şi practică social-politică" (*România după Marea Unire*, vol. II, p. 141).

Renaşterea română, II, 274, 15 ianuarie 1920, p. 1.

Notaţiile emoţionale din insolita epistolă readuc pentru o clipă un Zamfirescu romantic, scindat — ca în nuvelele începutului — între *minte* şi *inimă*. Bruştei resuscitări a tinereţii de suflet nu-i lipseşte un anumit efect literar la care s-au arătat sensibili şi contemporanii scriitorului. Goga, bunăoară, vorbea cu încîntare despre articolul cu pricina în prezenţa lui Victor Eftimiu. Gazetar prompt, cum a fost, dealtminteri, pînă-n ultimii săi ani, cînd onora cu repeziciune „comenzile" tînărului redactor care eram atunci, poetul *Lebedelor sacre* se grăbea să invoce conversaţia cu pricina într-un medalion literar din *Îndreptarea*: „În ajunul Anului Nou, în redacţia primitoare a *Renaşterei române*, autorul *Clăcaşilor* îmi vorbi, cu voluptatea estetului pasionat, de un articol, semnat Duiliu Zamfirescu, şi care trebuia să apară în numărul festiv al ziarului. Octavian Goga venea de la o agitată consfătuire politică; cum însă în el artistul învinge în fiecare moment pe omul politic, căldura pe care-o punea, vorbind de proza d-lui Duiliu Zamfirescu, întrecea, fără îndoială, interesul discuţiei de la care ieşea. [...]. Am citit a doua zi, în *Renaşterea română*, *De vorbă cu sufletul său* şi, la rîndul meu, am fost cucerit de arta nobilă a d-lui Duiliu Zamfirescu, făcută din gravitate şi graţie, din linişte olimpiană, străbătută din cînd în cînd de ţipătul vesel al unui faun." În continuare, şirul cuvintelor elogioase culminează cu acest final semnificativ pentru audienţa pe care o avea cîntăreţul Comăneştenilor în rîndurile unor confraţi din noile generaţii: „Duiliu Zamfirescu, autor de pagini definitive, romancier profund, poet armonios, perfect prozator, este poate modelul scriitorului clasic român şi în acelaşi timp intelectualul a cărui operă se ridică, prin puritatea ei, obiectivitatea ei, la înălţimea marilor creaţiuni apusene. [...] Salut în d-sa pe cel mai de seamă reprezentant al literaturii contemporane româneşti" (*Duiliu Zamfirescu*, *Îndreptarea*, III, 18, 27 ian. 1920, p. 1). Temperînd, retrospectiv, acest entuziasm dezlănţuit, să punem în evidenţă cîteva conotaţii. Descoperim, şi în baza mărturiei lui Eftimiu, un Goga deloc ranchiunos, ba chiar „obiectivat" pînă-ntr-atît încît îşi laudă aprins adversarul „smintit" şi „mărunţel" (ca talent literar!) din 1909. Dovadă stenică, deloc conformă scepticismului cronicarului, că şi din duşmăniile cele tari

pot ieşi prieteniile cele mari. Să mai reţinem apoi că misiva zamfresciană, cu exacta şi dureroasa ei autoscopie, n-a apărut în numărul festiv al *Renaşterii române*, ci cîteva săptămîni mai tîrziu. Ciudat e că ea s-a fixat în memoria (nu chiar fără greş!) a lui Eftimiu cu titlul *De vorbă cu sufletul său*, care va figura — în 4 februarie 1920 — în fruntea viitorului articol al lui Zamfirescu. Va fi văzut Eftimiu în redacţia respectivă şi manuscrisul articolului următor? Să-i fi plăcut mai vîrstnicului autor sugestia discipolului său tînăr? Să fie fost totuşi *acesta* titlul prim al epistolei zamfresciene din *Renaşterea română?*

În ceea ce priveşte publicaţia care o găzduia, să notăm că e vorba de un cotidian cu o frumoasă ţinută. Prin el, Goga, sfetnic averescan influent în acel moment, încerca să contracareze în Ardeal (şi nu numai acolo!) propaganda Partidului Naţional-Român şi a unor cercuri ţărăniste care acţionau de conivenţă împotriva Ligii Poporului, intuind în ea un rival politic redutabil. Spunînd acestea, schematizăm puţin, din raţiuni demonstrative, căci în realitate formaţiile politice ale vremii aveau o „geometrie variabilă" şi o mobilitate imprevizibilă în opţiuni. Nu toţi cei din P.N.R. erau împotriva Ligii Poporului (e cazul lui O. Tăslăuanu, V. Branişte, V. Bontescu, M. Popovici, A. Vlad, T. Mihali şi-al altora), dar liderul proaspăt instalat, I. Maniu, înţelegea prea bine că se află în faţa unei diversiuni minuţios gîndite de Averescu şi lua măsuri în consecinţă.

Renaşterea română, organ al Partidului Ţărănesc din Ardeal, lăuda tocmai actele şi cuvîntările disidenţilor potenţiali din P.N.R., făcînd subtilă propagandă averescană. Redactorul ei şef, Eugen Goga, romancier de talent, despre care se vorbeşte puţin în ultima vreme, figura, dealtfel, printre cei care puseseră la cale în 1917, la Odessa, constituirea Ligii Poporului. Bun ziarist, acesta asigura gazetei varietate, eleganţă şi incisivitate. Articolelor politice, „ultimelor informaţiuni" (mereu abundente), reportajelor parlamentare li se alăturau cronici literare, teatrale, plastice, poezii şi proze semnate de profesionişti experimentaţi. Printre colaboratori (ce-şi depuneau textele la redacţia din Bucureşti ori la cea din Sibiu) se numărau Octavian Goga, Victor Eftimiu, Hortensia Papadat-Bengescu, Al. O. Hodoş, N. Batzaria, Al. Cazaban, Ion Gorun ş.a.

1 — E vorba de *Madeleine*, eroina romanului *Dominique* (1862) al lui Eugène Fromentin (1820—1876). Sfîşiată între *sentiment* şi *datorie*, ea soluţionează acest conflict sufletesc optînd pentru cea din urmă.

2 — *Edward Frederic Benson* (1867—1940), romancier englez moralist, preocupat de transfigurarea epică a vieţii păturilor înstărite. În afară de citatul *Trandafir de toamnă*, este şi autorul romanelor *Dodo* (1893), *Dodo the Second* (1914), *Collin* (1922) etc.

3 — Aluzia îl vizează, probabil, pe preotul *Vasile Lucaciu* (1852—1922), memorandist prestigios şi om politic situat în aripa radicală a P.N.R.

4 — Cultul zamfirescian pentru Traian datează încă din anii tinereţii. Într-o spirituală scrisoare, din 18 septembrie 1888, către N. Petraşcu, apar şi aceste însemnări din „sala busturilor imperiale din Capitol": „Alături de Traian e soţia lui, Plotina. Pe cînd împăratul priveşte înainte, blînd şi gînditor, femeia lui se uită în sus, măreaţă, hotărîtă, aspră chiar, cu fruntea goală, cu părul ridicat sus în coadă de păun şi cu o mică bandă de metal la rădăcină, care trebuia să susţină toată clădirea aceea. E mai urîtă decît împăratul şi în toate cazurile puţin simpatică [...]. Iată acum, alături de dînsa, două femei de o altă rasă, frumoase amîndouă şi senine: Marciana, sora lui Traian, şi Matidia, fiica Marcianei. Ce bine se vede deosebirea tipurilor! Aceste două femei sunt desigur rudele împăratului, căci, deşi marmora lor e cam ştearsă, ele seamănă cu fratele şi unchiul lor, cu aceeaşi bunătate şi cuminţenie în statură şi n-au nimic comun cu Plotina. Mai cu seamă Marciana are un chip ideal de înţelepciune."
Însă impresiilor de tinereţe le e conferită acum şi o turnură politică: apelul la unitate, la luciditate, adresat guvernanţilor actuali se sprijină tocmai pe exemplul dat de ilustrul strămoş imperial.

P. 147 DE VORBĂ CU PROPRIUL SĂU SUFLET

Renaşterea română, II, 288, 4 februarie 1920, p. 1.

Plăcerea de a desena cu vorbe, mărturisită încă din *Amintiri din vremuri*, se manifestă şi aici din plin. Acidul

fiziologist e un sceptic asprit de circumstanțele agravante ale lumii politice românești. Genul lui este, arătam și altă dată, satira menipee, insinuația dură, percutantă, în pofida abilei stilizări. În gazetărie, ca și în memorialul secret, Zamfirescu se comportă ca un zoograf: își transformă personajele în specii, în „prube" de umanitate degradată, de unde caracterul de bestiariu politic. Alăturîndu-se atîtor altora, fiziologia „țărănistului" (subiect care îi va tenta în timp pe mulți alți autori: G. Călinescu, Z. Stancu ș.a.) e datorată experienței directe: Zamfirescu candidase pentru Senat la Putna, fieful său natural, și cîștigase victoria împotriva candidatului advers cu 8593 voturi, față de numai 2300 ale acestuia. Rezultatul scrutinului e anunțat — cu o mîndrie ce contrastează cu melancolia afișată acum! — în *Îndreptarea* din 20 februarie 1920, care publică discursul rostit de scriitor în ședința Senatului din 16 februarie.

1 — Săgeată ironică pe adresa lui *Gr. T. Coandă*, liderul organizației țărăniste din județul Argeș, un soi de Tănase Scatiu strecurat în Senat. Împotriva lui *Îndreptarea* duce o adevărată campanie demascatoare. La rubrica „Oameni noi" apărea pe pagina I, în numărul 7, din 13 ianuarie 1920, o notă elocventă:

„*Cine este d-l Gr. T. Coandă.* Șeful Partidului Țărănist din Argeș, dr. Gr. T. Coandă, care și-a permis să atace în Senat pe d. general Averescu, este una și aceeași persoană cu d. Gr. T. Coandă, președinte al comisiei interimare de Pitești, *sub ocupația nemțească* [sublinierea redacției].

Avem înaintea noastră acte din care se poate vedea cum a înțeles acest fruntaș « țărănist », acest nou om politic, să apere pe țărani și pe orășeni.

D. Gr. T. Coandă *scrie* comandantului neamț al etapelor din jud. Argeș, propunîndu-i între altele:

« Vă mai rugăm a binevoi să examinați și să aprobați, dacă le găsiți bune, pedepsele ce prevedem și pe care le vom aplica acelora cari nu se vor supune ordonanțelor noastre, căci, Domnule Maior, deseori populațiunea nu se supune de bunăvoie și ne temem că fără a ni se da autoritatea necesară, mai ales în starea de azi, orice măsură am lua ar rămîne fără efect contra delicvenților.

Nu stăm la îndoială de a afirma că este necesară chiar introducerea *pedepsei cu bătaia* [s.r.] contra acelora pe care amenzile nu-i sperie » etc., etc. [...]

E același domn Gr. T. Coandă, șeful « țărăniștilor » din Argeș".

P. 150 DISCURSUL D-LUI DUILIU ZAMFIRESCU

Îndreptarea, III, 146, 1 iulie 1920, p. 3.

Discursul a fost rostit în ședința Camerei din 30 iunie 1920. Reproducîndu-l, *Îndreptarea* îl încadrează între o notă redacțională introductivă și un succint reportaj parlamentar. Iată prologul:

„*D. Duiliu Zamfirescu ales președinte al Camerei.* Părintele Vasile Lucaci, președinte de vîrstă al Camerei, deschide ședința la orele 9 dimineața.

Pe banca ministerială, d-nii: general Averescu, Oct. Goga, Argetoianu, Trancu-Iași, general I. Rășcanu, T. Cudalbu, Oct. Tăslăuanu, S. Niță, I. Athanasiu, Take Ionescu.

Alegerea președintelui. D. președinte arată că adunarea fiind constituită, se procedează, conform regulamentului, la alegerea biroului.

Votarea pentru demnitatea de președinte al adunării se face cu apel nominal. Buletinele de vot sunt de două feluri: *albastre*, ale d-lui Duiliu Zamfirescu și *albe*, ale d-lui general Cantacuzino, singurii candidați la fotoliul prezidențial.

D-l Duiliu Zamfirescu, întrunind 180 de voturi, este proclamat *ales* președinte al adunării.

Au mai întrunit: d-nul general Cantacuzino 90 voturi; d-l Dobrogeanu 16 voturi; Const. Brăescu 4 și Ilie Moscovici 1.

Părintele Vasile Lucaci invită pe d. Duiliu Zamfirescu să ocupe fotoliul prezidențial și ține o cuvîntare prin care felicită și urează d-lui președinte al Camerei succes în îndeplinirea înaltei funcțiuni cu care a fost onorat prin alegerea de astăzi.

La cuvîntarea părintelui Lucaci răspunde d. Duiliu Zamfirescu prin următorul discurs".

După publicarea in extenso a cuvîntării zamfresciene este inserat următorul reportaj de sală:

„După discursul său, d-l Duiliu Zamfirescu mulțumește d-lui general Cantacuzino pentru retragerea candidaturei sale, deși făcută tîrziu.

D-l general Cantacuzino vorbește după d-l președinte, căruia îi exprimă felicitări pentru alegerea sa și spune că

opoziția făcută candidaturei sale nu trebuie decît să-l mulțumească, căci în acest fel d-sa s-a ales luptînd, nu prin unanimitate de voturi ordonate.

Personal, d-sa n-a avut dorința preșidenției, însă n-a putut refuza propunerea ce i s-a făcut, ferindu-se de a comite o nepolitețǎ.

După aceasta ședința se suspendă pentru 10 minute.

La deschidere, se procedează la alegerea vicepreședinților și a secretarilor.

Întrunesc d-nii:

Avram Imbroane 136 voturi
Părintele Dăianu 140 voturi
D. R. Ioanițescu 125 voturi
Chiorăscu 140 voturi

D. președinte anunțînd rezultatul , proclamă aleși vicepreședinți ai Camerei pe d-nii de mai sus. D. D. R. Ioanițescu mulțumește pentru cinstea ce i s-a făcut și asigură adunarea de imparțialitate în conducerea dezbaterilor, ca vicepreședinte al Camerei. Face cunoscut programul de activitate al guvernului: reforma agrară, industrializarea produselor țării, soluționarea chestiunilor muncitorești, un statut al funcționarilor.

Plecînd de aci voiam să spunem că am consolidat România Mare și ne-am făcut datoria.

D. Iorga anunță o interpelare d-lui ministru de Externe, asupra politicei externe a guvernului.

Se procedează la despuierea scrutinului pentru alegerea celor 8 secretari.

Se aleg secretari d-nii: G. Pleșoianu, Iacob I. , Nicorescu Pavel, Muică T., Savu C., Roșețeanu Vasile, Tomovici Plopșor și Lungu M.I.

Se aleg chestori d-nii: Mișu Protopopescu, Slăvescu Virgil, Ghițescu Șt., Georgescu V.

Ședința se ridică la orele 1 și se anunță cea viitoare pentru mîine la orele 8 și jumătate dimineața".

Aceasta e versiunea oficială asupra discursului inaugural al noului președinte. Dar, cum se întîmplă adesea, ea nu e decît un cadru posibil, nu și unul strict autentic. Vacarmul, atmosfera de continuă vociferare, ținuta președintelui Camerei, reacțiile pe care le-a stîrnit cuvîntul său nu transpar aici. E necesară despuierea colecțiilor, a volumelor de amintiri, a publicisticii, pentru a reconstitui conduita speakerului-literat. Firești la orice politician lucid, care nu exclude calculul probabilităților, ipotezele lui asupra viitoarelor relații dintre

foștii aliați au produs proteste în băncile țărăniste și iorghiste. Tot în *Îndreptarea* din zilele imediat următoare discursului găsim o notiță semnificativă: „Opoziția din Cameră a găsit prilejul cu ocaziunea [sic !] discursului ținut de d. Duiliu Zamfirescu la instalarea sa în fotoliul prezidențial să facă o manifestație cu totul neîntemeiată. După ce noul președinte al Camerei a arătat toată gratitudinea pentru Marii Aliați, lîngă care ne-a fost dat să vedem înfăptuită România Mare, domnia-sa, vorbind de regimul strîmtorilor, a accentuat interesul ce-l avem ca la stabilirea noului statut internațional al lor să examinăm toate ipotezele. Atît a fost de-ajuns pentru ca minoritatea să protesteze zgomotos, ca și cum președintele Camerei sau majoritatea ar împărtăși alte sentimente și ar avea alte vederi asupra raporturilor noastre internaționale decît acelea ale tuturor românilor" (*O manifestațiune neîntemeiată*, *Îndreptarea*, III, 147, 2 iulie 1920, p. 1).

Alt aspect ce poate da de gîndit celui ce meditează acum asupra evenimentelor este nefireasca scindare din rîndurile majorității: generalul G. Cantacuzino-Grănicerul, viitoarea căpetenie legionară, era tot averescan. Faptul că el putea să-și ralieze nouăzeci de aderenți în propriul grup parlamentar indică nu atît popularitatea lui, cît rezerva unor deputați față de Zamfirescu însuși, al cărui autoritarism elegant, dar consecvent, le displăcea. Mereu refuzat de noul președinte atunci cînd cerea din temiri ce cuvîntul în „chestiune personală", Iorga îi va păstra rele amintiri: „Supt cele mai rele auspicii a început astfel noua legislatură. Un președinte de Consiliu, om de mari merite, dar care în Parlament se pierdea cu totul, spunînd cu glas încet lucruri mai mult banale; un președinte de Cameră, scriitorul de mult talent care era Duiliu Zamfirescu, totuși un diplomat de carieră, roșu, nervos, gata să se arunce, luînd atitudini de campion, care trezeau la fiecare moment un imens scandal (o dată a promis unui deputat o regulare de socoteli îndată ce va termina de vorbit, și mi-am permis să-i observ momentul cînd trebuia să-și țină cuvîntul . . .)" (*O viață de om așa cum a fost*, ed. cit., p. 588). Deși portretul e plin de ranchiuna celui înlăturat de la o efemeră președinție a Camerei, episodul invocat e real; cînd, în plină ședință, în iulie 1920, Mihail Popovici a izbucnit iritat: „Ăsta este președinte? Ăsta este dictator, nu președinte", cel vizat i-a răspuns cu bravură de încercat duelgiu: „Îmi pare rău că nu pot să-ți răspund aci. Te aștept, însă, afară" (v. *Parlamentul. Camera. Ședința de la 7 iulie 1920, Îndrep-*

tarea, III, 152, 8 iulie 1920, p. 3). Asemenea răbufniri au dispărut însă repede și lectura cronicilor parlamentare indică un chairman echilibrat, perfect stăpîn pe sine și pe adversar. E, prin urmare, justă impresia lui Camil Petrescu: „A prezidat aproape doi ani Camera lui pupă-mă-n ..., cu un tact și un simț al situațiunilor neobișnuit" (*Ultimul Lascarid*, în *Duiliu Zamfirescu interpretat de...*, antologie, studiu introductiv, tabel cronologic, note și bibliografie de Ioan Adam, col. „Biblioteca critică", Editura Eminescu, București, 1976, p. 38). Tot așa îl vedea și Ion Petrovici: „S-a dovedit curînd că dînsul făcuse progrese enorme și modul în care a condus dezbaterile celei de-a doua sesiuni a fost mai presus de orice laudă. Învățase să fie abil și mlădios, fără a se lăsa tîrît de factorii gălăgiei. Riposte demne și umori spirituale întregeau icoana unui președinte de care acuma ne puteam făli... A prezidat cu artă multe ședințe memorabile" (ibidem, p. 45).

1 — Referire la Take Ionescu.

P. 154 CAMPANIA CONTRA „REȘIȚEI"
O scrisoare a președintelui Camerei

Îndreptarea, III, 256, 7 noiembrie 1920, p. 1.

Textul scrisorii e însoțit de o succintă notă preliminară a redacției: „D. Duiliu Zamfirescu, președintele Camerei, ne adresează următoarea scrisoare, căreia ne grăbim a-i face loc".

Nu-i exclus ca în vreme ce scria că ceea ce l-a „răpus" pe Zamfirescu a fost tocmai „osteneala zădărniciilor politice la care l-au supus în ultimii ani anume prietenii" în memoria lui Iorga să fi revenit, proaspătă, amintirea fenomenală a agitatei campanii liberale contra „Reșiței". Scriitorul, acum președinte al Camerei, era direct vizat și tocmai în această calitate, incompatibilă, pretindeau liberalii, cu statutul de președinte al consiliului de administrație al societății „Reșița". În ce postură îi putea el jena pe redutabilii adversari? Evident, în cea dintîi, unde se ilustrase prin fermitate, umor caustic, siguranță și, mirare, tact în conducerea discuțiilor. Care discuții nu puteau fi în condițiile date decît înverșunat contradictorii, protagoniștii fiind averescanii (numeroși!) și liberalii (mai puțini, dar disciplinați, solidari și bătăioși în apărare, ca și-n atac). Între ei, partidele fostei „Federații" pendulau capricios, după interesele și umorile liderilor, între care Iorga făcea figură aparte. Atacurile liberalilor urmăreau scoaterea din funcție a președintelui Adunării deputaților, care-și depusese, dealtminteri, candidatura pentru un nou mandat. Compromiterea lui ar fi atras, desigur, și discreditarea Partidului Poporului, un rival periculos și neinhibat al liberalilor. Faptul ar fi trebuit să se petreacă după calculele camarilei brătieniste la 1 decembrie 1920, cînd Camera trebuia să-și realeagă biroul. Îndelung exersați în arta calomniei, liberalii imprimaseră acțiunii desfășurare dramatică: prolog incitant, cîteva acte în care tensiunea politică ar fi mers crescendo, dezvăluiri senzaționale, deznodămînt palpitant, prielnic intereselor lor. Dacă intriga, abil pusă la punct, nu le-a reușit, căci Zamfirescu a izbutit — cu prețul unui mare zbucium sufletesc și al unei extraordinare desfășurări de energii — să dejoace planurile adversarilor, nu-i mai puțin adevărat că victoria lui a fost dintre cele dureroase și irepetabile, ca și a lui Pyrrhos.

Refăcînd istoria acestei polemici, cea mai dură în care a fost implicat vreodată Zamfirescu, să-i revelăm mai întîi un aspect oarecum insolit: scriitorul, corect și scrupulos în viața de toate zilele, era atacat ca *om*, ca *patriot*. „Estetul", „aristocratul", „lascaridul" fusese și înainte contestat, dar nimeni nu-i pusese atît de vehement la îndoială *iubirea de țară, moralitatea*. De data aceasta lucrul se produce. Campania contra lui se desfășoară, simptomatic, tocmai pe acele direcții unde scriitorul părea și se credea invulnerabil. Partitura calomniei e de aceea inteligent împărțită pe roluri. *Viitorul*, organul oligarhiei financiare liberale, făcea caz de dubla președinție zamfiresciană, incriminînd „monstruozitatea și imoralitatea acestei posturi", în timp ce *România nouă*, ziar liberal de scandal, voia să convingă opinia publică de faptul că Zamfirescu s-ar fi „vîndut" de mult nemților, cu prilejul vestitelor comunicări academice din 1914, 1915, în care îndemnase la prudență și „neutralitate armată". Gestul era taxat acum drept filogerman și, firește, antipatriotic, omițîndu-se cu bună știință că și Antanta promisese tot atunci recompense însemnate guvernului român condus de Brătianu fie și numai pentru păstrarea unei stricte neutralități. Acuzele sînt alternate dibaci, dîndu-se proporții succesiv cînd unui plan, cînd celuialt, calomnia-

torii avînd grijă să se îmbie (ori să se someze) reciproc în dezvăluirea unor amănunte „infamante".

Din rațiuni strict demonstrative, voi discerne o direcție de atac principală și o diversiune secundară, subsumată aceluiași scop. Precum în adevăratele campanii, diversiunea e menită a masca direcția efortului principal. Primii intră în acțiune gazetarii de la *România nouă*, foaie ce se intitula „ziarul Societății pentru educația cetățenească". Sub această atractivă titulatură civică se ascundea în realitate o dubioasă companie liberală (versată în afaceri necinstite cu cărți, tipografii, hîrtie ș.a.) dirijată de un „om odios" (e părerea lui Iorga!), doctorul Creangă, economist liberal aflat atunci în fruntea Băncii Naționale. Îmbrobodind (ori cointeresînd!) un înalt prelat, „vegetalul Creangă" a încercat să treacă prin Parlament un proiect de lege privind „Educațiunea cetățenească". Din eleganță și bună-credință, chairmanul a susținut inițial, în plenul deputaților, proiectul de lege prezentat de cuviosul ierarh. A intervenit însă fulminant Iorga, dezvăluind dedesubturi veroase care au provocat stupoarea și indignarea Camerei. Uluit, pînă și clericul cu pricina (episcopul Nifon) n-a mai stăruit în sprijinul proiectului buclucaș, al cărui text a rămas abandonat pe masa președintelui. Cu umorul tăios ce-l caracteriza uneori, acesta ar fi cerut retragerea „cadavrului" legislativ.

Gluma, gustată de Cameră, îl va costa mult, căci, va mărturisi mai tîrziu Zamfirescu, „personajul căzut, care răspunde la numele vegetal de doctorul Creangă, în loc să tacă sau să discute cu d-nii din Cameră cari l-au zugrăvit așa cum este și i-au respins legea, publică o notiță în pamfletul *România nouă*, prin care aruncă toată vina asupra mea, care i-am taxat «Educațiunea cetățenească» de cadavru" (*Răspuns unor calomnii*, *Îndreptarea*, III, 280, 7 decembrie 1920, p. 1, 3). Judecata lui Zamfirescu nu e, oricum am privi lucrurile, lipsită de temei. *România nouă* era, cum conchidea și Iorga, un „ziar-revolver", specializat în șantaj și-n „mică publicitate" interesată, care-i aduceau probabil venituri bune. Materia lui predilectă erau informațiile, știrile, reclamele, oferte de închiriere, reportajele scandaloase din lumea borfașilor și prostituatelor și e interesant de constatat că pînă și ziariștii care-l scoteau erau atît de stînjeniți de „producția" lor încît o semnau cu inițiale ori cu pseudonime anodine. *România nouă* era, prin urmare, lumea lui *G.*, *I. M.*, *N. V.*, *T.*, *I. P.*, *Gemy*, *Alfa* și *Scormon* (nume predestinat, care spune multe

despre gazetăria grupului!), dar printr-o ciudată dorință de onorabilitate tocmai acești anonimi rîvneau să dea *orientări* și (atenție!) *îndreptări*. A face din alb, negru și din negru, alb era aici o obișnuință, ca și trecerea de la o extremă la alta, dealtfel. Și astfel, Zamfirescu, lăudat la începutul lui septembrie pentru un apel la unitate și concordie lansat de la tribuna Camerei (*Îndemn la pace*, *România nouă*, I, 165, 1 septembrie 1920, p. 1), devine brusc o figură odioasă, de „vîndut", numai bun a fi demascat în ochii publicului credul: „... suntem nevoiți — spun admiratorii de ieri — să punem în vedere d-lui Duiliu Zamfirescu, actualul președinte al Camerei deputaților, că un adevărat cadavru nu poate fi decît acela care «după un discurs filogerman pronunțat la Academie figurează în registrele conrupătorilor germani cu o compensație de mai multe zeci de mii de lei»". Discursul la care se face aluzie e cel despre *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*, unde literatul-diplomat preconiza păstrarea unei stricte neutralități, opțiune întîmpinată atunci în termeni pozitivi și de către Antantă. Abia în vara lui 1916 aceasta punea sub semnul lui „Acum ori niciodată!" problema intervenției României în conflict. Am arătat în comentariul consacrat eseului respectiv rațiunile disertației zamfiresciene. Scriitorul nu era din stirpea „patrioților" lucrativi, vehemenți în vreme de pace și discreți pînă la dezerțiune în vreme de război. El știa ori măcar intuia la ce poate duce un „activism" gălăgios, neînsoțit însă de măsuri efective de întărire a potențialului militar al țării. Ultima fază a războiului a dat însă, cum se știe, cîștig de cauză antantiștilor, care nu-i vor ierta prudentul discurs de sub cupola Academiei. Cum acesta fusese tradus și publicat și în germană (act în care Zamfirescu n-a fost totuși implicat!), adversarii liberali puteau afirma lesne că la mijloc ar fi fost mobiluri necurate. Psihoza generată de faimosul „dosar Günther" („rătăcit" timp de doi, trei ani chiar de guvernanții liberali) putea favoriza acuzații fără acoperire, pe care fidelii Brătienilor le vor aduce, dealtminteri, după o premeditată întîrziere, abia pe la începutul lui decembrie 1920, cînd campania de răsturnare a președintelui Camerei eșuase. Falsul era, prin urmare, ultimul atu! Pînă atunci, *Viitorul* face mare tapaj pe tema „Reșiței", societate naționalizată de averescani fără a se da partea leului Partidului Liberal. Istoria acestei „naționalizări" e destul de complicată. Acțiunea de lichidare a bunurilor austro-germane din domeniul industriei grele impunea emiterea unui pachet de acțiuni noi,

care ar fi trebuit să fie distribuite, prin subscripție publică, românilor. Transferul de proprietate fusese negociat în timpul guvernării Blocului parlamentar între V. Bontescu și Veith (mandatarul acționarilor străini), dar, ulterior, odată cu venirea la putere a lui Averescu, noul ministru al Lucrărilor Publice, Octavian C. Tăslăuanu, imprimă naționalizării alt curs. Acțiunile, în valoare totală de 49 000 000 lei, nu au mai fost lansate pe piață prin subscripție publică, ci împărțite mai cu seamă senatorilor și deputaților guvernamentali. Sînt de înțeles, prin urmare, și supărarea liberalilor, care pierdeau astfel o afacere mănoasă, și iritarea liderilor „federației" — îndeosebi a celor din Ardeal — scoși la rîndu-le din jocul incitant al profitului. (În treacăt fie zis, guvernul Averescu va cădea pînă la urmă chiar din pricina acestei afaceri.) Cum se zvonise că 80 de deputați ai Partidului Poporului erau amestecați în respectiva afacere, opoziția liberală trece prompt la contraofensivă. *Viitorul* recurge la vorbe mari, invocînd combinații mai mult sau mai puțin similare de peste hotare (afacerea „Panama" ș.a.), agită publicul, cere anchete, promite pedepse, face, în fine, mare tamtam pentru discreditarea adversarilor. „Independența de conștiință și de judecată", mereu uitată cînd e vorba de liberali, devine subit calul de bătaie al opoziției brătieniste. Rugămințile și amenințările sînt amestecate vertiginos, într-o alternanță derutantă. Președintele Camerei e „rugat" în termeni chipurile politicoși „să publice numele tuturor deputaților cari au luat acțiuni « Reșița », pentru ca opinia publică să-i cunoască", pentru ca imediat după aceea să fie de-a dreptul somat: „De asemenea, trebuie să se publice numele acelor deputați cari sunt membri în consiliul de administrație al « Reșiței ». Sperăm că d-l Duiliu Zamfirescu, președintele Camerei, atît de gelos de buna reputație și de prestigiul Adunărei pe care o reprezintă, va lua de îndată aceste măsuri cerute de conștiința publică. Dealtfel, dacă nu le va lua — ceea ce nu credem — va fi silit să o facă deoarece chesiunea va fi adusă în discuția Camerei îndată după deschiderea sesiunei" (*Parlamentul și „Reșița". O datorie a biroului Camerei*, *Viitorul*, XIII, 3787, 31 octombrie 1920, p. 3).

Comunicată în acest chip, somația îl viza direct pe Zamfirescu, care, imprudent, acceptase portofoliul de președinte al societății „Reșița", deținînd, dacă afirmațiile liberale sînt exacte, 500 de acțiuni. Dar era oare în epocă atît de neobișnuit gestul său? Dovedeau liberalii întotdeauna corectitudinea și dezinteresul pe care-l pretindeau altora? „Austerul" Vintilă Brătianu, doctrinarul financiar al liberalilor, era el însuși membru în consiliul de administrație al Întreprinderii de navigație maritimă și al Societății ipotecare române, Ionel Brătianu ocupa o poziție similară la întreprinderile „Lignitul", „Letea", „Schitul Golești". Averescu, Argetoianu, generalul Coandă, C. Garoflid, M. Manoilescu onorau (sau vor onora în curînd) cu persoana lor alte selecte conclavuri financiare, și nimeni nu dădea semne de impaciență. De ce tocmai Zamfirescu irita atît de mult pe liberali? A invoca vechile inimiciții stîrnite, rînd pe rînd, de către scriitor prin *Le Domaine de la Couronne*, prin atitudinea demnă în timpul „dramei de la Veneția", înseamnă a avansa o parte din răspuns. Omul era, pe de altă parte, nou în politică și părea predestinat rolului de victimă. În plus, ținea în mîinile lui, deloc ezitante, frînele Camerei, spre evidenta dezolare a liberalilor momentan învinși. Răsturnarea sa trebuia să fie deci preludiul unei reîntoarceri triumfale. Așa se explică graba cu care *Viitorul* pronostica demisia lui iminentă. *Cînd se va face remanierea guvernului Averescu, D. Duiliu Zamfirescu va demisiona de la președinția Camerei* e titlul unui articol din *Viitorul* (3788, 2 noiembrie 1920, p. 3), din care se poate deduce cu ușurință obiectivul urmărit de campania de presă dezlănțuită contra președintelui. „Cum rămîne cu situațiunea mai mult decît delicată a d-lui Duiliu Zamfirescu, președintele Camerei, care e în același timp și membru în consiliul de administrație al « Reșiței » ? Cu ce autoritate morală și cu ce imparțialitate va prezida d-sa dezbaterile privitoare la înființarea legală a acestei societăți?" sună cîteva *Întrebări pentru „Îndreptarea"* expediate din paginile *Viitorului* din 5 noiembrie 1920. Toată această tevatură, care aducea scriitorului o popularitate neatinsă în patruzeci de ani de carieră literară, „nu l-a intimidat, cum nu l-a intimidat nimic în viața lui, căci era gentleman" (Camil Petrescu). El înțelege să răspundă demn, energic puzderiei de calomniatori anonimi, pe lîngă nasul cărora flutura nu numai un condei ascuțit și exersat, ci și armele spadasinului impenitent, care ieșise de cinci ori pe „terenul de onoare". Cum *Viitorul* reproduce acuzele *României noi*, ba merge pînă la a califica naționalizarea „Reșiței" drept *tîlhărie* și „jefuire a statului român", cel aflat în fruntea societății trimite martori lui Al. Mavrodi (directorul oficiosului liberal) și, totodată, răspunde caustic clevetitorilor prin scrisoarea al cărei text îl reproducem.

Şi pe un plan, şi pe celălalt, lucrurile s-au precipitat, luînd întorsături neaşteptate. La o „ieşire pe cîmpul de onoare" nu s-a ajuns, Mavrodi refuzînd, cu frică vizibilă, cartelul. Cînd martorii săi (Em. Culoglu şi generalul Dabija) s-au întîlnit cu cei zamfirescieni (Dimitrie M. Burileanu şi Carol A. Davila) discuţia a fost aproape vodevilescă. „Ni s-a adăugat însă — — vor relata public secundanţii lui Zamfirescu — că d-l Mavrodi nu va da în nici un caz satisfacţie d-lui Duiliu Zamfirescu (ministru plenipotenţiar, fost ministru de Externe şi actual preşedinte al Camerei) decît dacă d-sa va infirma în prealabil calomnia anonimă aruncată de ziarul *România nouă* în luna septembrie şi pe care autorul anonim al articolului din *Viitorul* a reeditat-o cu acest prilej". Procedura era curioasă şi martorii i-au semnalat imediat ciudăţenia: „A fost inutil să arătăm că nu d-ta, ci cei cari publică astfel de difamaţiuni trebuie să dea dovada exactităţii lor şi că codul duelului nu dă dreptul de a invoca calomnii anonime pentru a refuza un cartel". Savoarea aparte a situaţiei create o vor sesiza, cu ironie, tot ei: „Prin urmare, cineva aruncă o insultă, altul îşi « ia răspunderea » (Mavrodi — n.n.) iar — în urma unor conciliabule — martorii refuză cartelul. Explicaţia: « afacere politică »! Ce-am mai căuta atunci pe celălalt teren, cel « de onoare »?" (*Calomniile Partidului Liberal. — Cum fug de răspundere calomniatorii, Îndreptarea*, III, 261, 14 noiembrie 1920, p. 1). În acelaşi număr al *Îndreptării* apăreau documente doveditoare ale corectitudinii zamfiresciene (asupra cărora nu mă voi opri pe moment); în imediata lor apropiere era inserată şi o scrisoare de mulţumire adresată martorilor care-l reprezentaseră cu atîta perspicacitate. Totul trădează în ea pe omul ce se crede stăpîn pe situaţie. „Domnilor deputaţi şi scumpi amici — scrie senioral cel ofensat — vă rog să primiţi expresiunea viei mele gratitudini pentru că aţi binevoit a mă asista în diferendul ce am avut cu ziarul *Viitorul*. E trist şi ruşinos că trebuie să ne depravăm gustul atît de mult încît să căutăm într-un partid de guvernămînt, cum se pretinde a fi Partidul Liberal, pe autorul moral şi material al unei ignobile calomnii, şi să ne găsim în faţa unui director de ziar, salariat, care să fie obligat a răspunde pentru autorul anonim al calomniei. Cînd căciula d-lui Mavrodi se va toci îndeajuns ca prin spărturile ei să iasă la iveală urechile d-lui Vintilă Brătianu, vom examina dacă sunt destul de lungi ca să le scurtăm, sau dacă poate continua a trăi mai departe sub forma actuală

de anonim." Dar jubilaţia avea să fie efemeră. Iscusiţi în „arta" denigrării, adversarii nu se vor aventura în „chestiuni de onoare", ci îşi vor continua, aparent netulburaţi, campania. *Viitorul* „somează" *România nouă* să publice documentele „traficului de conştiinţă" la care s-ar fi dedat cu ani în urmă Zamfirescu (*„România nouă" şi d. Duiliu Zamfirescu, Viitorul*, XIII, 3802, 19 noiembrie 1920, p. 3), apoi, fapt nou, îl intimează pe scriitor, cerîndu-i să solicite gazetei lui Creangă publicarea documentelor compromiţătoare. Altminteri, tăcerea sa va fi luată drept recunoaştere (*D-l Duiliu Zamfirescu are cuvîntul!*, 3804, 21 noiembrie 1920, p. 3 şi *D. Duiliu Zamfirescu tace*, 3806, 24 noiembrie 1920, p. 3). Scrupule de obiectivitate — ce se vor vădi curînd interesate! — vor determina *Viitorul* să reproducă în propriile coloane *Campania contra „Reşiţei"*. Procedura este însă întru totul curioasă. Sub titlul *Un document. Preşedintele Camerei şi afacerea „Reşiţa"* (*Viitorul*, 3794, 10 noiembrie 1920, p. 2) textul e retipărit cu sublinieri redacţionale de efect, sugerînd toate presupusa vinovăţie a semnatarului. În acelaşi număr, dar în pagina a treia, cursivul *Parlamentul şi „Reşiţa"* lansează fulminante învinuiri: „captarea de conştiinţe prin distribuirea de acţiuni", „panamaua « Reşiţei »", punerea ţării în slujba unor interese străine, nimic nu e cruţat cînd e vorba de compromiterea unui rival periculos. Dusă cu vigoare, campania de presă cîştigă în intensitate de la o zi la alta. *D-l Duiliu Zamfirescu şi „Reşiţa". Rolul unui preşedinte al Camerei este să împartă acţiuni deputaţilor, crede d-l Zamfirescu* (3800, 17 noiembrie 1920, p. 3), *D-l Duiliu Zamfirescu şi corupţia germană* (ibidem), *Panamaua „Reşiţei" şi Parlamentul* (3804, 21 noiembrie 1920, p. 3) sînt numai cîteva din titlurile articolelor infamante care vor fi stîrnit, desigur, iritarea şi revolta scriitorului. Curînd, îi este dat să vadă că aproape toate pot fi întoarse împotriva lui. Răspunsul ritos ce-l încîntase cu numai cîteva zile în urmă are, de pildă, în ochii celor de la *Viitorul* un rol nescontat de emitent: „Răspunsul d-lui Duiliu Zamfirescu către martorii d-sale este o nouă încercare de diversiune şi o tentativă disperată de a închide un incident — o recunoaştem — pentru d-sa de o extremă gravitate" (notă, fără titlu, la rubrica „Ultime informaţiuni", 3799, 16 noiembrie 1920, p. 3). Notificarea, pe puncte, din *Îndreptarea*, e şi ea interpretată insolit. „În faimoasa sa scrisoare publicată în *Îndreptarea*, d-l Duiliu Zamfirescu,

care mai continuă încă să fie președinte al Camerei și în același timp președinte al Societății «Reșița», spune că tocmai pentru că de această societate depind căile noastre ferate și apărarea națională, e necesar ca d-sa să o controleze în calitate de președinte al Camerei... Or, tocmai fiindcă e vorba de interesele noastre economice vitale și de apărarea națională, d-l Duiliu Zamfirescu nu a avut nimic de zis împotriva faptului că majoritatea capitalului și conducerea acestei societăți au rămas străine? (Așa vor rămîne și sub guvernarea liberală, cînd Ion I. C. Brătianu și Vintilă Brătianu vor relua în mîinile lor experte afacerea — n.n.) Împotriva acestui lucru, d-l Duiliu Zamfirescu nu a reacționat, pentru că tocmai în vederea acoperirei lui a fost numit președinte al Societății. [...] Mai sunt puține zile pînă la deschiderea Parlamentului. Se va discuta atunci situațiunea penibilă în care s-a pus președintele adunărei deputaților, care a știrbit prestigiul și autoritatea înaltei funcții pe care o ocupă" — e concluzia amenințătoare a unui anonim ce se manifesta tot la „Ultime informațiuni" (*Viitorul*, 3801, 18 noiembrie 1920, p. 3). Un „învățător pensionar" din Banat, om cu carte puțină, dar cu certe simpatii liberale, trimite și el o misivă publică președintelui contestat al Camerei, în care abundă cuvinte mari (nu și dovezile!): *Iarăși afacerea „Reșița". Scrisoare deschisă d-lui Duiliu Zamfirescu din partea unui învățător pensionar din Reșița* (3810, 28 noiembrie 1920, p. 3). Enigmaticul institutor, ascuns după inițialele N. V. (să fie același N.V. de la *România nouă?*—n.n.), citise „în cărți"(!!) *Poporanismul în literatură* și amintea episodul din 1909 tocmai pentru a dovedi corupția și antipatriotismul scriitorului.

Zamfirescu nu se pierdu totuși prea mult cu firea. Riposta lui veni în prima ședință de lucru a Parlamentului reconvocat în sesiune la 1 decembrie. Reales președinte în urma unui scrutin pe care l-a urmărit cu firească încordare („Cît de înfrigurat era și cum ardea de nerăbdare să fie proclamat din nou președinte!" (ca să nu se spună că a trebuit să-și abandoneze funcția în urma unei campanii de presă), nota autorul pe veci neștiut al unor *Aspecte parlamentare* publicate în *Viitorul*), el a ținut să răspundă public delatorilor. Iritarea nu naște retorica cea mai convingătoare, iar spectacolul etalării ei poate amuza. „Fața d-lui Zamfirescu care de obicei este roză ca un pahar de vin roșu, sorbit în urma unui dejun copios, devenise ieri vînătă de mînie. Pumnii lui izbeau furios în aer. Cuvintele rostite de el erau pe jumătate mîncate, din cauza emoției care-l sugruma" — se consemna în alte *Aspecte parlamentare* (*Viitorul*, 3814, 3 decembrie 1920, p. 3). Dar, pe măsură ce vorbea, oratorul se destindea vizibil. Cum *Viitorul* se arătase bine informat în ceea ce privea portofoliul publicistic al *României noi* și comentase, în *Dovada că d-l Duiliu Zamfirescu s-a vîndut nemților. Destăinuirile și probele aduse de ziarul „România nouă"* (3812, 1 decembrie 1920, p. 3), recriminările lui Creangă, cel atacat veni, la rîndu-i, cu contradovezi. Reproșurilor lui Creangă, potrivit căruia scriitorul ar fi acceptat achitarea de către nemți a datoriei de 46 000 lei (contractată la „Banca generală" în 1915), li se opun argumente redutabile. Unul dintre ele este extrasul de cont eliberat la 11 septembrie 1920 de instituția financiară cu pricina. Actul confirma clar că „în urma achitării acestei sume [58 121 lei, reprezentînd datoria inițială și dobînzile pe 1354 de zile] contul dumneavoastră este achitat, iar polițele ce le-ați dat la timpul său le considerăm ca anulate și vi le vom libera îndată ce vom fi în posesiunea lor". Vorbitorul era îndreptățit, așadar, să întrebe: „Dacă polițele mele ar fi fost achitate în 1915, contul meu curent trebuia să fie închis, iar Banca Generală nu avea de unde să extragă conturi și nici într-un caz nu trebuia să-mi ceară dobîndă". Apoi, după lectura acestui document edificator, după relevarea marilor pagube (circa un milion de lei!) suferite în timpul ocupației, oratorul, în plină vervă pamfletară, perorează în fața unui parlament cîștigat pentru cauza lui:

„Doresc să știu dacă averea vegetalului Creangă a pătimit aceeași soartă. La 1907, cînd se vîra în sufletul lui Dimitrie Sturdza și făcea anticameră la Ministerul de Externe (unde Zamfirescu era pe atunci secretar general — n.n.) cu cea mai vastă imbecilitate statistică ce a putut să iasă din capul unui prost, elevul lui Wagner își punea micuțul său picior de elefant pe un cipic destul de scîlciat. Astăzi este mare capitalist, ca toți băieții de la gara Vintileanca și Boboc, cari în timpul neutralității au exploatat pe germani, iar în timpul războiului pe aliați.

Pe cînd eu la Iași mă împrumutam la Banca Chrisoveloni, la Banca de credit și la însăși Banca românească; pe cînd fiii mei erau amîndoi răniți pe front, pe cînd tremuram de soarta țării care pierea, sicofanții de astăzi trăiau în huzururi, unul rămas sub ocupația nemțească, altul dînd

bani cu dobîndă la Iași, un al treilea vînzînd bocanci Ministerului munițiilor.

Trebuie să fie cineva profund amoral, sau complet cretinizat , ca să îndrăznească să mă acuze pe mine de venalitate, cînd acel cineva se numește Creangă sau Tancredo Suini, sau alt mamifer liberal din clasa marsupialelor, adică a animalelor înzestrate cu pungă" (*Răspuns unor calomnii. Declarațiile d-lui Duiliu Zamfirescu, Îndreptarea*, III, 280, 7 decembrie 1920, p. 1, 3).

Ultimele cuvinte le rosti în aplauzele unei Camere dezlănțuite, care votă și o moțiune de înfierare a „campaniei de rea-credință" dusă împotriva președintelui Camerei. Tot în *Îndreptarea* apăru, a doua zi după faptele relatate anterior, un articol în care se străvede tipica ironie zamfiresciană: „Cînd în sesiunea trecută a Camerei, majoritatea alegea ca președinte pe d. Duiliu Zamfirescu, ziarul *Viitorul*, care se inspiră direct de la d. Vintilă Brătianu, nu găsea elogii pentru cel ales și pentru discursul pe care președintele îl rostea cu acea ocaziune. [. . .] Au trecut cîteva luni de atunci. Omul care la începutul lunei iulie vorbea cu «multă demnitate și pe un ton cît se poate mai demn», la sfîrșitul lunei noiembrie «nu mai poate rămîne în înalta situație pe care o ocupă» pentru că «este o chestie de moralitate publică» peste care d. Vintilă Brătianu, care nu găsea ditirambe suficiente în iulie, nu poate trece". Tot aici era indicată și cauza fundamentală a denigratoarei campanii:

„Care este pricina acestei palinodii liberale? Dacă faptele pe care calomniatorii le invocă astăzi ar fi adevărate, ele ar fi fost în iulie trecut o pricină care să micșoreze autoritatea și demnitatea pe care *Viitorul* o recunoștea în cuvîntarea d-lui Duiliu Zamfirescu. Să nu se invoce deci că atunci aceste fapte nu erau cunoscute, pentru că domnul Creangă este de doi ani la Banca Generală, nu de cîteva luni.

Pricina ticluirei acestei calomnii a dr-ului Creangă este că în timpul din urmă a scăpat din monopolul d-lui Vintilă Brătianu o întreprindere economică. Și orice poate îngădui inspiratorul *Viitorului*, discursuri frumoase, directive politice importante, dar nu imixtiune în domeniul pe care și-l crede rezervat.

Cînd d. Duiliu Zamfirescu a primit să fie în fruntea unei societăți românești, în care cointeresarea liberală nu avea partea leului, mînia d-lui Vintilă a atins paroxismul și din

foicina calomniei a ieșit acea pe care d. Duiliu Zamfirescu a spulberat-o ieri în aplauzele Camerei... " (*Palinodie, Îndreptarea*, III, 277, 3 decembrie 1920, p. 1).

Descumpănit o clipă, Creangă (mai veche țintă a atacurilor oficiosului averescan, dacă ar fi să ne gîndim fie și numai la articolele *Cît înghite Creangă* și *Balada lui Creangă*, apărute aici în mai, iunie 1919) revine totuși la atac. Noua lui versiune e că extrasul de cont ar fi fost eliberat din greșeală de funcționarii băncii, că polițele ar fi fost achitate de nemți încă din 1915, din conturile Roselius și Richard Schmidt (pseudonimul de afaceri al ambasadorului german von dem Bussche), dar că actele cu pricina ar fi fost păstrate într-un sertar secret de Otto Petersen, fostul director al Băncii Generale a țării românești și șeful secțiunii de emisiune a biletelor în timpul ocupației. (Personajul era în realitate un spion versat care la venirea alor săi își reluase trufaș uniforma de colonel.) Ziarul său publică pe spații largi *Documentele corupției germane. Cum a fost plătit președintele Camerei pentru politica lui filogermană* (*România nouă*, I, 245, 5 decembrie 1920, p. 1), *Viitorul* îi ține isonul, reproducînd aceleași „probe" și lansînd așa-zise „întrebări fără răspuns". (*Documentele conrupției. Cum a fost plătit d-l Duiliu Zamfirescu de nemți*, 3816, 5 decembrie 1920, p. 1—2). Polițele zamfiresciene fotografiate aici — achitate, pretindea Creangă, din contul Roselius — conțineau însă specificarea „fără aviz". Destinatarul *nu fusese*, prin urmare, *înștiințat !* Este exact punctul vulnerabil, vor insista polemiștii de la *Îndreptarea.* O scurtă notă e edificatoare: „Foaia de șantaj ce răspunde la numele de *România nouă* fotografiază polițe și buletine de ale Băncii Generale, spre a dovedi lucruri și fapte petrecute în interiorul acelei bănci, despre care d. Duiliu Zamfirescu nu avea nici o idee și care nu-i pot fi opuse. Cu tot dezgustul ce ni-l inspiră murdăria aceasta, relevăm trei puncte, cari dovedesc reaua-credință cu care vegetalul Creangă își mistifică cititorii:

1. Polițele d-lui Duiliu Zamfirescu poartă scris de mîna sa o singură indicațiune: «bun și aprobat de mine pentru lei zece mii». Restul poliței e scris de altă mînă, prin urmare și data scadenței.

2. Buletinele comptabilității poartă indicațiunea clară: «Se va debita *Fără aviz*». Va să zică d. Duiliu Zamfirescu

n-a cunoscut niciodată soarta polițelor sale, și nici nu putea s-o cunoască, deoarece în ziua de 16 august părăsea capitala, spre a salva flota Comisiunei Europene, fără de care astăzi nu s-ar putea naviga pe Dunăre.

3. De îndată ce unul din fiii d-lui Duiliu Zamfirescu a putut veni la București, adică în toamna lui 1918, a mers la Banca Generală , precum a mers și la alte bănci, spre a plăti polițele. Mărturia o face prin publicitate d. Bosnieff Paraschivescu, directorul Contenciosului la acea epocă al Băncii Generale" (*Escrocheria continuă, Îndreptarea*, III, 279, 5 decembrie 1920, p. 3). Trei zile mai tîrziu, alegațiile lui Creangă erau din nou vestejite: „Necunoscînd termenul scadenței și nefiind înștiințat despre expirarea lui, d. Duiliu Zamfirescu nu a putut lichida contul său la data fixată de bancă în condițiuni cu totul contrare uzului, care cere ca un debitor să fie încunoștiințat cu cel puțin 15 zile înainte de expirarea termenului plății". În continuarea aceluiași text, incorectitudinea financiarului liberal era reliefată cu vigoare: „Deși achitată, banca refuză să elibereze polițele, arătînd printr-o scrisoare adresată d-lui Duiliu Zamfirescu că nu se află în posesia lor. Afirmațiunea era însă o sfruntată minciună, căci puțin timp în urmă dr. Creangă publică prin *România nouă* facsimilul uneia din polițe. [...] Polița a fost publicată fără să poarte mențiunea de *achitat*, pe care băncile după efectuarea plății o aplică cu ștampila pe polițele achitate. Rezultă deci că banca care nu primise plata nu putea să anuleze polițele și să renunțe astfel la sumele la care avea dreptul. Ceva mai mult, dr. Creangă nu poate produce în sprijinul calomniilor sale decît simple fițuici de hîrtie, cari nu pot avea un caracter definitiv. Să ne dovedească d. Creangă cu registrele de comptabilitate că banca a primit plata de la Roselius în numele d-lui Zamfirescu. Să publice în facsimil filele din registrele unde *s-a operat în mod valabil*, după normele dreptului comercial, această plată. Pînă atunci rămîne însă un calomniator ordinar, care va fi denunțat opiniei publice în toată urîțenia lui morală" (*Demascarea unui calomniator, Îndreptarea*, III, 281, 8 decembrie 1920, p. 1). Simptomatic, Creangă nu face nici unul din aceste lucruri.

În *Îndreptarea*, în *Viitorul* și *România nouă*, în *Universul* și-n alte ziare se va mai consuma multă cerneală și vervă polemică în jurul „pasionantului" subiect. Ancheta parlamentară cerută de liberali și de Stelian Popescu, directorul *Universului* (care făcea astfel unul din primii lui pași în cariera prodigioasă de șantajist), cercetarea în Cameră a „dosarului Günther" vor avea un efect de bumerang pentru „animatori" ! Se descoperea astfel că *Viitorul*, ziarul „justițiar" și intransigent în chestiunea națională, primise de la spionul german numai în intervalul 1 februarie — 1 martie 1916 mari subvenții achitate de Deutsche Bank din Berlin. Ieșeau apoi la iveală afacerile veroase și concomitente ale lui Creangă cu nemții și aliații. Iar în cele din urmă se întîmplă un fapt cu totul neașteptat: „impopularul", „aristocratul" singuratic e aprobat și elogiat de cvasiunanimitatea presei, care — va recunoaște cu amărăciune însuși urzitorul intrigii — „uită fondul chestiunii și insultă trivial pe d. dr. Creangă" (*Pentru „Îndreptarea"." Cazul Zamfirescu, România nouă*, I, 257, 19 decembrie 1920, p. 1). *Viitorul* se resemnează la rîndu-i !

Rămas tot în picioare, dar după dureroase eforturi ce aveau să-i grăbească sfîrșitul, Zamfirescu avea să contemple — melancolic și vindicativ — spectacolul întristător al lumii politice în care se afundase imprudent: „Je suis outré de la malpropreté des hommes — îi scrie în aceste încordate și dure zile fiului aflat la Roma. Une guerre à mort est déclanché par les liberaux contre moi, parce que je me suis mis en travers de leurs projets sur la Reșița: duel, insinuations, calomnies, tout l'arsenal de la pourriture bratianiste est employé pour me démolir. Mais je tiens bon. Je suis encore debout, et si Dieu veut, j'assomerai encore quelque crapule vintiliste, comme j'ai assomé ce cocher de Creangă. Tu verra..." Cîtă energie, cît zbucium, cîtă putere deviate totuși de la calea firească, singura potrivită cu el, a literaturii!...

Pentru a putea reface pe cont propriu dosarul chestiunii, v. și următoarele articole:

— în *Viitorul: Parlamentarii, „Îndreptarea" și „Reșița"*, 3790, 4 nov. 1920, p. 3; *„România nouă" și d. Duiliu Zamfirescu*, 3802, 19 nov., p. 3; *Dovada că d-l Duiliu Zamfirescu s-a vîndut nemților. Destăinuirile și probele aduse de ziarul „România nouă"*, 3812, 1 dec., p. 3; *Ecce homo !*, 3813, 2 dec., p. 1; *Cazul d-lui Duiliu Zamfirescu*, 3814, 3 dec., p. 3; *De ce îi dăm importanță?...*, 3815, 4 dec., p. 1; *D-l Duiliu Zamfirescu și președinția Camerei*, 3816, 5 dec., p. 3; *Zi cu zi*,

3817, 7 dec., p. 1; *Situația președintelui Camerei*, ibidem; *Președintele Camerei și conrupțiunea germană. „Universul" cere anchetă parlamentară*, ibidem; *Aspecte parlamentare* și *Un document în afacerea „Reșița"*, 3818, 8 dec., p. 3; *O atitudine curioasă*, 3819, 9 dec., p. 1 și *Aspecte parlamentare*, p. 3; *Apărarea națională și „Reșița"*, 3820, 10 dec., p. 3; *Dosarul Günther la Cameră*, 3825, 16 dec. 1920, p. 3; *Chestia Duiliu Zamfirescu și dosarul Günther*, 3827, 18 dec., p. 3; *Aspecte parlamentare*, 3828, 19 dec., p. 3; *Aspecte parlamentare*, 3830, 22 dec., p. 3; *Aspecte parlamentare*, 3832, 24 dec. 1920, p. 3; — în *România nouă: Grava situațiune a d-lui Duiliu Zamfirescu, președintele Camerei deputaților*, I, 241, 1 dec. 1920, p. 1; *Răposatul Duiliu Zamfirescu*, 242, 2 dec., p. 1; *Dialogul cartoforilor. La o masă de bacara*, 246, 6 dec., p. 1; *Situația președintelui Camerei*, 247, 8 dec., p. 1; *Apărarea marelui vinovat*, 249, 10 dec., p. 1; *Cum caută să scape d. Duiliu Zamfirescu*, 251, 12 dec., p. 1; *Cum încearcă să scape d. Duiliu Zamfirescu*, 258, 20 dec., p. 1;
— în *Îndreptarea: Președintele Camerei* , 275, 1 dec., p. 1; *Puțină răbdare*, 276, 2 dec., p. 1; *„Viitorul" și dosarul Günther*, 291, 19 dec., p. 4; *Mediocritatea pedepsită*, IV, 2, 2 ian. 1921, p. 1; *Dascălul și profesorul*, 3, 3 ian., p. 1. Pot fi consultate, de asemenea, monografia *Duiliu Zamfirescu* (p. 781—784) de Mihai Gafița și volumul *Fapte din umbră* (II) de C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, în cuprinsul căruia capitolul *Corb la corb nu-și scoate ochii* oferă sugestii și comparații interesante. Detalii concludente asupra semnificațiilor „afacerii Reșița", ca și asupra pozițiilor capitalului străin în economia românească prezintă Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în *România după Marea Unire* (II), ed. cit., p. 294—295, 390—391.

P. 156 VALOAREA LEULUI

Îndreptarea, IV, 26, 4 februarie 1921, p. 1.
Semnat: *D.Z.*

Însemnările lui Zamfirescu pe marginea unui subiect abordat obsesiv în presa vremii poartă amprenta unei „documentări" directe. La 3 ianuarie 1921 scriitorul plecase spre Paris, Cannes (de unde, la 15 ianuarie, îi mărturisea fiului tristețea stîrnită de moartea pitorescului John James), St. Moritz, revenind repede în țară cu optimismul parțial refăcut și cu dorința de a redeveni „bun cetățean" (v. în *Opere*, vol. 8, scrisorile către Al. Duiliu Zamfirescu din 1 decembrie 1920 și 15 ianuarie 1921). Dacă sejurul marin, mistralul ce colora munții în mov și violet, timpul magnific i-au atenuat senzația de „dezastru moral", scumpetea excesivă din Apus l-a alungat, mai iute decît gîndea, spre locul momentan uitatelor dureri. Leul, excelent cotat în 1914 pe piețele europene, devenise o valoare iluzorie. Multe cauze concuraseră la această masivă depreciere. Creșterea vertiginoasă a circulației monetare (de la 578 000 000, în 1914, la 9 485 000 000, în 1920) era una dintre ele. Pe de altă parte, leii circulau — în primii ani după Unire — concomitent cu „leii noi" (emiși fraudulos de forțele de ocupație), cu coroana austro-ungară și rublele. Speculatorii introduceau de peste hotare masive cantități de ruble și coroane „neștampilate" ce agravau dificultățile financiare ale statului reîntregit. Datoriile externe (rezultate din împrumuturile contractate în timpul războiului mondial și al războiului cu Ungaria), în sumă totală de 2.057.972.799 lei aur, apăsau și ele greu asupra economiei românești, generînd continuu devalorizarea monedei. O ameliorare se va produce, vremelnic, abia în 1924, odată cu închiderea procesului de consolidare financiară internă (v. pentru amănunte suplimentare *România după Marea Unire* (II), p. 33—37, 397—398).

Semnalate într-o ademenitoare formă literară, opiniile lui Zamfirescu în chestiunea „interdependenței", a relațiilor în dublu sens dintre țările producătoare de materii prime și cele industrializate (care nu-și pot vinde mărfurile din cauza insolvabilității, provocată de ele, a celor dintîi) sînt de o strictă actualitate.

1 — *Nicolae Titulescu* (1882—1941) era la acea dată ministru de Finanțe în cabinetul Averescu. După doi ani de intensă studiere a sistemelor fiscale occidentale, el va prezenta, la 16 martie 1921, un proiect de reformă financiară discutat și aprobat de Consiliul de Miniștri. În pofida acerbei opoziții liberale, legea propusă de ilustrul om politic a fost votată de Parlament în 25 iunie, cu 157 bile pentru și 71 contra. Ea prevedea impozitul progresiv pe venit și pe avere,

inclusiv pe cele rezultate de pe urma războiului, fiind în concepția autorului ei „o încercare de dreptate socială în folosul celor mulți și săraci și în paguba celor bogați".

P. 160 D-L MATEI CANTACUZINO

Îndreptarea, IV, 36, 16 februarie 1921, p. 1.

Meditația melancolică e pricinuită de astă dată de retragerea din guvern (și plecarea în liniștitul Iași) a fostului ministru de Justiție din guvernul Averescu — distinsul savant Matei Cantacuzino. Instalat în funcție la 27 august 1920, își abandona portofoliul la 1 ianuarie 1921 dezgustat de „haosul de trivială frămîntare a poftelor, patimilor și iluziilor" propriu scenei parlamentare a timpului. Iorga, care-i împărtășea repulsia pentru „mizeria morală a unei vieți politice convulsionate", exclama retrospectiv în memoriile sale: „Diletantismul elegant al scepticului «marchiz» care era Matei Cantacuzino, minte de o extraordinară finețǎ și de o elocvență demnă de Franța secolului al XVIII-lea, ce putea face în mijlocul acestei turbate vulgarități, care a isprăvit prin a-l dezgusta!" (*O viață de om așa cum a fost*, ed. cit., p. 589). Zamfirescu nu avea alte impresii!

1 — *Wilhelm I de Nassau*, zis *Taciturnul* (1533—1584), stathuder, din 1579, al Olandei. A condus lupta de eliberare de sub dominația spaniolă a Țărilor de Jos. Asasinat.

2 — *Benjamin Disraeli*, conte *de Beaconsfield* (1804—1881), romancier și om politic englez, lider al partidului tory. Prim-ministru în 1868 și 1874—1880. A întruchipat imperialismul britanic din epoca victoriană.

3 — *John Morley* (1838—1923), publicist și politician britanic, unul din liderii Partidului Liberal, secretar de stat în cabinetele Gladstone, Campbell-Bannerman, apoi președinte de consiliu (1910). Stilist strălucitor, a scris studii despre *Voltaire* (1872), *Burke* (1873), *Rousseau* (1873), *Diderot* (1878), precum și o monumentală reconstituire biografică, *Viața lui Gladstone* (1903).

4 — Referire la teoriile economice ale lui Achille Lorria.

5 — *Liga Poporului* s-a constituit oficial la Iași, la 1 aprilie 1918. Peste doi ani, la 17 aprilie 1920, se va transforma în Partidul Poporului.

6 — *Corneliu Zelea-Codreanu* (1899—1938), om politic român fascist. În momentul evocat de Duiliu Zamfirescu, turbulentul tînăr nu avea, de fapt, un partid, dar era (din 1919) unul din animatorii „Gărzii conștiinței naționale", organizație violent reacționară, anticomunistă, din Universitatea ieșeană. Ca fruntaș al Ligii Apărării Național-Creștine, fondată în 1923 și aflată sub președinția lui A. C. Cuza, s-a pronunțat pentru acțiuni teroriste, antidemocratice și antisemite. Îndepărtîndu-se progresiv de programul lui A. C. Cuza, care-și propunea să cîștige suprafață politică prin utilizarea tradiționalei căi parlamentare, a fondat în 1927 „Legiunea Arhanghelului Mihail", transformată în 1930 în „Garda de fier", organizație odioasă, ce va deveni în curînd o periculoasă agentură a hitlerismului în România. Arestat și condamnat (în mai 1938) la zece ani de închisoare pentru „trădare de patrie", a fost executat în noiembrie același an. Autor al opusculului de tristă amintire *Cărticica șefului de cuib* (1936).

DIN MANUSCRISE

P. 167 DRAMA DE LA VENEȚIA

B. C. S; Ms. 10 533. Textul, cu filele numerotate de la 1 la 9, figurează la începutul caietului cu încuietoare. După scrisul foarte ordonat, caligrafic, indicînd un om căruia nu-i lipsesc nici timpul, nici răbdarea, el pare a fi cel dintîi din noua serie memorialistică zamfiresciană, începută, după toate probabilitățile, în vara lui 1914.

Publicat de Al. Săndulescu în *România literară*, I, 6, 14 noiembrie 1968, p. 16—17.

După strălucitoarea corespondență, memorialistica acidă, saint-simoniană dinspre finele vieții e încă una din surprizele pe care Duiliu Zamfirescu le rezerva posterității. Laconicele

Amintiri din cariera diplomatică, scînteietoarele evocări din prefața ediției din 1914 a *Vieții la țară*, schițe precum *În sarantină* ori *Badea Cîrțan la Roma*, verva epică a unor scrisori italice publicate în *Convorbiri literare*, reconstituirile, cînd ironice, cînd melancolice, atît de frecvente în gazetăria de la *Îndreptarea*, ar fi trebuit totuși să dea de gîndit asupra posibilităților scriitorului. Dacă lucrul nu s-a produs decît tîrziu, vinovatul nu e decît autorul însuși, prea supravegheat, prea „obiectiv" în manifestările memorialistice antume. Condiția memorialisticii este, arătam altă dată, scrutarea eului sau măcar definirea acestuia în raport cu personalitatea altora. Cine face abstracție de sine, face, simplificînd oarecum, abstracție de viață. Obiectivitatea în memorial este o iluzie. Zamfirescu o afișează însă, în timpul vieții, cu o persistență ce dă de gîndit. Urmărindu-l în aceste manifestări, descoperim și o mască, și o strategie: pe de o parte, scriitorul voia să se prezinte viitorimii numai prin operă, extirpînd „legendele" legate de om; pe de alta, voia să se impună contemporanilor, să obțină un ascendent social. Deconspirarea dedesubturilor carierei diplomatice, recunoașterea sentimentului difuz de ratare care-l însoțește de pe la 1898 („... îmi pare că s-a sfîrșit cu mine, că n-am să mai fac nimic bun"—nota el la o vîrstă care ar fi trebuit să fie a maximei încrederi în sine) ar fi deservit și omul, și creatorul. Apoi, abstrăgîndu-se din lumea „internațională pestriță, aventurieră, cu suflet complicat și artificializat" (G. Călinescu), memorialistul exprimat public se plasa implicit „deasupra". Mai mult decît martor ocular, el se voia *judecător*, instanță morală fără apel. Refuzînd să se „amestece", Zamfirescu își mina singur proza confesivă publicată. Valoarea *Amintirilor din cariera diplomatică* rezidă de aceea mai degrabă în rotunjimea stilului evocării, decît în materia acesteia. La un om care a trăit în apropierea atîtor personaje istorice, cunoscînd multe din culisele vieții politice interne și internaționale, modicitatea materiei comunicate derutează, iscînd insatisfacție. Reacția normală a fost notificată de G. Călinescu într-o formulă lapidară: „Literatura și scrisul lui pare străină de o experiență directă". Restrîngînd aria examenului doar la ceea ce ne interesează acum, putem constata ușor că în comparație cu memorialistica din aceeași epocă a lui Maiorescu, Iorga, Delavrancea, Galaction, Marghiloman, Argetoianu, confesiunile *publice* ale lui Zamfirescu n-au valoare de cronică. Doar admirabilele rememorări din prefața *Vieții la țară*

sugerau, prin umorul lor antifrastic și plăcerea înlăturării măștilor, existența unui alt gen de memorial.

Proba concretă o constituie descoperirea tîrzie a unui manuscris neștiut al autorului, ce reprezintă, de fapt, antiteza idilicelor amintiri tipărite. E o materie explozivă aici, saturată de violențe verbale, delațiuni cordiale, acuzații patetice și portretizări în aqua forte, care-i stîrneau memorialistului mari delicii, consumate îndeobște în singurătate. Asupra acestei proze păstra o statornică discreție. Caietul care o conținea era prevăzut, dealtminteri, cu încuietoare și cheie, tocmai pentru a preîntîmpina curiozitățile neavenite. Diplomatul înțepenit în atitudini ceremonioase, politicianul care trebuia să-și reprime reacțiile intime pentru a nu deranja pe puternicii zilei se defulează în aceste pagini arzător subiective.

Istoria lor critică nu atinge decît două decenii. Abia în 1967 Mihai Gafița semnalează existența acestui palpitant memorial în eseul *Finalul unei traiectorii literare (Duiliu Zamfirescu)* (*Viața românească*, XX, 10, octombrie 1967, p. 141—152), care va fi inclus apoi în monografia din 1969. Istoricul literar descoperă în notațiile din caietul secret un „moralist saint-simonian", stăpîn pe o „incendiară și corosivă artă portretistică" și etalînd un „material mereu inedit". Noua formulă a scriitorului, situat voluntar în punctul de confluență dintre *literatură* și *istorie*, e definită sagace: „Zvonului public, cancanului, aluziei suspendate care acuză mai mult decît înregistrarea nudă a faptului; indiscreției amuzate, menționării în treacăt a unei întîmplări capitale, ca și cum memorialistul nu-și dă seama de gravitatea ei; ignoranței simulate cu veselă inocență; insinuării învăluite în inocență — tuturor acestor arme rafinate ale genului li se face loc copios, alături de relatarea curată a evenimentelor. Rubrica mondenă își avea drepturile ei imprescriptibile, dar portretistica nu se reduce la dezvăluiri de alcov. Spre deosebire de modelul saint-simonian, otrava e mai distilată, mai dozată și, în loc de ură, ne întîmpină disprețul nuanțat al memorialistului față de piesele muzeului său. Acesta capătă uneori proporții teratologice, alteori se micșorează la dimensiunile verminei — și anume în cadrul aceluiași portret, consemnările calităților făcînd să rezulte mai bine malformațiile, degenerescența" (*Duiliu Zamfirescu*, p. 732). „E interesant de remarcat — sublinia în continuare redutabilul comentator — că, deși destinate unei posterități neprecizate, totuși lectorul presupus cu consecvență nu e deloc unul îndepărtat,

în timp și nici unul neavizat, sau numai parțial avizat, asupra oamenilor și evenimentelor." Jocurile, nu întotdeauna plăcute, ale întîmplării i-au răpit „istoriografului" șansa de a vorbi unui public aflat în cunoștință de cauză, „trăitor alături de eroii încondeiați". Nu puține conotații, accesibile celor din epocă, s-au pierdut azi, ori necesită, pentru deplina edificare a cititorului o sumedenie de explicații și lămuriri. Este exact rolul pe care și l-au asumat exegeții lui Zamfirescu. După Mihai Gafița mereu informat, mereu la punct cu detaliile unei existențe deloc lineare, Al. Săndulescu a adus la rîndu-i unele precizări. Verdictul istoricului literar e precedat în acest caz de al editorului. Cîteva din textele memorialului zamfirescian sînt tipărite fragmentar, în 1968 și 1969, în *România literară*, gestul fiind urmat de examinarea, pe baza eșantionului proaspăt descoperit, a unor *Virtuți inedite* ale memorialisticii zamfiresciene. Eseul cu pricina (publicat inițial în *Ateneu*, IX, 6, 1972, p. 5, reprodus apoi în volumul *Citind, recitind...*, Editura Eminescu, București, 1973, p. 56—63) semnalează, cu îndreptățire, valoarea *literară* a portretelor oamenilor politici, „lucrate în același stil mușcător, de o ironie sentențioasă, căzînd ca o ghilotină".

Ineditul memorial zamfirescian l-a preocupat de o bună bucată de vreme și pe autorul acestor rînduri. În *Doi memorialiști* (*Viața militară*, XXVI, 2, februarie 1973, p. 25) și *Duiliu Zamfirescu, memorialist* (*Steaua*, XXIX, 10 (377), octombrie 1978, p. 29—30), dar mai ales în capitolul *Vocile amintirii* (din *Introducere în opera lui Duiliu Zamfirescu*) am cercetat metamorfozele „amintirilor" zamfiresciene, dialectica „obiectivității" de la textele antume la cele postume, care, iată, sînt pentru prima dată tipărite integral.

*

Revenind după acest preambul istorico-literar la *Drama de la Veneția*, e cazul să spun că faptele narate aici tîrziu, la un sfert de veac de la consumarea lor, au făcut să curgă multă cerneală. În țară și peste hotare. Paradoxal, primele lor ecouri *literare* se cer căutate în străinătate. „Drama" iubirii, nefinalizate matrimonial, dintre prințul moștenitor Ferdinand și frumoasa, instruita și spirituala Elena Văcărescu, exilul reginei — protectoarea inocentă și fără autoritate a idilei celor doi îndrăgostiți — scandalul stîrnit în societatea mondenă românească și în cea occidentală au ispitit condeie de toate facturile. Unele dintre ele notorii!

Mare vîlvă a iscat, bunăoară, romanul *Misère royale* (Éd. Alphonse Lemèrre, Paris, 1893), publicat de elvețianul Robert Scheffer (fostul secretar particular al reginei Elisabeta), care a cunoscut de aproape tribulațiile sentimentale și impedimentele sociale ale eroilor.

Aceleași personaje și întîmplări incită curiozitatea celebrului — pe atunci! — Pierre Loti. *L'Exilée* (Éd. Kalmann-Lévy, 1893) e o evocare lirică, în culori intense, a romanului amoros ce zguduise, cu numai doi ani în urmă, curtea regală din București. Despre el se pronunța tendențios prusacul Bresnitz von Sydacoff (în *Regele Carol, România și românii*, Verlag von Friederich Luckhardt, 1897) ori raportau febril diplomații străini aflați la post în București și diplomații români trimiși în misiune peste hotare. Unul dintre ei, Edgard Mavrocordat (expeditorul unor rapoarte confidențiale semnate Eugen Mavrodin), avea să înainteze repede în ierarhia diplomatică. Colegul lui de legație, Duiliu Zamfirescu, ocupa însă o poziție singulară. Refuzul său demn de a furniza informații camarilei regale despre contactele reginei exilate la Veneția i-a adus numai necazuri și era cît pe aci să-l coste și cariera. Bănuit că ar fi *Loredano*, corespondentul *Constituționalului* junimist, el trebui să îndure prin 1891—1892 un adevărat scandal de presă, încheiat apoi printr-o... mutare disciplinară la Atena. Rezerva sa față de gingașul subiect e, prin urmare, îndreptățită. Cînd îl abordează totuși o face mai mult din dorința de a contrazice în viitorime versiunile contradictorii și, vai, fanteziste asupra „dramei" venețiene. Loti, cu deosebire, îi displăcea, iar insurgentul diplomat nu ezitase să-și spună franc părerea în fața reginei consternate.

Pe marginea acestui episod și a memorialului care-l consemnează și-au spus părerea Mihai Gafița (*Duiliu Zamfirescu*, p. 292—299) și, mai nou, Al. Săndulescu, așa că nu voi insista. Țin însă să subliniez atractivitatea documentelor și notațiilor tangențiale subiectului din volumul lui Eugen Teodoru, *Scrinurile regilor* (ed. cit., p. 95—154). V. de asemenea în vol. 7 al *Operelor*, scrisorile din septembrie 1891 către Titu Maiorescu și, respectiv, George Em. Lahovary, epistolele din 2 septembrie și 25 noiembrie către Trandafir Djuvara, misiva „personală și confidențială", din 29 noiembrie, același an, către C. Esarcu, precum și comentariile editorului, p. 512—519.

1 — *Ion Văcărescu* (1839— ?) a fost ministru al României la Roma în vara și toamna lui 1891. Anterior făcuse carieră

în armată și în administrație. Înainte de a deveni pentru scurtă vreme titularul legației din Roma, mai fusese ministru plenipotențiar și trimis extraordinar al țării la Belgrad, Bruxelles și Haga.

2 — *Elena Văcărescu* (1866—1947), scriitoare română de limbă franceză, care a avut o contribuție importantă în dezvoltarea relațiilor româno-franceze. Din 1891 s-a stabilit la Paris. A scris volume de versuri *(Chants d'aurore, Lueurs et Flammes, La Rapsodie de la Dambovitza)*, proză *(Amor vincit, Le Sortilège)* și teatru inspirate din realitățile țării natale. Membră de onoare a Academiei Române.

3 — *Ion Emanoil Florescu* (1819—1893), general și om politic conservator. De mai multe ori ministru de Război, de Interne, Lucrări Publice și prim-ministru (apr. 1876 și febr. — nov. 1891). Dat în judecată de cabinetul Brătianu, a fost împiedecat să ia parte la Războiul de Independență. Bun organizator, militar priceput, a mărit numărul regimentelor de infanterie și a înființat cavaleria ușoară. Autorul volumelor *Instituțiunea militară bazată pe școală* (1888), *Fortificațiunile* (1889) ș.a. Alecsandri îi dedica o notorie epistolă în versuri.

4 — *Carlo Dolci* (1616—1686), pictor italian. A pictat, marcat de gustul pentru clarobscur, pentru umbrele livide, scene religioase: *Mater Dolorosa, Madona cu Fiul* (Florența, Palatul Pitti), *Irodiada* (pinacoteca din Dresda), *Sfînta Cecilia* ș.a.

P. 174 PORTRETE 1914

B.C.S., Ms. 10 533. Titlul figurează pe pagina de gardă a caietului secret. Galeria de portrete inițiată aici se întinde pe 27 de pagini, numerotate de autor, și pe una nenumerotată. Scrisul, ușor modificat față de cel din *Drama de la Veneția*, e mai precipitat. Reprodus fragmentar de Al. Săndulescu în *România literară*, II, 3 (15), 16 ianuarie 1969, p. 13.

Cum se vede, intenția lui Zamfirescu este de a oferi o „bază serioasă a istoriei timpului", operă pentru care se pregătește cu o solemnitate de istoriograf florentin. Dar, cu tot preambulul aulic, interesul scriitorului merge către „mica istorie". Pe gravul personaj politic și literar îl încearcă plăcerea bizantinului Procopius de a defăima neștiut ceea ce era silit să aprecieze în public. Cancanul subțire, supoziția malițioasă, sarcasmul otrăvit, învăluit cu meșteșug în catifele, sînt doar cîteva din modalitățile cu care sînt biciuite virtuțile calpe, patriotismul lucrativ al politicienilor zilei, incompetența parlamentarilor întruniți periodic într-o capiște a dușmăniilor și neputințelor. Memorialistul e un sceptic asprit de circumstanțele agravante ale scenei politice românești. Genul lui este satira menipee, imprecația dură și percutantă în pofida abilei stilizări. Desigur, o asemenea producție nu se putea dispensa de portret. Iar a desena cu vorbe e o preferință mărturisită încă din *Amintiri din vremuri*. Nu e deci o întîmplare că dominanta acestui memorial o reprezintă portretele. Negreșit, acestea sînt pictate de un om cu umoare neagră, de un mizantrop ce-și află compensații în scris. Talentul cu care își organizează materialul produce totuși o stranie senzație de obiectivitate. Explicația constă în selectarea faptelor, în dilatarea elementului particularizant. Pe eroii notațiilor sale îi întîlnim și în lucrările altora. La Galaction și Marghiloman, de pildă. Aceștia îi imortalizează însă în adevărul lor psihologic momentan. Zamfirescu se comportă ca un zoograf: îi transformă în *specii*, de unde caracterul de bestiariu politic.

Acest tip de proză nu e la noi fără antecedente. Primul care îl ilustrează este Bolintineanu. Poetul *Eumenidelor* integra într-o broșură propagandistică, *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques* (1856), un capitol intitulat *Les Hommes politiques des Principautés*, conținînd portrete corosive, dispuse antitetic celor ale adevăraților patrioți. Pe autorul lui *Tănase Scatiu* îl tentează doar desenul în sepia. Ambiția lui este să ofere un documentar al dezagregării păturii suprapuse, de la familia regală pînă la deputați și ministeriabili obscuri. Și astfel, tema lui — *căderea neamurilor* — ia o nouă coloratură! Diagnosticele acestui politician „romanțios", după părerea contemporanilor, surprind prin exactitate. Mizantropia lui vede departe și profetizează fapte pe care timpul le confirmă.

1 — Referire la poezia blînd encomiastică *Maiestății-sale reginei Elisabeta*, apărută în *Convorbiri literare*, XLVII, 12, decembrie 1913 (v. și *Opere*, vol. I, ed. cit., p. 263—267). Vizita la palat a avut loc la 29 decembrie 1913.

2 — *Victor G. Antonescu* (1871—1947), magistrat și om politic liberal. A fost rînd pe rînd profesor la Școala de finanțe și la Școala superioară de științe de stat, director al Băncii Naționale, ministru plenipotențiar la Paris și Geneva. A deținut portofoliul Justiției (4 ian. 1914—11 dec. 1916, 14 nov. 1933 — 1 febr. 1935), al Finanțelor (11 dec. 1916—10 iul. 1917, 1 febr. 1935 — aug. 1936) și al Externelor (aug. 1936—28 dec. 1937).

P. 177 DIMITRIE STURDZA

B.C.S., Ms. 10 533, p. 4—11.

Textul a fost publicat fragmentar de Al. Săndulescu în *România literară*, II, 3 (15), 16 ianuarie 1969, p. 13.

Relațiile scriitorului cu Dimitrie Sturdza au fost multă vreme încordate. Căpetenia liberală l-a urmărit ani de-a rîndul cu o ură nestinsă, întîrziindu-i înaintarea în carieră și închizîndu-i multă vreme porțile Academiei. Aceluiași personaj, neobosit în intrigi și sforării, îi va datora Zamfirescu respingerea de la Premiul Academiei a romanului său *În război*. Nu-i deci de mirare că scrisorile diplomatului de la Roma abundă în reproșuri și izbucniri violente. Amintind într-un rînd de „coteriile politice", de „milionarii mitocani" și „nulitățile pomădate", care „vin la centru să umple Parlamentul, tripourile și saloanele", el așeza în vîrful bizarei piramide chiar pe neistovitul său persecutor: „Deasupra tuturor planează personalitatea cea mai extravagantă ce s-a văzut vreodată: un român născut boier, cu instincte de țîrcovnic, fățarnic, înzestrat de natură cu o încăpățînare de măgar, neavînd nimic din calitățile și cusururile rasei, fără nici un fel de talent, orator prost, scriitor infam, damblaliu înainte de vreme, rezistînd numai cu o jumătate a sistemului nervos, vendicativ, crud și, mai presus de orce, antiestetic în toate actele morale și materiale ale vieții" (Scrisoare din

6/19 decembrie 1903 către Titu Maiorescu). Și totuși, cu acest om, „chintesență de mizerii de la creștet pînă-n talpă", cum ar fi zis Eminescu, a trebuit să se împace diplomatul revenit în țară și silit de jocurile schimbătoare ale politicii să-i cînte în strună adversarului de ieri. E de la sine înțeles că în aceste condiții „antanta" celor doi nu putea fi cordială, că fiecare înregistra suspicios gesturile, cuvintele și actele celuilalt. Muțenia lui Sturdza de după episodul „Creangă" e, așadar, semnificativă. Bănuia oare cel aflat în preajma senilității că partenerul mai tînăr îl „fotografiază" întru viitorime? Oricum, timpul izbucnirilor pamfletare imprudente trecuse și în locul lui se instalase tacit o eră a disprețului surîzător.

Ca la majoritatea portretelor începute în 1914 amintirea e organizată pe intuirea în adîncime a unor axe psihologice. Dacă P. P. Carp întrupează rigorismul fanatic, Dimitrie Sturdza înfățișează ridicolul pudibonderiei. Cu o măsură de sadism inofensiv, memorialistul îl evocă mereu în situații echivoce, în care vestita pudoare a lui Sturdza e pusă la grea încercare de oamenii cu un instinct vital pronunțat. Festele jucate de Cuza virginalului său secretar sînt relatate cu bonomia celui care se simte plămădit din aceeași substanță. Ca și în *O muză*, ceea ce dă adîncime istorisirii este utilizarea evocării în evocare: Sturdza e portretizat indirect prin propriile lui amintiri, dominate veșnic de frica de „măscări". Reacția învederează o senectute precoce, încît finalul ce reține imaginea unui bătrîn senil, prizonier al automatismelor, se adaugă ca o concluzie necesară.

1 — *Ion C. Brătianu* a murit în 1891, în vîrstă de 70 de ani. În 1888 trebuise să se retragă de la putere după o guvernare de 12 ani (cea mai lungă din istoria modernă a României!), pe parcursul căreia utilizase metode autoritare care i-au atras porecla „Vizirul".

2 — Dr. *George D. Creangă*, coruptul financiar și statistician liberal, își făcuse studiile la Leipzig și Berlin. A fost primul director al Statisticei (resort din Ministerul Finanțelor), secretar general în Ministerul de Industrie și Comerț, consilier financiar al delegației române la Conferința de pace de la Paris, sechestru judiciar, apoi director al Băncii Generale. Director al „ziarului-revolver" *România nouă* și profesor universitar. Autor al unor studii pedestre despre *Pro-*

prietatea rurală în România (1907), *Consecințele financiare ale războiului actual, Instituțiunile financiare puse sub sechestru* (1919) etc. Om de afaceri cu o moralitate îndoielnică, a fost implicat în numeroase matrapazlîcuri, care i-au rotunjit o avere considerabilă. Antipatia lui Zamfirescu pentru dubiosul „vătaf de curte" al lui Sturdza data, prin urmare, de mai multă vreme, atingînd paroxismul odată cu campania contra „Reșiței". În rarele evocări ale istoricilor literari numele lui e citat greșit: Mihai Gafița îi atribuie prenumele Ion, iar Al. Săndulescu se grăbește să semnaleze „nefericita coincidență onomastică" (!?).

3 — *Raymund Netzhammer*, arhiepiscop catolic al României. Stabilit în București, cu concursul tacit, dar eficient al regelui Carol I, a fost un instrument al papalității în activitatea de recrutare a noi prozeliți. Încă din 1903 epistolierul din Roma izbucnea: „Regele a avut pentru noi multe calități și istoria viitoare i le va recunoaște. Dar a avut două defecte, care au trebuit să rănească pe orce român cu sufletul la locul lui: a) disprețul pentru trecutul nostru; b) catolicismul. [...] Din catolicism decurge, pe de o parte, disprețul pentru biserica noastră și, prin urmare, nici un fel de tendință de a ridica nivelul cultural și starea materială a clerului, iar pe de alta, protecțiunea evidentă a catolicismului, care face la noi prozelitism pe față." În memorialul din 1914 aceste idei vor reverbera firesc. Despre acțiunea de convertire la catolicism efectuată de clericul amintit oferă mărturii el însuși. Jurnalul său inedit, *Amintiri din România*, de curînd descoperit, conține informații revelatoare. V. Ioan Bianu: *1916—1917. Martor în București*, transcriere și note de Ioan Lăcustă, *Magazin istoric*, XX, 1 (226), ianuarie 1986, p. 27—30.

4 — Numeroasele succese sentimentale nu l-au clinitit pe scriitor din misoginismul său. N. Petrașcu îi reproducea cîndva o tiradă semnificativă: „Dragostea e ceva secundar în viață și căsătoria nu e nici naturală, nici absolut necesară. N-am întîlnit om mai ridicul decît pe Othello și n-am văzut om mai om decît pe Iosif din Biblie. Omul superior caută să se înalțe; femeia îl trage în jos pe pămînt. Între ideal și pămînt legătura e femeia. Fă-ți posibilă neexistența ei și vei fi un supraom, un creator." E chiar *teza* romanului *Lydda*.

5 — *Constantin C. Arion* (1856—1923), om politic conservator, ministru (din partea junimiștilor) în guvernele P. P. Carp din 1900—1901 și 1910—1912. În 1918 (martie-octombrie) a fost ministru de Externe, iar de la 4 iunie și vicepreședinte al cabinetului Al. Marghiloman.

6 — *Nicolae Fleva* (1840—1914), om politic, ziarist și avocat, fruntaș al Partidului Liberal, apoi (din 1899) al Partidului Conservator. Orator incontinent, dar cu priză la public din cauza formulelor șfichiuitoare care-i veneau spontan. Înclinația respectivă se reflectă și în titlurile volumelor (ori broșurilor sale): *Misterele poliției capitalei* (1887), *Gheșefturile de la Ministerul de Rezbel* (1888), *Oculta la sate* (1899), *15 ani de guvernare liberală...* (1910), *Chestiunea moșiei Rătești* (1910). Ultima i-a servit probabil ca sursă de informare lui Duiliu Zamfirescu pentru portretul consacrat „mitocanului de Bobotează" — I. I. C. Brătianu.

7 — Referire al *Ion (Ionel) I. C. Brătianu* (1864—1927), președinte la Partidului Liberal între anii 1909—1927, de mai multe ori ministru și prim-ministru (1908—1910, 1914—1918, 1918—1919, 1922—1926 și iunie — noiembrie 1927). Orator și tactician politic strălucit. Contribuția lui la făurirea statului național român unitar a fost una de prim ordin. A apărat curajos în cadrul Conferinței de pace de la Paris independența și suveranitatea României. Pe plan intern a urmărit consolidarea economică și politică a burgheziei, luînd măsuri împotriva mișcării muncitorești.

8 — E vorba de celebrul trădător *Alexandru Sturdza* (1869—?1940), fost colonel în armata română. Trecînd la nemți, în toamna lui 1916, a încercat să dezorganizeze frontul compatrioților printr-o „chemare" la dezertare. După prăbușirea militară a protectorilor săi și-a oferit serviciile gărzilor naționale din Transilvania, dar i s-a răspuns că „pe pămîntul țării de sub steagul românesc nu e loc pentru trădători". Condamnat la moarte în contumacie, a trăit în Germania pînă în 1940, cînd s-a reîntors, crima fiindu-i prescrisă.

P. 182 P. P. CARP

B.C.S., Ms. 10533, p. 12—20.

Portretul datează din august 1914. Cum spuneam și în comentariul consacrat articolului *Petre Carp*, din *Îndreptarea*, adevărata atitudine a scriitorului față de personalitatea liderului politic al „Junimii" se manifestă în acest portret destinat publicării postume. Cu toată admirația din tinerețe, Zamfirescu judeca *independent* și, ceea ce e mai important, *corect*. Sigur, farmecul literar al portretului derivă — avea dreptate Mihai Gafița — din continua jonglare cu datele biografiei personajului său, evocarea răscolind continuu subteranele relațiilor politice și de familie, indicînd mobilurile ascunse ale actelor acestuia și stabilind o relație imprevizibilă între aparențe și realitate. În privința interpretării politice a faptelor lui P. P. Carp, „expunerea" lui Zamfirescu, justă în datele ei esențiale, comportă totuși anumite rectificări și nuanțări. De la atîția ani distanță putem vedea mai bine lucruri care-i scăpau contemporanului evenimentelor. „Întroienirea" cabinetului Carp în „chestia tramvaielor" electrice și eșecul bătrînului conducător junimist se datorau manevrelor eficiente ale regelui și ale lui Take Ionescu. Cum se știe, afacerea a izbucnit în februarie 1911, cînd Carp și Marghiloman (ministru de Interne) deschid seria ostilităților antiliberale. Din ce cauză? Pe scurt, ambii politicieni conservatori aflaseră, grație noului primar al capitalei, Matache Dobrescu, dedesubturi oneroase ale Societății tramvaielor, creată în 1908, pe vremea în care Vintilă Brătianu era primar, iar fratele lui, Ionel, prim-ministru. Capitalul și acționarii aparțineau Partidului Liberal, iar profiturile obținute prin „exploatarea statului" (formula e a lui Carp!)mergeau in corpore tot acolo. În noiembrie același an, Carp amenința cu „fierul roșu" și-și exprima categorice dubii asupra moralității fostului premier liberal. Pus direct în cauză, atins și pe plan financiar (Marghiloman socotise Societatea tramvaielor întemeiată în dauna comunei și o desființase — ca lipsită de ființă legală — printr-o lege creată ad-hoc), Brătianu mută bătălia pe teren judiciar. Tribunalul, apoi (în martie 1912) Curtea de Casație declară neconstituțională legea lui Marghiloman și dă în acest chip cîștig de cauză opoziției. În rîndurile ei acționau nu numai liberalii, ci și un conservator disident, influentul Take Ionescu, care dorea șefia partidului său. Regele, căruia nu-i plăceau tensiunile prea mari între partide, toarnă gaz pe foc, cerînd reîntregirea conservatorilor (ceea ce însemna în contextul dat admiterea de către Carp și Marghiloman a pretențiilor takiste). „Ceea ce nu se poate", cum ar fi zis Zamfirescu. Asupra regelui făcea presiuni, pe de altă parte, și Basset, secretarul său particular, deținător la acea oră a unui pachet de acțiuni ale respectivei societăți. Pînă la urmă, „guvernul concentrat" al conservatorilor ia ființă, dar sub conducerea lui... Maiorescu. Demisionar din 28 martie 1912, Carp va purta pentru tot restul zilelor o ură nestinsă împotriva comilitonului de-o viață. (V. pentru detalii și *Enciclopedia României*, vol. I, *Statul*, prefață D. Gusti, Imprimeria Națională, 1938, p. 877—878 și Z. Ornea, *Junimea și junimismul*, ed. cit., p. 365—371).

1 — Afirmația e contestabilă: atît regele Carol, cît și Maiorescu nu aveau în acel moment altă poziție decît opinia publică românească. Situația politică complexă, notele diplomatice amenințătoare ale guvernanților de la Viena și Petersburg (care doreau să cîștige influență politică la Sofia) le impuneau însă o firească prudență. „Regele Carol și primul său ministru au continuat însă să susțină în mod deschis că politica de echilibru pe care o promovau le va impune o intervenție militară în cazul reizbucnirii războiului în Balcani. Dealtfel, încă la 23 mai/5 iunie 1913, Titu Maiorescu trimisese la toate legațiile României o circulară în acest sens" (Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță. 1878—1914*, ed. cit., p. 345).

2 — Eufemism amuzant. Carp nutrea un dispreț total pentru competiția electorală. El știa că în condițiile de atunci „permisul" de guvernare îl dădea regele. „Numărul vine pe urmă" e una din butadele sale semnificative.

P. 189 AL. MARGHILOMAN

B.C.S., Ms. 10 533, p. 21—27.

Publicat fragmentar, cu unele inadvertențe față de original, de Al. Săndulescu în *România literară*, II, 3 (15), 16 ianuarie 1969, p. 13.

Nota lămuritoare ce însoțește balzacianul portret nu oferă suficiente date pentru situare. Zamfirescu pleca în pribegie la Odessa în seara de 9/22 decembrie 1916; părăsea apoi portul răvășit de războiul civil în dimineața de 18 ianuarie 1918. Intervalul acesta, considerabil, poate fi restrîns la limitele cîtorva luni, dacă luăm în calcul un detaliu final: moartea lui Maiorescu, survenită la 18 iunie/1 iulie 1917. În versiunea completă textul a fost elaborat, așadar, după această dată.

E de crezut că tranșantul dispreț comunicat aici n-a fost resimțit de la prima vedere. Corespondența cu Titu Maiorescu e punctată, între altele, și de referiri amabile la Marghiloman. În 18/31 august 1900, cînd autorul *Notelor politice* avea 46 de ani, scriitorul investea încredere în spilcuitul politician. „Știți că eu cred orbește în geniul politic al d-lui Carp și în viitorul junimismului, pe care Marghiloman pare chemat a-l continua sub al 2-a rege român". Evoluția politică a confirmat pronosticul perspicacelui epistolier. Rămîne totuși un cuvînt întesat de sugestii: *„pare"*, adică exact acel termen sub care e așezată, în 1915—1917, o întreagă existență. Cum ar fi arătat acest portret în ipoteza că scriitorul l-ar fi terminat după 5/18 martie 1918, date la care Marghiloman devenea premierul unui guvern germanofil și capitulard? E sigur că accentele viguroase contra celor care s-ar angaja într-un fel sau altul „sub drapelul inimic" ar fi cîștigat în virulență. Mărturisiri de acest fel, făcute în trista singurătate a refugiului, îl arată pe Zamfirescu așa cum n-a încetat niciodată să fie — un *patriot*.

Antipatia pentru Marghiloman poate avea însă și un alt substrat: Zamfirescu era el însuși, mai ales spre finele vieții, un ins teatral, un „om cu mască". Memorialul lui Saint-Simon trăda oroarea pentru „oamenii noi", pentru uzurpatorii aristocrației de tradiție. Definitiv cîștigat de pîcloasa ipoteză a descendenței imperiale, Zamfirescu își scrie și el memoriile cu morga coborîtorului din Lascarizi, luată în răspăr de Arghezi în cronica la *Lumină nouă*: „Serenissima-i persoană nu admite să fie pusă în balanță, ea cere tron sau cel puțin un soclu. " Simptomatic, vehemența ia un ton și mai înalt cînd sub condei cad indivizi cu o similară structură sufletească. Astfel, portretul lui Al. Marghiloman desemnează — mai mult decît un om anume — *snobismul*. Romanticul e atent la accidente, pe clasic îl preocupă abstracțiile. Filistinismul noului lider conservator concretizează un comportament categorial. Portretul dobîndește relief personal mai ales prin adiționarea perfidă a unor detalii legate, direct sau mediat, de sfera echitației (Marghiloman era vicepreședinte al Jockey-clubului). Din această îndemînatică manipulare a detaliului elocvent se încheagă, în stilul clasicilor, *fișa caracterologică*, utilizabilă într-un viitor roman politic, specie pentru care scriitorul își recunoștea interesul.

1 — *Nicolae Filipescu* (1862—1916), om politic, fruntaș al Partidului Conservator. Primar al Bucureștilor (1893—1895), de mai multe ori ministru în perioada 1900—1913. S-a pronunțat pentru intrarea României în război de partea Antantei și a desfășurat în acest scop o activitate susținută, văzînd în participarea țării la confruntarea mondială un mijloc de realizare a unității statale a românilor. Orator de forță și publicist de mari resurse intelectuale. Fondator și director al ziarului *Epoca* (din 1884). Autor al scrierilor: *Către un nou ideal* (1898), *Opinii de răspîntii* (1898), *Titu Maiorescu în politică* (1910), *Discursuri politice* (vol. 1, 2, 1912—1915), *Pentru România Mare* (1925, prefață Matei B. Cantacuzino).

2 — *I. A. (Zizin) Cantacuzino*, literat junimist, autorul primei traduceri în franceză a cărții lui Schopenhauer *Lumea ca voință și reprezentare*. A condus, din ianuarie 1878, redacția *Timpului*.

3 — *Barbu Știrbei* (1872—1946), om politic influent în cercurile regalității române. Pentru tactul său politic i s-au încredințat frecvent misiuni de mediator. Pentru scurt timp (4—21 iunie 1927) a fost președintele Consiliului de Miniștri. În anii 1943—1944 a sondat, la Cairo, reprezentanții puterilor antifasciste asupra posibilităților de ieșire a României din război. Bărbat cu multă prestanță fizică, era agreat de regina Maria, care-l frecventa în chip de „nimf Egeriu". Explicația acestei sibilinice formule a dat-o Mihai Gafița: „Egeria era o nimfă la care, după legendă, cel de-al doilea rege al Romei, Numa Pompiliu, venea adesea într-o pădure de măslini, din apropierea cetății, să-i ceară sfaturi tainice și să se bucure de farmecele ei" (*Duiliu Zamfirescu*, p. 735).

P. 194 UN PROST

B.C.S., Ms. 10 533.

Textul e scris cu cerneală albastră, pe o singură pagină, în imediata continuare a seriei de portrete începute în 1914. Datează, după toate probabilitățile, din timpul refugiului la Odessa.

Ipoteza avansată de Mihai Gafița, potrivit căreia ar fi vorba de Ionaș Grădișteanu, pare corectă. Într-adevăr, *Ioan C. Grădișteanu* (1861—1932), jurist și magistrat intrat în politică la 1886 și ajuns la o anumită notorietate prin discursurile la Cameră în problema românilor oprimați din Transilvania, a fost deputat de mai multe ori. A deținut de două ori portofoliul Lucrărilor Publice în guverne conservatoare (9 ian. 1900 — 14 febr. 1901, 22 dec. 1904 — 12 martie 1907). În *O viață de om...* Iorga își amintea fugitiv „de un Ionaș Grădișteanu, ale cărui însușiri reale erau stricate de ciudata înfățișare fizică" (op. cit., p. 449).

P. 195 UN PORTRET AL LUI SAINT-SIMON. LE PÈRE VINTILA

B.C.S., Ms. 10 534.

Textul, scris cu creionul pe patru file de maculator, numerotate de autor, poartă amprenta febrilității și a furiei. Judecînd după conținutul său, a fost elaborat după noiembrie, decembrie 1920, cînd campania contra „Reșiței" era în plină desfășurare. Cel calomniat de liberali se răzbuna în scris cu o vervă ucigașă. Disprețul surîzător de altădată face loc notației sarcastice, polemismului virulent. Ura contra lui *Vintilă Brătianu* (1867—1930), adevăratul artizan al cabalei antizamfiresciene, alimentează corosivul portret, de o violență fără seamăn în producția autorului. Că aversiunea și dezgustul nu-l împiedicau să vadă totuși exact se poate observa și după lectura incisivului pamflet publicat de Ion Vinea la moartea financiarului liberal: „Vintilă Brătianu s-a născut fiu și frate de prim-ministru. De aceea i-a fost dat să urce trepte peste puterile minții și ale trupului său de om plăpînd întru toate. A făcut parte dintr-o plutocrație și a beneficiat de norocul acesta, fără să fi primit, cel puțin, darurile și pregătirea ce însoțesc, de obicei, pe unii privilegiați ai soartei. Nimeni, de pildă, nu va tăgădui că, pentru funcțiunile sale, Vintilă Brătianu a fost de o incultură totală, după cum pentru misiunile ce-și asumase a fost de o lipsă de talent și de o sterilitate absolută. Știm, o tristă patalama de inginer e invocată în apărarea unui om politic totalmente lipsit de cultura veacului și de acea lumină, de acea inspirație, care a distins, totdeauna, pe șefii de popoare. Aci stă însă toată explicația dezastrului paradoxal care s-a abătut asupra unei națiuni a doua zi după îndeplinirea idealurilor: că împrejurările au înfipt în fruntea celui mai puternic partid pe Vintilă Brătianu, a cărui autoritate, printre partizani, se alegea dintr-o mistică de familie și o teroare bancară. Pe Vintilă Brătianu, om lipsit de cultura necesară bărbatului de stat, lipsit de inteligența și imaginația acestuia, înzestrat numai cu o încăpățînare care parodiase voința și izbutise să imprime vieții noastre două legi, ca două blesteme [...]. Soarta a vrut însă ca acest fanatic al puținătății sale să cunoască, pe toată linia, înfrîngerea, încă din viață. E o palidă sancțiune a împrejurărilor pe cari le-a nesocotit, a datelor pe cari le-a ignorat și le-a contrazis cu întunecare. [...] Se poate spune că pentru răul imens făcut unei societăți zdrobite și înfometate de această încarnare a mediocrității posomorîte și agresive, Vintilă Brătianu a plătit cu sănătatea și viața. Pămîntul țării pe care a iubit-o dar și întristat-o acceptă lutul său cu indiferență și iertare. Dar Nemesis, care nu iartă, e de veghe" (*Necrolog tardiv. Vintilă Brătianu, Facla*, XII, 392, 19 ianuarie 1931).

1 — Aluzie la George D. Creangă, vechea bestie neagră a scriitorului.

2 — *Alex. P. Mavrodi* (1881—1934), ziarist, absolvent al Conservatorului de declamație din Iași. Colaborator la *Opinia*, *Evenimentul*, *Ordinea* și *Gazeta Moldovei* din Iași. După studii de drept și filozofie la Paris și Bonn, devine redactor la *Adevărul*, apoi redactor-șef și director al *Viitorului* liberal. Influenții lui protectori politici l-au ales deputat și senator, numindu-l totodată director general al Teatrului Național și al Operei, în timpul refugiului la Iași, președinte al Societății „Radio", al Sindicatului ziariștilor etc. Sub-

secretar de stat între 14 nov. 1933 — 24 sept. 1934. Articolele sale, în genere fără personalitate, erau semnate și cu pseudonimele *Mircea Aldea, Alma, Alexandru Fronda.*

P. 197 UN MITOCAN DE BOBOTEAZĂ

B.C.S., Ms. 10535.
Semnat: *Unul din Patruzeci.*

Textul scris în creion, pe 6 file numerotate de autor, e ulterior căderii (la 13 decembrie 1921) a guvernului Averescu.

Iscălitura e plină de tîlc, deoarece indică un început de separare de Averescu. Imediat după căderea guvernului prezidat de general, un grup de 7 senatori și 33 de deputați părăseau Partidul Poporului, declarîndu-se „independenți". Să se fi înrolat Zamfirescu, măcar sufletește, printre ei? Chestiunea rămîne în suspensie. În 13 martie 1922 fostul președinte al Camerei își înștiința fiul că în absența generalului, plecat peste hotare, „le parti sera régi par un comité de 6 personnes, dont le soussigné". Presupun mai degrabă că pamfletul fiind destinat unei anumite circulații, mai mult sau mai puțin confidențiale, dobîndind astfel valoarea unui „element de presiune asupra celor vizați", autorul înțelegea să-și păstreze anonimatul sau măcar să-și îndrume adversarii pe o pistă falsă. Îl împingea spre o atare poziție chiar condiția de (ex)președinte al Camerei, adică de politician pasibil de a fi chemat să-și spună cuvîntul. O altă epistolă către Al. Duiliu Zamfirescu relevă dificultatea situației sale: „Mon rôle est difficile. Quoique homme de parti, je n'oublie pas que le Président de la Chambre peut-être appellé à dire son mot, et je m'abstiens de manifester bruyamment un dévouement qui reste acquis à Averescu".

În ciuda acestor asigurări, omul își pregătea o altă platformă, desfășurînd un joc complicat. În supărarea (apoi în izolarea) lui îi treceau prin cap gînduri republicane, care, în treacăt fie zis, îl tentau și pe Averescu: „Le Roi fait le jeu des libéraux. C'est mal et cela peut devenir dangereux pour son repos". Dar acestea nu deveneau periculoase decît pentru tihna și autoritatea lui. Spionii brătieniști mișunau

pretutindeni și informau unde trebuie. Așa s-a trezit și Zamfirescu denunțat ca antidinastic, acuză luată de rege în serios, mai ales că în timpul audienței pe care i-o acordase scriitorului, acesta îl mustrase în toată forma pentru că „s'est emballé dans la politique des Bratiano". În această postură inconfortabilă, fostul prezident înțelegea să-și apere poziția, amenințînd la rîndu-i cu darea în vileag a unor fapte compromițătoare. Brătianu și ai lui nu erau însă dintre cei ce se speriau de asemenea riposte. Cu ani în urmă îl răpuseseră politic pe redutabilul Carp. Se puteau împiedica de un nou venit în politică? În acest mod fiecare rămîne stăpîn pe domeniul său: Brătianu strunește lumea politică, Zamfirescu lumea sa de cuvinte. Pamfletul, totuși viguros și nedrept (ca mai toată literatura de acest gen), e revanșa lui în viitorime. Încă o dată indignarea a născut literatură...

1 — *Maurice Paléologue* (1859—1944), diplomat francez. Între 1914—1917 a fost ambasadorul Franței la Petersburg. A desfășurat o activitate dubioasă, urmărind să obțină intrarea României în război, fără acordarea unor garanții din partea Antantei. Tergiversările lui Brătianu erau, prin urmare, întemeiate.

2 — *Nikola Pašić* (1845—1926), om de stat sîrb și iugoslav. Întemeietor (în 1881) și conducător al partidului radical. Prim-ministru al Serbiei (1891—1892; 1904—1918, cu întreruperi). Prin politica lui filorusă și antiaustriacă a avut un rol important în timpul primului război mondial. După victoria Antantei a fost prim-ministru al Regatului sîrbilor, croaților și slovenilor (1921—1924, 1924—1926).

3 — *Aleksandăr Stamboliiski* (1879—1923), om politic bulgar, conducător al partidului Uniunea Populară Agrară. Prim-ministru (1919—1923), a fost inițiatorul unor reforme burghezo-democratice importante (reforma agrară ș.a.). Guvernul său agrarian a fost răsturnat printr-un puci militaro-fascist (9 iunie 1923), șeful cabinetului fiind asasinat de complotiștii lui Al. Țankov, care inaugurau o epocă de cruntă reprimare a elementelor democratice.

P. 200 [CĂLĂTORIA ÎN REFUGIU]

B.C.S., Ms. 10 574.

Textul se întinde pe 16 pagini de dictando. Scrisul e febril, cu unele dezacorduri, neobișnuite la meticulosul Duiliu Zamfirescu.

Intrarea României în război a dat o turnură neașteptată memorialisticii zamfiresciene. Dacă înainte ea scormonea biografia altora, acum eul se dezleagă. Înregistrarea propriei existențe imprimă notației caracterul „trăitului". Confesia patriotului înlocuiește cu fermitate meditația mizantropului. *Călătoria în refugiu* (și alte pagini scrise în adăpostul de la Odessa) sînt expresii patetice ale durerii provocate de înfrîngerile vremelnice. Întîmplarea a făcut ca amintirile lui Zamfirescu să fie descoperite concomitent cu *Jurnalul de război* al lui Delavrancea. Similitudinea reacțiilor celor doi scriitori e frapantă. Delavrancea se mărturisește filei albe cînd entuziast, cînd deprimat. Încrîncenîndu-se la vederea efectelor bombardamentelor germane, comentează crispat — în rînduri sincopate — comunicate militare echivoce, blestemînd profetic și dezlănțuit incompetența politicienilor și a unor ofițeri superiori care au vîrît țara în foc fără să asigure oștirii pregătirea materială corespunzătoare. Aceeași înverșunare e vizibilă și în memoriile lui Zamfirescu. Începute pe un ton sacerdotal, însemnările renunță brusc la rigoarea și „obiectivitatea" istoriografului. În ele se exprimă precipitat o conștiință rănită de cortegiul de nefericiri abătut spre sfîrșitul lui 1916 asupra patriei. Dar, cum observă M. Gafița, „cu toate aceste dezastre și neliniști, condeiul e ager în continuare, cînd pictează cu umor, în stil adesea telegrafic — poate crochiuri pentru dezvoltări ulterioare — figuri și scene de pe vaporul comisiunii" (*Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 743).

1 — Garnizoana din Turtucaia a capitulat la 24 august/6 septembrie 1916. Dureroasa înfrîngere s-a datorat lipsei de comunicații peste Dunăre, existenței unor fortificații incomplete, apărate de unități de milițieni neinstruiți și slab încadrați cu ofițeri, cu o artilerie grea deficitară și neinstalată complet.

2 — *Dumitru Stratilescu*, ofițer superior român. Colonel în 1913, cînd are un diferend în tren cu Duiliu Zamfirescu, e deja — în 1916 — general, comandant al Diviziei I. S-a ilustrat în ofensiva de la Mărăști, eliberînd localitățile Dealul Mare, Cîmpurile și Vizantea. Juste în privința generalului de cabinet Dumitru Iliescu, reproșurile lui Zamfirescu sînt în cazul celuilalt neavenite. Ironia soartei face ca fiul său, Al. Duiliu Zamfirescu, să lupte o vreme sub ordinele generalului respectiv. Jurnalul său de campanie, pe care l-am putut consulta grație familiei, e punctat de elogii nereținute la adresa lui Stratilescu.

P. 210 PENTRU CE AM FOST CONTRA RĂZBOIULUI

B.C.S., Ms. 10 573, Ms. R. $\frac{XIX}{I-11}$.

Textul e așternut pe un caiet de dictando, numerotat de la pagina 1 la 37. Pe pagina întîi, dreapta sus, există o notă a autorului: „Numerotația paginilor merge de la dreapta la stînga". Datat: *Odessa, 20 martie 1917*.

Cunoscut în timp util, adică chiar atunci cînd violenta campanie brătienistă punea sub semnul îndoielii patriotismul autorului, acest memorial justificativ ar fi putut spulbera bună parte din bănuielile nedrepte ce planau asupra lui. Precum am mai arătat și în alte comentarii, ideologia zamfiresciană — fie că luăm în atenție latura *literară*, fie că o analizăm pe aceea *politică* — se caracterizează, în ciuda aparențelor, printr-o remarcabilă coerență. Zamfirescu nu era din stirpea celora ce neagă azi un lucru susținut ieri; evoluția părerilor sale e un proces de durată, *dialectic*, care nu exclude totuși revizuirea, atunci cînd examenul lucid al faptelor l-a convins de precaritatea punctului de vedere inițial. Între *Sufletul războaielor în trecut și în prezent* și *Călătoria în refugiu*, între aceasta din urmă și *Bosforul și Dardanelele față de interesele românești*, între corespondența emisă în anii „neutralității armate" și patetica depoziție care vede de-abia acum lumina tiparului, legăturile sînt evidente, legitimînd o concluzie: *pacifismul* scriitorului, „cumințenia" lui structurală. Nu e vorba doar de o „generozitate internațională" a sufletelor delicate — confrerie din care Zamfirescu se simțea făcînd parte — ci de o prudență proprie bunului cunoscător al realităților naționale și al celor de peste hotare. Văzut ca „drama cea mai primejdioasă pentru existența

țării noastre", războiul era respins, cu argumente redutabile, ca soluție *actuală* de împlinire a idealului național. Sigur, cel ce cîntase epic energica ridicare din 1877 a neamului nu-l excludea cu totul din calcul. Dar, ca odinioară pentru Neagoe Basarab, opțiunea militară era pentru el *ultima*. Avînd-o în vedere pentru un viitor mai îndepărtat, Zamfirescu preconiza o serioasă pregătire, un primat al faptelor asupra vorbelor. Elementele unei doctrine militare moderne, care implica nu numai pregătirea trupelor, ci și aceea a teritoriului și a economiei nu-i rămîneau străine. Demnă de remarcat e surprinzătoarea competență în aprecierea situației militare. În refugiul deloc pașnic din Odessa el intuia erori de comandament, de dotare și coordonare a marilor unități, care vor fi semnalate în termeni similari de autorii unor sinteze politico-militare asupra evenimentelor. (V. în acest sens capitolul *Războiul pentru întregirea neamului* din *Enciclopedia României*, I, p. 883—936.) Hotărît lucru, Zamfirescu avea fler, era orientat în domeniu grație și numeroaselor lecturi istorice care-l pasionaseră atîția ani. Că lucrurile au ieșit pînă la urmă altfel decît profetizase el, e adevărat. Se știe, norocul îi ajută pe cei îndrăzneți! Dar norocul s-a înclinat de partea noastră mai ales cînd acele pregătiri reclamate de scriitor în comunicarea academică din 1914 și în această profesiune de credință din primăvara lui 1917 au devenit în bună parte realități.

Alt element care s-ar cuveni reliefat este — în ciuda „comentariului amar" asupra situației dezastruoase — tocmai credința în puterile țării, ale poporului, de a triumfa asupra nefericirilor momentului. Finalul „testamentului politic și cetățenesc" (M. Gafița) așternut cu durerea în suflet tocmai pe această coordonată se înscrie. De aceea poate că cele mai potrivite cuvinte pentru a-l caracteriza sînt chiar acelea din finalul prefeței la *În război*: „Importantul este de a simți adînc românește, de a avea încredere în poporul care s-a strecurat în timp și spațiu neatins și a răsărit [...] cu toate calitățile lui strămoșești, ascultător, simplu și eroic".

1 — Dacă judecata asupra lui Vasile Lucaci este nedreaptă, diagnosticul moral rezervat lui Octavian Goga va fi validat în bună măsură de evoluția politică viitoare a poetului.

2 — *Grigore Crăiniceanu* deținuse doar rubrica militară a *Universului*, ziar ajuns la dispoziția agenților spionajului german. În „dosarul Günther" figura și o scrisoare adresată lui Roselius („creierul rețelei") în cuprinsul căreia se sublinia că articolele scrise de diferiți ofițeri superiori români erau elaborate în biroul de publicitate al agentului Josef Hennenvogel. „Acești generali — raporta Günther, nu scriu personal nici un cuvînt, ci își împrumută semnăturile numai." Firește, contra cost! „Proza macaronică" a lui Crăiniceanu va fi fost de aceeași inspirație?

În primele luni de război — august, septembrie 1916 — bătrînul și anacronicul general a comandat șovăitor, fără simț tactic, Armata a II-a. După retragerea de la Brașov, la comanda acesteia a trecut Alexandru Averescu. Incompetenței tatălui i s-a adăugat, în ianuarie 1917, trădarea fiului, locotenent-colonelul C. Crăiniceanu. În complicitate cu colonelul Sturdza, acesta a încercat să se predea germanilor împreună cu Regimentul 25 infanterie, de sub ordinele sale. Prins în flagrant delict, a fost condamnat la moarte și împușcat. În timpul procesului său, generalul Crăiniceanu a declarat că între *patrie* și *familie* nu ezită să-și facă datoria față de patrie.

3 — Terminologia lui Zamfirescu e improprie: nu un „război de cucerire" aveau în vedere românii, ci unul de *eliberare* a fraților subjugați.

4 — Cercetătorii actuali ai „chestiunii Dunării" confirmă punctul de vedere zamfirescian. „Impasul survenit în problema Dunării după Conferința de la Londra din 1883 și dorința guvernului român de a determina guvernul austro-ungar să renunțe la pretențiile sale a fost una din cauzele principale ale alianței secrete româno-austro-ungare din anul 1883" — susțin Gheorghe Nicolae Căzan și Șerban Rădulescu-Zoner în *România și Tripla Alianță*, ed. cit., p. 61. Aceiași cercetători arată că „prin tratatul de alianță din 1883 România a ieșit din izolarea politică de care era amenințată și a evitat astfel posibilitatea unei înțelegeri imperialiste a Austro-Ungariei și Rusiei pe seama României. Guvernul român a rezolvat chestiunea Dunării conform intereselor României. România și-a consolidat pozițiile în sud-estul Europei și a dobîndit anumite garanții de securi-

tate, putîndu-se consacra operei de dezvoltare internă" (op. cit., p. 129).

5 — V. „propunerea" lui Camille Barrère în *Opere*, vol. 5, p. 584.

6 — În ziua mobilizării România dispunea de 813000 oameni, dintre care 562 947 făceau parte din unitățile combatante. Împreună cu rezervele, efectivul atingea cifra de 1 234 000 oameni, așadar 15% din populația țării sau 30% din populația bărbătească.

7 — În Mesajul Tronului, prezentat de regele Carol I, la 15/27 noiembrie 1881, cu prilejul deschiderii sesiunii Corpurilor Legiuitoare, se specifica: „Îngrijirile dar ce au deșteptat în țeară cestiunea libertăței Dunării sînt legitime. Necesitatea de a atrage cît mai mult în porturile noastre, în sus ca și în jos de Galați, vasele de comerciu străine și pavilioanele de orice naționalitate, este cu atît mai viu simțită cu cît comerciul nostru întîmpină adesea la exportul pe fruntariile de uscat felurite piedici, și cu cît, de la un timp încoa, sub cuvînt de epizootie, el este chiar amenințat de a-și vedea închise cu desăvîrșire acele fruntarii în ce privește exportul de vite mari. Interesele noastre cele mai vitale ne silesc, prin urmare, de a veghea pentru ca, cel puțin pe acea mare arteră de comunicațiune, să nu ni se impună condițiuni care să împiedice dezvoltarea noastră și să facă din libertatea navigației un drept iluzoriu pentru noi. De libertatea Dunărei au fost și sînt strîns legate interesele României." Tonul energic al mesajului a provocat iritarea guvernanților de la Viena și Berlin, care au inițiat o campanie diplomatică de pedepsire.

8 — Referire la generalul *Alexandru Socec*, comandantul diviziei 2/5. (Procesul lui s-a rejudecat ulterior.) Înfrîngerea s-a datorat, între altele, căderii în mîna inamicului—în dimineața de 18 noiembrie/1 decembrie 1916 — a ordinului românesc de operații, fapt ce i-a permis lui Falkenhayn să sesizeze cursa întinsă de români armatei Mackensen.

9 — V. vol. VI, partea I, p. 341 — 348, comentariul la *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*, în cuprinsul căruia se dau date comparative asupra puterii de foc a unităților române și a celor germane și austro-ungare.

10 — *Vasile Rudeanu*, colonel, ulterior general român. În calitate de director superior al Armamentului a negociat, în numele guvernului român, cu Italia și Franța, acorduri ce prevedeau furnizarea de muniții și armament. După intrarea Italiei în război (mai 1915), contractele acesteia cu noi au fost reziliate. Un alt acord, semnat la 8 martie 1915, prevedea furnizarea către România a 40 de avioane, 50 000 kg pulbere de artilerie, 200 000 obuze de tun de 75 mm, 50 milioane cartușe pentru arme de infanterie ș.a. Dar expedierea din Franța a materialelor comandate a început abia la 8 aprilie 1916. Din aprilie 1916 pînă în decembrie 1917 aliații au expediat doar 119 341 tone material de război, în majoritate din Franța. La intrarea în război România dispunea de numai 28 de avioane (4 escadrile) de tip vechi.

11 — *Antonie Agénor*, duce *de Gramont* (1819—1880), diplomat francez, ministru de Externe în 1870.

12 — *Sir George William Buchanan* (1854—1924), diplomat britanic experimentat și abil, ambasador la Petersburg. A depistat—încă din 1914—încercările de pace separată cu Reichul wilhelmian desfășurate de cercurile germanofile de la curtea țaristă și a acționat pentru dejucarea lor.

13 — Referire la planurile lui *Boris Vladimirovici Stürmer* (1849—1917), ministru de Externe, apoi (din februarie 1916) președinte al Consiliului de Miniștri rus. A fost inițiatorul unui proiect de pace separată cu Puterile Centrale; prețul acesteia trebuia să fie România, care urma să fie împărțită între imperiul austro-ungar și cel țarist.

GLOSAR

(pentru volumele V și VI)

alicneală (s.f.) — sfîrșeală, slăbiciune.
atonie (s.f.) — stare fizică ce se caracterizează prin lipsă de putere. — Din fr. *atonie*.

bliot (adj.) — nătîng (reg.). — Din germ. *blöd*.
brașovean (s.m.) — negustor care vindea mărfuri de Brașov.

cabazlîc (s.n.) — păcăleală (înv. și reg.). — Din tc. *kabazlik*.
canara, *canarale* (s.f.) — stîncă. — Din bg. *kanara*.
căbăniță (s.f.) — manta scumpă, bogat împodobită, purtată de domnitori sau boieri la solemnități.
căvăfie (s.f.) — cizmărie (înv.).
ceapcăn (s.m.) — om rău, șiret (reg.). — Din tc. *çapkin*.
cesală (s.f.) — țesală — unealtă de metal dințată, cu care se curăță pielea și părul vitelor, îndeosebi al cailor. — Din bg., scr. *česalo*.
cinovnicie (s.f.) — funcționar, slujbaș. Cuvînt din epoca influenței rusești (înv.). — Din rus. *cinovniku*.
conabiu, *conabie* (adj.) — roșu închis, vișiniu. — Din tc. *kunebi*.
conca (s.f.) (arhit.) — acoperămînt în forma unei jumătăți de cupolă. — Din fr. *conque*.
cotilicn (s.n.) — dans de bal cu ritm de marș sau cadril, cu figuri și scene mimice. — Din fr. *cotillon*.

dedal (s.n.) — labirint. — Din fr. *dédale*.
deleter, *ă* (adj.) — vătămător. — Din fr. *délétère*.
dioptrică (s.f.) — parte a opticii care studiază fenomenele de refracție a luminii. — Din fr. *dioptrique*.
drahmă (s.f.) — veche unitate de măsură pentru greutăți. — Din ngr. *drahmi*, fr. *drachme*.

evzon (s.m.) — infanterist grec, îmbrăcat în fustanelă.
eupatrizi (s.m.) — membri ai aristocrației gentilice din Atica.

fee, fei (s.f.) — zînă. — Din fr. *fée.*
fiziparitate (s.f.) — sciziparitate — mod de înmulțire asexuată, frecvent la bacterii și la protozoare, constînd din despărțirea organismului în două părți; fisiune. — Din fr. *scissiparité.*
flaimoc (flaimuc) (s.m.) — prostănac, neghiob, nătărău (popular). — Etimologie necunoscută.

galenți (s.m.) — papuci cu talpă de lemn. — Din ngr. *galentsa.*
gherdap, gherdapuri (s.n.) — loc îngust și stîncos de pe cursul unei ape; loc de pe parcursul unui rîu cu căderi de apă periculoase pentru navigație. — Din tr. *ghirdab.*
gübav (adj.) — bolnăvicios.

hastați (s.m.) — soldați romani înarmați cu sulițe.
hotnogi (s.m.) — sutași în vechea armată moldovenească (pl.).

impudență (s.f.) — lipsă de pudoare.
indelebil (adj.) — care nu poate fi șters din amintire. — Din fr. *indélébile.*
inferență (s.f.) — operație logică de trecere de la un enunț la altul și în care ultimul enunț este dedus din primul. — Din fr. *inférence.*
ipécacuana (s.f.) — plantă originară din America de Sud, ale cărei rădăcini se întrebuințează în medicină ca expectorant și vomitiv (*Uragoga Ipecacuanga*). — Din fr. *ipécacuana.*
inflige (a) (*v.*) — a aplica(latinism).

joimărița (s.f.) — ființă imaginară cu chip de femeie respingătoare, despre care se credea în popor că pedepsește, în noaptea care precede Joia mare, pe fetele tinere leneșe la tors sau la dărăcit.

lorică (s.f.) — armură medievală (latinism).
lozie, lozii (s.f.) — specie de salcie sau de răchită din ale cărei ramuri se fac împletituri. — Din ucr. *lozà.*

maca (s.f.) — joc de societate.
maravillas (s.f.) — minune (sp.).

mirmecofag (s.m.) — animal care se hrănește cu furnici. — Din fr. *myrmécophage.*
mordicus (adv.) — cu tenacitate, neapărat (latinism).

nagaică (s.f.) — cnut (reg.). — Din rus. *nagaika.*
nex (s.n.) — legătură, relație. — Din lat. *nexus.*

pembé (adj.) — roșu deschis. — Din tc. *pembe.*
priorat (s.n.) — funcție și demnitate de prior; titlul unui înalt magistrat în vechile orașe-republici italiene. — Din it. *priorato.*
pusilanimitate (s.f.) — frică, lașitate, nimicnicie (livr.) — Din fr., engl., it. *pusilanime,* lat. *pusillanimus* < *pusillus* — mic și *animus*-suflet.
putativ,-ă, adj. (jur.) — presupus a avea o existență legală. — Din fr. *putatif.*

reconducțiune (s.f.) — reînnoire a unui contract de închiriere sau de arendă. — Din fr. *reconduction.*
rodomontadă, rodomontade s.f. — fanfaronadă. — Din fr. *rodomontade.*

saltanat (s.n.) — alai (înv.). — Din tc. *saltanat.*
superfetație (s.f.) — 1. prisosință; 2. abundență de cuvinte, repetare nefolositoare, redundanță (livr.). — Din fr. *superfétation.*

arvanale (s.f.) — veșmînt turcesc luxos.
ștuțăr (s.n.) — deșeu de piele. — Din germ. *stutzen.*

tabulhanagiu (s.m.) — muzicant turc, membru al unei fanfare militare în care predominau tobele.
triarii (s.m., pl.) — ostași din corpul veteranilor care formau linia a treia a armatei romane.
tripota (a) (v.) — a specula. — Din fr. *tripoter.*

veliți (s.m.) — soldați romani ușor înarmați, care duceau lupte de hărțuială.
venet, veneți — 1. populație indo-europeană așezată în antichitate în nord-estul Italiei și supusă de romani. — Din fr. *Vénètes*; 2. triburi slave menționate în sec. IV—VII care au constituit nucleul grupului slavilor de apus (poloni, cehi, slovaci).

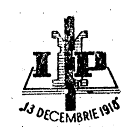
INDICE DE NUME*

* Alcătuit în colaborare cu Georgeta Adam.

CUPRINS

Lector: MARGARETA FERARU
Tehnoredactor: VASILE CIUCĂ

Bun de tipar 16 XII 87. Coli ed. 25 38.
Coli tipar 23,75. Planșe 4

Tiparul executat sub comanda
nr. 318 la
Intreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România